

Język polski

ISBN 978-83-7801-100-0

9 7897801 100000

Wydawnictwo Edukacyjne

z siedzibą w Warszawie

1

Podręcznik dla
branżowej szkoły I stopnia

EDUPERON
Wydawnictwo z siedzibą w Warszawie

Język polski

Podręcznik dla
szkoły branżowej I stopnia

dla absolwentów ośmioletniej szkoły podstawowej

1

Barbara Chuderska

 OPERON
Edukacja jest podróżą

2024

Projekt okładki: Paweł Kwacz

Redaktor prowadzący: Joanna Niewiadomska

Redakcja językowa: Marlena Dobrowolska

Skład: Agata Mościcka, Stanisław Ciechanowski, Danuta Jarzembek

Korekta: Monika Turała, Marlena Dobrowolska, Magdalena Kuchnowska

Fotoedycja: Marta Jasińska

Konsultacja: Katarzyna Tomaszek

Zdjęcia: BE&W, Grzegorz Domaradzki, archiwum Filmu/ FORUM, Krzysztof Wójcik/FORUM, Mariusz Lewandowski, Museum of Modern Art, Muzeum Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego w Prażu, Muzeum Narodowe w Krakowie, Sławomir Obst/ Muzeum Narodowe w Poznaniu, Muzeum Narodowe w Warszawie, Roman Opałka/ magazyn.o.pl, Ryszard Kaja/ Opera Bałtycka w Gdańsku, Ośrodek Praktyk Teatralnych Gardzienice, Andrzej Pągowski, rp.pl/ Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Nick Brundle/Shutterstock, Alizada Studios/ Shutterstock, Iornet/Shutterstock, Michail Makarov/Shutterstock, maratr/Shutterstock, Richard A. McGuirk/Shutterstock, posztos/Shutterstock, Thinglass/Shutterstock, Stanislav Samoylik/Shutterstock, Shutterstock, Teatr Dramatyczny w Warszawie, Teatr Powszechny w Warszawie/powszechny.com, Adam Żebrowski/ Teatr Wielki – Opera Narodowa, tumblr.com/post/157042234736/by-haenuli, Wellcome Images/ CC BY-SA 4.0, Wiesław Wałkuski, Wikipedia/ BeBo86/ CC BY-SA 3.0, Wikipedia/Joerg Bittner (Unna)/ CC BY-SA 3.0, Wikipedia/Mariusz Kubik /CC BY 4.0, Wikipedia/Moviemakerpro/CC BY-SA 4.0, Wikipedia/ Myrabella/ CC BY-SA 3.0, Wikipedia/A.Osytek/CC BY-SA 3.0, Wikipedia/Panek/ CC BY-SA 3.0, Wikipedia/ Sailko/ CC BY 3.0, Wikipedia/ Mariusz.stepien /CC BY-SA 3.0, Wikipedia/Antoine Tavenaux/CC BY-SA 3.0

OPERON Sp. z o.o. oświadcza, że z należytą starannością podjął wszelkie działania zmierzające do powiadomienia podmiotów majątkowych praw autorskich do utworów słownych i fotograficznych wykorzystanych w podręczniku o zamiarze ich publikacji celem uzyskania od twórców lub ich następców prawnych wymaganej zgody za przysługującym wynagrodzeniem w stosownej wysokości. Osoby, których prawa w sposób niezawiniony przez wydawnictwo zostały naruszone, prosimy o bezpośredni kontakt z wydawcą.

Podręcznik dopuszczony do użytku szkolnego przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania i wpisany do wykazu podręczników przeznaczonych do kształcenia ogólnego do nauczania języka polskiego na III etapie edukacyjnym – szkoła branżowa I stopnia dla uczniów będących absolwentami ośmioletniej szkoły podstawowej, na podstawie opinii rzeczoznawców: dr Wioletty Kozak, prof. dr. hab. Radosława Pawelca, dr. hab. Piotra Zbróga.

Etap edukacyjny: III

Typ szkoły: szkoła branżowa I stopnia

Numer dopuszczenia: 1077/1/2019

© Copyright by OPERON Sp. z o.o. & Barbara Chuderska

Gdynia 2019

Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie w całości lub we fragmentach bez zgody wydawcy zabronione.

N6921

Wydawca:

OPERON Sp. z o.o.

81-212 Gdynia, ul. Hutnicza 3

tel. centrali 58 679 00 00

e-mail: info@operon.pl

www.operon.pl

ISBN 978-83-7879-865-1

Zgodnie z decyzją MEN od września 2024 r. obowiązuje zmieniona, uszczuplona o ok. 20% podstawa programowa. W związku z tym w podręczniku znalazły się stosowne oznaczenia.

Takim symbolem oznaczono treści usunięte z podstawy programowej.

Takim symbolem oznaczono treści, które zostały zmienione. Nauczyciel przedstawi uczniowi zmiany i wyjaśni, czego powinien się nauczyć.

Spis treści

I Starożytność	10
Dlaczego uczymy się o starożytności?	10
1. Na początku były mity...	15
Narodziny świata	17
Jan Parandowski, <i>Mitologia</i> (fragmenty)	17
Bogowie olimpijscy	20
Jan Parandowski, <i>Mitologia</i> (fragmenty)	20
<i>Albo w klubie, albo w Klubie Nestor...</i> o nazwach własnych	23
Mit o Prometeuszu	24
Jan Parandowski, <i>Mitologia</i> (fragmenty)	24
Janusz Wróblewski „Obcy” nowe otwarcie, recenzja filmu <i>Prometeusz</i> , reż. R. Scott	28
Mit o Orfeuszu	29
Jan Parandowski, <i>Mitologia</i> (fragmenty)	29
2. Wśród bohaterów <i>Iliady</i>	34
Mit o wojnie trojańskiej	34
Jan Parandowski, <i>Mitologia</i> (fragmenty)	35
Epos Homera	43
Homer, <i>Iliada</i> , <i>Pieśń XVIII</i> (fragmenty)	44
Homer, <i>Iliada</i> , <i>Pieśń XXII</i> (fragmenty)	46
Homer, <i>Iliada</i> , <i>Pieśń XXIV</i> (fragmenty)	50
3. W greckim amfiteatrze	54
Narodziny tragedii antycznej	54
Mit o rodzie Labdakidów	58
Jan Parandowski, <i>Mitologia</i> (fragmenty)	58
Anna Piwkowska, <i>Jokasta</i>	61
Tragiczny los, tragiczny bohater, tragiczny wybór	63
Sofokles, <i>Antygona</i> (fragmenty)	64
4. Biblio, Ojczyzno moja	70
Biblia – księga nad księgami	70
Anna Kamieńska, <i>Księga</i> (fragmenty)	70
Zbigniew Herbert, <i>Książka</i>	74
Pieśń o stworzeniu świata	76
Księga Rodzaju (fragmenty)	76
Jan Twardowski, <i>Który</i>	79
Czy cierpienie ma sens?	81
Księga Hioba (fragmenty)	81
Starożytność – podsumowanie przed sprawdzianem	88
II Średniowiecze	94
Krzyż i miecz symbolami epoki średniowiecza	94
1. <i>Bogurodzica</i> najstarszą polską pieśnią	101
Modlitwa do Matki Chrystusa	101

<i>Bogurodzica</i>	101
Archaizmy w <i>Bogurodzicy</i>	104
Wołacz... i co dalej?	105
<i>Pod Twoją obronę</i>	106
<i>Bułat Okudźawa, Modlitwa</i>	107
W skrytorium wśród manuskryptów... ..	109
2. Śmierć bramą wieczności	110
Motyw tańca śmierci w <i>Rozmowach Mistrza Polikarpa ze Śmiercią</i>	110
<i>Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią</i> (fragmenty)	111
I kudłate, i łaciate... czyli o powtarzających się spójnikach	117
3. Roland wzorem rycerza średniowiecznego	120
Pieśń o niezwykłych czynach rycerza	120
Maria Ossowska, <i>Rycerz w średniowieczu</i> (fragmenty)	121
<i>Pieśń o Rolandzie</i> (fragmenty)	128
<i>Ars moriendi</i>	128
Friedrich Schiller, <i>Rękawiczka</i>	129
Średniowiecze – podsumowanie przed sprawdzianem	133

III Renesans 136

Kilka słów o renesansie	136
1. Człowiek renesansu	140
Jan Kochanowski ojcem poezji polskiej	140
Biografia człowieka renesansu	142
Jan Kochanowski, <i>Do gór i lasów</i>	142
Ważne pisma użytkowe	144
2. Nie odkładaj szczęścia na potem	147
Motyw przyrody w twórczości renesansowej	147
Jan Kochanowski, <i>Na lipę</i>	148
Leopold Staff, <i>Wysokie drzewa</i>	149
Ciesz się życiem	151
Jan Kochanowski, <i>O doktorze Hiszpanie</i>	151
Jan Kochanowski, <i>Pieśń XX, Księgi Pierwsze</i>	153
Nie dla nas nieczytanie lektur, czyli „nie” z rzeczownikami odczasownikowymi	155
3. Zachowaj rozwagę, spokój, umiar...	158
Jan Kochanowski – stoik swoich czasów	158
Jan Kochanowski, <i>Pieśń IX, Księgi pierwsze</i>	159
Jan Kochanowski, <i>Pieśń IX, Księgi wtóre</i>	161
L.U.C., <i>Fruń</i>	164
<i>Na lekcji w Zawoi...</i> czyli o trudnych końcówkach „-ji” lub „-i”	165
4. Troska o losy kraju obywatelską powinnością	167
Apel Jana Kochanowskiego do rodaków	167
Jan Kochanowski, <i>Pieśń V, Księgi wtóre</i>	167
Piszemy i wygłaszamy przemówienie	171
Winston Churchill, <i>Mowa inauguracyjna w Izbie Gmin, 13 maja 1940 r.</i> (fragmenty)	174
5. Romeo i Julia – miłość wszech czasów	176
Największy talent epoki elżbietańskiej	176
Miłość odmienia serca i czyny	178
William Szekspir, <i>Romeo i Julia</i> (fragmenty)	179

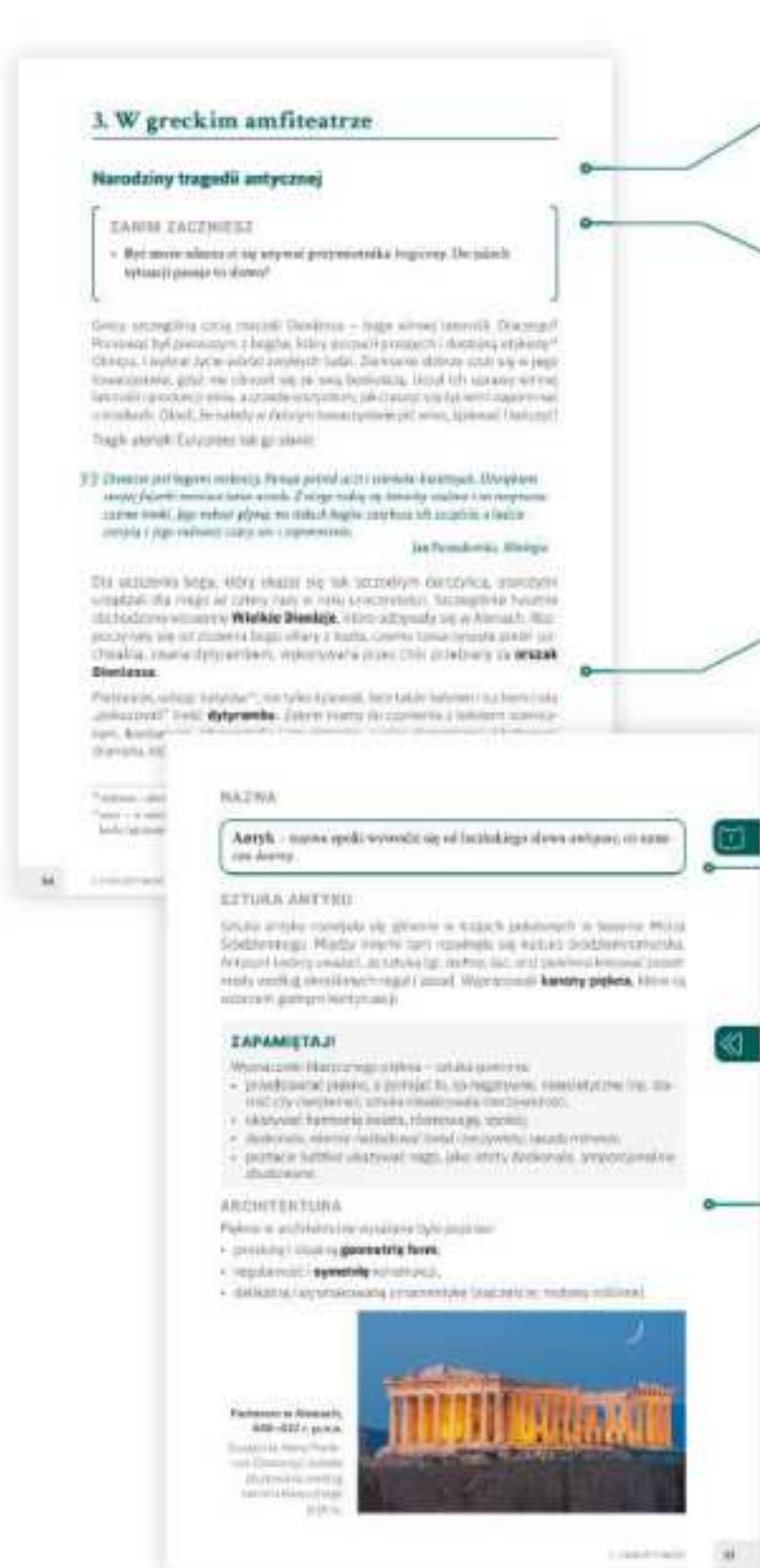
Piękno uczuć i słów	188	
William Szekspir, <i>Romeo i Julia</i> (fragmenty)	188	
Konstanty Ildefons Gałczyński, <i>Rozmowa liryczna</i>	191	
Teatr elżbietański	193	
Renesans – podsumowanie przed sprawdzianem	195	
IV Barok	197	
Kryzys renesansu	198	
1. Nietrwałość, chwilowość, przemijanie	203	
Niepokoje człowieka baroku	203	
Mikołaj Sęp Szarzyński, <i>Sonet IV. O wojnie naszej, którą wiedzimy z szatanem, światem i ciałem</i>	204	
Ryszard Riedel, <i>Modlitwa III – Pozwól mi</i>	207	
Nieuniknione przemijanie	209	
Mikołaj Sęp Szarzyński, <i>Epitafium Rzymowi</i>	210	
Monika Małkowska, <i>Cyfry Romana Opatki</i>	212	
2. Sztuka wyrażania emocji	215	
Nurt dworski w poezji Jana Andrzeja Morsztyna	215	
Jan Andrzej Morsztyn, <i>Do trupa</i>	216	
Znawca słowa i rzemieślnik formy	218	
Jan Andrzej Morsztyn, <i>O swej pannie</i>	220	
Jan Andrzej Morsztyn, <i>Niestatek</i>	221	
Jan Miodek, <i>Najki z Samotraki</i>	222	
Dwoje, dwóch, dwie... czyli o liczebnikach zbiorowych	224	
3. Szlachcic Sarmata	226	
Mit Sarmaty	227	
<i>Pamiętniki Paska</i>	228	
Jan Chryzostom Pasek, <i>Pamiętniki</i> (fragmenty)	228	
Pasek o Duńczykach	232	
Jan Chryzostom Pasek, <i>Pamiętniki</i> (fragmenty)	232	
Stylizacja językowa	234	
Henryk Sienkiewicz, <i>Ogniem i mieczem</i> (fragmenty)	234	
Makaronizacja języka	236	
Jan Chryzostom Pasek, <i>Pamiętniki</i> (fragmenty)	236	
Julia Rzemek, Monika Hrycko-Skowron, Robert Horbaczewski, <i>Niszczona polszczyzna, czyli zaśmiecanie języka polskiego</i>	238	
Ernest Bryll, <i>Portret sarmacki</i>	239	
<i>Ogniem i mieczem</i> , reż. Jerzy Hoffman	240	
Hardy Bohun nie zhańbił się nigdy ohydą tchórzostwa, czyli „ch” czy „h”	241	
4. Komedia klasycystyczna – poprawiać ludzi, bawiąc ich jednocześnie	242	
Klasycystyczna komedia francuska	242	
<i>Skąpiec</i> Moliere, czyli studium władzy pieniądza nad człowiekiem	244	
Molier, <i>Skąpiec</i> (fragmenty)	245	
Harpagon i jego dzieci	250	
Molier, <i>Skąpiec</i> (fragmenty)	250	
Michel Piquemal, <i>Rybak i przedsiębiorca</i>	254	
Fakt, informacja, komentarz, opinia	255	
Barok – podsumowanie przed sprawdzianem	258	
Indeks	261	

Wstęp

Jak jest zbudowany nasz podręcznik

Podręcznik do języka polskiego dla szkoły branżowej I stopnia został zaprojektowany z uwzględnieniem waszych potrzeb i stylu nauki. Pomoże wam szybko przyswoić niezbędne informacje, przeciwstawić rozwiązywanie zadań problemowych, rozbudzić ciekawość poznawczą, skutecznie powtórzyć wiadomości oraz przygotować się do sprawdzianów i kartkówek.

Zanim zaczniecie korzystać z podręcznika, zapoznajcie się z jego budową i przyjrzyjcie się wszystkim jego elementom. Zostały one skonstruowane tak, by ułatwić wam naukę i pomóc w błyskawicznym znalezieniu potrzebnych zagadnień.

Podręcznik zawiera tylko niezbędne wiadomości ujęte w jasno i prosto sformułowanych tematach.

Na początku każdego rozwinięcia tematycznego podręcznika w części **Zanim zaczniesz** znajdziecie polecenia, które przygotowują was do zdobywania nowych wiadomości i umiejętności. Już na początku lekcji przeciwstawić rozwiązywanie zadań problemowych.

W tekście pojawiają się **wytłuszczenia**. Dzięki nim łatwiej odnajdziecie istotne zagadnienia, pojęcia i nazwy.

Definicje wyróżniono ramką. Dzięki temu od razu je zauważycie i szybko znajdziecie podczas powtórek.

Ikony na marginesach ułatwią wam odnalezienie definicji, najważniejszych treści do zapamiętania oraz kontynuacji i nawiązań.

W ramach **Zapamiętaj!** znajdziecie ważne treści, niezbędne dla właściwego zrozumienia tematu.

PYTANIA I POLECENIA

- [illegible]

Čtyři charakteristické vzory Některé typy vzorů na pozadí písmen

- 4. Kto są bohaterowie (dajcie przykładowy przykład) i po co im?
- 5. Jakimi są ich poglądy – polityczny czy inny?
- 6. Jakich są ich mar – i czy ich osiągnęli w końcu?
- 7. Czy bohaterowie mają jakieś inne słabe punkty? Jeśli tak, to jakie?
- 8. Czy charakterystyka nie jest trochę schematyczna?
- 9. Jak opisano przeszłość – przedstawia czy zmienia?
- 10. Czy można tu znaleźć jakieś symbole, symbole czy symbole?

Jeśli Twoje odpowiedzi są poprawne, to jesteś autorem/autorką wykładu na temat Długości stylu homeryckiego. Gratulacje!

PODSUMOWANIE LECZNI

- Wzrost Homera nie odpowiada przewidywanemu wzrostowi w Troi, tylko o 10 centymetrów z 40 dni odstarzywało (nie dostrzegano różnicy)
- Wzrost Homera nie przyspiesza. To dlatego uważa, że nie ma w nim niczego wyjątkowego, ponieważ to jest naturalny proces: każde dziecko ma własny naturalny rytm, przy którym nie ma potrzeby interwencji
- Późniejszy wzrost Homera nie budzi wątpliwości, ponieważ Homera nie ma już żadnych wątpliwości
- Homer nie jest w stanie przewidzieć czasu, w którym

10

Pytania i polecenia, sprawdzające różne umiejętności, przećwiczycie w toku lekcji lub wykorzystacie do nauki w domu lub przed kartkówką czy sprawdzianem. Pamiętajcie, że zadania możecie wykonywać tylko w zeszycie.

Podsumowanie lekcji to esencja najważniejszych treści do zapamiętania.

5. Romeo i Julia – miłość wszech czasów

Największy talent epoki eilthietariskiej

ZAHNIG ZACHNISE

- Przedstaw historię wieloletniej wędrówki do Ery Niemcewiczowej. Dlaczego nie mogła być rzeźnicą?
- Ukazań, że w Ligocie Ignacy przeżywał samotność.
- Zinterpretuj wyraz pochwały z *Matka Kasia*. Kłócił się podług na tym, aby zastanawiać się na przysięgę, lecz aby przysięgać "na imię" nie mógł Kasiusia. Wskazując przykład z cotylniej kultury i wiary, wskazywał na...

Perrygo Williams is a graduate student at the University of Illinois.

[illegible]

王向华、陈建、王向华、陈建

Kann der Staat intervenieren?

+ Dramatic search results

[illegible]+ *Barbus schultzei* n. sp.

© 2006 Blackwell Publishing Ltd *Journal of Internal Medicine* 260: 393–401

4. **Tempelmeier/Clute Theatre**

Знак «неприменимость» имеет смысл только в отношении 1-го уровня. То есть если не применимо отношение $\sim$ – то не применимо и обратное отношение $\sim$ (тогда $\sim$ не применимо к себе). Знак $\sim$ не применим к себе.

1

0000-0000-0000-0000

Informacje o twórcach

prezentowanych tekstów znajdziecie w osobnych ramkach.

Starożytność

- podsumowanie przed sprawdzianem

SPRAWDŹ, ILE WIESZ

1. Odpowiedzi na pytania:

- W jaki sposób Dostojewski wyłożył na Ołtarze? Kto przelewał krew na jego ołtarzu?
- Jak wyłożyła życie bogu na Ołtarze? Czyż można się od życia oddać, a nie żyć? Jak to możliwe?
- Czyż charakterystyczne są postawa prometejska? Podaj trzy przykłady postaw prometejskich lub historycznych, które wyrażają tę tak postawę. Jak powściął człowieka przysięgą? (czymą się przysięgał?)
- Dlaczego bał się Dostojewski przed symbolami artystów, przed wyrażeniem siebie?
- Ktoś mówił: kultura nie ma się do zwierzęcych instynktów?
- Kim był Hamlet? Co stanowi doświadczenie kultury? Wzrost?
- Czyż charakterystyczne są opowiadania gołkowskie? Dlaczego?
- Jak wzmocnił symbolikę w przyrodzie w "Złoty"? Podaj przykłady bohaterów współczesnej literatury lub filmu, do których możemy sobie braci Achilles albo Ikarusa.
- Czyż może się postawić pytanie historyczne o odpowiedź? Wymień postawę historyczną, historyczną opowiadanie, powieść, lub sztukę, która planuje odpowiedzieć na pytanie.
- Kim jest bohater? Podaj przykład bohatera zjawy współczesnych i starożytności, który wyłożył swoją życie.
- Dlaczego Kłosa i Antygona to bohaterowie tragicki?
- Jaką postawę wyłożył i złożył? opowiadanie o bohaterze? W jakich opowiadaniach jest opowiadanie o takich bohaterach?
- Czyż może się postawić pytanie? Podaj przykład bohatera historycznego lub literackiego, którego człowiekowi człowiek byłby poświęcił.

10

Podsumowanie przed sprawdzianem zawiera pytania i zadania sprawdzające waszą wiedzę dotyczącą zagadnień, które zostały omówione w całym dziale. Dzięki nim przekonacie się, co potraficie, a co warto jeszcze powtórzyć i przećwiczyć.

I

STAROŻYTNOŚĆ

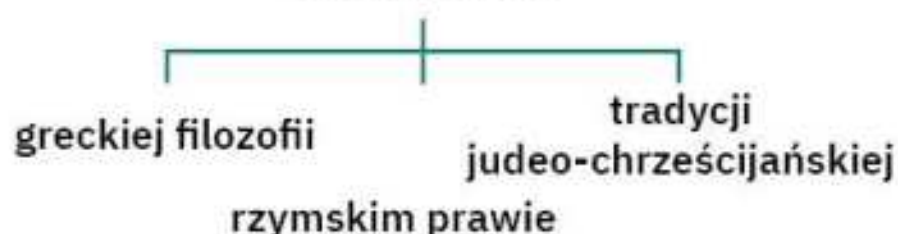
I. STAROŻYTNOŚĆ

Dlaczego uczymy się o starożytności?

Myron, Dyskobol, V w. p.n.e.
Muzeum Narodowe w Rzymie –
rzeźba powstała zgodnie z greckim
kanonem piękna.

Fundament współczesnej kultury europejskiej
opiera się na:

Aby zrozumieć teraźniejszość, trzeba znać przeszłość. Najważniejsze wartości, na których opiera się współczesna kultura europejska, pochodzą ze starożytności.

Starożytni **Grecy** wypracowali ponadczasowe **wzorce**. Filozofowie uczyli, że poszukiwanie prawdy o człowieku i świecie jest nie tylko obowiązkiem, lecz także warunkiem przetrwania i postępu. Etyka zajmowała się natomiast badaniem moralności oraz zasad, które powinny przyświecać w życiu człowiekowi prawemu.

Myśliciele w starożytnej Grecji uważali, że człowiek powinien w równym stopniu skupiać się na rozwoju swojej osobowości, co doskonaleniu tężyzny fizycznej. Po-

eta grecki Pindar dowodził, że jest to proces podobny do budowania: *Czy idzie o sprawność rąk czy nóg, czy ducha, jak pod węgielnicę nienagannie zbudowany*. Nauka w starożytnych szkołach obejmowała zabiegi wychowawcze zmierzające do ukształtowania człowieka wszechstronnie wykształconego. Ideę swobodnego i harmonijnego rozwoju, tzw. *kalokagatia*, realizowano poprzez wychowanie fizyczne, umysłowe, moralne oraz estetyczne pozwalające młodym ludziom pełnić w przyszłości obowiązki w życiu społecznym oraz politycznym państwa. Było to podejście nowoczesne, oparte na poszanowaniu indywidualnych zdolności człowieka.

W starożytności określono również **kanony piękna**, które nadal mogą być ważnym kryterium oceny dzieła sztuki lub punktem odniesienia w dyskusji na temat współczesnych kierunków i tendencji w sztuce. Grekom zawdzięczamy teatr i przeznaczony do realizacji scenicznej dramat (tragedię, komedię), różne gatunki literackie (epos, hymn, dytyramb). Greckie: rzeźba, architektura i malarstwo (malowano na elementach architektonicznych, naczyniach itp.) stały się wzorem do naśladowania najpierw dla starożytnych Rzymian, a potem przez wiele wieków wzbudzały podziw u innych narodów i stawały się inspiracją dla sztuki.

Ponadto w Grecji organizowano **olimpiady i zawody sportowe**, które stanowiły ważny element kultury.

Demokracja panująca w starożytnych greckich miastach stała się dla późniejszych państw europejskich wzorcem organizacji społeczeństwa służącej zarówno jednostce, jak i ogółowi. Szczególnie ceniono ustrój Aten w V w. p.n.e. za czasów Peryklesa, kiedy obowiązywała tzw. demokracja bezpośrednia, czyli każdy wolny obywatel oddając osobiście głos, decydował o losach wspólnoty.

Rzymianie również wiele osiągnęli w dziedzinie organizacji różnych form życia społecznego i zarządzania państwem. Kierowanie ogromnym imperium rzymskim wymagało zasad, dyscypliny i systematycznego wprowadzania usprawnień zapewniających stabilność państwa.

W starożytnym Rzymie powstał **pierwszy system prawny**. Na jego zasadach opiera się współczesne prawo europejskie. Na przykład z rzymskich konstrukcji prawnych wywodzi się zasada, zgodnie z którą prawo nie działa wstecz oraz zasada domniemania niewinności.

Rzymianie byli również znakomitymi **budowniczymi i inżynierami**. Konstruowali łuki i kopuły oraz wznosili w swoich miastach ogromne gmachy – świątynie, termy, amfiteatry, bazyliki. Budowano akwedukty doprowadzające do miast źródłą wodę z pobliskich gór. Rzymskie pomysły architektoniczne naśladowano w następnych stuleciach. Przykładem tego jest Łuk Triumfalny w Paryżu, wybudowany na początku XIX w. dla upamiętnienia zwycięstw Napoleona.

Ponadto dzięki starożytnym Rzymianom używamy **alfabetu łacińskiego i cyfr rzymskich**. Wiele słów w różnych językach europejskich pochodzi z łaciny. Również nasz kalendarz ma źródła w tej cywilizacji – posługujemy się **kalendarzem juliańskim** (12 miesięcy, 365 dni) wprowadzonym przez Juliusza Cezara.

Natomiast **Biblia** dała podwaliny europejskiemu **systemowi etycznemu**. Jest świętą księgą dla dwóch religii – **judaizmu i chrześcijaństwa**. Choć chrześcijaństwo narodziło się na Bliskim Wschodzie, to w Rzymie od IV w. znalazło sprzyjające warunki oraz oddziaływało na wszystkie dziedziny życia. W aspekcie religijnym, Biblia jest źródłem wiary, a biblijny dekalog stanowi uniwersalny kodeks moralny. Motywy biblijne odnajdujemy w malarstwie, muzyce, rzeźbie, poezji czy dramacie. Stary i Nowy Testament są źródłem wielu gatunków literackich, między innymi psalmów, hymnów, pieśni czy przypowieści.

Zatem **grecka filozofia, rzymskie prawo i tradycja judeo-chrześcijańska to źródła naszej cywilizacji**. Jesteśmy spadkobiercami tej wspaniałej kultury. Warto ją poznać.

Łuk Triumfalny w Paryżu, XIX w.
Budowla naśladuje rzymskie pomysły architektoniczne.

CZAS TRWANIA

ok. 3500 r. p.n.e.

wynalezienie pisma przez Sumerów – ludzie zaczęli utrzymywać i przekazywać wiedzę; pismo ułatwiało zarządzanie państwem

ok. 1300 r. p.n.e.

Mojżesz doprowadza Żydów do Ziemi Obiecanej (dzisiejsza Palestyna)

VIII w. p.n.e.

Homer autor *Iliady* i *Odysei*

776 r. p.n.e.

pierwsze igrzyska

753 r. p.n.e.

założenie Rzymu

V w. p.n.e.

złoty wiek Aten – demokracja czasów Peryklesa

30 r. p.n.e. – 14 r. n.e.

złoty wiek poezji rzymskiej; tworzyli Horacy i Wergiliusz

395 r. n.e.

podział Cesarstwa Rzymskiego na zachodnie i wschodnie

476 r. n.e.

upadek Cesarstwa Zachodniorzymskiego

Wilczyca kapitolńska – najśłynniejszy symbol stolicy starożytnego Rzymu. Jak głosi legenda, wilczyca wykarmiła założycieli miasta – Remusa i Romulusa.

Starożytne igrzyska olimpijskie, rysunek na wazie. Igrzyska olimpijskie to najstarsze i największe międzynarodowe zawody sportowe. Pierwsze odbyły się w starożytności w Olimpii w Grecji.

Horacy i Wergiliusz to najwięksi, najślawniejsi starożytni pisarze.

Domniemany portret Horacego

Wergiliusz.

NAZWA

Antyk – nazwa epoki wywodzi się od łacińskiego słowa *antiquus*, co oznacza *dawny*.

SZTUKA ANTYKU

Sztuka antyku rozwijała się głównie w krajach położonych w basenie Morza Śródziemnego. Między innymi tam rozwinęła się kultura śródziemnomorska. Antyczni twórcy uważali, że sztuka (gr. *techne*, łac. *ars*) powinna kreować przedmioty według określonych reguł i zasad. Wypracowali **kanony piękna**, które są wzorcem godnym kontynuacji.

ZAPAMIĘTAJ!

Wyznaczniki klasycznego piękna – sztuka powinna:

- przedstawiać piękno, a pomijać to, co negatywne, nieestetyczne (np. starość czy cierpienie); sztuka idealizowała rzeczywistość;
- ukazywać harmonię świata, równowagę, spokój;
- doskonale, wiernie naśladować świat rzeczywisty; zasada *mimesis*;
- postaci ludzkie ukazywać nago, jako istoty doskonale, proporcjonalnie zbudowane.

ARCHITEKTURA

Piękno w architekturze wyrażane było poprzez:

- prostotę i idealną **geometrię form**,
- regularność i **symetrię** konstrukcji,
- delikatną i wysmakowaną ornamentykę (najczęściej motywy roślinne).

**Partenon w Atenach,
448–432 r. p.n.e.**

Świątynia Ateny Partenos (Dziewicy) została zbudowana według kanonu klasycznego piękna.

PYTANIA I POLECENIA

1. Przyjrzyj się rzeźbie Myrona *Dyskobol* (s. 10). Następnie wykonaj polecenia:
 - a) Opisz rzeźbę, zwróć uwagę na dynamikę przedstawionej postaci, układ ciała, wyraz twarzy.
 - b) Rozstrzygnij, czy autor dzieła tworzył zgodnie z kanonami klasycznego piękna. Uzasadnij odpowiedź.
2. Praca metodą projektu: *Olimpiady dawniej i dziś*

Celem projektu jest poszerzenie wiedzy na temat olimpiad sportowych. Praca odbywa się w czterech zespołach. Każdy zespół ma za zadanie przygotować prezentację na podany temat.

Zespół I: Miejsce, czas, zasady uczestnictwa w igrzyskach starożytnych.

Zespół II: Dyscypliny sportowe.

Zespół III: Miejsce, czas, zasady uczestnictwa w nowożytnych igrzyskach.

Zespół IV: Nowe dyscypliny olimpijskie.
3. Sporządź minikatalog dzieł o tematyce biblijnej pochodzących z różnych epok. Informacje znajdź w słownikach, encyklopedii lub w internecie i podaj przynajmniej 10 przykładów z różnych dziedzin sztuki. Wskaż autora, tytuł utworu i motyw biblijny. Następnie zinterpretuj ten motyw. Notatkę sporządź w zeszycie w formie tabeli według poniższego wzoru.

Autor	Tytuł dzieła	Dziedzina sztuki	Motyw biblijny	Interpretacja motywu biblijnego
Michał Anioł	<i>Dawid</i>	rzeźba	walka filistyńskiego olbrzyma Goliata z izraelskim pasterzem Dawidem	symbol zwycięstwa wiary i inteligencji nad siłą fizyczną

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Fundament współczesnej kultury europejskiej opiera się na: greckiej filozofii, rzymskim prawie i tradycji judeo-chrześcijańskiej.
- Za początek epoki uznajemy wynalezienie pisma przez Sumerów ok. 3500 r. p.n.e., a za koniec – upadek Cesarstwa Zachodniorzymskiego w 476 r. n.e.
- Starożytni twórcy wypracowali kanony piękna, które są godne podziwu.

1. Na początku były mity...

”Zawsze patrzono na mitologię jak na jeden z najpiękniejszych utworów wyobraźni greckiej i była ona zbiorem nieśmiertelnych tematów, motywów, symbolów, bez których i dziś sztuka nie umie się obejść i wciąż do nich wraca.

Jan Parandowski

ZANIM ZACZNIESZ

- Mitologiczny świat bogów, herosów i ludzi nie jest ci obcy. W szkole podstawowej poznałeś /poznałaś historię postaci, które zostały surowo ukarane przez bogów. Prometeusza skazano na cierpienie za bunt przeciw bogom i pomoc ludziom. Syzyf z powodu oszustwa wykonywał niekończącą się pracę. Karą Heraklesa było 12 prac. O uczuciach rodzicielskich opowiadały mity o Demeter i Korze oraz Dedalu i Ikarze. Natomiast losy Ariadny czy Orfeusza wyjaśniały, czym jest miłość w życiu człowieka. Ponadto dowiedziałeś się /dowiedziałaś się, czym są związki frazeologiczne. Ich bogatym źródłem jest mitologia.

PYTANIA I POLECENIA

1. Do postaci mitologicznej dopisz problem lub temat mitu: Minotaur, Syzyf, Demeter, Herakles, Tezeusz, Narcyz. Odpowiedź zapisz w zeszycie w formie tabeli według poniższego wzoru.

Bohater mitu	Problem lub temat mitu
Ikar	ucieczka z Krety, która w przenośnym znaczeniu oznaczała lot marzeń, bunt przeciw zasadom, lekkomyślność

2. Wyjaśnij znaczenie frazeologizmów poznanych w szkole podstawowej: *syzyfowa praca*, *pięta Achillesa*, *ikarowy lot*, *stajnia Augiasza*, *nić Ariadny*, *złote runo*. Następnie zredaguj krótkie, humorystyczne opowiadanie pt. *W mojej nowej szkole*, w którym zastosujesz te związki frazeologiczne.

Frazeologizm, związek frazeologiczny – utrwalone w użyciu połączenie wyrazów, którego znaczenie nie wynika ze znaczenia tych wyrazów, na przykład: *w gorącej wodzie kąpany* – ktoś niecierpliwy, porywczy; *być solą w oku* – przeszkadzać, drażnić.

Uwaga: Nie ucz się definicji na pamięć. Staraj się wyjaśnić własnymi słowami, co oznacza dane pojęcie. Znajdź w definicji słowa kluczowe i je zapamiętaj, gdyż w nich jest zawarta główna treść i to one pomogą ci zbudować własną definicję.

3. Obejrzyj poniższe dzieła sztuki, których tematem są mitologiczne historie. Opowiedz, co na nich ukazano. W jaki sposób nawiązują do mitu? Czy wierne oddają jego treść, czy może stanowią inną interpretację?

Pieter Bruegel (czytaj: piter brojgel),
Upadek Ikara, 1557.

Tycjan, *Syzyf*,
1548–1549.

Antoine-Louis Barye (czytaj:
antłan-lui bari), *Tezeusz wal-
czący z Minotaurem*.

Mit – opowieść o bogach, legendarnych herosach, nadnaturalnych wydarzeniach, która jest próbą objaśnienia rzeczywistości. Mity miały wyjaśnić, jak powstał świat i życie, tłumaczyć zjawiska przyrody, czyli pomagały zrozumieć i uporządkować otaczającą rzeczywistość.

ZAPAMIĘTAJ!

Dawniej ludzie posiadali niewielką wiedzę na temat otaczającego świata. Dlatego uważali, że niezrozumiałe dla nich zjawiska powstają z woli nadprzyrodzonych sił i bogów. **Mity poszukiwały odpowiedzi na podstawowe pytania**, np.: Jak powstał świat? Jak powstał człowiek? Co dzieje się z człowiekiem po śmierci? Kto zmienia pory roku? Jak to się dzieje, że słońce wschodzi i zachodzi?

PYTANIA I POLECENIA

1. Sprawdź w słowniku języka polskiego znaczenie następujących wyrazów: *mitologia*, *mitologiczny*, *mityczność*, *mitologizacja*, *mitologizm*, *mitoman*. Następnie ułóż krótką historyjkę na dowolny temat, w której użyjesz tych wyrazów.

Mit genealogiczny – mit o powstaniu świata.

Jan Parandowski

Mitologia (fragmenty)

Na początku był Chaos. Któż zdoła powiedzieć dokładnie, co to był Chaos? Niejedni widzieli w nim jakąś istotę boską, ale bez określonego kształtu. Inni – a takich było więcej – mówili, że to wielka otchłań, pełna siły twórczej i boskich nasieni, jakby jedna masa nieuporządkowana, ciężka i ciemna, mieszanina ziemi, wody, ognia i powietrza. Z tej napelnionej otchłani, kryjącej w sobie wszystkie zarodki przyszłego świata, wyłoniły się dwa potężne bóstwa, pierwsza królewska para bogów. Uranos – Niebo i Gaja – Ziemia. Oni dali początek wielu pokoleniom bogów.

Z ich małżeńskiego związku wyszedł wielki ród tytanów, wśród których najstarszy był Okeanos, bóg potężnej rzeki, co szerokim, błękitnym kręgiem opływa całą ziemię dokoła. Młodszym rodzeństwem tytanów byli kiklopowie (cyklopi) i hekatonchejrowie – sturęcy. Cyklopi, potwornego wzrostu, o dzikim wyglądzie, mieli jedno oko w środku czoła, a hekatonchejrowie o stu rękach przerażali swą siłą niezłomną. Uranos nie był zadowolony z tego potomstwa, które było szkaradne lub okrutne. Wszyscy oni napelniali go strachem i odrazą. Nie spodziewając się po nich ani wdzięczności, ani poszanowania swej władzy ojcowskiej, strącił ich w bezdenne czeluści Tartaru.

Stamtąd nie było już powrotu. Tartar rozciągał się tak głęboko pod ziemią, jak wysoko ponad nią roztacza się niebo. Kowadło z brązu, rzucone z wysokości nieba, leciałoby dziewięć dni i dziewięć nocy, zanim dosięgłoby powierzchni ziemi.

Gaja słyszała jęk potępionych tytanów dobywający się z przepastnych wnętrzności ziemi. Znienawidziła wyrodnego ojca i zaczęła knuć spisek przeciw jego władzy bezwzględnej. Namowom matki uległ najmłodszy z tytanów – Kronos, dotychczas nie pozbawiony wolności. Uzbrojony w żelazny sierp, zaczął się na Uranosa, okaleczył go haniebnie i strącił ze świetlistego tronu niebios. Z krwi, która wyciekła z rany powalonego boga, zrodziły się trzy straszne boginie zemsty, Erynie, o włosach węzowych. Uranos, ukryty w błękitach nieba, zszedł z widowni dziejów boskich.

[...] Nad światem rządził Kronos wraz z małżonką Reją. Był to władca ponury i podejrzliwy. Większą część uwięzionych braci pozostawił w otchłaniach Tartaru. Zachował w pamięci klątwę ojca, który mu przepowiedział, że i jemu syn odbierze berło. Każde więc dziecko, które powiła Reja, natychmiast połykał. W ten sposób pięcioro dzieci dostało się do potwornych wnętrzności tytana. Gdy urodziło się szóste dziecko, Reja podała Kronosowi kamień zawinięty w pieluszki. Kronos połknął kamień sądząc, że połyka syna.

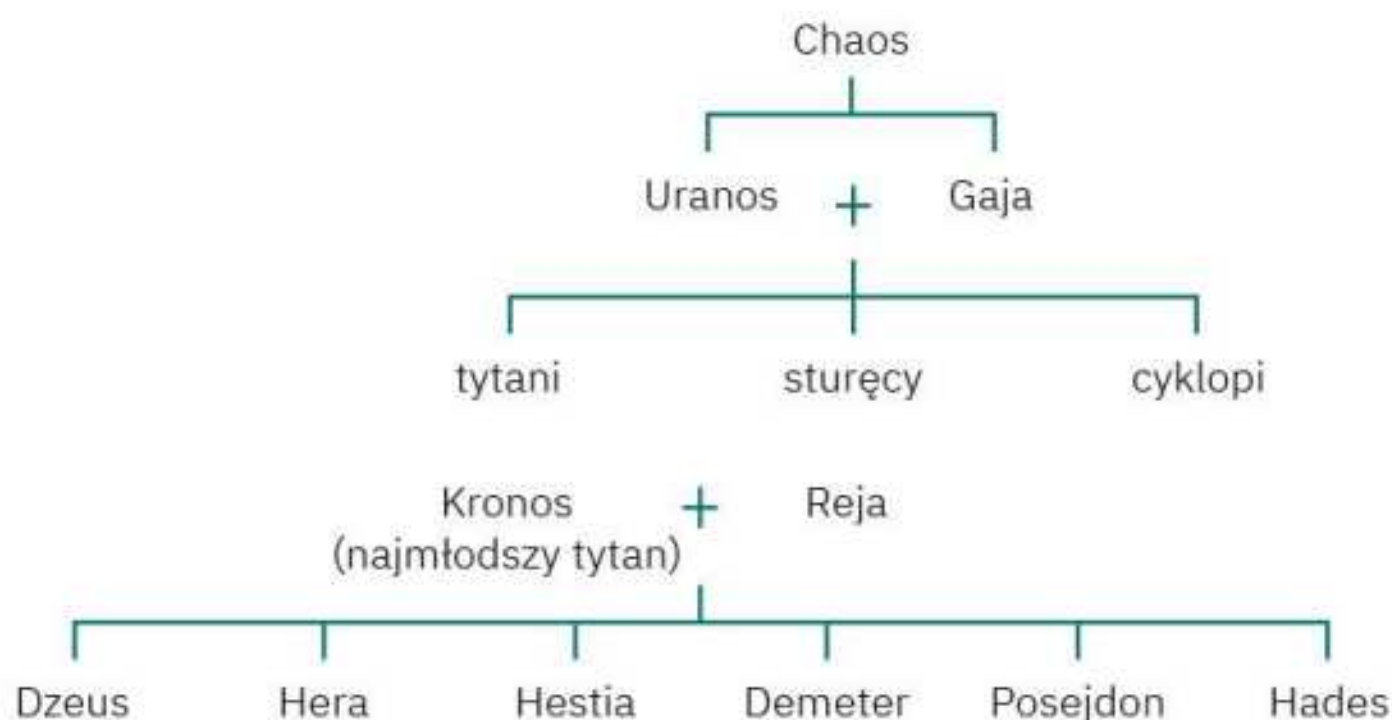
Nicolas-Andre Monsiau
(czytaj: nikola-andre monsiu),
Bogowie olimpijscy.

Tymczasem Reja zeszła na ziemię. Chciała umyć niemowlę, ale nigdzie nie mogła znaleźć źródelka. Pomodliła się do Gai i uderzyła berłem o skałę. Z twardego głazu wypłynął jasny strumień wody. Wykapawszy małego, nadała mu imię: Dzeus. Powędrowała na Krete i w złotej kołysce złożyła go w grocie. [...] Dzeus chował się pod opieką nimf górskich, karmiony mlekiem kozy Amaltei. Dziecko kochało ją bardzo. Kiedy Amalteja złamała sobie jeden róg, Dzeus wziął go w swe boskie ręce i pobłogosławił, tak że odtąd napelniał się on wszystkim, czego zapragnął ten, kto go posiadał. Tak powstał róg obfitości, zwany rogiem Amaltei.

[...] Dzeus dorósł i wyszedł z ukrycia, miał teraz stanąć do walki z ojcem. Poradził matce, aby przede wszystkim dała Kronosowi potajemnie środek na wymioty. Wtedy Kro-

nos, wśród straszliwych męczarni, wyrzucił z powrotem połknięte potomstwo. Był to wcale piękny zastęp młodych bogów: synowie – Hades i Posejdon, i trzy siostry – Hera, Demeter i Hestia. Właśnie umarła dobra koza Amalteja. Nawet po śmierci oddała swemu wychowankowi jeszcze jedną przysługę, albowiem z jej skóry uczynił sobie Dzeus puklerz, którego nie mógł przebić żaden pocisk. Tak powstała egi-da, cudowna tarcza, którą Dzeus brał zawsze do bitwy. Pierwsza, którą stoczył, była przeciw ojcu. Polem walki były równiny Tesalii. [...] Jak wprzód dostojny Uranos, tak obecnie Kronos zwał się w nicość zapomnienia.

J. Parandowski, *Mitologia. Wierzenia i podania Greków i Rzymian*, Poznań 1990.

PYTANIA I POLECENIA

1. Krótko wyjaśnij, kim byli i kim lub czym opiekowali się Dzeus i jego boskie rodzeństwo: Hera, Hestia, Posejdon, Hades i Demeter. Dopisz do każdej postaci charakterystyczny dla niej atrybut¹. Wykorzystaj informacje zawarte w micie i innych źródłach wiedzy. Odpowiedź zapisz w zeszycie w formie tabeli według poniższego wzoru.

Bóg/ bogini	Kim był/była?	Czym się opiekował/ opiekowała?	Atrybuty
Zeus	bóg wszystkich bogów, pan świata, bóg wszelkich zjawisk atmosferycznych	opiekun rodziny, a także państwa	piorun, berło z orłem

2. Wyjaśnij znaczenie frazeologizmów związanych z mitem o bogach olimpijskich: *tytan pracy*, *tytaniczny wysiłek*, *pod egidą*, *róg obfitości*, *walka tytanów*. Następnie napisz do szkolnej gazetki artykuł pt. *Osiągnięcia sportowe naszej szkoły*, w której zastosujesz te frazeologizmy.
3. Opowiedzcie szczegółowo mit o powstaniu świata. W tym celu podzielcie się na trzy zespoły i przygotujcie wypowiedzi zgodnie ze wskazówkami.
Zespół I opowiada mit babci i dziadkowi.
Zespół II opowiada mit podczas ważnej uroczystości szkolnej.
Zespół III opowiada mit kolegom ze skateparku.

¹ atrybut – tu: przedmiot o charakterze symbolicznym, ściśle związany z życiem lub działalnością jakiejś postaci

Bogowie olimpijscy

Jan Parandowski

Mitologia (fragmenty)

[...] Olimp był właściwym królestwem Dzeusa, odkąd, po wojnie z gigantami, podzielił się on władzą nad światem z dwoma braćmi: Posejdonem i Hadesem. Wszyscy trzej ciągnęli losy. Dzeusowi dostało się niebo i ziemia wraz z Olimpem, Posejdonowi morze, Hadesowi królestwo umarłych w podziemiu. Dzeus, jako pan nieba, obwołał się bogiem najwyższym, któremu wszyscy winni posłuszeństwo.

Olimp – najwyższy masyw górski w Grecji (o wysokości do 2918 m n.p.m.). Starożytnym Grekom wydawało się, że jego szczyty sięgają nieba.

[...] Pięknie urządził się Dzeus na Olimpie. Dzikie zwierzęta nie miały tam przystępu i nigdy wiatr zimny nie niósł zadymki śnieżnej. Czystego powietrza nie ćmiła żadna chmura. Panowała tam wieczna wiosna. Pod najwyższym szczytem błyszczał pałac Dzeusa, cały ze złota i drogich kamieni, a wśród innych wierchów i po wąwozach stały skromniejsze dwory innych bogów. Wszystkie były dziełem Hefajstosa, niezrównanego mistrza wszelkich kunsztów. W ród Olimpu strzegły hory, dziewczęce boginie pór roku.

Szczęśliwe życie pędzą bogowie na Olimpie. Nie słychać jęków ani stękania chorych, bo choroby nie mają władzy nad złocistymi ciałami niebieskich panów. Czasem tylko bóg któryś, co wdał się niebacznie w mężobójczą wojnę, wraca zraniony, lecz wnet jego rany goją się pod opieką troskliwych lekarzy. Klótnie i spory trwają zwykle krótko, bo je Dzeus swą powagą rozstrzyga i ucisza. Jedynie małżonka, Hera, czyni panu wszego świata głośniejsze wymówki, ile że jest swarliwa i łatwo daje się unosić podejrzeniom. Bogowie łączą się w bliższe i bardziej zażyłe kółka towarzyskie, a na większe uroczystości i narady schodzą się do przestronnego zamku Dzeusa.

Zebrania bywają mniejsze i większe. Na pierwsze, bardziej poufne, proszeni są tylko Olimpijczycy, najwyższa arystokracja bogów.

[...] zasiadają do stolów lub raczej, zwyczajem starożytnych, układają się na łóżach z kości słoniowej i szylkretu, miętko wyścielonych poduszkami. Dokola uczujących uwija się cudna para: bogini młodości Hebe i śliczny chłopczyk Ganimedes, ulubieniec Dzeusa, którego sam porwał z ziemi i uczynił nieśmiertelnym. Hebe i Ganimedes roznoszą ambroję. Był to zwyczajny pokarm bogów, jakaś dziwnie rozkoszna słodycz, rozplywająca się w ustach: dawała moc ciała, pogodę

myślom i nieśmiertelność duszy. W złote puchary nalewano nektar, wino olimpijskie o niewysłowionym zapachu.

Kiedy już wszyscy mieli do sytajadła i napoju, wstawał Apollo i, otoczony orszakiem dziewięciu muz, śpiewał wraz z nimi pieśni cudne i grał na harfie.

Baldassere Peruzzi (czytaj: perucci), *Muzy tańczące z Apollinem*, 1520.

Radowały się serca bogów w milczeniu szczęśliwym. Charyty, dziewice o białych stopach, ubrane w kwiaty, wiodły tańce wymyślne, wzięwszy się za ręce. A gdy już rydwan słońca przejechał oznaczony bieg dzienny, wszyscy rozchodzili się do domów na spoczynek. Budziła ich nazajutrz Eos, różanopalca bogini jutrzeńki.

Tak sobie Grecy wyobrażali życie bogów. Było to właściwie życie ludzkie przeniesione w wieczność. Boga od człowieka nie dzieliła przepaść nie do przekroczenia. Z początku i ludzi wybitniejszych zapraszano do stołów olimpijskich. Później zaniechano tego, gdyż goście ziemscy nie umieli się przyzwoicie zachować, a mając zbyt długi język, rozpowiadali swym bliźnim wszystko, co tam posłyszeli. Jedyna różnica między człowiekiem a bogiem była ta, że bóg był nieśmiertelny, a człowiekowi najpiękniejsze chwile w życiu mącił strach przed śmiercią. Bogowie byli nieśmiertelni, ale nie wieczni: każdy z nich urodził się kiedyś i żaden nie mógł powiedzieć o sobie, że nie było nigdy takiego czasu, kiedy jego nie było.

Od starości i śmierci chroniła ich ambrozja. Zawierała ona tajemniczą siłę i nawet zwykły człowiek mógł stać się nieśmiertelnym, spożywając ten pokarm cudowny.

Bogowie nie byli wszechobecni, ale mogli poruszać się z niezmierną szybkością i lotem błyskawicy przenosić się z miejsca na miejsce. Wiedzę i potęgę posiadali wielką, ale nie nieskończoną. Ich działalność ograniczała Mojra, czyli Przeznaczenie.

[...] Więksi, piękniejsi i silniejsi od ludzi, bogowie greccy mieli ciało równie jak ludzkie podlegające znużeniu lub ranom. Krew ich była biała i tryskając

z rany rozlewała woń przedziwną. Posiadali prawie nieograniczoną zdolność zmieniania się w przeróżne kształty, lecz prawie nigdy nie zjawiali się w postaciach straszliwych lub pokracznych. Niekiedy, zbliżając się do ludzi, stawali się niewidzialni. Życie ich było lekkie i szczęśliwe w porównaniu z życiem człowieka. Mieli wprawdzie swoje namiętności, cierpienia i niedole i one im doskwierały nie mniej niż ludziom, lecz Grecy tylko takie życie uważali za prawdziwie pełne i szczęśliwe, w którym mieszały się ze sobą zarówno zło, jak i dobro.

J. Parandowski, *Mitologia. Wierzenia i podania Greków i Rzymian*, Poznań 1990.

PYTANIA I POLECENIA

1. W królestwie Dzeusa panowała niezwykła atmosfera – po prostu *olimpijski spokój*. W czteroosobowych zespołach opracujcie krzyżówkę, w której hasła będą nazwami czynników tworzących nastrój olimpijskiego spokoju. Wykonajcie polecenia.
 - a) Przeanalizujcie tekst i zapiszcie czynniki tworzące olimpijski spokój.
 - b) Wybierzcie związane z królestwem Dzeusa słowo, które będzie rozwiązaniem krzyżówki – zapiszcie je pionowo.
 - c) Dopasujcie nazwy czynników – zapiszcie je poziomo.
 - d) Ułóżcie objaśnienia haseł.

Krzyżówkę możecie przygotować w edytorze tekstowym i ją wydrukować. Wymieńcie się krzyżówkami z inną grupą. Oceńcie na forum klasy, która propozycja była najlepsza. W uzasadnieniu podajcie przynajmniej trzy argumenty.
2. Aby utrwalić słownictwo mitologiczne, dopisz wyjaśnienie do podanych nazw: Mojra, nektar, Hebe, Ganimedes, Charyta, Eos, Muza. Wykorzystaj informacje z zacytowanego powyżej tekstu. Odpowiedź zapisz w zeszycie w formie tabeli według poniższego wzoru.

Nazwa mitologiczna	Objaśnienie
ambrozja	pokarm bogów zapewniający im wieczną młodość

3. Nazwy wielu firm i instytucji pochodzą z mitologii.
 - a) Przyporządkuj nazwy mitologiczne zamieszczone w poleceniu 2. do odpowiednich instytucji i firm wymienionych poniżej. Zwróć uwagę na znaczenie tych nazw oraz działalność instytucji i firmy.
sala koncertowa, zakład pogrzebowy, pijalnia soków, gabinet kosmetyczny, klub dobrych manier, klub tańca, instytut meteorologii, klub młodych twórców
 Np. Restauracja Ambrozja – miejsce, w którym można zjeść doskonały posiłek – pokarm godny bogów.

- b) Wyjaśnij związek między poniższymi pochodzącymi z mitologii nazwami firm a rodzajem ich działalności. Potrzebne informacje wyszukaj w internecie.
Hermes, Pandora, Atlas, Itaka, Nike
np. Urania – planetarium, miejsce popularyzujące astronomię.

Albo w klubie, albo w Klubie Nestor... o nazwach własnych

Wyrazy wymienione w poleceniu 3. w połączeniu z nazwami mitologicznymi utworzyły **nazwy firm** i zostały zapisane **wielką literą**. Dlaczego? Ponieważ składają się na nazwy własne, które od pospolitych różnią się pisownią. Porównaj poniższe przykłady:

- Zamówiłam wizytę w gabinecie kosmetycznym. (piszemy małą literą, bo to nazwa pospolita)
- Jutro mam zabieg w Gabinecie Kosmetycznym Wenus. (piszemy wielką literą, bo to nazwa własna)

PYTANIA I POLECENIA

1. Przepisz poniższe zdania do zeszytu, zapisując brakujące wyrazy, napisane w nawiasach wersalikami wielką lub małą literą. Uwzględnij poprawną pisownię nazw własnych i pospolitych.

Siedzibą bogów █ (GRECKICH) niepodzielnie rządził █ (ZEUS). Swoją pałac miał na █ (OLIMPIE).

Natomiast █ (PARNAS) to mitologiczna siedziba █ (MUZ), utożsamiana z siedzibą artystów. Tam panował bóg sztuki – █ (APOLLIN).

Wyjątkowy pałac wybudowany na █ (KRECIE) przez wybitnego █ (ATEŃ-SKIEGO) architekta █ (DEDALA) zwany był █ (LABIRYNTEM). Przeznaczono go dla potwora o głowie byka – █ (MINOTAURA).

Mitologiczny świat zmarłych to █ (HADES). Aby dostać się do podziemi, trzeba było przepłynąć rzekę █ (STYKS), przez którą przewoził swą łodzią █ (CHARON). Zapłatą była drobna moneta – █ (OBOL) – wkładana w usta zmarłych.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Mit genealogiczny to mit o powstaniu świata.
- Według mitologii nad światem panowali Dzeus, Posejdon i Hades.
- Olimp był siedzibą bogów.
- Nazwy wielu firm i instytucji pochodzą z mitologii. Nazwy własne zapisujemy wielką literą.

Mit o Prometeuszu

ZANIM ZACZNIESZ

- Wielu bohaterów literackich poświęcało się dla jakiejś idei. Powiedz, w jaki sposób Rudy, Alek, Zośka – bohaterowie *Kamieni na szaniec* – działali dla wspólnej sprawy narodowej. Omów koszty, jakie ponieśli oraz wartości, jakie wnieśli w życie narodu w czasie wojny i po jej zakończeniu. Zastanów się, czy ich poświęcenie miało sens.

Jan Parandowski

Mitologia (fragmenty)

[...] podania głosiły, że człowiek jest tworem jednego z tytanów – Prometeusza, który ulepił go z gliny pomieszanej ze łzami. Duszę zaś dał mu z ognia niebieskiego, którego parę iskier ukradł z rydwanu słońca.

[...] Człowiek Prometeusza był słaby i nagi. Palce miał zakończone zbyt kruchymi paznokciami, by mu były obroną przed pazurami dzikich zwierząt. Jedynie jego postać, niepodobna do otaczających stworzeń, była widocznym obrazem bogów. Brakowało mu tylko ich siły. Niby mdłe zjawy senne bładzili ludzie, bezradni wobec potęg przyrody, której nie rozumieli. Wszystkie ich czyny były nieświadome i bezładne. Widząc to Prometeusz ponownie zakradł się do wielkiego spichlerza ognia niebieskiego i przyniósł na ziemię pierwsze zarzewie. W siedzibach ludzkich zapłonęły jasne ogniska ogrzewając mieszkańców i płosząc drapieżne bestie. Mądry tytan uczył ludzi umiejętnego używania ognia, sztuk i rzemiosł.

Nie podobało się to Dzeusowi. Mając w pamięci niedawną walkę z gigantami, obawiał się wszystkiego, co pochodzi z ziemi. Kazał wtedy Hefajstosowi, z bogów najbieglejszemu we wszystkich kunsztach, stworzyć kobietę cudnej urody, na wzór bogiń nieśmiertelnych. Gdy misterne to dzieło już było gotowe, Atena nauczyła pierwszą niewiastę pięknych robót kobiecych; Afrodyta otoczyła jej oblicze wdziękiem i w oczy wlała urok uwodzicielski; Hermes dał jej skryty i pochlebny charakter wraz z darem kuszącej wymowy; w końcu ubrano ją w złoto i uwieczono kwiatami. I nazwano ją Pandorą, albowiem była ona darem dla ludzi od wszystkich bogów i każdy z bogów obdarzył ją jakąś szczególną właściwością. W posagu otrzymała glinianą beczkę szczelnie zamkniętą, której zawartości nikt nie znalazł.

Tak wyposażoną Pandorę zaprowadził Hermes, posłaniec bogów, na ziemię i zostawił ją przed chatą Prometeusza. Mądry tytan wyszedł przed dom przyjrzeć się pięknej nieznajomej i od razu zwiertzył jakiś podstęp. Nie przyjął jej więc, ale

odprawił i innym doradzał tak samo postąpić. Lecz Prometeusz miał brata nie bardzo rozumnego, imieniem Epimeteusz, co się wyklada: „wstecz myślący”. Ten nie tylko nie wygnał Pandory, lecz natychmiast z nią się ożenił. Pandora ciekawa była zajrzeć do owej beczki, którą bogowie dali jej we wianie. Ale przyszedł Prometeusz, odwiódł brata na stronę i przestrzegał: „Niemądry Epimeteuszu – rzekł – zrobiłeś już jedno głupstwo, żeś tę niewiastę, na zło chyba stworzoną przez bogów, przyjął do domu. Nie czynь przynajmniej drugiego głupstwa i nie otwieraj beczki ani żonie nie pozwalaj, bo tak mi się zdaje, że w niej jakieś wielkie лихо siedzi”. Epimeteusz przyrzekł, że się nad tym zastanowi. Miał zwyczaj myśleć bardzo długo i powoli, tak że zanim zdążył rozważyć słowa brata, szybko mówna Pandora nakłoniła go do otwarcia beczki. I oczywiście stało się nieszczęście. Ledwo podniesiono wieko, wyleciały na świat wszystkie smutki, troski, nędze i choroby i jak kruki obsiadły biedną ludzkość.

Prometeusz chciał teraz bogom podstępem za podstęp odplacić. Zabił wołu i podzielił go na dwie części: osobno złożył mięso, które owinął skórą, oddzielnie zaś kości, i nakrył je tłuszczem. Za czym poprosił Dzeusa: „Którą część weźmiesz, będzie odtąd bogom poświęcona”.

Dzeus wybrał tę, gdzie było więcej tłuszczu, domyślając się pod jego grubą warstwą najdelikatniejszego mięsa. Natychmiast przekonał się, że były to same kości, okryte najgorszym tłuszczem. Ale wyrok był nie cofniony: te właśnie części zwierząt składano w ofierze bogom niebieskim.

Dzeus zemścił się okrutnie. Na jego rozkaz przykuto Prometeusza do skały Kaukazu. Co dzień zgłodniały orzeł zlatywał, by mu wyjadać wątrobę, która wciąż odrastała. Wokoło było pusto i głucho. Skazaniec nie słyszał głosu ludzkiego ani nie ukazywała mu się twarz przyjazna. Palony gorącymi promieniami słońca, bez ruchu i spoczynku, trwał Prometeusz, niby wieczny wartownik, dla którego zawsze za późno przychodzi noc w płaszczu gwiazdzistym i za późno zorza poranku roztopia się w ciepłocie dnia. Jego próżne jęki spadały w przepaść gór jak martwe kamienie.

Peter Paul Rubens, *Prometeusz skowany*,
1611–1612.

Prometeusz jest jedną z najwznioślejszych postaci w mitologii – bóg, który cierpiał przez miłość dla ludzi. Zanim do nich przemówił, byli jak ślepcy i brodzili w mroku, nie wiedząc ani o sobie nic, ani o świecie otaczającym, były im obce budowle kamienne, strzelające ku słońcu, nie znali sztuki ciesielskiej. Nie umieli powiedzieć, kiedy następuje kres zimy lub kwietnej wiosny albo jesieni bogatej w plony. Żyli jak mrówki w ciemnych jaskiniach, aż on im pokazał, gdzie wschodzą gwiazdy i kędy zachodzą. Dał im naukę o liczbach, najprzedniejszą wiedzę i objawił sztukę pisma, ten skarbiec pamięci i źródło poezji. Oswoił zwierzęta, konie zaprzągnął do wozu i na słone morze spuścił płóciennoskrzydłe statki. Dał chorym lekarstwa kojące i wynalazł zioła, które ból usuwają. W głębi ziemi wysledził cenne metale i objawił, jak ze snu, lotu ptaków i głosów w przyrodzie odgadywać przyszłość. Prometeusz w człowieku rozbudził ducha i dał mu moc panowania nad światem.

J. Parandowski, *Mitologia. Wierzenia i podania Greków i Rzymian*, Poznań 1990.

PYTANIA I POLECENIA

1. Powiedz, z jakiego materiału Prometeusz stworzył człowieka. Zastanów się, jakie miało to konsekwencje widoczne w charakterze, osobowości i losie istoty ludzkiej.
2. Na podstawie ostatniego akapitu scharakteryzuj człowieka, zanim opiekę nad nim roztoczył Prometeusz. Wypowiedź potwierdź cytataми z tekstu. Wskaż porównania, przenośnie oraz epitety. Przekształć ten fragment tekstu w komunikat pozbawiony środków stylistycznych. Wyjaśnij, jaką funkcję pełnią środki stylistyczne w tym tekście.
3. Wymień zasługi Prometeusza dla ludzkości. Wnioski zapisz w zeszycie w formie graficznej notatki, na przykład wykresu, mapy myśli, komiksu. Przedstaw swoją pracę na forum klasy. Wyjaśnij jej koncepcję i zasadność zastosowanej grafiki.
4. Określ rodzaj narracji w micie. Ustal, co narrator wie o bohaterach. Wyjaśnij, o czym to świadczy.
5. Odszukaj termin *prometeizm* w różnych źródłach, w tym słownikowych. Następnie wykonaj polecenia.
 - a) Porównaj objaśnienia – wskaż podobieństwa i różnice w definiowaniu tego pojęcia. Zastanów się i powiedz, jakie konsekwencje niesie nieprecyzyjne definiowanie pojęć.
 - b) Wymień przykłady bohaterów literackich, filmowych czy historycznych, których można nazwać Prometeuszami. Odnosząc się do słownikowej definicji, podaj argumenty uzasadniające twój wybór.

KONTYNUACJE I NAWIĄZANIA

1. Postać szlachetnego tytana jest motywem wielu dzieł sztuki. Porównaj sposób przedstawienia Prometeusza przez dwóch artystów, odpowiadając na pytania i wykonując polecenia:
 - Jaką czynność wykonuje Prometeusz na ilustracjach?
 - Omów stosunek Prometeusza do ludzi. Jak symbolicznie to przedstawiono?
 - Dlaczego nie widzimy twarzy tytana na obrazie Lewandowskiego? Co to oznacza?
 - Jak wygląda twarz Prometeusza na plakacie? Zwróć uwagę na oczy tytana.
 - Co kryje się w głowie Prometeusza?
 - Jakie skojarzenia wywołują w tobie oba obrazy?
 - Nadaj nowe tytuły ilustracjom i krótko uzasadnij swój pomysł.

Mariusz Lewandowski, *Prometeusz*, 2016.

Gabz (czyli Grzegorz Domaradzki), plakat do filmu *Prometeusz* w reżyserii Ridleya Scotta (czytaj: ridleja skota), praca wykonana dla Grey Matter Art na licencji Twentieth Century Fox, 2016.

2. Mity są wciąż atrakcyjnym tematem dla współczesnych twórców. Brytyjski reżyser Ridley Scott nakręcił film *Prometeusz*. Nie jest to jednak opowieść o losach mitycznego tytana, lecz o wyprawie kosmicznej statku o nazwie Prometeusz. Jeśli lubisz *science fiction*, to zobacz ten film. Przeczytaj recenzję zamieszczoną na następnej stronie. Zawiera krótkie informacje dotyczące fabuły oraz wskazówki interpretacyjne.

Recenzja filmu *Prometeusz*, reż. Ridley Scott

[...] Akcja widowiskowego *Prometeusza* rozpoczyna się pod koniec XXI w. W ekspedycję naukową mającą wyjaśnić, skąd się wzięło życie na Ziemi, zainwestowano bilion dolarów. Ślady i wskazówki, gdzie przebywają nasi stwórcy, zostały odczytane ze starożytnych piktogramów² z powtarzającym się symbolem odległych gwiazd pozostawionych przez wymarłe cywilizacje. Szlachetnemu przedsięwzięciu poznania inteligencji, której prawdopodobnie ludzkość zawdzięcza swoje istnienie, i nawiązania z nią kontaktu, towarzyszy też inny cel. Schorowany sponsor wyprawy wierzy, że przy okazji zostanie odnaleziony klucz do nieśmiertelności.

[...] Tym, co różni *Prometeusza* od innych przedsięwzięć, jest radykalny pesymizm autora starającego się uzmysłwić widzom, że to, co biorą za niebo, w każdej chwili może okazać się piekłem. [...]

J. Wróblewski, „Obcy” – nowe otwarcie, „Polityka”, 24 lipca 2012.

PYTANIA I POLECENIA

1. Po obejrzeniu filmu i przeczytaniu recenzji odpowiedz na poniższe pytania.
 - Jakiej reinterpretacji mitu o Prometeuszu dokonał Ridley Scott? Wskaż różnice.
 - Czy filmowy Prometeusz cierpi dla ludzkości? Czy się dla niej poświęca? W czym przypomina swojego mitologicznego protoplastę?
 - Na czym polega bunt filmowego Prometeusza?

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Według mitologii człowieka stworzył jeden z tytanów – Prometeusz. Ulepił go z gliny pomieszanej ze łzami.
- Postać szlachetnego tytana jest motywem wielu dzieł sztuki, filmów, sztuk teatralnych.

² piktogram – znak informacyjny jednoznacznie rozumiany przez ludzi różnych narodowości; znak pisma obrazkowego oznaczający rzeczy, zdarzenia

Mit o Orfeuszu

ZANIM ZACZNIESZ

- W szkole podstawowej poznałeś/poznałaś utwory, których tematem była miłość. Odwołaj się do nich i odpowiedz na poniższe pytania.
 - a) Jak Winicjusz udowodnił swoją miłość do Ligii?
 - b) Jak wyglądała scena śmierci Petroniusza i Akte?

Jan Parandowski

Mitologia (fragmenty)

Orfeusz był królem – śpiewakiem Tracji³. [...] Był młody i bardzo piękny. Śpiewał i grał na lutni tak pięknie, że wszystko, co żyło, zbierało się dookoła niego, aby słuchać jego pieśni i grania. Drzewa nachylały nad nim gałęzie, rzeki zatrzymywały się w biegu, dzikie zwierzęta kładły się u jego stóp – i wśród powszechnego milczenia on grał.

[...] Żoną jego była Eurydyka, nimfa⁴ – drzewna, hamadriada. Kochali się oboje bezprzykładnie. Ale jej piękność budziła miłość nie tylko w Orfeuszu. Kto ją ujrzał, musiał ją pokochać. Tak właśnie stało się z Aristajosem. Był to syn Apollina i nimfy Kyreny, tej co lwą jedną ręką dusiła – bartnik zawołany, a przy tym dobry lekarz i właściciel rozległych winnic. Zobaczył raz Eurydykę w dolinie Tempe. Cudniejszej doliny nie ma w całym świecie, a Eurydyka wśród łąk zielonych, haftowanych kwieciami rozmaitymi, wydawała się jeszcze bardziej urocza. Aristajos nie wiedział, że ona jest żoną Orfeusza. Inaczej byłby, oczywiście, został w domu i starał się zapomnieć o pięknej nimfie. Tymczasem zaczął ją gonić. Eurydyka uciekała. Stało się nieszczęście: ukąsiła ją żmija i nimfa umarła.

Biedny był wówczas Orfeusz, bardzo biedny. Nie grał, nie śpiewał, chodził po łąkach i gajach i wołał: „Eurydyko! Eurydyko!” Ale odpowiadało mu tylko echo. Wtedy ważył się na rzecz, na którą nie każdy by się ważył: postanowił pójść do podziemia. Wziął ze sobą tylko swoją lutnię czarodziejską. Nie wiedział, czy to wystarczy, ale nie miał żadnej broni. Jakoż wystarczyło. Charon⁵ tak się zasluchał

Gustave Moreau (czytaj: gu-staf moro), *Orfeusz*, 1865.

³ Tracja – kraina historyczna na Półwyspie Bałkańskim (dziś w granicach Grecji, Bułgarii i Turcji)

⁴ nimfy – młode i piękne boginki, opiekunki dzikiej przyrody – rzek, lasów, jezior; hamadriady opiekowały się drzewami

⁵ Charon – przewoźnik zmarłych dusz przez rzekę Styks w podziemiach; za przejazd brał opłatę – jednego obola, dlatego pieniądze wkładano zmarłym pod język

w słodkie tony jego muzyki, że przewiózł go na darmo i bez oporu na drugi brzeg Styksu⁶; Cerber, nawet sam Cerber nie czekał! A kiedy stanął Orfeusz przed władcą podziemia, nie przestał grać, lecz potrącając z lekka struny harfy, skarżyć się zaczął, a skargi układały się w pieśni. Zdawało się, że w królestwie milczenia zaległa cisza większa i głębsza niż zwykle. I stał się dziw nad dziwy: Erynie, nieublagane, okrutne, bezlitosne Erynie płakały!

Hades oddał Orfeuszowi Eurydykę i kazał ją Hermesowi⁷ wyprowadzić na świat z powrotem. I jedno jeszcze powiedział: Eurydyka iść będzie za Orfeuszem, za nią niech kroczy Hermes, a Orfeusz niech pamięta, że nie wolno mu oglądać się poza siebie. Poszli. Droga wiodła przez długie, ciemne ścieżki. Już byli prawie na górze, gdy Orfeusza zdjęło nieprzewyciężone pragnienie, spojrzeć na żonę, bodaj raz jeden. I w tej chwili utracił ją na zawsze. Hermes zatrzymał Eurydykę w podziemiu. Orfeusz sam wyszedł na świat. Próżno się wszędzie rozglądał: nigdzie jej nie było. Nadaremnie dobijał się do bram piekieł, nie wpuszczono go po raz wtóry.

Orfeusz wrócił do Tracji. Skargami swymi napelniał góry i doliny. Pewnej nocy trafił na dziki, rozszalały orszak bakchiczny⁸ i obłąkane menady⁹ rozerwały jego ciało na sztuki. Głowa spadła do rzeki i mimo że była już zimna i bez życia, jeszcze zmartwiałymi ustami powtarzała imię Eurydyki. Popłynęła aż do morza i zatrzymała się na wyspie Lesbos.

Tu ją pochowano i na jej grobie powstała wyrocznia. Muzy, którym Orfeusz wiernie służył przez całe życie, pozbierały rozrzucone jego członki i pogrzebały je u stóp Olimpu.

J. Parandowski, *Mitologia. Wierzenia i podania Greków i Rzymian*, Poznań 1990.

PYTANIA I POLECENIA

1. Sporządź szczegółowy plan wydarzeń losów Orfeusza. Stosuj równoważniki zdań lub pojedyncze słowa. Zanim wykonasz polecenie, przypomnij sobie informacje o równoważniku zdania i zasady tworzenia planu wydarzeń.

Równoważnik zdania

to wypowiedzenie niezawierające orzeczenia, np. *Wakacje nad morzem, Gotowanie na ekranie.*

Zasady tworzenia szczegółowego planu wydarzeń

- Zredaguj punkty zawierające najważniejsze treści.
- Ułóż podpunkty rozwijające treści z punktów.

⁶ Styks – w mitologii greckiej podziemna rzeka o cudownej mocy – dla ludzi była trucizną, a dla bogów gwarantem prawdomówności; zapewniała też nieśmiertelność (np. Achilles)

⁷ Hermes – boski posłaniec; mógł szybko się przemieszczać dzięki skrzydełkom przymocowanym do nóg

⁸ orszak bakchiczny – towarzystwo Bachusa (Dionizosa), w którym znajdowały się menady, nimfy, satyrowie

⁹ menady (inaczej – bachantki) – czcicielki Dionizosa; odziane w skóry jeleni, śpiewały dzikie, szalone pieśni; towarzyszyki boga podczas podróży przez cały antyczny świat

- Stosuj odpowiednią interpunkcję:
 - punkty główne możesz zakończyć kropką lub dwukropkiem, jeśli punkt będzie rozwijany w podpunktach;
 - podpunkty możesz zakończyć przecinkiem lub średnikiem (tekst rozpocznij małą literą) lub kropką (tekst rozpocznij wielką literą).
- Zachowaj konsekwentny sposób zapisu i interpunkcję w całym planie.

2. Jak reagowała natura i istoty nadprzyrodzone na grę Orfeusza? Odpowiedź uzasadnij i zilustruj odpowiednim cytatem.
3. Opowiedz o śmierci Orfeusza. Wyjaśnij jej symboliczny charakter.
4. Przygotuj wypowiedź ustną na temat: *Orfeusz i Eurydyka to przykład miłości silniejszej niż śmierć*. W wypowiedzi wykorzystaj odpowiedzi na polecenia 1.–3. Wzbogać ją wyrażeniami i związkami frazeologicznymi na temat Orfeusza, które odnajdziesz w słowniku. Zanim wystąpisz na forum klasy, przećwicz wypowiedź na głos.

Archetyp (z jęz. greckiego oznacza *pierwowzór*) – pierwowzór postaci, zdarzenia, motywu. Archetypy są dziedziczone, wspólne dla wszystkich ludzi, np.:

- Dedal to pierwowzór człowieka rozważnego, poważnego, doświadczonego – archetyp realisty, wynalazcy.
- Kasandra to archetyp wieszczki katastrofy i nieszczęścia.

Na podstawie mitu możemy stwierdzić, że miłość Orfeusza jest archetypem: miłości małżeńskiej, miłości wiernej, trwałej, silniejszej niż śmierć, a także wirtuoza, artysty, mistrza.

ZAPAMIĘTAJ!

Rodzaje mitów

Rodzaj mitu	Etymologia ¹⁰	Tematyka mitu	Przykład
kosmogoniczne	gr. <i>kosmos</i> – porządek, szysk, wszechświat	stworzenie świata	mit o początku świata
antropogeniczne	gr. <i>ánthrōpos</i> – człowiek	stworzenie człowieka	mit o Prometeuszu
teogoniczne	gr. <i>theos</i> – bóg	biografia bogów, koligacje ¹¹	mit o Demeter i Korze
genealogiczne	gr. <i>genos</i> – ród	biografie bohaterów, rodów	mit o Heraklesie

¹⁰ etymologia – dział językoznawstwa badający pochodzenie i pierwotne znaczenie wyrazów; najczęściej odwołuje się do słowotwórstwa

¹¹ koligacje – związki rodzinne, zwłaszcza z kimś znanym

PYTANIA I POLECENIA

- Wyjaśnij, czego archetypami są postaci, zdarzenia, motywy mitów, w których występują: Demeter, Ikar, Odys, Syzyf, Hektor. Odpowiedź uzasadnij.

Bohater, zdarzenie lub motyw	Archetyp	Uzasadnienie
Prometeusz	dobroczyńca; jednostka poświęcająca się dla ludzi, dla dobra wspólnego	Dla ludzi ukradł boski ogień i oszukał Dzeusa, za co skazano go na wieczne cierpienie.

Topos (gr. *tópoi*, czyli miejsca) – to stały, powtarzający się motyw literacki lub obraz funkcjonujący w obrębie danej kultury. Topos jest metaforą ludzkiego losu.

Najważniejsze toposy wywodzą się z mitologii.

Topos arkadyjski	Topos genezyjski	Topos wędrówki
Arkadia to mityczna kraina szczęścia, symbol ziemskiego raju. To miejsce spokoju, ładu, harmonii i radości. Motyw Arkadii – urokliwego miejsca zamieszkanego przez radosnych ludzi żyjących w zgodzie z naturą – pojawia w <i>Panu Tadeuszu</i> Adama Mickiewicza.	Wywodzi się z mitów opisujących powstanie świata. W mitologii greckiej pierwsi bogowie wyłonili się z Chaosu, tworząc kolejne elementy nowego świata. Topos genezyjski występuje w mitologiach różnych narodów, a przede wszystkim w Biblii (pierwsza księga biblijna – <i>Genesis</i>).	Najczęściej kojarzony jest z historią Odyseusza. Po wojnie trojańskiej bohater starał się powrócić do domu, ale klątwa Posejdon przedłużyła wędrówkę herosa o dziesięć lat. Powrót Odyseusza do ojczystej Itaki jest często odczytywany jako metafora ludzkiego życia. Topos wędrówki występuje w noweli Henryka Sienkiewicza <i>Latarnik</i> .

PYTANIA I POLECENIA

- Czy wędrówka Odysa jest metaforą ludzkiego losu? Wypowiedź zapisz w zeszycie w postaci planu rozprawki. Sformułuj tezę i kilka argumentów. Argumenty wzmocnij przykładami.

KONTYNUACJE I NAWIĄZANIA

Oto dwa plakaty reklamujące spektakle operowe, których treścią są losy Orfeusza i Eurydyki. Wykonaj polecenia.

1. Omów, co przedstawiono na plakatach.
2. Wyjaśnij, jak rozumiesz ich symbolikę.
3. Wskaż plakat, który bardziej przemawia do twojej wyobraźni. Uzasadnij swój wybór.

Plakat Adama
Żebrowskiego
do opery
*Orfeusz
i Eurydyka*
Mariusza
Trelińskiego,
2014.

Plakat
Ryszarda Kai
do opery
Orfeusz w piekle
Jakuba
Offenbacha,
2018.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Archetyp to pierwowzór postaci, zdarzenia, motywu.
- Miłość Orfeusza jest archetypem:
 - miłości małżeńskiej;
 - miłości wiernej, trwałej, silniejszej niż śmierć;
 - wirtuoza, artysty, mistrza.
- Wyróżniamy cztery rodzaje mitów: kosmogoniczne, antropogeniczne, teogoniczne i genealogiczne.
- Tematyka mitu o Orfeuszu i Eurydyce wciąż inspiruje twórców.

2. Wśród bohaterów *Iliady*

„Ale gdy nad człowiekiem wisi wyrok srogi
I tysiączne do śmierci prowadzą nas drogi,
Pójdźmy walczyć i wśród krwawego pogromu
Lub miejmy z kogo chwałę, lub z nas
dajmy komu!

Homer, *Iliada*

ZAPAMIĘTAJ!

Iliada

Iliada Homera to najwybitniejszy utwór epiki greckiej. Przedstawia wydarzenia, które miały miejsce około 1200 lat p.n.e. Opowieści o nich przekazywano ustnie, aż **stały się mitem o bohaterstwie i niezwykłych czynach herosów**. Początkowo uważano, że opisana w utworze Troja jest wytworem wyobraźni antycznego poety. Jednak w XIX w. Heinrich Schliemann (czytaj: hajnrich szliman) – archeolog amator – odkrył spalone miasto na wzgórzu koło wioski Hissarlik (Turcja). Odkrył nie tylko ślady miasta, lecz także kosztowności nazwane przez odkrywcę skarbem Priama. Cenne znalezisko potwierdziło lokalizację Troi.

Homer – najwybitniejszy poeta starożytnej Grecji żyjący w VIII w. p.n.e.; przypisuje mu się autorstwo dwóch eposów – *Iliady* i *Odysei*. Legenda głosi, że był aoidem, czyli wędrownym śpiewakiem i poetą. Jego imię oznacza w języku greckim „ślepiec, zakładnik”. W kulturze śródziemnomorskiej osobę niewidomą traktowano w sposób szczególny – sądzono, że posiada ogromną mądrość, a nawet dar jasnowidzenia.

Mit o wojnie trojańskiej

ZANIM ZACZNIESZ

- Przypomnij, kim jest heros. Podaj przykłady bohaterów literackich lub filmowych, których można nazwać herosami. Wybór uzasadnij.

Jeden z najbardziej znanych greckich mitów dotyczy **wojny trojańskiej**. Przedstawia niezwykle wydarzenia, nieprzeciętnych bohaterów, herosów i bogów, których zjednoczyła walka o honor, miłość i wierność zasadom. Dla takich wartości warto było żyć i umierać.

Jan Parandowski

Mitologia (fragmenty)

Boginka morska Tetyda była tak piękna, że Dzeus i Posejdon, kiedy byli jeszcze kawalerami, ubiegali się o jej rękę. Ale ostrzegła ich Temida przypominając starą przepowiednię, że owa śliczna panna urodzi syna, który będzie potężniejszy od swego ojca. To wnet ostudziło zapęły bogów. Żaden nie chciał dochować się potomka możniejszego od siebie. Postanowiono wydać Tetydę za człowieka. A właśnie książę tesalski, Peleus, zakochał się w bogince...

[...] Wesele odbyło się w pieczarze dobrego centaura¹² Chejrona, który zastępował panu młodemu ojca.

[...] Kiedy tak wesoło ucztowano, zjawił się nagle gość niepożądany: Eris, bogini niezgody. Dzeus, znając jej swarliwy charakter, nie kazał jej posłać zaproszenia. Przyszła, aby się zemścić. Rzuciła na stół biesiadny złote jabłko z napisem: „Dla najpiękniejszej”. Pomiędzy boginiami zakotłowało. Najgłośniej krzyczały: Hera, Atena i Afrodyta. Każda chciała mieć jabłko dla siebie. Powstało takie piekło, że Dzeus musiał się wmieszać. Gdy się uciszyło, zapowiedział, że sędzią sporu czyni młodego pasterza, Parysa: której ów przyzna złote jabłko, ta je mieć będzie.

Parys był synem Priama, króla Troi, miasta leżącego na wybrzeżu Azji Mniejszej. Na kilka dni przed jego urodzeniem matka, Hekabe, miała sen, że wydała na świat żagiew¹³, od której spłonęło całe miasto. Wróżbici wyjaśnili, że syn, którego urodzi, stanie się przyczyną zagłady państwa. Noworodka więc oddano pasterzom, aby go wynieśli między wąwozy góry Ida i tam porzucili. Tak się stało. Ale w parę dni później jeden z owych pasterzy, przechodząc obok miejsca, gdzie zostawiono dziecko, ujrzał, jak niedźwiedzica własną piersią karmiła Parysa. Wzruszył się i zabrał chłopaka do domu. Pasąc trzody przybranego ojca wyrósł Parys na ślicznego pasterza, który nic nie wiedział o swym królewskim pochodzeniu. [...]

Zaczął sędzić trzy boginie. [...]

Pierwsza Hera uczyniła krok i rzekła: „Jestem królową nieba. Jeśli mnie oddasz jabłko, będziesz wielkim królem i narody kłaniać ci się będą, znosząc daniny bogate” [...].

Peter Paul Rubens, *Sąd Parysa*, 1632–1635.

¹² centaur – mityczna istota o głowie i torsie człowieka oraz z kadłubem i nogami konia

¹³ żagiew – płonący kawał drewna

[Atena] rzekła: „Uczynię cię najmądrzejszym z ludzi, jeśli wydasz wyrok sprawiedliwy, przyznając mi jabłko”. Młody pasterz przypomniał sobie pewnego siwego staruszka, który raz przechodził przez wieś: mówiono o nim, że jest bardzo mądry. Ale miał twarz pomarszczoną i smutne oczy. Rozmyślania przerwał mu słodki głos Afrodyty: „W dalekiej Sparcie, w domu króla Menelaosa, żyje najcudniejsza kobieta na świecie, Helena. Dam ci ją”. Parys bez wahania oddał złote jabłko Afrodycie.

Jakoś w niedługi czas po owym sądzie na górze Ida urządzano w Troi publiczne igrzyska. Parys stanął do zawodów, a odniósłszy zwycięstwo tak zjednał wszystkich urodą i wdziękiem, że wzięto go na dwór królewski. Po kilku dniach odkryła się tajemnica jego pochodzenia. Stary król Priam płakał z radości, płakała dobra królowa Hekabe, zapomniano o złej wróżbie i przyjęto go do grona książąt. Teraz mógł Parys wykonać z dawna planowany zamiar. Dobrał sobie swiętą dworzan, wsiadł na statek i podążył „mokrymi słonych wód ścieżkami do przeźroczystych Eurotowych brodów¹⁴”, nad którymi stała Sparta.

Na dworze lacedemońskim podejmowano gościa serdecznie. Wszyscy byli mu radzi, a król Menelaos nie mógł odżalować, że ważne sprawy zmuszały go do wyjazdu. Żegnając się z Parysem prosił, aby jego dom uważał za własny i gościł w nim tak długo, dopóki on sam nie powróci. Tymczasem królewicz trojański jeszcze tej nocy porwał mu żonę, Helenę, i odjechał z nią do Troi. W całej Grecji zawrzało na wieść o tym, jak zamorski barbarzyńca podeptał święte prawo gościnności. Postanowiono wojnę. Naczelne dowództwo objął Agamemnon, król Argos i Myken, brat Menelaosa.

Na równinie pod miastem beockim Aulis stanęły wojska całej Hellady, a na fioletowym morzu kołysały się czarne okręty, gotowe do drogi. Król Agamemnon, w złotej zbroi, z płaszczem purpurowym na szerokich ramionach, czynił przegląd rycerstwa. Stał na wzgórzu, a pod jego okiem przechodziły szeregi wojowników. [...]

Brakło tylko jednego Achillesa, syna Peleusa i Tetydy. Od tego młodzieńca zależał los wyprawy, albowiem wróżbici zapowiedzieli, że bez niego Troja nie będzie zdobyta. Na wieść o tym matka przebrała go za dziewczynę i ukryła na dworze Likomedesa, wśród córek królewskich. Młodziutki książę był tak delikatnej urody, że w sukniach panińskich wydawał się siostrą królewien. Agamemnon wysłał tam najchytrzejszego z wodzów, Odyseusza.

Odyseusz przebrał się za wędrownego kupca roznoszącego po dworach i zamkach różne śliczności. Straż w pałacu Likomedesa przepuściła go bez trudu. Królewny krzyknęły z podziwu, gdy przed nimi swój kram rozłożył. [...] Wszystko to rozkładał przed zachwyconymi oczyma córek Likomedesa, a jednocześnie pilnie uważał, jak która z nich się zachowuje. I oto spostrzegł jedną,

¹⁴ bród – płytkie miejsce rzeki, w którym można przez nią przejść

stojącą trochę na uboczu, bez żywszej ciekawości patrzącą na te wszystkie przepychy. Wówczas wysunął gdzieś z zanadru piękny miecz w pochwie spiżowej. Zalśniły oczy tej dziewczyny i z dziwnym rumieńcem chwyciła za złotą rękojeść. Jeszcze szybciej chwycił ją Odyseusz za rękę: „Tyś Achilles?” – „Jam jest!” Odyseusz opowiedział mu, jaka wspaniała wyprawa wojenna się gotuje i jaka sława niezmierna go czeka, gdy pójdzie z nimi. Achilles poszedł. [...]

Przybiwszy do brzegów Azji, wodzowie achajscy¹⁵ wysłali do Troi Odyseusza i Menelaosa żądając wydania Heleny. Pomimo ostrzeżeń mądrego Antenora Trojanie odmówili propozycji pokojowej [...]

Działania wojenne postępowały dość opieszale. Miasto broniło się dzielnie i sprawnie odpierało wszystkie szturmy, a nawet Trojanie, którym na pomoc przybyło wielu królów azjatyckich, czynili częste wypadły. Miejscem starcia była równina nad Skamandrem¹⁶. Z jednej i z drugiej strony stawało świetne rycerstwo w zbrojach kosztownych, walczące na rydwanach ciągnionych przez pyszne rumaki w złocistych uprzężach. [...] I w pojedynkach, i w bitwie pospólnej najstraszliwszy był Achilles. Nie darmo karmiono go za młodu sercami lwów i szpikiem niedźwiedzi. Na rydwanie, ciągnionym przez nieśmiertelne konie, wrzynał się w najgęstsze szeregi nieprzyjaciół, ranił, zabijał, przewalał się nad tłumami jak pożar, sam nieczuły na zmęczenie, nieuległy ranom. W dzieciństwie bowiem Tetyda kąpała go w Styksie, w świętej rzece bogów, i uczyniła jego ciało odpornym na wszelką broń. Lecz zanurzając syna w wodzie, trzymała go za piętę, i tylko w to miejsce, jako nie obmyte cudownym strumieniem, można go było zranić. Trojanie bali się go, nawet Hektor, najtęższy z bohaterów trojańskich, unikał spotkania z Achillesem.

[...] W dziesiątym roku wojny wybuchła w obozie greckim zaraza. Dusze bohaterów ciżbą tłoczyły się do bram Hadesu. Za zbrodnię Agamemnona mścił się Apollo. Król bowiem porwał córkę Apollinowego kapłana, Chryzesa. Achilles zwołał więc wszystkich wojsk.

Postanowiono, by naczelny wódz oddał brankę. Agamemnon musiał się zgodzić. Lecz wściekły na Achillesa, odebrał mu jego własną niewolnicę, śliczną Bryzeidę. Znieważony syn Peleusa zaprzysiągł, że odtąd zaniecha walki i nie wpierw weźmie miecz do ręki, aż Trojanie podejną do jego namiotów.

Zaczęły się ciężkie dni dla Danaów. Bohater zaciął się i nie ruszał się z namiotu. Jadł tłuste ćwierci wołów, pił słodkie wino i całymi dniami grywał na lutni. Któregoś dnia Hektor śmiałym atakiem przeszedł rów i wdarł się na wały. Grecy w popłochu uciekali do okrętów. Patroklos, najdroższy przyjaciel Achillesa, przypadł mu do kolan; niech mu pozwoli wyjść z wojskiem na po-

¹⁵ achajscy – od nazwy *Achaje* oznaczającej jedno z plemion greckich

¹⁶ Skamander – w mitologii rzeka opływająca Troję

moc rodakom. Pozwolił. I dał mu własną zbroję – cudną, szczerozłotą, jakiej nikt nie miał na świecie.

Trojanie, widząc znajomy rynsztunek, myśleli, że sam Achilles wychodzi do bitwy. Uciekali, przykryci zgiełkiem niby chmurą szumiącą. Patroklos odrzucił ich aż pod Troję. Dopiero Hektor go powstrzymał. Pod mieczem olbrzymiego Trojańczyka padł Patroklos. Hektor obdarł jego zwłoki ze zbroi i chciał porwać ciało. Ale w tej chwili na okopach stanął Achilles i krzyknął tak głośno, jakby wszystkie naraz trąby zagrały. Trojanie odstąpili. Grecy wynieśli z zamętu nagie ciało Patroklosa.

Achilles posypał głowę popiołem, tarzał się po ziemi i płakał. Wyszła doń matka z głębi morza i przyniosła mu nową zbroję, jeszcze piękniejszą od tej, którą złupił Hektor. [...] Rozszalały Achilles obalał całe szeregi nieprzyjaciół, pędził ich przed sobą jak stado baranów, trupami ścielił pole i gnał ku murom.

[...] Oto już całe wojsko trojańskie ucieka. Okrył je tuman kurzu, z którego wylatują błyski zbroi i krzyki mężów. Ludzie i konie w popłochu walą ku murom Troi. Otwarły się bramy, wpuściły uciekających i znów je z hałasem zamknęto.

Na równinie pozostał jeden tylko wojownik trojański, Hektor. Z wież miasta wzywał go do powrotu ojciec, wzywała go matka płacząc i jęcząc. Nie ruszył się z miejsca. Czekał. Ku niemu szedł Achilles w złocistej zbroi świecąc jak promień wschodzącego słońca. Gdy go ujrzał z bliska, jak szedł taki ogromny, straszny, z obliczem okrytym czarną chmurą gniewu, zadrżał Hektor i począł uciekać. Trzykrotnie miasto obiegli dokoła. Gdy czwarty raz dwaj rycerze stanęli u źródeł rzeki Skamandra, Dzeus siedzący na szczycie Olimpu wziął do rąk złote szale i położył na nich dwa losy: Achillesa i Hektora. Zważył – i los Hektora spadł do Hadesu. Od męża trojańskiego odsunęli się bogowie w milczeniu. Po krótkim starciu ugodził Achilles przeciwnika tam, gdzie kość łączy szyję i ramiona. Był to cios śmiertelny.

Achilles zdarł z niego zbroję, ostrym żelazem przekłuł nogi, do ran otwartych włożył miedziane kolce i powrozem przywiązał ciało do rydwanu. Wielki płacz podniósł się z murów Troi, gdy ujrzano, jak Hektor w prochu wlecze się za wozem zwycięzcy. Nacieszywszy się hańbą wroga, wrócił Achilles do obozu i cisnął Hektora na piasek, tuż przy marach Patrokla.

Ale pod osłoną nocy, okryty mgłą nieprzeniknioną, za przewodem Hermesa, stary król Priam wjechał do obozu Greków na wozie pełnym złota i srebra. Chciał wykupić ciało syna. Gdy stanął przed namiotem Achillesa, zatrzymał wóz, zostawił przy nim służącego i sam jeden wszedł do środka. Bohater kończył wieczerzę. Król padł na kolana. Zamiatł siwą brodą podłogę i całował

ręce świeżo obmyte z krwi Hektora. Achilles wzruszył się. Dwie łzy ściekły po młodych policzkach. Podniósł z ziemi starca, posadził go na krześle, nakarmił, napoił, pocieszył. Zwołał kobiety, kazał umyć i namaścić zwłoki Hektora, a gdy je przykryto całunem, sam wziął je na ręce i złożył na wozie.

Dwanaście dni trwały uroczystości pogrzebowe. Troja zaniosła się skargami i lamentem. Każdy wiedział, że odeszła dusza czysta i szlachetna, że zabrakło rycerza bez skazy, co żarliwie miłując ojczyznę oddał za nią swe młode życie. Nad każdą myślą Hektora rozpalalo się krwawe widzenie ginącej Troi. Wiedział, że walczy za sprawę przegraną i niesłuszną, lecz walczył do ostatka z poczucia obowiązku i w obronie własnego honoru. Płonący stos, który pożarł jego zwłoki, zdawał się być zwiastunem ostatecznej klęski.

Achilles niedługo przeżył Hektora. Ugodzony strzałą Parysa padł jak młody dąb podcięty u samego korzenia. Wojska greckie ostrzygły włosy na znak żałoby. Oplakiwała go matka, Tetyda, w kole nereid. W złotej urnie złożono kości bohatera i przy śpiewie muz pochowano pod wielkim kurhanem¹⁷, który mu żołnierze usypali. [...]

W tym czasie zginął również Parys. Helenę wydano za jego brata Deifoba. Ale ona już chciała wracać do swoich. Z nieopisaną radością ujrzała pewnej nocy Diomedesa i Odyseusza skradających się w przebraniu ku świątyni Ateny. Szli wykraść palladion, cudowny posąg bogini, który miał taką siłę, że dopóki znajdował się w Troi, miasto nie mogło być zdobyte. Helena przeprowadziła obu bohaterów tajemniczymi korytarzami. Gdy naza jutrz rozniosła się wieść o porwaniu drogocennej świętości, nikt z Trojan nie wątpił, że nadszedł dzień ostatecznej klęski. Wszyscy opuścili ręce.

A w kilka dni później radość nie do wiary. Grecy odjeżdżają. Kto żyw, biegł na mury. Oczom własnym nie wierzono. Okręty greckie kołysały się na morzu. Obóz był pusty.

Giovanni Domenico Tiepolo (czytaj: dziowanni domeniko tiepolo), *Wprowadzenie konia trojańskiego*, 1760.

¹⁷kurhan – inaczej mogiła; wydłużony (prostokątny, trójkątny, trapezowaty) lub kolisty w podstawie nasyp ziemny, często o konstrukcji drewnianej lub drewniano-kamiennej, zawierający wewnątrz jeden lub więcej grobów

[...]. Inowe dziwo: za kurhanem Achillesa drewniany koń. Trojanie się zbiegli, obmacywali, ostukiwali – nic. Wielki, jak machina wojenna, koń wyrobiony z drzewa.

Ktoś doradził, żeby tę zdobycz wprowadzić do miasta. Zgodzili się, przyklasnęli. Oczywiście! Wtem nadbiega kapłan Laokoon z dwoma synami, krzyczy, perswaduje, błaga: nie brać, zniszczyć, spalić, to może być jakiś podstęp. Jaki podstęp? – śmieją się. Wychodzą z morza dwa węże ogromne, rzucają się na kapłana i w oczach wszystkich, razem z jego synami, duszą go, pożerają. Oto znak boży. Błuźnił, więc go bogowie ukarali. Przyniesiono powrozy. Ciągną drewnianego konia do miasta. Jasnowidząca Kasandra⁶ krzyczy: nie puszczać! Wariatka. Koń jest tak ogromny, że trzeba wiązanie muru rozebrać, aby go można było wtoczyć. Rozwalają mur i ciągną konia na zamek – jako ofiarę bogini Atenie. A potem zabawa. Piją, tańczą, śpiewają. Noc. Sen pokrywa miasto.

Johann Heinrich Wilhelm Tischbein
(czytaj: johan hajnrich wilhelm tiszbajn), *Helena i Menelaos*, 1816.

Tak, to był podstęp. Miał słuszość kapłan Laokoon. W brzuchu drewnianego konia siedziało dwunastu najprzedniejszych rycerzy achajskich z Odyseuszem, który podstęp wymyślił. W nocy wyszli, otworzyli bramy miasta. Okręty, ukryte za pobliską wysepką Tenedos, wróciły. Grecy wpadli do Troi. Zaczęła się rzeź. Zdawało się, że bogowie zapomnieli o Trojańczykach. Ginał każdy, kto wpadł w ręce zdobywców – zarówno stuletni król Priam, jak i Hektorowe niemowlę, Astianaks. Kobiety wiązano i brano w niewolę.

Menelaos wpadł do domu, gdzie mieszkała Helena. Zabił Deifoba [...]

Nagle otworzyły się jakieś drzwi – na progu stała Helena, bardzo blada. Przez jedną chwilę wisiał nad jej głową błyszczący miecz męża. Lecz prawie natychmiast wysunął się z omdlełej dłoni i upadł z brzękiem na kamienną posadzkę. Na widok tej cudnej, tak kochanej i tak wytęsknionej kobiety odeszła Menelaosa moc i żądza karania. Małżonków pogodziła słodka bogini Afrodyta.

J. Parandowski, *Mitologia. Wierzenia i podania Greków i Rzymian*, Poznań 1990.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wymień bohaterów wojny trojańskiej i krótko objaśnij, kim byli.
2. Sporządź w zeszycie plan wydarzeń mitu o wojnie trojańskiej. Naucz się opowiadać o wydarzeniach według planu.
3. Wyjaśnij zakończenie mitu:

Na widok tej cudnej, tak kochanej i tak wytęsknionej kobiety odeszła Menelaosa moc i żądza karania. Małżonków pogodziła słodka bogini Afrodyta.

Czy jest odpowiednie do przedstawionych wcześniej wydarzeń? Zredaguj w zeszycie własne zakończenie mitu o wojnie trojańskiej.

4. Achilles to wojownik szlachetny czy okrutny? Wypisz w zeszycie zalety i wady herosa. Obok każdej cechy podaj dla potwierdzenia odpowiedni fakt z jego życia. Na tej podstawie scharakteryzuj i oceń bohatera.
5. Napisz w zeszycie list pożegnalny Hektora do żony Andromachy. Pamiętaj, że Hektor to nie tylko kochający mąż i ojciec, lecz także pełen honoru obywatel Troi. Wykorzystaj podane wskazówki:
 - Użyj imienia syna Hektora – znajdziesz je w tekście mitu.
 - W punktach wypisz ważne sprawy rodzinne, o których Hektor chciałby napisać żonie, np.:
 - przyszłość dziecka, jego wychowanie i wzorzec moralny;
 - kwestie materialne i bezpieczeństwa;
 - miłość do żony.
 - Przestrzegaj zasad kompozycyjnych listu.

PROJEKT SCHLIEMANNA SEN O TROI

Celem projektu jest zdobycie wiedzy o niezwykłym człowieku, który marzenia potrafił zamienić w rzeczywistość, a także o tajemnicach i niezwykłych losach skarbu Priama. Podzielcie się na cztery grupy. Każdy zespół ma za zadanie przygotować prezentację na podany temat.

Grupa nr 1. *Marzyciel, kupiec, archeolog – biografia Schliemanna.*

Grupa nr 2. *Wydobyć z popiołów starożytne miasto, czyli o poszukiwaniu Troi.*

Grupa nr 3. *Inne odkrycia archeologiczne Schliemanna.*

Grupa nr 4. *Gdzie skarb Priama?*

1. W pracy skorzystajcie z różnych źródeł:
 - książkowych;
 - rzetelnych stron internetowych;
 - powieści Aleksandra Stolla *Sen o Troi*.
2. Porównajcie wiadomości z różnych źródeł i wybierzcie te wiarygodne.
3. Znajdźcie ilustracje na temat opracowywany przez waszą grupę.
4. Przygotujcie plan wypowiedzi i zapiszcie bibliografię¹⁸.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Najwybitniejszym utworem epiki greckiej jest *Iliada* Homera.
- Jabłko z napisem *Dla najpiękniejszej*, rzucone przez boginię Eris podczas wesela Tetydy i Peleusa, stało się przyczyną sporu trzech bogiń.
- Porwanie żony Menelaosa – Heleny – przez Parysa było przyczyną wojny trojańskiej.
- Najstraszniejszym z greckich wojowników był Achilles. Spotkania z nim unikał nawet najtęższy Trojańczyk, Hektor. Czułym, śmiertelnym punktem Achillesa, była pięta.
- Hektor zginął z ręki Achillesa. Jego ciało zostało zbezczeszczone. Ojciec, Priam, uniżył się i wybłagał oddanie zwłok syna.
- Początkowo uważano, że opisana w eposie Troja jest wytworem wyobraźni antycznego poety. Jednak w XIX w. Heinrich Schliemann odkrył ślady miasta na wzgórzu koło wioski Hissarlik.

¹⁸ bibliografia – uporządkowany (najczęściej według kolejności alfabetycznej) spis źródeł, czyli książek, artykułów, filmów, płyt wykorzystanych w pracy na dany temat; bibliografia zawiera najważniejsze informacje o każdym utworze (autor, tytuł, miejsce i rok wydania); na przykład: A. Stoll, *Sen o Troi*, Warszawa 1980

Epos Homera

Tytuł utworu – *Iliada* – może mylić, gdyż ten epos nie opisuje przebiegu całej wojny o Troję, czyli Ilion. Przedstawia wydarzenia z 49 dni ostatniego roku dziesięcioletniej wojny. Epos liczy ponad 15 000 wersów, które składają się na 24 pieśni.

Epos, epopeja (z jęz. greckiego oznacza *słowo, opowieść, pieśń*) – dłuższy utwór, zazwyczaj wierszowany; przedstawia losy nieprzeciętnych bohaterów na tle bardzo ważnych, przełomowych wydarzeń historycznych. Forma eposu homeryckiego jest rozbudowana, a styl uroczysty, wzbogacony porównaniami homeryckimi i epitetami stałymi. Utwory tego gatunku zawierają wiele szczegółowych opisów. Wydarzenia relacjonuje wszechwiedzący narrator trzecioosobowy. Epos rozpoczyna się inwokacją (zazwyczaj zwrotem do bóstwa, prośbą o natchnienie).

Przykładem eposu jest *Iliada*:

- utwór jest długi – składa się z 24 pieśni (ponad 15 000 wersów);
- występują w nim szczególnie bohaterowie – herosi: Achilles, Hektor; bogowie: Atena, Apollo; członkowie królewskiego rodu: Priam, Parys;
- przedstawia istotne wydarzenie – wojnę trojańską;
- styl utworu jest uroczysty, a opisy szczegółowe (np. opis tarczy Achillesa), a wydarzenia przedstawia wszechwiedzący narrator;
- zawiera szczególne porównania (od imienia twórcy utworu nazwane porównaniami homeryckimi) oraz epitety stałe, np. *Achilles prędkonogi*;
- utwór rozpoczyna się inwokacją: *Gniew Achilla, bogini, głoś*.

Opis tarczy Achillesa

Patroklos walczył z Trojanami w zbroi pożyczonej od Achillesa. Hektor sądząc, że będzie toczyć pojedynek z najdzielniejszym Grekiem, dołożył wszelkich starań, aby dorównać przeciwnikowi. Zdziwił się, że zaledwie kilka celnych ciosów wystarczyło, aby pokonać wroga. Gdy zdarł zbroję z pokonanego, okazało się, że zabił nie Achillesa, lecz młodego, niedoświadczonego w rzemiośle wojennym Patroklosa. Hektor nie był dumny z takiej wygranej.

Zgodnie z obowiązującym prawem wojennym zwycięzca zabierał cenną zbroję. Tak oto Achilles stracił nie tylko przyjaciela, lecz także rysz tunelek, który chronił jego nieśmiertelne ciało. Z pomocą przyszła mu matka Tetyda, która udała się do boskiego kowala Hefajstosa, aby ten wykonał nową tarczę i zbroję dla jej syna.

Homer

Iliada, Pieśń XVIII (fragmenty)

Hefajstos¹⁹ rzucił na ogień hartowną
miedź oraz cynę,

Złoto kosztowne i srebro, a potem
prędko pochwycił

Ciężkie kowadło. Na pniu je postawił
i porwał do ręki

Młot wielkiej mocy, a drugą ręką wziął
chwytnie obcęgi.

Najpierw wykuwać rozpoczął tarczę
ogromną i mocną,

Całą kunsztownie zrobioną. W krąg
rzucił otok świetlisty –

Iskrzył się trzema kręgami – i w uchwyt
srebrny opatrzył.

Pięć było warstw na tej tarczy. Na
każdej z nich po kolei

Wiele mistrz wzorów wykonał wła-
ściwych swemu kunsztowi.

Najpierw więc wyobrażenie dał ziemi, nieba i morza,
Niezmordowane w wędrówce słońce i pełnię księżyca,
Wszystkie planety i gwiazdy wieńczące nieba otchłanie:
[...].

Potem wyrzeźbił dwa miasta dla mową władających ludzi,
Piękne. Z nich w jednym szykują ucztę i gody weselne,
W blaskach płonących pochodni prowadzą oblubienicę²⁰.

Z komnat do miasta. Niedługo odbędą się zaślubiny.

Młodzi płasają ochoczo, a w korowodzie tanecznym
Dźwięczą formingi²¹ i flety śpiewne. Kobiety wybiegły
Przed swe domostwa i patrzą na płasających w podziwie.

W rynku tymczasem przechodnie stanęli ciżbą²², bo waśnią²³

Posąg Hefajstosa.

¹⁹ Hefajstos – bóg rzemiosł, boski kowal

²⁰ oblubienica – narzeczona lub panna młoda

²¹ forminga – starogrecki instrument muzyczny podobny do liry

²² ciżba – wielka liczba stłoczonych ludzi

²³ waśń – klótnia, sprzeczka

Jacyś mężowie tam byli dwaj o zapłatę skłóceni.
Jeden z nich mówił, że okup za mężobójstwo²⁴ dał, drugi
Wobec zebranych zaklinał się, że zapłaty nie dostał.
Aby rozstrzygnąć spór, sędziów obydwaj powoływali.
Słuszność krzykliwie przyznają każdemu z nich zwolennicy,
Których zapaly hamują heroldzi²⁵, bowiem starszyzna
W świętym kolisku zasiadła na wygładzonych kamieniach,
Berła heroldów o głosie donośnym mężobójstwo w swych rękach.
Z nimi powstają i każdy z kolei swój wyrok ogłasza.
Między sędziami na środku leżały dwa złote talenty²⁶,
Które otrzymać miał z sędziów ten, co najsluszniej rozsądzi.

Homer, *Iliada*, przeł. K. Jeżewska, Wrocław 1986.

Sceny rodzajowe – sceny z życia codziennego, np. praca w domu, na roli, wesele.

PYTANIA I POLECENIA

Podzielcie się na trzy grupy i wykonajcie zadania 1.–3.

1. Sporządźcie w zeszytach spis elementów, które zostały wyrzeźbione na tarczy Achillesa. Każda grupa niech analizuje inny fragment opisu tarczy.
Grupa nr 1. – opis wszechświata.
Grupa nr 2. – zaślubiny.
Grupa nr 3. – sąd.
2. Przygotujcie krótkie notatki, które wyjaśniają:
grupa nr 1. – nazwy gwiazd;
grupa nr 2. i 3. – obyczaje starożytnych Greków.
3. Narysujcie tarczę Achillesa. Wykorzystajcie informacje zawarte w wypowiedziach uczniów pracujących w poszczególnych grupach. Oceńcie szczegółowość wersów opisujących jeden przedmiot – tarczę.
4. Aby opis oddziaływał na wyobraźnię odbiorcy, twórca stosuje wiele epitetów. Z pierwszego fragmentu *Opisu tarczy Achillesa* wypisz do zeszytu epitety, a do nich dopisz wyraz określany wybrany z poniższych.
miedź, złoto, kowadło, młot, obcęgi, tarcza, otok, uchwyt, słońce, księżyc, gwiazdy

²⁴ mężobójstwo – tu: zabicie mężczyzny

²⁵ herold – urzędnik ogłaszający w imieniu władcy ważne zarządzenia lub wydarzenia

²⁶ talent – starożytna jednostka płaćnicza

Pojedynek Hektora z Achillesem

Achilles na wieść o śmierci przyjaciela Patroklosa wpadł w straszny gniew. Po-przysiągł zemstę. Gdy z impetem przybył pod mury Troi, wzbudził powszechny lęk. Obrońcy Ilionu schronili się za murami miasta. Tylko Hektor odważył się pozostać na placu boju. Ale i on przeraził się najdzielniejszego z Greków. Zaczął uciekać. Obiegł trzykrotnie mury miasta. Zatrzymał się jednak, aby stanąć do walki o życie, ale przede wszystkim w obronie honoru.

Pojedynek Hektora z Achillesem, malowidło na wazie, V w. p.n.e.

Homer

Iliada, Pieśń XXII (fragmenty)

Obaj szli wzajem ku sobie, a gdy spotkali się z bliska,
Pierwszy rzekł Hektor potężny o helmie wiejącym kitami:
„Synu Peleusa, już dłużej nie będę przed tobą uciekał,
choć obiegłem gród wielki boskiego Pryjama trzykrotnie,
Nie odważając się walczyć. Lecz teraz serce mi każe
Stanąć i zetrzeć się z tobą. Zwycięzę ciebie lub zginę.
Ale wpierw zawezwijmy bogów – to będą najlepsi
Naszych wzajemnych układów świadkowie i chroniciele.
Ciała ja twego nie zelzę okrutnie, gdy Dzeus mi pozwoli
Odnieść nad tobą zwycięstwo potężne i wywlec twą duszę.
Zbroję ci tylko, Achillu, tę sławną zabiorę, a zwłoki
Oddam z powrotem Achajom; ty ze mną uczyni to samo”.

Spojrzał na niego złym okiem i rzekł szybkonogi Achilles:
„Ty mi, przeklęty Hektorze, o żadnych układach nie gadaj!
Jak nie ma przysiąg i umów pomiędzy ludźmi i lwami
Ani jagnięta i wilki do zgody serc nie skłaniają,
Lecz z zaciętością na zgubę wzajemną zamysły wąż –
Jak mnie i ciebie nie złączy przyjaźń ni żadne układy,
póki z nas który nie padnie i własną krwią nie napoi
Tarczobrojnego Aresa, co walczy nieustraszenie”.
[...] Tak powiedział i cisnął z sił całych włócznię przed siebie
Cień rzucającą długi. Zobaczył ją Hektor wspaniały,
Schylił się w porę i włócznia śmignęła górą, a w ziemię
Zarył się grot jej spiżowy. Wyrwała go Pallas Atena,
Achillesowi podając, a Hektor, pasterz narodów,
Tego nie spostrzegł, tak mówiąc do niezłomnego Pelidy:
„Jednak chybiłeś tym razem, do bogów podobny Achillu,
Dzeus nie objawił ci jeszcze mej śmierci. Tak tylko mówileś,
Więc szermowałeś słowami podstępnie tak i swobodnie,
Aby mnie strach obezwładnił, pozbawił zwykłej dzielności
Ale ty mnie, ściganemu, swej włóczni w plecy nie wbijesz”.
[...] Tak powiedział i włócznię cień rzucającą długi
cisnął, o włos nie chybiając, w sam środek tarczy Pelidy.
Włócznia odbita od tarczy upadła z daleka. Sposepniał
Hektor na myśl, że grot chyży na próżno umknął mu z ręki.
Stał zatroskany, bo nie miał już innej włóczni do walki.
[...].
„Dziś śmierć złowroga jest blisko, już jej nie mogę oddalić
Ani uniknąć. Dotychczas obaj przyjaźni mi byli:
Dzeus i syn Dzeusa, co z dała trafia niechybnie. To oni
Chętnie od nieszczęść mnie strzegli. A teraz dosięgła mnie Mojra.
Jednak nie padnę bez walki, w śmierć nie odejdę bez sławy,
Dziela wielkiego dokonam, zostanę w pamięci potomnych”.
Tak powiedział i zaraz wydobyl miecz wyostrzony,
który u boku mu zwisał, błyszczący, ciężki, ogromny.
Skupił się w sobie i runął jak orzeł o locie podniebnym,
Gdy na równinę znienacka, drapieżny, z chmur mrocznych opada,
By płochliwego zająca lub jagnię porwać bezsilne –
Hektor tak samo w przód runął, wstrząsając miecz wyostrzony.

Skoczył zarazem Achilles, a gniew przepelniał mu serce
Nieposkromiony i dziki. Pierś swoją tarczą osłonił
Piękną, kunsztownej roboty, zaś hełm obciążały błyszczące
Cztery grzebienie, na których obficie chwiały się kity
Złote, ozdobne, bo szczodrze Hefajstos szczyt hełmu ozdobił.
I tak jak gwiazda wśród innych gwiazd, gdy noc letnia zapada,
Gwiazda wieczorna, co wschodzi najpiękniej na ciemnych niebiosach –
Tak połyskiwał grot włóczni, którą potrząsał Achilles
W prawej swej dłoni, i szukał – by zgubić boskiego Hektora –
Miejsca, gdzie ostrze wbić w ciało urocze mógłby najłatwiej.
Ale ten cały okryty był lśniąca zbroją spiżową
Piękną, zdobytą po walce z Patroklem, którego pokonał.
Tylko, gdzie dwa obojczyki od ramion łączą się z szyją,
Gardło widniało, przez które uchodzi dusza najszybciej.
Tam, gdy nacierał nań Hektor, wbił ostrze boski Achilles.
Szyję młodzieńczą wskroś przebił grot jego włóczni głęboko,
Krtani mu jednak nie przeciął jesion w spiż ciężki okuty
I odpowiedzieć mógł jeszcze, na jego słowa, tamtemu.
Nad powalonym w proch zaczął chelpić się boski Achilles:
„Pewnie myślałeś, Hektorze, zdzierając zbroję z Patrokla,
Że ocalejesz, i o mnie nie dbałeś, że byłem daleki.
Głupcze! Choć z dala, tam przecie był ktoś potężniejszy od niego,
Przy wydrażonych okrętach – tam jeszcze ja pozostałem,
Com ci rozwiązał kolana. Sępy i psy cię rozszarpią
Ku twojej hańbie, a jego spalą na stosie Achaje”.
Słabnąc już, odparł mu Hektor o hełmie wiejącym kitami:
„Na twą zaklinam cię duszę, kolana, i twoich rodziców –
Nie daj, by psy mnie szarpały pod okrętami Achajów,
Ale przyjm okup tak wielki, jak pragniesz, ze spiżu i złota;
Chętnie ci zwiozą te dary mój ojciec i matka czcigodna.
Niechaj powróci me ciało do domu i niech je Trojanie
Oraz Trojanki na stosie złożą i spalą po śmierci”.

Homer, *Iliada*, przeł. K. Jeżewska, Wrocław 1986.

PYTANIA I POLECENIA

1. Przedstaw przebieg pojedynku herosów.
2. Powiedz, o co prosi Hektor Achillesa przed pojedynkiem i po jego zakończeniu. Zacytuj fragmenty tekstu.
3. Wskaż odpowiedź Achillesa na prośbę Hektora.
4. Z wypowiedzi Hektora i Achillesa wypisz do zeszytu słowa o zabarwieniu emocjonalnym.
5. Porównaj wypowiedzi bohaterów przytoczone w zadaniu 4. Zastanów się, czy na ich podstawie można wywnioskować, jakim człowiekiem jest każdy z nich.
6. Uzasadnij, który z bohaterów zasługuje na miano herosa – Hektor czy Achilles?
7. Ustal narratora. Czy zna myśli bohaterów? Czy zachowuje dystans do świata przedstawionego? Odpowiedź potwierdź fragmentami tekstu.
8. Język Homera jest niezwykle obrazowy dzięki charakterystycznym porównaniom, określanym jako porównania homeryckie. Znajdź w tekście przykład tego środka poetyckiego. Wyjaśnij, co zostało porównane. Jakie wspólne cechy łączą te dwa elementy?
9. Wskaż w analizowanych fragmentach *Iliady* cztery wybrane cechy eposu: uroczysty styl (podać, jakie środki językowe go tworzą), porównania homeryckie, niezwykłych bohaterów, szczegółowy opis.

Porównanie homeryckie – szczególny rodzaj porównania, którego drugi człon jest bardzo rozbudowany, stanowi małą fabularną scenkę; zazwyczaj dotyczy życia zwierząt lub zjawisk przyrodniczych.

Na przykład grot włóczni został porównany do gwiazdy wieczornej:

*I tak jak gwiazda wśród innych gwiazd, gdy noc letnia zapada,
gwiazda wieczorna, co wschodzi najpiękniej na ciemnych niebiosach –
tak polyskiwał grot włóczni, którą potrząsał Achilles.*

10. Obejrzyj pojedynek Achillesa i Hektora z filmu *Troja* w reż. Wolfganga Petersena.
Odpowiedz na pytania.
a) Jakie uczucia budzi podkład muzyczny?
b) Czy muzyka ilustruje przebieg pojedynku czy emocje herosów?
c) Czy muzyka jest hołdem złożonym Hektorowi czy Achillesowi?

Pogrzeb Hektora

Achilles pokonał dzielnego Hektora, ale jeszcze nie zaspokoił żądz zemsty. Najwaleczniejszy z Greków na oczach wszystkich mieszkańców Troi bezcześci ciało syna Priama. Mocuje ciało do rydwanu. Wlecze po kamieniach, nierównościach,

Franz Matsch (czytaj: franc macz), *Triumf Achillesa*, 1892.

spokojnie patrząc na zapłakane twarze mieszkańców Troi. Napawa się ich bólem.

Po przybyciu do obozu rzuca ciało na piasek, aby szarpały je psy i sępy. Dusza Hektora nie znajdzie spokoju w Hadesie. To jest zemsta godna śmierci Patroklosa!

Tymczasem pod osłoną nocy do obozu Greków przybywa król Troi...

Homer

Iliada, Pieśń XXIV (fragmenty)

Wtedy wszedł Pryjam czcigodny niepostrzeżenie. Przystąpił
Blisko Achilla i objął jego kolana, całując
Ręce zabójcy straszliwe – tylu zabiły mu synów!
Tak jak ten, który za ciężką zbrodnię zabójstwa ścigany
Z własnej ojczyzny uchodzi, by skryć się wśród obcych, do domu
Męża możnego, gdzie wszyscy patrzą na niego zdumieni –
Zdumiał się tak i Achilles, gdy ujrzał boskiego Pryjama,
Inni zdumieli się także, patrzyli jedni na drugich.
Pryjam zaś głosem błagalnym tak do Achilla powiedział:
„Wspomnij na ojca swojego, do bogów podobny Achillu!
W moich on latach jest teraz i stoi na progu starości.
Może go jacyś sąsiedzi zamieszkujący wokół
Dręczą, a nikt go od zguby i od napaści nie broni.
Ale i on, gdy o tobie, że jeszcze żyjesz, usłyszy,
Radość ma w sercu i potem każdego dnia się spodziewa
Syna milego zobaczyć wracającego spod Troi.
Mnie już pocieszyć nie zdoła nic, bo z mych synów walecznych
W Troi rozległej zrodzonych żaden mi już nie pozostał.

Pięćdziesięciu ich było, gdy przyszedli synowie Achajów;
Z nich dziewiętnastu małżonki jednej zrodziło mi łono,
Resztę na świat mi wydały kobiety w pałacu żyjące.
Wielu z mych synów gwałtowny Ares rozwiązał kolana.
Jeden, co z wszystkich mi został, osłaniał miasto i Trojan.
Ty go niedawno zabiłeś – Hektora, gdy swojej ojczyzny
Bronił. Dla niego przybyłem dziś pod okręty Achajów,
Aby wyzwolić go, okup przynosząc ci niezmierzony.
Bogów uszanuj, Achillu, i miejże litość nade mną,
Wspomnij o ojcu swym własnym. Jam jest godniejszy litości –
Nikt ze śmiertelnych nie doznał tego, co ja dziś doznaję,
Kiedy do ust swych podnoszę rękę zabójcy mych dzieci”.
Rzekł tak i ojca wspomnieniem w Achaju żal obudził.
Wziął rękę starca swą dłonią, odsunął lekko od siebie.
Obu wspomnienia objęły: ten – przypominał Hektora,
Wrogów pogromcę, i płakał u nóg boskiego Achilla;
Tamten – o ojcu rozmyślał i utraconym Patroklu,
Łzy wylewając. Ich głośnie szlochania dom napelniły.
W końcu, gdy smutek bolesny wypłakał boski Achilles,
Kiedy już w sercu zmęczonym uciszył lament i skargi,
Powstał i starca Pryjama dźwignął za ręce z podłogi –
Głowa go siwa i broda zbieleła do głębi wzruszyły.
A więc się zwrócił do niego i rzekł te słowa skrzydlate:
„Starcze nieszczęsny, twoje serce straszliwe ciosy przeżyło!
Jakże ty miałeś odwagę przyjść pod okręty Achajów,
Aby tu stać oko w oko z tym, co tak licznych i dzielnych
Synów ci zabił? Zaprawdę, żelazne jest w tobie serce!
Wstańże i siądź tu koło mnie. Pozwólmy naszej boleści,
Łzom i westchnieniom żalosnym w zmęczonych duszach przycichnąć.
Płacz, co nam serce rozdziera, nie przyda się nam już na nic.
Biednym śmiertelnym bogowie potężni wieść życie kazali
W ciągłej udręce, bo tylko oni nie znają boleści.
[...]

Ojca tak mego bogowie, gdy przyszedł na świat, obdarzyli
 Szczodrze darami. Ze wszystkich śmiertelnych najbardziej on słynął
 Z bogactw i szczęścia, poza tym nad Myrmidonów²⁷ narodem
 Panował i, choć śmiertelny, boginię morską poślubił.
 Ale i jemu bóg przecie zła nie oszczędził – on nie ma
 Synów w olbrzymim pałacu, którym by władzę zostawił.
 Syna jednego ma tylko, co zginie przedwcześnie i teraz
 Jego starości nie wspiera, bo od swej ojczyzny daleko
 W Troi przebywa, na twoje nieszczęście i twoich potomków.
 Także o tobie słyszałem, żeś, starcze, był kiedyś szczęśliwy
 Między wszystkimi ludami: na Lesbos²⁸, Makara i dalej,
 W żyznej krainie frygijskiej, na Hellesponcie²⁹ ogromnym;
 Z bogactw niezmiernych i z licznych synów słynąłeś dokoła.
 Kiedy więc teraz Niebianie zesłali nieszczęścia na ciebie,
 Kiedy w krąg miasta twojego wciąż walki trwają zacięte,
 Znieś to cierpliwie i serca nie rań ciągłymi skargami,
 Zdziałać ty bowiem dla syna już nic zgryzotą nie zdołasz;
 Łzami martwego nie wskrzesisz, zło jakieś inne sprowadzisz”.

Homer, *Iliada*, przeł. K. Jeżewska, Wrocław 1986.

Aleksandr Andriejewicz
 Iwanow, *Priam prosi Achil-
 lesa o zwrot ciała Hektora*,
 1824.

²⁷ Myrmidonowie – lud grecki towarzyszący Achillesowi; brutalni, prymitywni i okrutni; wykonywali wszelkie rozkazy bez skrupułów

²⁸ Lesbos – grecka wyspa u wybrzeży Turcji, na której urodziła się najsłynniejsza poetka grecka – Safona

²⁹ Hellespont – cieśnina łącząca Morze Egejskie z morzem Marmara w pobliżu Turcji

PYTANIA I POLECENIA

1. Jak zachowuje się stary król Priam wobec Achillesa? Oceń, czy jest to godne majestatu władcy.
2. Czy Priam, chcąc przekonać Achillesa, odwołuje się do rozsądku, czy serca greckiego herosa? Uzasadnij swoją odpowiedź fragmentami tekstu.
3. Powiedz, co odmieniło nieugiętą dotychczas postawę Achillesa.
4. Napisz w zeszycie wypracowanie na temat *Achilles to nieznający litości żołnierz czy szlachetny wojownik*? Uzasadnij swoje stanowisko, odwołując się do treści mitu i fragmentów *Iliady* Homera.
5. Grecki filozof Sokrates uważał, że prowadzenie dialogu, czyli stawianie pytań rozmówcom i nakłanianie ich do szukania odpowiedzi, jest najlepszym sposobem dochodzenia do prawdy, bo uczestnicy dyskusji samodzielnie ją odnajdują. Wyobraź sobie, że rozmawiasz z Sokratesem. Postaraj się odpowiedzieć na podane pytania, wykorzystując wiedzę z poprzednich lekcji.

Czym charakteryzuje się styl Homera? Odpowiedz na poniższe pytania.

- Kim są bohaterowie *Iliady*? Jaką warstwę społeczną reprezentują?
- Jakim językiem się posługują – potocznym czy wzniosłym?
- Jakich używają zdań – prostych czy bogatych w środki stylistyczne?
- Czy bohaterowie mają przypisane stałe określenia? Jeśli tak, to podaj przykłady.
- Czym charakteryzują się porównania homeryckie?
- Jak opisano przedmioty – powierzchownie czy szczegółowo?
- Czy bogowie są obserwatorami wydarzeń czy uczestnikami?

Jeśli twoje odpowiedzi są poprawne, to jesteś autorem/autorką wykładu na temat *Cechy stylu homeryckiego*. Gratulacje!

PODSUMOWANIE LEKCJI

- *Iliada* Homera nie opisuje przebiegu całej wojny o Troję, tylko wydarzenia z 49 dni ostatniego roku dziesięcioletniej wojny.
- *Iliada* Homera to przykład eposu. To dłuższy utwór, zazwyczaj wierszowany; przedstawia losy nieprzeciętnych bohaterów na tle bardzo ważnych, przełomowych wydarzeń historycznych.
- Porównanie homeryckie to szczególny rodzaj porównania, którego drugi człon jest bardzo rozbudowany.
- Homer posługuje się charakterystycznym stylem.

3. W greckim amfiteatrze

Narodziny tragedii antycznej

ZANIM ZACZNIESZ

- Być może zdarza ci się używać przymiotnika *tragiczny*. Do jakich sytuacji pasuje to słowo?

Grecy szczególną czcią otaczali Dionizosa – boga winnej latorośli. Dlaczego? Ponieważ był pierwszym z bogów, który porzucił przepych i dostojną etykietę³⁰ Olimpu, i wybrał życie wśród zwykłych ludzi. Ziemianie dobrze czuli się w jego towarzystwie, gdyż nie obnosił się ze swą boskością. Uczył ich uprawy winnej latorośli i produkcji wina, a przede wszystkim, jak cieszyć się życiem i zapominać o troskach. Głosił, że należy w dobrym towarzystwie pić wino, śpiewać i tańczyć!

Tragik ateński Eurypides tak go sławił:

”Dionizos jest bogiem rozkoszy. Panuje pośród uczt i wieńców kwiatnych. Dźwiękiem swojej fujarki roznieca tańce wesole. Z niego rodzą się śmiechy szalone i on rozprasza czarne troski. Jego nektar płynąc na stołach bogów zwiększa ich szczęście, a ludzie czerpią z jego radosnej czary sen i zapomnienie.

Jan Parandowski, *Mitologia*

Dla uczczenia boga, który okazał się tak szczodrym darczyńcą, starożytni urządzali dla niego aż cztery razy w roku uroczystości. Szczególnie hucznie obchodzono wiosenne **Wielkie Dionizje**, które odbywały się w Atenach. Rozpocynały się od złożenia bogu ofiary z kozła, czemu towarzyszyła pieśń pochwalna, zwana dytyrambem, wykonywana przez chór przebrany za **orszak Dionizosa**.

Pieśniarze, udając satyrów³¹, nie tylko śpiewali, lecz także tańcem i ruchem ciała „pokazywali” treść **dytyrambu**. Zatem mamy do czynienia z tekstem scenicznym, kostiumem, choreografią i grą aktorską, a więc elementami składowymi dramatu, który na początku przypominał operę.

³⁰ etykieta – obowiązujące zasady zachowania się w różnych sytuacjach

³¹ satyr – w mitologii greckiej leśny bożek płodności i urodzaju; przedstawiany jako mężczyzna o cechach kozła (spiczaste uszy, nogi z kopytami, ogon)

Potem pojawił się dialog. Najpierw był „śpiewany” między **koryfeuszem** – przewodnikiem chóru – a resztą pieśniarzy. Dialog recytowany wprowadził tragik **Te-spis**, rozpisując role między koryfeuszem a aktorem spoza chóru.

Kolejny dramatopisarz – **Ajschylos** – wprowadził drugiego aktora, a **Sofokles** – trzeciego. I tak **z obrzędów religijnych narodził się teatr**.

W czasie Dionizji chóry wykonujące dytyramby rywalizowały ze sobą, co z biegiem czasu przekształciło się w konkursy dramatopisarzy. Początkowo tematem utworów były dzieje i przygody Dionizosa, później tragicy sięgali po inne tematy mitologiczne.

Nicolas Poussin
(czytaj: nikola pusę),
Bachanalia, 1637.
Rzymskim
odpowiednikiem
Dionizji były
Bachanalia.

Dramat antyczny:

tragedia (z jęz. greckiego *tra-gos* – kozioł, *oide* – pieśń, czyli *pieśń kozła*) – utwór dramatyczny przedstawiający **konflikt** moralny, psychologiczny, który prowadzi do **klęski bohatera**; tragedia wywodzi się z Wielkich Dionizji.

komedia (z jęz. greckiego *komos* – wesola, *oide* – pieśń) – utwór przedstawiający w **zabawny lub satyryczny** sposób zdarzenia i bohaterów; komedia wywodzi się z biesiadnych, wesołych pieśni wykonywanych w czasie Małych Dionizji; najwybitniejszym twórcą był Arystofanes.

ZAPAMIĘTAJ!

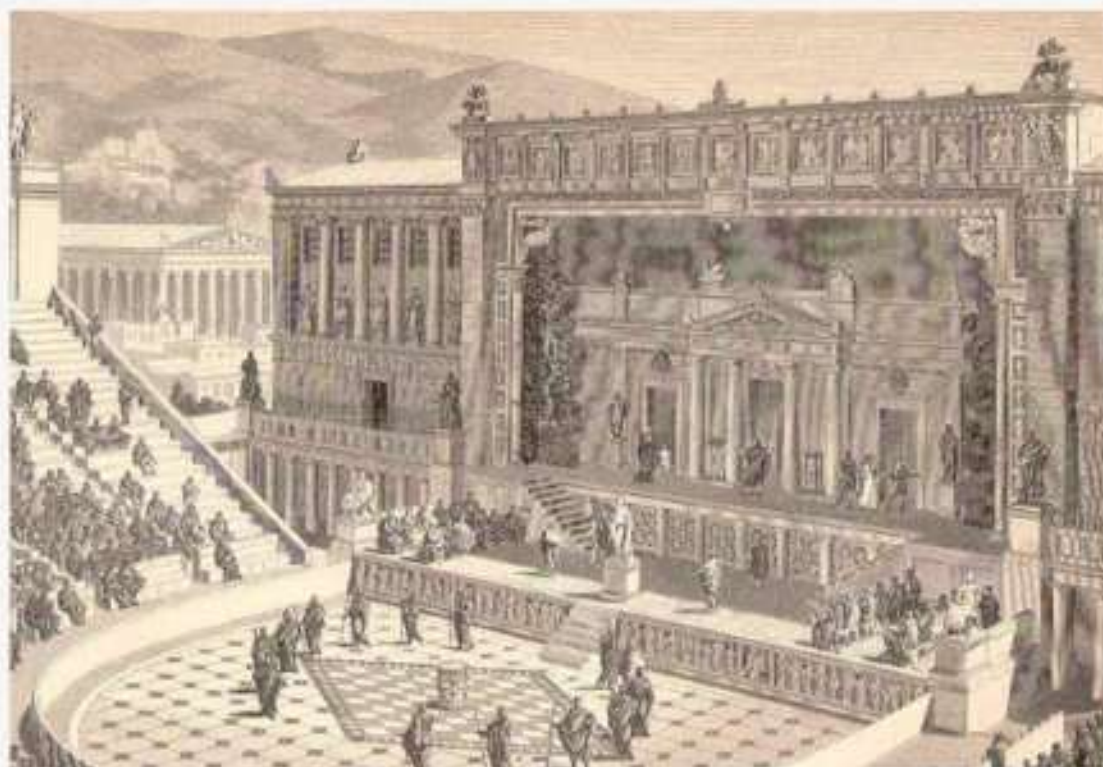
Dramat antyczny

Elementy kompozycyjne tragedii:

- prologos, prolog – wstęp wprowadzający do akcji, określenie głównego tematu utworu, prezentacja głównego bohatera; monolog lub dialog aktorów,
- parodos – wejściowa pieśń chóru,
- stasimon – pieśń wykonywana między epejsodionami przez chór stojący na orchestrze,
- exodos – wyjściowa pieśń chóru,
- epejsodion – część dialogowa.

W starożytnej Grecji widzowie oglądali spektakle w **amfiteatrach**, które były zbudowane z następujących elementów:

- orchestra – miejsce dla chóru,
- theatron – widownia,
- prosceinion – miejsce dla aktorów,
- parodos – wejście dla chóru,
- skene – budynek pełniący funkcję garderoby i służący scenografii.

Teatr dionizyjski.

Aktorzy nosili stroje, które miały uczynić ich dobrze widocznymi i słyszalnymi nawet z ostatnich rzędów amfiteatru. Składały się na nie:

- kostium – długi, watowany, w jaskrawych kolorach,
- buty na koturnach,

- maski – informowały o nastroju bohatera (pokazywały śmiech, płacz, gniew i strach),
- peruka – określała charakter bohatera (np. ciemna – tyrana, blond – szlachetnego człowieka).

Maski używane w teatrze antycznym.

Ośrodek Praktyk Teatralnych „Gardzienice” to eksperymentalny teatr założony przez Włodzimierza Staniewskiego w 1977 r. W swoich sztukach wykorzystuje m.in. zapomniane techniki aktorskie antycznej Grecji.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Grecy szczególną cześć otaczali Dionizosa – boga winnej latorośli. Na jego cześć organizowali Wielkie Dionizje.
- Tespis, Ajschylos i Sofokles to twórcy teatru antycznego.
- Komedia i tragedia to utwory dramatyczne.
- Antyczne sztuki były wystawiane w amfiteatrach.
- Aktorzy w starożytnym teatrze nosili charakterystyczne stroje.

Mit o rodzie Labdakidów

ZANIM ZACZNIESZ

- Ze szkoły podstawowej znasz historię bohaterów *Kamieni na szaniec*. Mówi się, że ich losy były tragiczne. Dlaczego? Przypomnij fakty z ich biografii. Jak, w kontekście ich doświadczeń, rozumiesz pojęcie tragizmu?

Wyrocznia
w Delfach.

Fatum (dosł. *powiedziane*, od łac. *fari*, czyli *mówić*) – nieuchronne przeznaczenie, ciężące nad człowiekiem; to, co przepowiedziane przez bogów; przyczyna klęski i tragedii bohatera.

Jan Parandowski

Mitologia (fragmenty)

[Lajos – przyp. red.] posiadał tron tebański [...], od którego wyszło pokolenie najniezwyklejszych władców. Wyrocznia ostrzegła go, że polegnie z ręki własnego syna, który w następstwie ożeni się z jego żoną, a swoją matką, Jokastą. Gdy im się więc syn narodził, przekłuli mu pięty żelaznymi kolcami, związali i wyrzucili w górach. Dziecko znaleźli pasterze i zanieśli do Koryntu, aby oddać na wychowanie królowej, która nie miała własnego potomstwa. Chłopak miał nogi nabrzmiałe od przekłucia, przewano go więc Ojdipus (Edyp) – „człowiek o spuchniętych nogach”.

Edyp nie czuł się szczęśliwy. Rówieśnicy nazywali go podrzutkiem, a nikt nie chciał wyjawić tajemnicy jego pochodzenia. Pojechał zatem do Delf, do wyroczni. W ciemnym sanktuarium dał się słyszeć głos boży, który go upominał, aby nie wracał do ojczyzny, gdyż zabije ojca i ożeni się z matką.

Edyp sądząc, że władcy Koryntu są jego rodzicami, postanowił w innych stronach dom sobie założyć. Po drodze jednak spotkał wóz, na którym siedział jakiś pan w otoczeniu kilku dworzan. Było to w ciasnym wąwozie górskim i służba krzyknęła na Edypa, aby ustąpił ze ścieżki. Butny młodzieniec nie usłuchał. Powstała kłótnia i bójka, w której tamci śmierć ponieśli.

Edyp poszedł dalej, nie domyślając się, że ów pan na wozie – to Lajos, jego własny ojciec. W Tebach objął rządy szwagier zabitego króla, Kreon. Ale w kilka dni później w górach podmiejskich pojawił się dziwny potwór, który zaczął porywać ludzi i rzucać w przepaście. Nazywał się Sfinks. Miał twarz i piersi kobiety, a resztę ciała lwa, ze skrzydłami jak u ptaka. Powiedział, że dopiero wtedy ustąpi z ziemi tebańskiej, jeśli się znajdzie ktoś, co rozwiąże jego zagadkę. Tej zagadki nauczył się od muz, a sens jej był taki: „Co to za zwierzę, obdarzone głosem, które z rana chodzi na czworakach, w południe na dwóch nogach, a wieczorem na trzech?”.

Na próżno odbywano wiece, zgromadzenia i narady: nikt nie umiał dać rzetelnej odpowiedzi. Wielka żaloba spadła na miasto, albowiem Sfinks co dzień porywał ludzi. Wówczas Kreon ogłosił, że kto wyjaśni zagadkę, otrzyma królestwo tebańskie i ożeni się z Jokastą, wdową po zamordowanym Lajosie.

W tym właśnie dniu przybył do stolicy Edyp. Myślał przez cały dzień o zagadce, a wieczorem położył się spać i miał sen wróżebny, który mu poddał właściwe rozwiązanie. O świcie poszedł do Sfinksa i powiedział: „Człowiek chodzi rano, to jest w dzieciństwie, na czworakach; gdy urośnie, staje się zwierzęciem dwunożnym; a w starości, która jest życia wieczorem, podpira się laską, jakby mu trzecia noga przybyła”. Usłyszawszy to Sfinks rzucił się w przepaść.

Kreon dotrzymał słowa, Edyp ożenił się z Jokastą i zaczął panować. Z początku wiodło się

Gustave Moreau, *Edyp i Sfinks*, 1864.

wszystko dobrze. Jokasta urodziła dwóch synów: Polinejkesa i Eteoklesa, oraz dwie córki: Antygonę i Ismenę. Ale nad domem królewskim wisiała klątwa bogów. Podwójna zbrodnia Edypa oddała Teby w moc złych duchów. Kraj nawiedzały bezprzykładne klęski. Ziemia leżała twardym ugorem i ziarno rzucone w glebę nie puszczało kielków. Dzieci przychodziły na świat nieżywe. Zwierzęta nie rozmnażały się. Wezwano wieszczą, Tejrezjasza. Był to ślepy starzec z długą, białą brodą [...]. Pozbawiony widoku rzeczy ziemskich, znał tajemnice przyszłości, wiedział to, o czym nikt nie wie, i rozumiał mowę ptaków.

Straszny był dzień, kiedy Tejrezjasz zjawił się w pałacu Edypa. Milczał długo, aby odwlec chwilę nieszczęścia. Na koniec odkrył prawdę: król Teb jest winien zbrodni ojcobójstwa i kazirodztwa. Na wieść o tym Jokasta powiesiła się, a Edyp wyklął sobie oczy, odział się w lachmany żebracza i o kiju wywłókł się z miasta, dziad stary i złamany. Prowadziły go córki. Szukał ziemi, w której by się do grobu położył. Zaszedł do miejscowości Kolonos, niedaleko Aten, i tam umarł. Pochowano go w gaju, do którego z wiosną zlatywały się roje słowików.

W Tebach zostali dwaj bracia: Eteokles i Polinejkes. Zgodzili się, że co rok inny z nich będzie panował. Eteokles pierwszy wziął berło, lecz po upływie roku nie chciał ustąpić bratu i wygnał go z kraju. Polinejkes schronił się do Argos, do króla Adrastos. Znalazł gościnne przyjęcie, ożenił się z córką królewską i namówił teścia do wyprawy przeciw Tebom. Adrastos zebrał wojsko i obiegł miasto. Ale Tebańczycy uczynili wypad i odnieśli zwycięstwo. Wszyscy wodzowie nieprzyjacielscy polegli. Eteokles również padł na polu bitwy. Rządy objął ponownie Kreon. Ciało zdrajcy Polinejkesa kazał wyrzucić krukowi na pożarcie i zabronił pod karą śmierci uczcić go pogrzebem. Ale siostra Antygona, biały kwiat lilii wyrosły ze skrwawionej ziemi tebańskiej – nie usłuchała rozkazu. Własnymi rękami wykopała grób i pochowała zwłoki brata.

Za karę zamurowano ją żywcem w sklepionej piwnicy.

J. Parandowski, *Mitologia. Wierzenia i podania Greków i Rzymian*, Poznań 1990.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wykonaj w zeszycie lub na osobnej kartce drzewo genealogiczne rodu Labdakidów.
2. Powiedz, w jaki sposób Edyp próbował przechytrzyć wyrocznię. Zastanów się, o jakich cechach osobowości świadczy taka postawa.
3. Wyjaśnij, w czym zawinił Edyp.
4. Oceń, czy kara, którą poniósł Edyp, była sprawiedliwa. Zastanów się, czy w dzisiejszych czasach taka kara byłaby możliwa.

KONTYNUACJE I NAWIĄZANIA

Współczesna polska poetka Anna Piwkowska odwołuje się do mitu o Edypie, jednakże skupia uwagę nie na głównym bohaterze, ale na Jokaście. Nieszczęście matki i żony jest nie mniejsze niż tragedia Edypa.

Anna Piwkowska

Jokasta

Oszalałam Edypie, jak gdybym umarła.
Piasek gorący, płynny, upał dzwoni w uszach.
Jaskółka tak jak rydwan w momencie gdy rusza
zrywając się znad ziemi z owadami w gardłach.
To szaleństwo Edypie, wybuch ciemnej trwogi.
Krew krzycząca pod czaszką jak czarne ptaszysko.
Ta belka pod sufitem jest trochę za nisko.
I ten strach, by nie dotknąć palcami podłogi.
Tropiłeś przepowiednię, ścigałeś się z losem.
Twój strach cię gnał gdy w drodze starłeś się z Lajosem.
Jego strach, jego oścień, jego krzyk i pośpiech,
pchnął go w piach jak w uległą, ciepłą od snu pościel.
Z twym strachem się kochałam, twoim strachem żyłam.
Strach naszym wspólnym dzieciom jak krzew kwitnie w żyłach
Ta pętla jest jedyną ucieczką z tej matni.
Martwe ciało kochanki, babki, żony, matki.

Anna Piwkowska

– poetka, eseistka, recenzentka; wydała m.in. tomiki wierszy, np. *Szkicownik*, *Cień na ścianie*, *Niebieski sweter*, *Po*.

1. Przeczytaj uważnie wiersz i odpowiedz na pytania:
 - a) Do kogo zwraca się Jokasta? Wskaż wyrazy identyfikujące odbiorcę.
 - b) Jokasta swój stan nazywa szaleństwem. Wybierz fragmenty wiersza opisujące, co czuje bohaterka.
 - c) W wierszu wielokrotnie został powtórzony rzeczownik *strach*. Co napawa lękiem Jokastę?
2. Zinterpretuj ostatnie wersy utworu:

Ta pętla jest jedyną ucieczką z tej matni.
Martwe ciało kochanki, babki, żony, matki.
3. Podaj synonimy do wyrazów: *strach*, *szaleństwo*, *przepowiednia*, *krzyk*.

KONTYNUACJE I NAWIĄZANIA

1. Porównaj dwa ujęcia motywu Edypa. Wykonaj poniższe polecenia.

Plakat do przedstawienia *Król Edyp* w Teatrze Dramatycznym w Warszawie.

Antoni Brodowski, *Edyp i Antygona*.

- Opisz Edypa przedstawionego na plakacie do spektaklu. Zwróć uwagę na symbolikę kolorów. Wyjaśnij, czy puste oczodoły oznaczają jedynie kalectwo.
- Dlaczego Antygona ukazana na obrazie odwraca wzrok od ojca? Spróbuj ocenić, co czuje Edyp jako jej ojciec.
- Wskaż, który Edyp jest bardziej samotny i nieszczęśliwy. Uzasadnij swoją odpowiedź.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Fatum to nieodwracalne przeznaczenie.
- Człowiek to największa zagadka Sfinksa. Edyp nieświadomie dokonuje czynów, które są realizacją przepowiedni wyroczni.
- Nieszczęście Jokasty, matki i żony, jest nie mniejsze niż tragedia Edypa.

Tragiczny los, tragiczny bohater, tragiczny wybór...

ZAPAMIĘTAJ!

Cechy tragedii jako gatunku literackiego

Tragizm to najbardziej charakterystyczny wyznacznik tragedii, który wyraża się poprzez:

- **sytuację tragiczną** – okoliczności, które zawsze prowadzą do klęski bohatera; sytuacja bez wyjścia, w której nie ma dobrego rozwiązania;
- **konflikt tragiczny** – starcie dwóch wartości, czyli dobra z dobrem, zatem każda przegrana jest klęską jakiegoś dobra;
- **bohatera tragicznego** – bohater, który działa w imię szlachetnego celu; każdy wybór prowadzi go do klęski;
- **ironię tragiczną** – im bardziej bohater stara się osiągnąć szlachetny cel, tym szybciej zbliża się do swojej klęski; jakby kpil z niego los;
- **winę tragiczną** – bohater dokonuje zła nieświadomie, zatem wina jest pozorna.

Kreon chciał ukarać Polinejkesa, a jednocześnie odstraszyć przyszłych zdrajców ojczyzny. Dlatego wydał rozkaz, aby ciało księcia zostało pohańbione, czyli wydane na żer drapieżnym ptakom i zwierzętom. Dusza zmarłego, którego ciało nie zostało pochowane, nie mogła dostać się do Hadesu. Ktoś jednak złamał prawo i przysypał zwłoki Polinejkesa piaskiem. Kreon nakazał śledztwo w tej sprawie.

*” O nic nie blagaj,
bo próżne marzenia,
by człowiek uszedł swego przeznaczenia.*

Sofokles, Antygona

Sofokles

Antygona (fragmenty)

STRAŻNIK

Tak się rzecz miała: kiedyśmy tam przyszli,
Groźbami twymi srodze przepłoszeni,
Zmiotliśmy z trupa ziemię i znów, nagie
I już nadpsute zostawiwszy ciało,
Na bliskim wzgórzu siedliśmy [...].

Widzimy dziewczę, która tak boleśnie
Jak ptak zawodzi, gdy znajdzie swe gniazdo
Obrane z piskląt i opustoszałe.

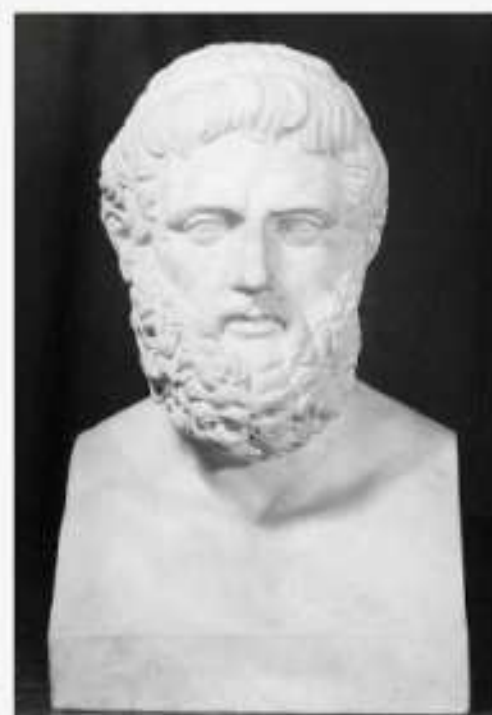
Tak ona, trupa dojrzawszy nagiego,
Zaczyna jęczeć i przekleństwa miotać
Na tych, co brata obnażyli ciało.

I wnet przynosi garść suchego piasku,
A potem z wiadra, co dźwiga na głowie,
Potrójnym płynem martwe skrapia zwłoki.
My więc rzucimy się na nią i dziewczę
Chwytny, ona zaś nic się nie lęka.

Badamy dawne i świeże jej winy,
Ona zaś żadnej nie zaprzecza zbrodni [...].

KREON

Lecz ty, co głowę tak skłaniasz ku ziemi,
Mów, czy to prawda, czy donos kłamliwy?

Popiersie przedstawiające
Sofoklesa.

Sofokles (496 r. p.n.e.-406 r. p.n.e.) – wybitny grecki tragik, autor 123 tragedii; polityk i strateg. Tematami jego utworów były mity. Najbardziej znane jego dramaty to *Król Edyp* i *Antygona*. Ich treść jest oparta na micie o rodzie Labdakidów.

ANTYGONA

Jam to spełniła, zaprzeczać nie myślę.

KREON

do Strażnika

Ty więc się wynoś, gdzie ci się podoba,

Wolny od winy i ciężkich podejrzeń.

Strażnik odchodzi

A ty odpowiedz mi teraz w dwóch słowach,

Czyżeś wiedziała o moim zakazie?

ANTYGONA

Wiedziałam dobrze. Wszakże nie był tajny.

KREON

I śmiałaś wbrew tym stanowieniom działać?

ANTYGONA

Nie Zeus przecież obwieścił to prawo,

Ni wola Diki, podziemnych bóstw siostry,

Taką ród ludzki związała ustawą.

A nie mniemałam, by ukaz twój ostry

Tyle miał wagi i siły w człowieku,

Aby mógł łamać święte prawa boże,

Które są wieczne i trwają od wieku,

Ze ich początku nikt zbadać nie może.

Ja więc nie chciałam ulęknąć się człeka

I za złamanie praw tych kiedyś bogom

Zdawać tam sprawę. Bom śmierci ja pewna

Nawet bez twego ukazu; a jeśli

Wcześniej śmierć przyjdzie, za zysk to poczytam.

Bo komu przyszło żyć wśród nieszczęść tylu,

Jakżeby w śmierci zysku nie dopatrzył?

Tak więc nie mierzi mnie śmierci ta groźba,

Lecz mierziłoby mnie braterskie ciało

Nie pogrzebane. Tak, śmierć mnie nie straszy;

A jeśli głupio działać ci się zdaje,

Niech mój nierozum za nierozum staje.

[...]

KREON

Dziewka ta jedną splamiła się winą
Rozkazy dane obchodząc i łamiąc,
Teraz przed drugim nie sroma się gwałtem,
Z czynu się chelpi i nadto urąga.
Lecz nie ja mężem, lecz ona by była,
Gdyby postępek ten jej uszedł płazem. [...]

ANTYGONA

Chceszli co więcej, czyli śmierć mi zadać?

KREON

O nie! W tym jednym zawiera się wszystko.

ANTYGONA

Więc na cóż zwlekać? Jako twoje słowa
Mierzą i oby zawsze mnie mierzyły,
Tak wstrętne tobie wszelkie me postęпки.
A jednak skąd bym piękniejszą ja sławę
Uszczknęła, jako z brata pogrzebania?
I ci tu wszyscy rzecz by pochwalili,
Gdyby im trwoga nie zawarła mowy.
Ale tyranów los ze wszech miar błogi,
Wolno im czynić, co zechcą, i mówić.
[...]

KREON

Nie był ci bratem ten, co poległ drugi?

ANTYGONA

Z jednego ojca i matki zrodzonym.

KREON

Czemuż więc niesiesz cześć, co jemu wstrętna?

ANTYGONA

Zmarły nie rzucił mi skargi tej w oczy.

KREON

Jeśli na równi z nim uczcisz złoczyńcę?

ANTYGONA

Nie jak niewolnik, lecz jak brat on zginął.

KREON

On, co pustoszył kraj, gdy tamten bronił?

ANTYGONA

A jednak Hades pożąda praw równych.

KREON

Dzielnemu równość ze złem nie przystoi.

ANTYGONA

Któż wie, czy takie wśród zmarłych są prawa?

KREON

Wróg i po śmierci nie stanie się miłym.

ANTYGONA

Współkochać przyszląm, nie współnienawidzić.

KREON

Jeśli chcesz kochać, kochaj ich w Hadesie.

U mnie nie będzie przewodzić kobieta.

Sofokles, *Antygona*, przeł. K. Morawski, Wrocław 1984.

PYTANIA I POLECENIA

1. Powiedz, dlaczego Antygona zdecydowała się sprzeciwić rozkazowi Kreona.
2. Wyjaśnij, co poświęciła bohaterka poprzez swoją decyzję o pochowaniu brata.
3. Wskaż wartość ważniejszą dla Antygony niż przestrzeganie praw ustanowionych przez człowieka.
4. Oceń, czy Antygona postąpiła właściwie. Zastanów się, jak inaczej można było rozwiązać problem.
5. Spróbuj zrozumieć stanowisko Kreona jako władcy Teb. Wyjaśnij, jakimi motywami się kierował, wydając zakaz pochowania Polinejkesa. Oceń ich zasadność.
6. Przeczytaj uważnie fragment tragedii przedstawiający dyskusję Edypa z synem. Przytocz słowa, które pokazują emocje króla. Jakim był ojcem, władcą, człowiekiem? Oceń tego bohatera.
7. Kreon po rozmowie z Terejzjaszem zmienił decyzję dotyczącą kary za pochówek zdrajcy. Wyjaśnij, czy świadczy to o słabości czy wielkości bohatera. Sformułuj odpowiednie argumenty i uzasadnij swoje zdanie.
8. Zinterpretuj ostatnie słowa Chóru:
*Nad szczęścia błysk, co złudą mar,
Najwyższy skarb – rozumu dar.*
Kto nie kierował się „rozumu darem” – Kreon czy Antygona?

9. Przyjrzyj się kompozycji tragedii Sofoklesa *Antygona* i odpowiedz na pytania:
- a) Z ilu aktów się składa? Policz także pieśni chóru i sceny, w których głos zabierają aktorzy.
 - b) Jakie treści zawarte są w didaskaliach?
 - c) Jakie drastyczne sceny dotyczące losów Antygony zostały pominięte w tekście dramatu? Jaką zasadą kierował się twórca?
10. Napisz rozprawkę na temat *Kto miał rację – Kreon czy Antygona*? Uzasadnij swoje stanowisko.

Jak napisać dobrą rozprawkę?

Wskazówki dotyczące pisania rozprawki:

- Przeczytaj uważnie temat rozprawki. Podkreśl słowa kluczowe. Własnymi słowami określ, jaki problem masz wyjaśnić. Celem rozprawki jest potwierdzenie lub obalenie tezy, albo rozważenie hipotezy.
- Zaczynij od wypisania wszystkiego, co ci się z danym tematem kojarzy. Notuj, nie zważając na formę. W tej fazie pracy przypominasz sobie wiadomości na dany temat.
- Teraz uporządkuj „stajnię Augiasza” – napisz plan. To bardzo ważny etap pracy! Dzięki temu twoja wypowiedź będzie logiczna i spójna. Opracujesz koncepcję, czyli pomysł na przedstawienie tematu.

W planie uwzględnij:

1. Wstęp (dwa, trzy zdania), w którym możesz:

- nawiązać do tematu (użyj wyrazów z tematu);
- przedstawić swoją **tezę** lub **hipotezę**, którą uzasadnisz w dalszej części wypracowania.

2. Rozwinięcie – zasadniczą część wypowiedzi, w której uzasadniasz swoje stanowisko. W tym celu musisz zgromadzić **argumenty** oraz przedstawić potwierdzające je przykłady:

- wybieraj tylko wiadomości, które są na temat; nie streszczaj lektury;
- uporządkuj argumenty od najważniejszego do najmniej ważnego;
- każdy problem opisz w osobnym akapicie;
- wzmocnij siłę argumentu cytatami – to dowody w sprawie, więc bardzo przekonują;
- formułuj swoje opinie, wnioski – stosuj w tym celu następujące słownictwo: *myślę, uważam, że, jestem przekonana, moim zdaniem, według mnie, niewątpliwie*.

3. Zakończenie:

- podsumowuje temat;
 - jest odpowiedzią na pytanie postawione w temacie albo potwierdzeniem tezy;
 - w sposób skrótowy, syntetyczny zbiera wnioski z argumentacji (jedno, dwa zdania).
- Aby praca była spójna, stosuj wyrazy:
 - *więc, zatem, toteż, dlatego, gdy, kiedy, ale, jednak, tak więc;*
 - *natomiast, z drugiej strony, tymczasem, chociaż, mimo to;*
 - *w istocie, w gruncie rzeczy, w rzeczywistości, widocznie, wreszcie, ponieważ, jeśli... to... .*
 - Używaj sformułowań, które podkreślą organizację tekstu, porządek myśli:
 - *zaczę od sprawy..., przedstawiłem taki punkt widzenia, z kolei, przejdę do zagadnienia...;*
 - *na zakończenie ..., i ostatni problem...;*
 - *po pierwsze (drugie, trzecie);*
 - *z jednej strony..., a z drugiej strony..., pokazałem, że...;*
 - *kolejny przykład..., z kolei przejdę.*

11. Obejrzyj spektakl *Antygona* w reżyserii Andrzeja Seweryna. Poszukaj rzetelnych i legalnych źródeł.

a) Który z aktorów najbardziej wzbogacił postać dramatu swoją grą? Uzasadnij swoją odpowiedź, powołując się na fragmenty ze spektaklu.

b) Spektakl jest odgrywany w plenerze, a nie w zamkniętej przestrzeni sceny teatralnej. Oceń, jak taka scenografia wpływa na odbiór treści dramatu i emocje widzów.

c) Jakie przesłanie płynie z ostatnich scen, kiedy Edyp rozpacza nad zwłokami wszystkich swoich bliskich?

12. Wyjaśnij pojęcia związane z teatrem: *choreografia, charakteryzacja, scenariusz, scenografia*. Użyj ich, wyrażając opinię na temat spektaklu.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Treść tragedii Sofoklesa jest oparta na micie o rodzie Labdakidów
- W tragedii antycznej występują trzy jedności klasyczne: czasu, miejsca i akcji.
- Konflikt tragiczny to najbardziej charakterystyczny wyznacznik tragedii.
- Przemyślana koncepcja na przedstawienie tematu to klucz do napisania dobrej rozprawki.

4. Biblio, Ojczyzno moja

Biblia – księga nad księgami...

ZANIM ZACZNIESZ

- Z Biblią spotykałeś/spotykałaś się wielokrotnie i w różnych okolicznościach. Znasz pouczenia z przypowieści o siewcy, o pannach roztropnych i miłosiernym Samarytaninie czy fragmenty Księgi Rodzaju i opis powstania świata.

Anna Kamieńska (1920–1986) – poetka, pisarka, tłumaczka, w swojej poezji porusza tematy związane z religią.

„Bądź pozdrowiona
I pochwalona
I błogosławiona
Biblio
Stworzona przed Stworzeniem
Gdy nic jeszcze nie było Stworzone

Roman Brandstaetter

Anna Kamieńska

Księga (fragmenty)

Słowo **Biblia**, przyjęte od greckiego wyrazu *biblos*, znaczy tyle co biblioteka, zbiór ksiąg. Ale Biblia jest to księga niezwykła. Pisały ją tysiąclecia i wieki. Pisali ją prorocy i mędrcy narodu zwanego Izraelem. Sami Izraelici nazywali swój naród Narodem Księgi.

Było na ziemi wiele ludów, wiele szczepów i plemion walczących o swoje miejsce. Byli i przeminęli. Nic o nich nie wiemy. Nie zostawili po sobie śladu. Czasem łopata archeologa odkopie wygładzony kamień, który był narzędziem, czasem okruch dawnego naczynia, szklaną ozdobę. To wszystko. Naród Izraela powziął myśl, aby zapisywać wszystko, co się wydarza. I złe, i dobre. I to, co wspaniałe, i to, co groźne. Zapisać wszystko od początku świata. Bo przecież to, co istnieje, musiało zacząć istnieć, musiało mieć początek. [...]

Tworzyli wielką historię, tworzyli zapis dziejów jednego skrawka ziemi, jednego narodu, ale też i tych ludów, i państw, z którymi się stykali.

[...] Ziemia ta, zwana także Palestyną, jest pasmem przylegającym do Morza Śródziemnego, zwanego przez Hebrajczyków Wielkim Morzem, rozciąga się wzdłuż rzeki Jordan.

Kraina ta ma łagodny klimat i żyzne doliny, w których udają się zboża, dojrzewają winorośla, figi i oliwki. Prawdziwa Ziemia Obiecana płynąca mlekiem i miodem. [...] Kraina pełna zwierząt. Wody wielkiego jeziora Genezaret pełne ryb. Szlaki pustynne prowadzą do cienistych oaz, w których odpoczywa podróżny, a jeleni biegnie do wodopoju. [...] Lud biblijny mówiący językiem hebrajskim jest ludem pracowitym, skrzętnym, ludem pasterzy i rolników, ale także wojowników i rycerzy. [...]

Ale tym, co najważniejsze dla tego ludu, który napisał Księgę, jest to, że chwali on jednego Boga. Boga żywego. Nie jest to bożek zrobiony z drewna, metalu albo wyciosany z kamienia jak u innych ludów. Jest to Bóg duchowy. Jest to Duch Boży. On to podyktował mędrcom i pisarzom Święte Księgi. On jest prawdziwym Autorem. On to przekazał w ręce praojca Izraelskiego Ludu, Mojżesza, pierwszą Księgę – kamienne tablice, na których wypisane było prawo etyczne – dziesięć podstawowych przykazań postępowania i ludzkiego współżycia. [...]

W wielu domach książka ta leży na szczególnym miejscu, czytana jest wspólnie, a przed czytaniem z czcią całowana. W wielu krajach, w parlamentach i sądach prezydenci, sędziowie i świadkowie składają przysięgę, kładąc rękę na tej księdze, Biblii. Jest ona symbolem Prawdy i Sprawiedliwości. Dlatego przysięga na Biblię musi być dotrzymana.

Biblia weszła tak głęboko w kulturę całego naszego świata, naszej cywilizacji, że trudno jest jej nie znać i nie szanować. Jej treść przenika naszą kulturę, naszą literaturę, nasze dzieła sztuki. [...]

Długo, długo Biblia powstawała. Jest głęboka i niewyczerpana jak morze. Długo też trzeba ją czytać, długo z nią przebywać, aby nauczyć się ją odczytywać i rozumieć, aby Księga otworzyła się przed nami naprawdę. Nieraz nie wystarcza na to ludziom całego życia, bo całe życie poświęcają na czytanie tej jednej Księgi.

A. Kamieńska, *Księga* [w:] *też*, *Książka nad książkami*, Wrocław 2000.

Dziesięć Przykazań w języku hebrajskim.

Ziemia Obiecana – biblijne miejsce (dziś wschodnia Palestyna), do którego Mojżesz prowadził Izraelitów po ucieczce z Egiptu.

Naród wybrany – według Starego Testamentu Bóg wybrał Żydów spośród innych narodów, aby Mu służyli.

PYTANIA I POLECENIA

1. Powiedz, kto jest autorem Biblii.
2. Przedstaw, jak wyglądała Ziemia Obiecana.
3. Wymień przymioty, jakimi wyróżniali się Izraelici wśród innych narodów.
4. Powiedz, w jaki sposób ludzie okazują szacunek Biblii.
5. Poniżej zapisane są wyrazy bliskoznaczne do słowa *książka*. Wypisz do zeszytu te, których znaczenia nie rozumiesz. Znajdź je w słowniku języka polskiego. Aby je zapamiętać, ułóż krzyżówkę z tych wyrazów. Hasła do krzyżówki zredaguj na podstawie definicji słownikowej i zapisz je w formie zdań pytających.

Na przykład: cymelium

definicja słownikowa: bardzo rzadki i cenny druk lub rękopis, w bibliotece przechowywany zwykle w specjalnych warunkach i nieudostępniany powszechnie

hasło do krzyżówki: Jak nazywa się cenny rękopis lub druk, przechowywany w bibliotece w specjalnych warunkach i niewypożyczany czytelnikom?

Biblia	publikacja	kieszonkowiec
księga	bestseller	pocket-book (czytaj: poket buk)
tom	dzieło	lektura
tomisko	tytuł	biały kruk
tomiszcze	czytało	e-book (czytaj: ibuk)
wolumen	cegła	
foliał	starodruk	
album	inkunabuł	

ZAPAMIĘTAJ!

Biblia

Słowo *biblia* pochodzi z języka greckiego, w którym *biblos* oznacza zbiór książek. Stanowi również formę liczby mnogiej wyrazu *biblion* oznaczającego **księgę**.

Formy przekazu

Teksty biblijne powstawały na przestrzeni wielu wieków. Na początku ludzie przekazywali je sobie w formie ustnej jako historię swojego narodu. Potem zapisywali na różnych materiałach: zwojach papirusu, kamiennych lub glinianych tabliczkach, pergaminie, papierze.

Kiedy powstała?

Biblia to utwór wyjątkowy, bo powstawał przez ponad 1300 lat, np.:

- XIII w. p.n.e. – Pięcioksiąg Mojżesza³²;
- V–IV w. p.n.e. – Księga Hioba;
- I w. n.e. – Nowy Testament³³.

Języki biblijne

Biblia została napisana w trzech językach

Podział ksiąg biblijnych (wydanie katolickie)

Stary Testament – 46 ksiąg, w tym:	Nowy Testament – 27 ksiąg:
Pięcioksiąg Mojżesza (Tora)	Ewangelie ³⁴ św. Mateusza, Marka, Łukasza, Jana
Księga Hioba	Listy Apostolskie
Księga Psalmów	Apokalipsa ³⁵
Księga Koheleta	

Zwój Tory w języku hebrajskim.

³² Pięcioksiąg Mojżesza – nazywany także Torą, tzn. Prawem, zawiera opis powstania świata i wędrówki Izraelitów do Ziemi Obiecanej

³³ testament (z łac. *testamentum* oznacza przymierze) – w Biblii oznacza przymierze zawarte między Bogiem i człowiekiem (w ST z Izraelitami, w NT za pośrednictwem Chrystusa z całą ludzkością)

³⁴ Ewangelie (z gr. *Euangelion* – dobra nowina) – opisują życie Jezusa, jego śmierć na krzyżu i zmartwychwstanie, które przyniesie zbawienie i życie wieczne wszystkim, którzy w Niego uwierzą

³⁵ Apokalipsa – ostatnia księga biblijna; przedstawia koniec dziejów ludzkości, ponowne przyjście Chrystusa i sąd ostateczny

Autorstwo

Biblię pisało wielu autorów, np.: Mojżesz, król Dawid, Salomon, prorok Jeremiasz, apostołowie Jezusa – św. Jan, św. Mateusz – i wyznawcy jego nauki, np. św. Paweł. Dla wierzących Biblia nie jest jedynie dziełem człowieka. Ludzie pisali pod wpływem natchnienia Bożego, stąd uznaje się tę księgę za świętą. To kryterium decydowało, czy tekst religijny zaliczano do tzw. kanonu³⁶, czy traktowano jako apokryf³⁷.

KONTYNUACJE I NAWIĄZANIA

Zbigniew Herbert

Książka

*Ryszardowi Przybylskiemu*³⁸

Ta książka łagodnie mnie napomina nie pozwala
bym zbyt szybko biegł w takt toczącej się frazy
każe wrócić do początku wciąż zaczynać od nowa
Od pół wieku tkwię po uszy w Księdze pierwszej³⁹
rozdział trzeci wers VII

I słyszę głos: nigdy nie poznasz Księgi dokładnie
powtarzam literę po literze – ale mój zapal często gaśnie
Cierpliwy głos książki poucza:

najgorszą rzeczą w sprawach ducha jest pośpiech
i jednocześnie pociesza: masz lata przed sobą
Mówi: zapomnij że czeka ciebie jeszcze dużo stronic
tomów leż bibliotek czytaj dokładnie rozdział trzeci
w nim bowiem jest klucz i przepaść początek i koniec
Mówi: nie żałuj oczu świec inkaustu⁴⁰ przepisuj starannie
werset⁴¹ za werselem a kopiuj ściśle jakbyś odbijał w lustrze
słowa niezrozumiale wyblakłe o trojakim znaczeniu⁴²
Myślę z rozpaczą że nie jestem ani zdolny ani dość cierpliwy
bracia moi są bieglejsi w sztuce
słyszę ich drwiny nad głową widzę szydercze spojrzenia
o późnym zimowym świetle – kiedy zaczynam od nowa

Z. Herbert, *Rovigo*, Wrocław 1992.

Zbigniew Herbert

(1924–1998) – poeta, eseista, dramaturg, twórca postaci Pana Cogito obecnej w wielu wierszach. Pośmiertnie został odznaczony Orderem Orła Białego. Jest laureatem licznych nagród literackich.

³⁶ kanon – w odniesieniu do Biblii zbiór ksiąg uznanych za natchnione, autentyczne

³⁷ apokryf – utwór naśladowujący teksty biblijne, służył ubarwieniu opowieści biblijnych; nie jest zaliczany do kanonu

³⁸ Ryszard Przybylski – tłumacz, historyk literatury; znawca kultury antycznej

³⁹ Księga pierwsza – tu: Księga Rodzaju, pierwsza księga biblijna

⁴⁰ inkaust – atrament

⁴¹ werseł – fragment tekstu biblijnego; jedno lub kilka zdań, które zawierają skończoną myśl

⁴² słowa o trojakim znaczeniu – tekst biblijny należy odczytywać w trzech znaczeniach: dosłownym, symbolicznym i dotyczących spraw ostatecznych

PYTANIA I POLECENIA

1. Kim jest podmiot liryczny wiersza Zbigniewa Herberta *Książka*? Wskaż fragmenty, w których „ujawnia” swoją tożsamość.
2. Zacytuj fragmenty wiersza, które potwierdzają, że rozważania o Biblii są tematem wiersza.
3. Wskaż w wierszu personifikację i wyjaśnij, jaką funkcję pełni w tekście.
4. Wypisz czasowniki, które nazywają czynności „wykonywane przez Biblię”. Wyjaśnij, jakie informacje o znaczeniu Biblii w życiu człowieka przekazują.
5. Powiedz, czego uczy Biblia. Dlaczego ludzie powracają do niej wielokrotnie?
6. Wymień cechy charakteru, które można kształtować, czytając Biblię.
7. W utworze jest wskazany konkretny fragment Biblii – księga I, rozdział III, wers VII:
Wtedy otworzyły się oczy im obojgu i poznali, że są nędzy. Spletli więc liści figowe i zrobili sobie opaski.
 - a) Kto zawstydził się swej nagości?
 - b) Co było tego przyczyną?
 - c) Dlaczego wcześniej ludzie nie odczuwali wstydu?
 - d) Co może oznaczać stwierdzenie, że w nim [...] jest klucz i przepaść początek i koniec?
8. Zastanów się i wytłumacz, dlaczego ten fragment Biblii został wskazany.
9. Wyjaśnij, jak brak interpunkcji wpływa na odbiór wiersza.
10. Praca zespołowa *Klasowe Targi Interesującej Książki*

Podzielcie się na czteroosobowe zespoły. Zadaniem każdej grupy jest opracowanie planu kilkuzdaniowej wypowiedzi polecającej wybrany utwór literacki. W wypowiedzi należy uwzględnić: własne hasło reklamowe (np. *Czytam, więc jestem!*), kilka słów o walorach książki (bohaterowie, temat, język), wyjaśnienie, dlaczego jest to ważna książka, formę prezentacji (słownictwo, zachowanie, gestykulacja, muzyka itp.). Wybierzcie najlepsze wystąpienie. Uzasadnijcie wybór, wskazując zalety prezentacji: wartość argumentów, skuteczność przekonywania, zachowanie.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Słowo *biblia* pochodzi z języka greckiego, w którym *biblos* oznacza zbiór ksiąg. Jest również formą liczby mnogiej wyrazu *biblion* oznaczającego księgę.
- Biblia została zapisana w trzech językach: hebrajskim, greckim i aramejskim.
- Biblia składa się z dwóch części: Starego Testamentu (46 ksiąg) i Nowego Testamentu (27 ksiąg).

Pieśń o stworzeniu świata

ZANIM ZACZNIESZ

- W Biblii możemy odnaleźć wiele symboli. Ukryte znaczenie zapisane jest między innymi w kolorach, liczbach, zjawiskach przyrody, a nawet w gestach. Symboliczne znaczenie będzie miała np. ciemność i oddzielona od niej dobra światłość.

Symbol (z jęz. francuskiego *symbole*; z jęz. greckiego *sýmbolon*, czyli *znak rozpoznawczy*) – znak lub pojęcie umowne, które oprócz znaczenia dosłownego ma jeszcze wiele ukrytych znaczeń. Daje możliwość rozmaitych interpretacji. W różnych kulturach symbole mogą mieć inne znaczenie.

Księga Rodzaju (fragmenty)

1 ^[1] Na początku Bóg stworzył niebo i ziemię. ^[2] Ziemia zaś była bezładem i pustkowiem: ciemność była nad powierzchnią bezmiaru wód, a Duch Boży unosił się nad wodami.

^[3] Wtedy Bóg rzekł: «Niechaj się stanie światłość!» I stała się światłość. ^[4] Bóg widząc, że światłość jest dobra, oddzielił ją od ciemności. ^[5] I nazwał Bóg światłość dniem, a ciemność nazwał nocą.

I tak upłynął wieczór i poranek – dzień pierwszy.

^[6] A potem Bóg rzekł: «Niechaj powstanie sklepienie w środku wód i niechaj ono oddzieli jedne wody od drugich!» ^[7] Uczyniwszy to sklepienie, Bóg oddzielił wody pod sklepieniem od wód ponad sklepieniem; a gdy tak się stało, ^[8] Bóg nazwał to sklepienie niebem.

I tak upłynął wieczór i poranek – dzień drugi.

^[9] A potem Bóg rzekł: «Niechaj zbiorą się wody spod nieba w jedno miejsce i niech się ukaze powierzchnia sucha!» A gdy tak się stało, ^[10] Bóg nazwał tę suchą powierzchnię ziemią, a zbiorowisko wód nazwał morzem. Bóg widząc, że były dobre, ^[11] rzekł: «Niechaj ziemia wyda rośliny zielone: trawy dające nasiona, drzewa owocowe rodzące na ziemi według swego gatunku owoce, w których są nasiona». I stało się tak. ^[12] Ziemia wydała rośliny zielone: trawę dającą nasienie według swego gatunku i drzewa rodzące owoce, w których było nasienie według ich gatunków. A Bóg widział, że były dobre.

^[13] I tak upłynął wieczór i poranek – dzień trzeci.

^[14] A potem Bóg rzekł: «Niechaj powstaną ciała niebieskie, świecące na sklepieniu nieba, aby oddzielały dzień od nocy, aby wyznaczały pory roku, dni

i lata; ^[15] aby były ciałami jaśniejącymi na sklepieniu nieba i aby świeciły nad ziemią». I stało się tak. ^[16] Bóg uczynił dwa duże ciała jaśniejące: większe, aby rządziło dniem, i mniejsze, aby rządziło nocą, oraz gwiazdy. ^[17] I umieścił je Bóg na sklepieniu nieba, aby świeciły nad ziemią; ^[18] aby rządziły dniem i nocą i oddzielały światłość od ciemności. A widział Bóg, że były dobre.

^[19] I tak upłynął wieczór i poranek – dzień czwarty.

^[20] Potem Bóg rzekł: «Niechaj się zaroją wody od roju istot żywych, a ptactwo niechaj lata nad ziemią, pod sklepieniem nieba!» ^[21] Tak stworzył Bóg wielkie potwory morskie i wszelkiego rodzaju pływające istoty żywe, którymi zaroily się wody, oraz wszelkie ptactwo skrzydlate różnego rodzaju. Bóg widząc, że były dobre, ^[22] pobłogosławił je tymi słowami: «Bądźcie płodne i mnożcie się, abyście zapępniały wody morskie, a ptactwo niechaj się rozmnaża na ziemi».

^[23] I tak upłynął wieczór i poranek – dzień piąty.

^[24] Potem Bóg rzekł: «Niechaj ziemia wyda istoty żywe różnego rodzaju: bydło, zwierzęta pęzające i dzikie zwierzęta według ich rodzajów!» I stało się tak. ^[25] Bóg uczynił różne rodzaje dzikich zwierząt, bydła i wszelkich zwierząt pęzających po ziemi. I widział Bóg, że były dobre. ^[26] A wreszcie rzekł Bóg: «Uczyńmy człowieka na Nasz obraz, podobnego Nam. Niech panuje nad rybamiorskimi, nad ptactwem powietrznym, nad bydłem, nad ziemią i nad wszystkimi zwierzętami pęzającymi po ziemi!»

^[27] Stworzył więc Bóg człowieka na swój obraz, na obraz Boży go stworzył: stworzył mężczyznę i niewiastę. ^[28] Po czym Bóg im błogosławił, mówiąc do nich: «Bądźcie płodni i rozmnażajcie się, abyście zaludnili ziemię i uczynili ją sobie poddaną; abyście panowali nad rybamiorskimi, nad ptactwem powietrznym i nad wszystkimi zwierzętami pęzającymi po ziemi». ^[29] I rzekł Bóg: «Oto wam daję wszelką roślinę przynoszącą ziarno po całej ziemi i wszelkie drzewo, którego owoc ma w sobie nasienie: dla was będą one pokarmem. ^[30] A dla wszelkiego zwierzęcia polnego i dla wszelkiego ptactwa w powietrzu, i dla wszystkiego, co się porusza po ziemi i ma w sobie pierwiastek życia, będzie pokarmem wszelka trawa zielona». I stało się tak. ^[31] A Bóg widział, że wszystko, co uczynił, było bardzo dobre.

I tak upłynął wieczór i poranek – dzień szósty.

2 ^[1] W ten sposób zostały ukończone niebo i ziemia oraz wszystkie jej zastępy [stworzeń].

Lucas Cranach (czytaj: kranach)
Starszy, *Adam i Ewa*, 1510.

[2] A gdy Bóg ukończył w dniu szóstym swe dzieło, nad którym pracował, odpoczął dnia siódmego po całym swym trudzie, jaki podjął. [3] Wtedy Bóg pobłogosławił ów siódmy dzień i uczynił go świętym; w tym bowiem dniu odpoczął po całej swej pracy, którą wykonał stwarzając.

[4] Oto są dzieje początków po stworzeniu nieba i ziemi.

Biblia Tysiąclecia, Rdz 1; 2, 1–4, <https://link.operon.pl/bibliatysiaclecia>

[dostęp: 26.01.2023].

PYTANIA I POLECENIA

1. Napisz, co w danym dniu stworzył Bóg. Następnie dopisz słowa podsumowujące akt tworzenia. Odpowiedź zapisz w zeszycie w formie tabeli według poniższego wzoru.

Dzień	Co stworzył Bóg w danym dniu?	Słowa podsumowujące akt tworzenia
pierwszy	ziemia (pustkowie i wody) niebo ciemność i światło	<i>I tak upłynął wieczór i poranek – dzień pierwszy.</i>

2. Wytłumacz symbolikę liczby 7. Na tej podstawie zinterpretuj opis stworzenia świata.
3. Powiedz, jaki obraz Boga wyłania się z podanego fragmentu Księgi Rodzaju.
4. Stwórca rozpoczął swoje dzieło od oddzielenia światła od ciemności. Dlaczego? Jaką ważną informację przekazuje ludziom Bóg w ten sposób?
5. Uzasadnij, że Bóg potraktował człowieka w sposób szczególny w porównaniu z innymi stworzeniami. Potwierdź swoją odpowiedź stosownymi fragmentami tekstu.
6. Wyjaśnij, dlaczego każdy dzień aktu tworzenia został podsumowany podobnymi słowami. Jakie znaczenie i przesłanie niosą takie powtórzenia?
7. Zastanów się, które z poniższych synonimów wyrazu *tworzyć* można użyć do opisu tworzenia świata. Wypisz je w zeszycie i ułóż z nimi krótkie zdania. Do pozostałych czasowników dopisz po dwa, trzy pasujące rzeczowniki.

np. *przelewać myśli, pomysły na papier*

konstruować, aranżować, komponować, powodować, produkować, układać, uruchamiać, konstytuować, klecić, sporządzać, wykonywać, organizować, ustanawiać, uskuteczniać, urządzać, zakładać, robić, montować, pisać, kreować, przygotowywać, nakreślać, współtworzyć, formułować, wymyślać, rysować, budować, zakładać, formować, wypracowywać, wprowadzać, wyczarowywać, płodzić, nadawać czemuś kształt, generować

KONTYNUACJE I NAWIĄZANIA

Motyw genezyjski, czyli motyw stworzenia świata, często był inspiracją dla artystów. Poniżej zamieszczono ilustrację przedstawiającą fresk Michała Anioła *Stworzenie Adama* i obraz Williama Blake’a (czyt. łiliama blejka) *Bóg stwarzający wszechświat*.

1. Opisz, co ukazano na obu dziełach. Wskaż, do którego fragmentu Księgi Rodzaju nawiązują.

Michał Anioł, *Stworzenie Adama*, 1511.

William Blake, *Bóg stwarzający wszechświat*, 1794.

Jan Twardowski *Który*

Który stworzyłeś

pasikonika⁴³ jak szmaragd z oczami na przednich nogach

czerwoną trajkotkę⁴⁴ z wąsami na głowie

bociana gimnastykującego się na łące

kruka niosącego brodę z dłuższych piór

barana znającego tylko drugą literę łacińskiego alfabetu

kolibra⁴⁵ lecącego tyłem

słonia wstydzącego się umierać może dlatego że taki duży

osła aż tak milego że głupiego

⁴³ pasikonik – pot. konik polny, świerszcz

⁴⁴ trajkotka – gatunek owada z rodziny szarańczowatych

⁴⁵ koliber – najmniejszy ptak na świecie

Jan Twardowski (1915–2006)
– ksiądz, poeta, przedstawiciel
współczesnej liryki religijnej.

kowalika⁴⁶ chodzącego do góry ogonem
zresztą wszystkich co nie wiedzą dlaczego ale wiedzą jak
kanciaste orzeszki buku co pękają tylko na czworo
aniola po nieobecnej stronie – bez własnego pogrzebu z braku ciała
żabę grającą jak nakręcony budzik
nieśmiertelniki⁴⁷ więdnące – więc prawidłowe i nieprawdziwe
dyskretną rozpacz jak pogodne krakanie
logiczną formułkę nad przepaścią
niezawinioną winę
psiaka z półopadniętym uchem
łzę jak skrócony rachunek
chyba jeszcze nie powstał na serio świat
jeszcze trwa Twój uśmiech niedokończony

J. Twardowski, *Bóg prosi o miłość*, Kraków 1998.

PYTANIA I POLECENIA

1. Do kogo jest adresowany wiersz? Zastąp tytułowe słowo *który* kilkoma rzeczownikami.
2. Zrób listę stworzeń wraz z przypisaną cechą. Wyjaśnij, jaka cecha łączy wszystko, co zostało stworzone. Jak myślisz, o czym to świadczy?
3. Wiele możemy powiedzieć o człowieku na podstawie tego, o czym mówi i jak mówi. Wymień kilka cech podmiotu lirycznego i na tej podstawie wyjaśnij, kim jest. Uzasadnij swoją odpowiedź.
4. Zinterpretuj ostatnie wersy wiersza:

*łzę jak skrócony rachunek
chyba jeszcze nie powstał na serio świat
jeszcze trwa Twój uśmiech niedokończony*

Czego symbolem jest łza i uśmiech niedokończony?

PODSUMOWANIE LEKCJI

- W Biblii możemy odnaleźć wiele symboli.
- Motyw genezyjski często był i jest inspiracją dla artystów.

⁴⁶ kowalik – ptak leśny podobny do wróbla

⁴⁷ nieśmiertelnik – roślina o suchych kwiatach

Czy cierpienie ma sens?

ZANIM ZACZNIESZ

- Przypomnij sobie *Treny* Jana Kochanowskiego i powiedz, jak ojciec przeżywał śmierć dziecka. Co potęgowało jego smutek?
- Wyjaśnij, dlaczego tzw. duchy lekkie – Józio i Rózia – przybywają na noc Dziadów, aby dostać ziarno gorzycy. Jaka jest wymowa tej sceny II części *Dziadów* Adama Mickiewicza?

Historia Hioba to opowieść o człowieku wierzącym, którego miłość do Boga została wystawiona na wiele prób. Przedstawiony został w niej problem cierpienia niezawinionego. Według tej części Biblii ludzkie życie jest nieprzewidywalne – jest w nie wpisana zarówno radość, jak i smutek.

Księga Hioba (fragmenty)

1 ^[1] Żył w ziemi Us człowiek imieniem Hiob. Był to mąż sprawiedliwy, prawy, bogobojny i unikający zła. ^[2] Miał siedmiu synów i trzy córki. ^[3] Majętność jego stanowiło siedem tysięcy owiec, trzy tysiące wielbłądów, pięćset jarzm⁴⁸ wołów, pięćset oślic oraz wielka liczba służby. Był najwybitniejszym człowiekiem spośród wszystkich ludzi Wschodu.

^[4] Synowie jego mieli zwyczaj udawania się na ucztę, którą każdy z nich urządzał po kolei we własnym domu w dniu oznaczonym. Zapraszali też swoje trzy siostry, by jadły i piły z nimi. ^[5] Gdy przeminął czas ucztowania, Hiob dbał o to, by dokonywać ich oczyszczenia. Wstawał wczesnym rankiem i składał całopalenie⁴⁹ stosownie do ich liczby. Bo mówił Hiob do siebie: «Może moi synowie zgrzeszyli i złorzeczyli Bogu w swym sercu?» Hiob zawsze tak postępował.

^[6] Zdarzyło się pewnego dnia, gdy synowie Boży udawali się, by stanąć przed Panem, szatan też poszedł z nimi. ^[7] I rzekł Bóg do szatana: «Skąd przychodzisz?» Szatan odrzekł Panu: «Przemierzałem ziemię i wędrowałem po niej». ^[8] Mówi Pan do szatana: «A zwróciłeś uwagę na sługę mego, Hioba? Bo nie ma na całej ziemi drugiego, kto by tak był prawy, sprawiedliwy, bogobojny i unikający grzechu jak on». ^[9] Szatan na to do Pana: «Czyż za darmo Hiob czci Boga? ^[10] Czyż Ty nie ogrodziłeś zewsząd jego samego, jego domu i całej majątności?

⁴⁸ jarzmo – tu: uprzęż dla bydła

⁴⁹ całopalenie – ofiara w całości spalana i składana w ofierze bóstwu

Pracy jego rąk pobłogosławileś, jego dobytek na ziemi się mnoży. [11] Wyciągnij, proszę, rękę i dotknij jego majątku! Na pewno Ci w twarz będzie złorzeczył». [12] Rzekł Pan do szatana: «Oto cały majątek jego w twojej mocy. Tylko na niego samego nie wyciągaj ręki». I odszedł szatan sprzed oblicza Pańskiego.

[13] Pewnego dnia, gdy synowie i córki jedli i pili w domu najstarszego brata, [14] przyszedł posłaniec do Hioba i rzekł: «Woły orały, a oślice pasły się tuż obok. [15] Wtem napadli Sabejczycy⁵⁰, porwali je, a sługi mieczem pozabijali, [16] ja sam uszedłem, by ci o tym donieść». [17] Gdy ten jeszcze mówił, przyszedł inny i rzekł: «Ogień Boży spadł z nieba, zapłonął wśród owiec oraz sług i pochłonął ich. Ja sam uszedłem, by ci o tym donieść». [18] Gdy ten jeszcze mówił, przyszedł inny i rzekł: «Chaldejczycy zstąpili z trzema oddziałami, napadli na wielbłądy, a sługi ostrzem miecza zabili. Ja sam uszedłem, by ci o tym donieść». Gdy ten jeszcze mówił, przyszedł inny i rzekł: «Twoi synowie i córki jedli i pili wino w domu najstarszego brata. [19] Wtem powiał szalony wicher z pustyni, poruszył czterema węglami domu, zawałił go na dzieci, tak iż poumieraly. Ja sam uszedłem, by ci o tym donieść».

[20] Hiob wstał, rozdarł swe szaty, ogolił głowę, upadł na ziemię, oddał pokłon [21] i rzekł:

«Nagi wyszedłem z łona matki

i nagi tam wrócę.

Dał Pan i zabrał Pan.

Niech będzie imię Pańskie błogosławione!»

[22] W tym wszystkim Hiob nie zgrzeszył i nie przypisał Bogu nieprawości.

2 [1] Pewnego dnia, gdy synowie Boży udawali się, by stawić się przed Panem, poszedł i szatan z nimi, by stanąć przed Panem. [2] I rzekł Pan do szatana: «Skąd przychodzisz?» Szatan odpowiedział Panu: «Przemierzałem ziemię i wędrowałem po niej». [3] Rzekł Pan szatanowi: «Zwróciłeś uwagę na sługę mego, Hioba? Bo nie ma na całej ziemi drugiego, kto by był tak prawy, sprawiedliwy, bogobojny i unikający zła jak on. Jeszcze trwa w swej prawości, choć mnie nakłoniłeś do zrujnowania go, na próżno». [4] Na to szatan odpowiedział Panu: «Skóra za skórę. Wszystko, co człowiek posiada, odda za swoje życie.

[5] Wyciągnij, proszę, rękę i dotknij jego kości i ciała. Na pewno Ci w twarz będzie złorzeczył». [6] I rzekł Pan do szatana: «Oto jest w twojej mocy. Życie mu tylko zachowaj!»

Albrecht Dürer (czytaj: albrecht direr),
Hiob i jego żona, 1504.

⁵⁰ Sabejczycy – starożytny lud z Półwyspu Arabskiego

[7] Odszedł szatan sprzed oblicza Pańskiego i obsypał Hioba trądem złośliwym od palca stopy aż do wierzchu głowy. [8] Hiob wziął więc skorupę, by się nią drapać siedząc na gnoju. [9] Rzekła mu żona: «Jeszcze trwasz mocno w swej prawości? Złorzecz Bogu i umieraj!» [10] Hiob jej odpowiedział: «Mówisz jak kobieta szalona. Dobro przyjęliśmy z ręki Boga. Czemu zła przyjąć nie możemy?» W tym wszystkim Hiob nie zgrzeszył swymi ustami.

[11] Usłyszeli trzej przyjaciele Hioba o wszystkim, co na niego spadło, i przyszli, każdy z nich z miejscowości swojej [...]. Porozumieli się, by przyjść, boleć nad nim i pocieszać go. [12] Skoro jednak spojrzeli z daleka, nie mogli go poznać. Podnieśli swój głos i zapłakali. [...]

3 [1] Wreszcie Hiob otworzył usta i przeklinał swój dzień. [2] Hiob zabrał głos i tak mówił:

[3] «Niech przepadnie dzień mego urodzenia
i noc, gdy powiedziano: „Poczęty został mężczyzna”.

[4] Niech dzień ten zamieni się w ciemność,
niech nie dba o niego Bóg w górze. [...]

[11] Dlaczego nie umarłem po wyjściu z łona,
nie wyszedłem z wnętrzości, by skończyć?

[12] Po cóż mnie przyjęły kolana
a piersi podały mi pokarm? [...]

38 [1] I z wichru Pan odpowiedział Hiobowi tymi słowami:

[2] «Któż tu zaciemnić chce zamiar
słowami nierozumnymi?

[3] Przepasz biodra jak mocarz!
Będę cię pytał – pouczysz Mnie.

[4] Gdzieś był, gdy zakładałem ziemię?
Powiedz, jeżeli znasz mądrość.

[5] Kto wybałał jej przestworza?
Kto ją sznurem wymierzył? [...]

[8] Kto bramą zamknął morze,
gdy wyszło z łona wzburzone,

[9] gdym chmury mu dał za ubranie,
za pieluszki ciemność pierwotną?

[10] Złamałem jego wielkość mym prawem,
wprawilem wrzeczadze⁵¹ i bramę.

[11] I rzekłem: „Aż dotąd, nie dalej!

⁵¹ wrzeczadze – dawny przyrząd do zamykania drzwi, bramy

Tu zapora dla twoich nadętych fal”.

[12] Czyś w życiu rozkazał rankowi,
wyznaczył miejsce jutrzence,

[13] by objęła krańce ziemi,
usuwając z niej grzeszników? [...]

[16] Czy dotarłeś do źródeł morza?

Czy doszedłeś do dna Otchłani?

[17] Czy wskazano ci bramy śmierci?

Widziałeś drzwi do ciemności?

[18] Czy zgłębiłeś przestrzeń ziemi?

Powiedz, czy znasz to wszystko?

[19] Gdzie jest droga do spoczynku światła? [...]

[21] Jeśli to wiesz, to wtedyś się rodził,
a liczba twych dni jest ogromna. [...]»

42 [1] Hiob na to odpowiedział Panu i rzekł:

[2] «Wiem, że Ty wszystko możesz,
co zamýślasz, potrafisz uczynić.

[3] Kto przesłania zamiar nierozumnie?

O rzeczach wzniosłych mówiłem.

To zbyt cudowne. Ja nie rozumiem.

[4] Posłuchaj, proszę. Pozwól mi mówić!

Chcę spytać. Raczej odpowiedzieć!

[5] Dotąd Cię znałem ze słyszenia,
obecnie ujrzałem Cię wzrokiem,

[6] stąd odwołuję, co powiedziałem,
kajam się w prochu i w popiele». [...]

[10] I Pan przywrócił Hioba do dawnego stanu, gdyż modlił się on za swych przyjaciół. Pan oddał mu całą majątność w dwójnasób.

[11] Przyszli do niego wszyscy bracia, siostry i dawni znajomi, jedli z nim chleb w jego domu i ubolewali nad nim i pocieszali go z powodu nieszczęścia, jakie na niego zesłał Pan. [...]

[12] A teraz Pan błogosławił Hiobowi, tak że miał czternaście tysięcy owiec, sześć tysięcy wielbłądów, tysiąc jarzm wołów i tysiąc oślic.

[13] Miał jeszcze siedmiu synów i trzy córki.

[...] [15] Nie było w całym kraju kobiet tak pięknych jak córki Hioba. Dał im też ojciec dziedzictwo między braćmi.

[16] I żył jeszcze Hiob sto czterdzieści lat i widział swych potomków – w całości cztery pokolenia. [17] Umarł Hiob stary i pelen lat.

Biblia Tysiąclecia, Hi 1; 2; 3, 1–4, 11–12; 38, 1–21; 42,
<https://link.operon.pl/bibliatysiaclecia> [dostęp: 26.01.2023].

PYTANIA I POLECENIA

1. Przedstaw losy Hioba w formie planu szczegółowego, z podpunktami.
2. W kilku zdaniach scharakteryzuj Hioba.
3. Powiedz, jak zachowuje się Hiob w obliczu nieszczęść. Wyjaśnij, o czym świadczy taka postawa.
4. Zacytuj fragment, który przedstawia załamanie emocjonalne Hioba. Jakimi środkami językowymi zostały wyeksponowane uczucia bohatera i jego dramatyczna sytuacja?
5. Hiob nie zgrzeszył, więc nie zasłużył na karę, a jednak doświadcza cierpień. Wyjaśnij, dlaczego w los człowieka wpisane jest cierpienie? Jaki to może mieć sens?
6. Skorzystaj ze słownika frazeologicznego i wyjaśnij wyrażenie *hiobowa wieść*. Podaj przykłady bohaterów literackich i filmowych, którzy usłyszeli taką wieść. Odpowiedz, czy zareagowali tak, jak biblijny bohater. Odwołując się do własnych doświadczeń, oceń ich zachowanie.

KONTYNUACJE I NAWIĄZANIA

Leon Bonnat (czytaj: lią bona), *Hiob*, 1880.

PYTANIA I POLECENIA

1. Opisz sposób ukazania postaci Hioba na obrazie.
2. Wyjaśnij, co symbolizuje jego nagość.
3. Zwróć uwagę na układ rąk Hioba. Wytłumacz, co wyraża taki gest.
4. Powiedz, gdzie Hiob kieruje wzrok. Dlaczego?
5. Omów kolorystykę obrazu. Zinterpretuj, co podkreśla ten sposób użycia barw. Co zostało w ten sposób podkreślone?
6. Wskaż, jaki moment z życia Hioba przedstawił Bonnat.

Wybitny polski reżyser Krzysztof Kieślowski stworzył cykl dziesięciu filmów zatytułowanych *Dekalog*. Każdy z nich jest swoistą interpretacją jednego przykazania biblijnego widzianą z perspektywy współczesnego człowieka. Choć zmieniają się czasy i ludzie, to prawdy Dekalogu są stałe.

Kadr z filmu *Dekalog I*, reż. Krzysztof Kieślowski.

Krzysztof Kieślowski (1941–1996) – polski reżyser i scenarzysta filmowy. Karierę rozpoczął jako twórca filmów dokumentalnych. Jego filmy fabularne, takie jak *Podwójne życie Weroniki*, *Dekalog*, *Trzy kolory* były wielokrotnie nagradzane, między innymi Europejską Nagrodą Filmową „Felix” oraz Złotym Lwem w Wenecji. Kieślowski był także nominowany do Oscara za *Trzy kolory. Czerwony* (1994).

PYTANIA I POLECENIA

1. Obejrzyj pierwszy film z tego cyklu – *Dekalog I*. Następnie, odnosząc się do filmu i własnych doświadczeń, napisz w zeszycie pracę na temat *W co wierzy współczesny człowiek*. W wypracowaniu uwzględnij odpowiedzi na poniższe pytania:
 - Do jakiego przykazania nawiązuje tematyka filmu?
 - Jak zdefiniował śmierć ojciec Pawła?
 - W co wierzą ojciec i ciocia Pawła? Czy można jednoznacznie ocenić którąś z tych osób?
 - Dlaczego ludzie poszukują Boga, bogów, bożków? Odwołaj się do mitologii, Biblii i własnych refleksji.
 - Zastanów się, czy nowoczesne technologie to obiekt kultu człowieka XXI wieku?

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Historia Hioba to opowieść o człowieku wierzącym, którego miłość do Boga została wystawiona na wiele prób. Jego niezachwiana wiara została wynagrodzona.

SPRAWDŹ, ILE WIESZ

1. Odpowiedz na pytania:

- W jaki sposób Dzeus zdobył władzę na Olimpie? Kto przed nim rządził światem?
- Jak wyglądało życie bogów na Olimpie? Czym różniło się od życia ludzi, a w czym było podobne?
- Czym charakteryzuje się postawa prometejska? Podaj trzy przykłady postaci literackich lub historycznych, które wyróżniły się taką postawą. Odpowiedź uzasadnij przynajmniej trzema argumentami.
- Dlaczego harfa Orfeusza jest symbolem sztuki, sztuki najwyższej miary?
- Które teksty kultury nawiązują do motywów mitologicznych?
- Kim był Homer? Co wniósł do dorobku kultury światowej?
- Czym charakteryzuje się epos jako gatunek literacki?
- Jakie wzorce wojowników są przedstawione w *Iliadzie*? Podaj przykłady bohaterów współczesnej literatury lub filmu, dla których wzorcem może być Achilles albo Hektor.
- Czym różni się porównanie homeryckie od typowego porównania? Wymyśl porównanie homeryckie opisujące pracę lub zawód, który planujesz wykonywać w przyszłości.
- Kim jest heros? Podaj przykład herosa czasów współczesnych i uzasadnij swój wybór.
- Dlaczego Kreon i Antygona to bohaterowie tragiczni?
- Jakie pouczenia wynikają z biblijnej opowieści o stworzeniu świata? W jakich sytuacjach życiowych są nadal aktualne?
- Czego uczy nas postawa Hioba? Podaj przykład bohatera literackiego lub filmowego, którego cierpienie również było niezawinione.

2. Oto „stajnia Augiasza” terminów mitologicznych:

Apollo, nimfa, bachantka, Uranos, Amaltea, egida, Hades, Hermes, Styks, Mojra, Epitemeusz, Gigant, Eurydyka, Kronos, Kreta, Tracja, ambrozja, nektar, Hebe, hory, Eos, Cerber, Charon, Pandora, Hestia, Demeter, Hera, Hefajstos

Podobnie jak Herakles, uporządkuj nieład. Pogrupuj wyrazy według kategorii wskazanych w tabeli. Przerysuj ją do zeszytu i uzupełnij. Niektóre nazwy możesz przyporządkować do kilku mitów.

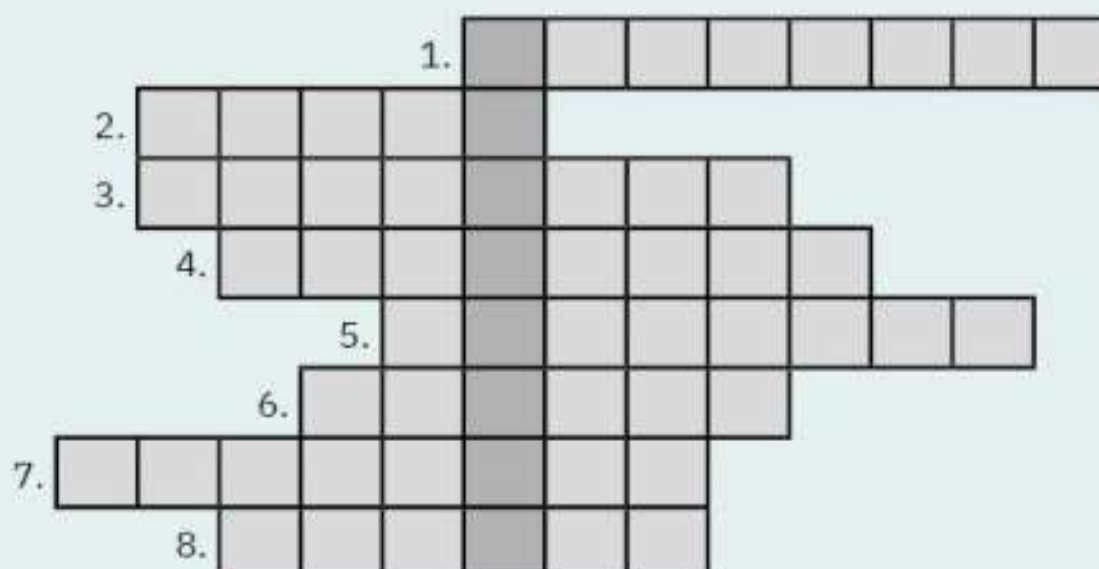
Mit o powstaniu świata	Mit o bogach olimpijskich	Mit o Prometeuszu	Mit o Orfeuszu
	Apollo		Tracja

3. Poniższe porównania przekształć w porównania homeryckie:

- delikatny jak motyl,
- biały jak śnieg.

4. Rozwiąż krzyżówkę, aby utrwalić wiadomości na temat teatru i dramatu antycznego.

- Święto Dionizosa.
- Pytający o przyszłość udawali się do tego miasta.
- Widownia.
- Siostra Eteoklesa.
- Początek sztuki.
- Grecki kozioł.
- Jedna z pieśni chóru.
- Wyspa, z której pochodziła Safona.

5. Zamieszczona poniżej ilustracja przedstawia rzeźbę współczesnego polskiego artysty Igora Mitoraja, który w swojej twórczości czerpie z motywów antycznych. Rzeźba znajduje się na Rynku Krakowskim i nosi tytuł *Eros spętany* (Eros to bóg miłości).

Igor Mitoraj. *Eros spętany*, 1999.

Spróbuj odczytać zamysł artysty, odwołując się do wiadomości z antyku i odpowiadając na pytania pomocnicze.

- Dlaczego głowa leży na boku?
 - Czego symbolem są puste oczodoły?
 - Dlaczego twarz Erosa owinięta jest skórzanymi pasami?
6. Wyjaśnij znaczenie związków frazeologicznych i wyrażeń pochodzących z Biblii. W sytuacjach wątpliwych sprawdź znaczenie w słownikach – frazeologicznym i języka polskiego.

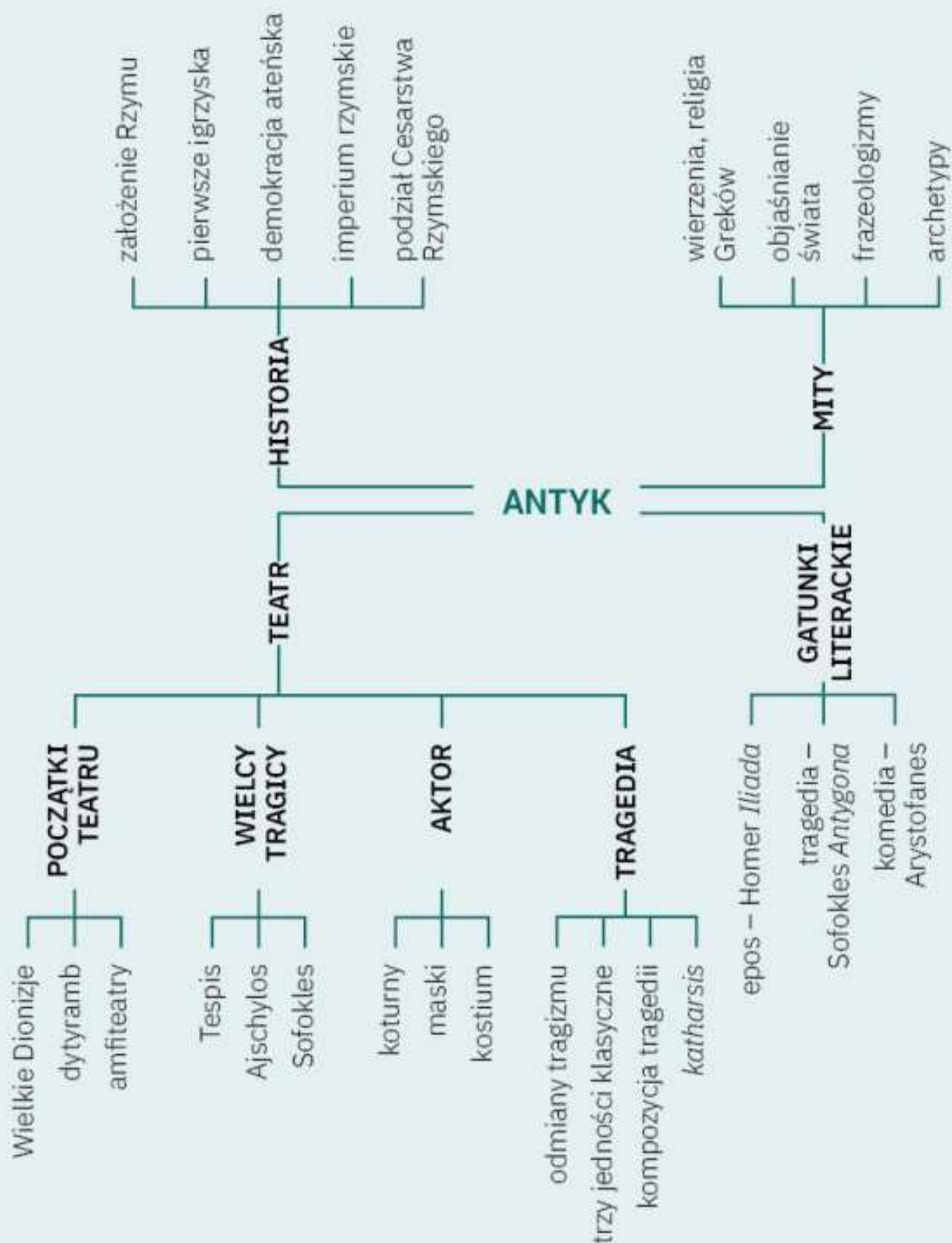
manna z nieba, pocałunek Judasza, judaszowe srebrniki, zakazany owoc, Sodom i Gomora, wdowi grosz, umyć od czegoś ręce, ziemia obiecana, wieża Babel, salomonowy wyrok, być alfą i omegą, złoty cielec, rzucać perły przed wieprze, palec Boży, rozdzierać szaty

REPETYTORIUM

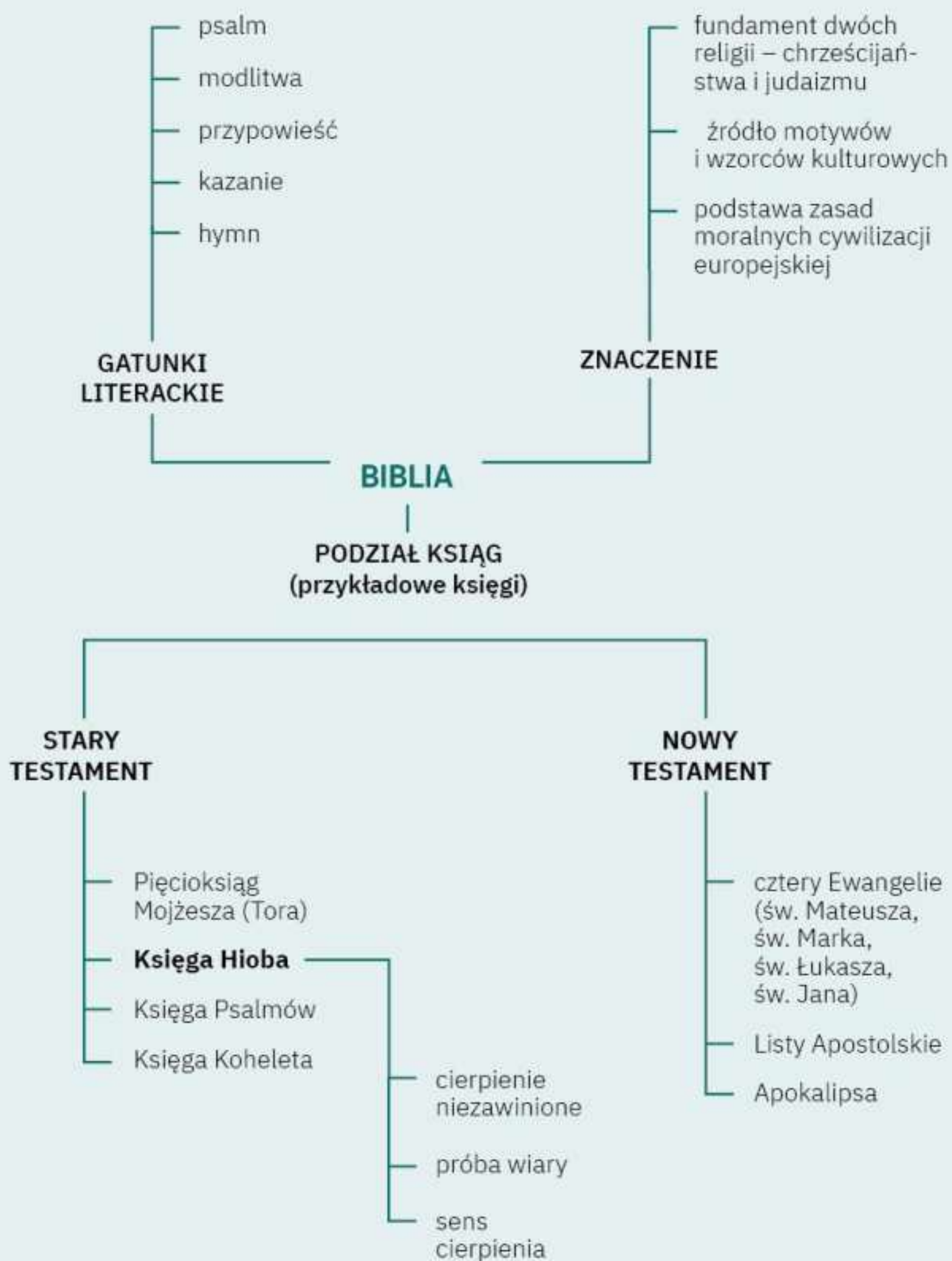
” Repetitio est mater studiorum!¹

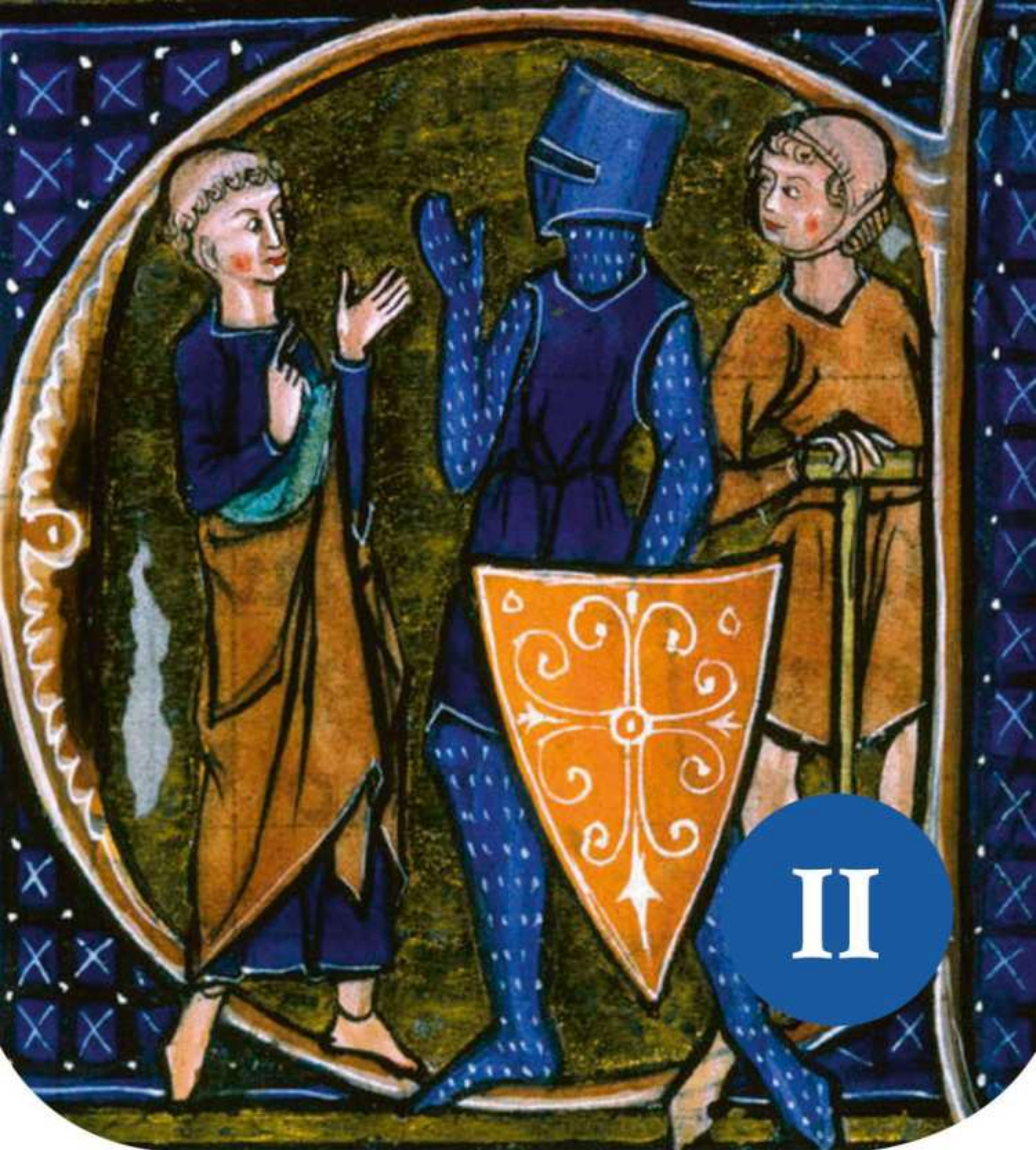
Repetytorium:

- powtórzenie przerobionego materiału;
- zbiór najważniejszych wiadomości z danej dziedziny.

¹ z łaciny oznacza Powtarzanie jest matką wiedzy

ŚREDNIOWIECZE

II. ŚREDNIOWIECZE

”

Memento mori/Pamiętaj o śmierci.

Duchowieństwo, rycerstwo i chłopstwo – średniowieczny francuski iluminowany manuskrypt¹ przedstawiający trzy zależne od siebie warstwy społeczne.

Krzyż i miecz symbolami epoki średniowiecza

CZAS TRWANIA

Dlaczego kultura antyczna przestała istnieć, a na jej miejscu pojawiła się nowa? Wydarzenia, które są uznawane za początek średniowiecza, to:

- **upadek Cesarstwa Zachodniorzymskiego w 476 r.** – barbarzyńcy zdobyli wówczas Rzym; dorobek materialny i duchowy starożytnego państwa został rozgrabiony przez zdobywców i migrujące ludy Europy – Ostrogotów, Wizygotów, Wandalów, a nawet wikingów przybyłych ze Skandynawii; dotychczasowa kultura i cywilizacja uległy zniszczeniu;
- **wydanie edyktu przez Konstantyna Wielkiego w 313 r.** – gwarantował wolność wyznania chrześcijanom; to wydarzenie zadecydowało o rozwoju Kościoła, który w średniowieczu stopniowo zyskał znaczenie w wielu dziedzinach życia.

Zmierzch średniowiecza przypada na koniec XV wieku. Średniowiecze trwało **około 1000 lat.**

¹ iluminowany manuskrypt – średniowieczna bogato zdobiona księga pisana ręcznie

KULTURA ŚREDNIOWIECZA

Kościół stał się potęgą, która ukształtowała cywilizację średniowiecznej Europy. Miał ogromny wpływ na takie dziedziny życia, jak władza świecka, polityka, szkolnictwo, a także gospodarka i finanse oraz sztuka.

Teocentryzm (z gr. *theos* – bóg, łac. *centrum* – środek) pogląd, według którego najwyższą wartością jest Bóg i jemu powinno być podporządkowane ludzkie życie i cały świat.

Uniwersalizm to jedność kultury całej Europy ukształtowana przez Kościół poprzez:

- wspólną wiarę chrześcijańską;
- język religii i dyplomacji międzynarodowej, czyli łacinę;
- wzorce osobowe;
- style w sztuce – romański i gotyk.

Zakony odgrywały szczególną rolę – stały się ośrodkami kulturotwórczymi całej Europy.

Rozwój szkolnictwa – powstawały szkoły klasztorne, katedralne i parafialne; na uniwersytetach uczono scholastyki, która była próbą naukowego zrozumienia wiary.

Anonimowość – artysta średniowieczny nie podpisywał swoich dzieł, gdyż tworzył je nie dla sławy, lecz na chwałę Bożą.

Rękopiśmiennictwo – nie znano jeszcze druku, więc kopiowano ręcznie księgi i bogato je ilustrowano – stąd ich wysoka cena; w wielu średniowiecznych bibliotekach cenniejsze księgi przytwierdzano do pulpitów łańcuchami.

NAZWA ŚREDNIOWIECZE

Nazwę *średniowiecze* stworzyli myśliciele następnej epoki, czyli renesansu. Uważali, że po upadku wspaniałej cywilizacji starożytnej nastąpił głęboki kryzys i tryumf barbarzyństwa, po którym dopiero ich epoka odrodziła kulturę europejską. Nazwą *średniowiecze* określili *wieki pomiędzy* starożytnością a renesansem. Powstało nawet pojęcie o negatywnym znaczeniu – *mroki średniowiecza*.

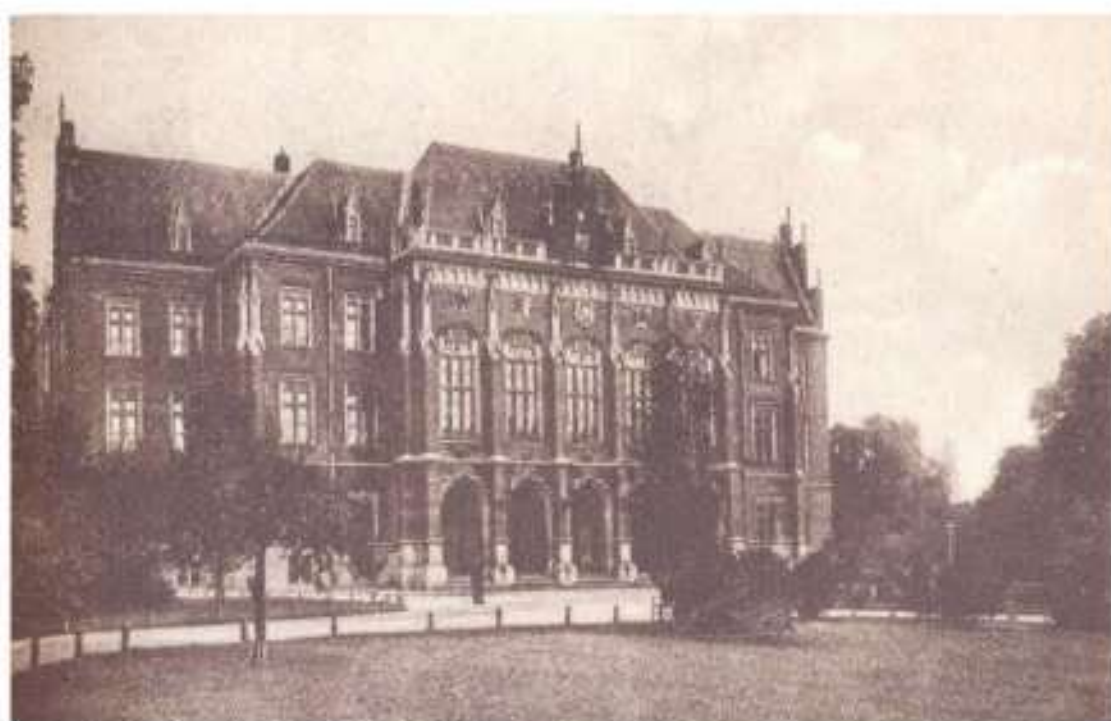
REHABILITACJA² ŚREDNIOWIECZA

Rewizja negatywnej oceny średniowiecza rozpoczęła się już w XVIII wieku, następne stulecie doceniło dorobek tej epoki. Podkreślano wielką rolę cywilizacyjną Kościoła, który w okresie powszechnego chaosu po upadku Rzymu ocalił przed barbarzyńcami dużą część kultury starożytnego świata, a także przekształcił ją w duchu chrześcijaństwa. Średniowiecze to czas rozwoju wiedzy.

To właśnie w tej epoce nastąpił szybki rozkwit uniwersytetów. Wiedzę można było zgłębiać zazwyczaj na czterech wydziałach:

- nauk wyzwolonych (gramatyka, dialektyka³, retoryka⁴, muzyka, arytmetyka, geometria i astronomia),
- prawa,
- medycyny,
- teologii⁵.

W Europie powstało w tym czasie aż **siedem wyższych uczelni, między innymi w:** Oksfordzie (Anglia), Paryżu (Francja), Bolonii (Włochy), gdzie studiował Mikołaj Kopernik, Padwie (Włochy), gdzie studiował Jan Kochanowski, a także w Krakowie. Akademię Krakowską założył Kazimierz Wielki w 1364 roku.

Akademia Krakowska – najstarszy uniwersytet w Polsce.

² rehabilitacja – tu: przywrócenie utraconych praw i dobrego imienia

³ dialektyka – nauka zajmująca się poprawnością argumentowania

⁴ retoryka – sztuka budowania wypowiedzi

⁵ teologia – nauka o Bogu

CECHY SZTUKI ŚREDNIOWIECZA

Sztuka średniowiecza miała służyć religii – wzmacniać wiarę, kształtować moralność i wzorce postępowania. Najbardziej charakterystycznymi cechami sztuki tej epoki są:

- **motywy biblijne, religijne;**
- sztuka miała **opowiadać historie i pouczać niepiśmiennych** ludzi średniowiecza, dlatego na ścianach i kolumnach kościołów przedstawiano historie biblijne, które utrwały wiedzę religijną i skłaniały do refleksji nad sensem życia; przykładem są Drzwi Gnieźnieńskie, na których zilustrowano biografię św. Wojciecha;
- w malarstwie czy rzeźbie nieistotne są proporcje, wierność rzeczywistości, lecz myśl, idea; dzieła średniowiecznej sztuki należy odczytywać **metaforycznie** poprzez **symbole i alegorie**.

Fragment Drzwi Gnieźnieńskich, XII w. – wykucie zwłok św. Wojciecha męczennika.

Pokłon Trzech Króli, tempera na drewnie, 1480 r., Muzeum Narodowe, Poznań. Na obrazie brak perspektyw – przestrzeń jest płaska; symboliczna kolorystyka – złoto i czerwień – oznaczają władzę i boskość.

Uczta u Heroda, 1490–1500, Muzeum Narodowe w Krakowie. Na tym dziele zwraca uwagę dysproporcja, np. między wielkością głowy św. Jana i służącego.

Alegoria – w literaturze i sztuce to motyw, postać, zwierzę lub przedmiot, które oprócz znaczenia dosłownego ma także stały sens przenośny, umowny, zrozumiały jednoznacznie przez wszystkich, np. lew jest alegorią władzy.

ZAPAMIĘTAJ!

Przykłady średniowiecznych alegorii:

biel – dziewictwo
 czerwień – miłość, władza
 złoty (kolor) – świętość

drabina – droga do nieba
 las – grzech, pokusy świata
 lilia – czystość, niewinność

STYLE W SZTUCE ŚREDNIOWIECZA

W architekturze, ale także malarstwie i rzeźbie, dominowały dwa style – romański i gotycki.

Styl romański

- rozwijał się w **XI–XIII w.**;
- **kamień** był podstawowym budulcem;
- budowle wznoszono na **planie krzyża lub koła**;
- budowano **grube mury**, ponieważ były schronieniem w czasie wojny;
- wykuwano w ścianach **małe okna** – w kościele brak światła umożliwiał skupienie na modlitwie, a w czasie wojny – większe bezpieczeństwo;
- wewnątrz budowli umieszczano **niewiele ozdób** – w kościołach pozwalało to na większe skupienie na modlitwie;
- wejście do budowli tworzone w formie **portali**⁶ bogato zdobionych reliefami⁷, które opowiadały historie biblijne.

Kościół
w Krusz-
wicy,
1120–
1140,
styl
romański.

Kolumna
w Strzelnie
w kościele
pw. Marii
Panny
i Św. Trójcy,
1190–
1200.

⁶ portal – ozdobne obramowanie drzwi wejściowych

⁷ relief – kompozycja rzeźbiarska wykonana na płycie kamiennej, metalowej lub drewnianej

Styl gotycki

- narodził się we **Francji**;
- dominował w **późnym średniowieczu**, od XIII do XV w.;
- głównym materiałem budowlanym była **cegła** – dzięki niej powstawały lekkie konstrukcje, które umożliwiały wznoszenie wysokich budowli;
- powstawały bardzo **wysokie, strzeliste** budowle, które miały wskazywać cel życia człowieka średniowiecza – niebo, życie wieczne, Boga;
- budowlom towarzyszyły liczne **wieże**;
- stosowano **sklepienia krzyżowo-żebrowe** wzmacniające wysoką konstrukcję;
- okna wypełniano **witrażami**, dzięki którym kościoły zyskiwały piękne oświetlenie;
- wąskie okna zakończone **ostrolukiem**;
- okno nad wejściem głównym formowano w kształcie **rozety**, czyli **ozdobnego** okrągłego okna doświetlającego wnętrze.

Gotycka katedra w Mediolanie,
ozdobiona licznymi strzelistymi wieżami,
1386–1813.

WZORCE OSOBOWE EPOKI

Literatura, podobnie jak sztuka, była podporządkowana średniowiecznej ideologii teocentrycznej, zgodnie z którą w centrum świata i wszystkich spraw ludzkich znajdował się Bóg. Dlatego głównym tematem stały się **zagadnienia religijne** wyrażane w pieśniach, modlitwach, legendach o świętych, dramatach. Literatura **pouczała**, jak żyć, aby zasłużyć na wieczność. Przedstawiani w niej bohaterowie stawali się wzorcami osobowymi, które należało naśladować. Była to tzw. **literatura parenetyczna**.

Ukształtowała trzy wzorce:

- **rycerza** (np. Zawisza Czarny);
- **świętego** (np. św. Franciszek, św. Wojciech);
- **władcy** (np. Bolesław Chrobry, król Artur).

Choć ich drogi życiowe się różniły, to wszystkie miały wieść do zbawienia.

PYTANIA I POLECENIA

1. Przygotuj się do wypowiedzi ustnej na temat średniowiecza. Sporządź w zeszycie notatkę w formie planu szczegółowego na podstawie informacji z podręcznika i innych źródeł. Pamiętaj, żeby pisać własnymi słowami.
2. Wskaż charakterystyczne cechy przedstawionej na zdjęciu Katedry w Nantes. Na tej podstawie określ, w jakim stylu została zbudowana. Następnie, korzystając z różnych źródeł, wykonaj poniższe polecenia.
 - a) Znajdź dodatkowe informacje o zabytkowej katedrze.
 - b) Zapisz w zeszycie ciekawostki, np. o czasie powstawania katedry, pożarze.
 - c) Poszukaj zdjęć z wnętrza katedry.

Katedra św. Piotra i Pawła w Nantes.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Zmierzch średniowiecza przypada na koniec XV wieku. Średniowiecze trwało około 1000 lat.
- W średniowieczu dominował teocentryzm i uniwersalizm.
- Alegoria to motyw lub zespół motywów mający znaczenie przenośne, ale ustalone i zrozumiałe dla wszystkich.
- Sztuka średniowiecza między innymi miała służyć religii – wzmacniać wiarę, kształtować moralność i wzorce postępowania.
- W średniowieczu dominowały dwa style w sztuce: styl romański i styl gotycki.

1. Bogurodzica najstarszą polską pieśnią

Modlitwa do Matki Chrystusa

ZANIM ZACZNIESZ

- Przypomnij sobie modlitwę biblijnego Hioba. Jaką odgrywała ona rolę, gdy mu się wiodło, a jaką – gdy spotkały go nieszczęścia?

Człowiek średniowiecza życie ziemskie traktował jako **nieustającą wędrówkę**, której celem miało być **życie wieczne** w domu Boga – ojca. Niestety, słabość ludzkiej natury i uleganie grzesznym pokusom oddalały go od zbawienia. Zatem **lęk przed piekłem** towarzyszył człowiekowi średniowiecza na co dzień, dlatego często modlił się, aby jego dusza nie została potępiona. Nie śmiał jednak kierować bezpośrednio prośb do Boga, więc szukał świętych ludzi, którzy staliby się jego pośrednikami. Najświętszą wśród świętych była Matka Chrystusa i jej najczęściej powierzał swoje **troski i modlitwy**.

Bogurodzica

Bogurodzica⁸, dziewica⁹, Bogiem sławiona¹⁰ Maryja,¹¹
Twego Syna, Gospodzina¹², matko zwolena¹³,
Maryja!

Zyszczy¹⁴ nam, spuści¹⁵ nam.

Kyrieleison¹⁶.

Bogurodzica, rękopis z 1407 r.
Najstarsza zachowana polska pieśń.

⁸ Bogurodzica – Matko Boga

⁹ dziewica – dziewico

¹⁰ Bogiem sławiona – przez Boga chwalona

¹¹ Maryja – Maryjo

¹² Gospodzin – Pan

¹³ zwolena – wybrana z wielu

¹⁴ zyszczy – pozyskaj, uczyn przychylnym

¹⁵ spuści – zjednaj, ześlij

¹⁶ Kyrieleison (gr. *Kyrie eleison*) – Panie, zmiłuj się

Twego dzieła Krzciciela¹⁷, bożycze¹⁸,
 Usłysz głosy, napeln' myśli¹⁹ człowiecze.
 Słysz²⁰ modlitwę, jąż²¹ nosimy,
 A dać raczy²², jegoż²³ prosimy:
 A na świecie zbożny²⁴ pobyt,
 Po żywocie rajski przebyt²⁵.
 Kyrieleison.

Historia literatury polskiej w dziesięciu tomach, tom 1: *Średniowiecze*, red. Anna Skoczek,
 Kraków–Warszawa 2002.

ZAPAMIĘTAJ!

Co należy wiedzieć o *Bogurodzicy*?

Dlaczego <i>Bogurodzica</i> to utwór o szczególnym znaczeniu?	To najstarsza zachowana polska pieśń. Jest to zarazem najstarszy ciągły polski tekst. Wcześniejsze ślady polskiej mowy to jedynie pojedyncze wyrazy (np. nazwy miejscowości, imiona) lub jedno zdanie: <i>Daj ać ja pobruszę, a ty poczywaj</i> – „daj, ja pomie-lę na żarnach, a ty odpocznij”, zapisane w kronice cystersów z Henrykowa.
Kiedy powstała?	Prawdopodobnie w XIII w. Wtedy powstały dwie pierwsze zwrotki, pozostałe zostały dopisane przypuszczalnie w XV w.
Kto jest autorem?	To utwór anonimowy.
Inna nazwa	<i>Carmen patrium</i> , czyli pieśń ojczysta.
Gdzie i kiedy ją śpiewano?	Wykonywano ją w kościołach, a także przed bitwami, np. pod Grunwaldem.

¹⁷ Twego dzieła krzciciela – dla Twego, ze względu na Twego Chrzciciela (Jan Chrzciciel)

¹⁸ bożycze – synu Boga

¹⁹ napeln' myśli – spełnij zamiary

²⁰ słysz – wysłuchaj

²¹ jąż – którą

²² raczy – racz, czyli zechciej

²³ jegoż – czego, o co [prosimy]

²⁴ zbożny – dostatni, pobożny

²⁵ rajski przebyt – życie w raju, życie wieczne

PYTANIA I POLECENIA

1. Utwór rozpoczyna się apostrofą²⁶ do Matki Bożej. Kto zwraca się do Maryi? Wskaż wyrazy, które identyfikują podmiot liryczny.
2. Wyjaśnij, dlaczego prośba jest skierowana także do Jana Chrzciciela. Odwołaj się do dodatkowych źródeł informacji i odpowiedz na pytania:
 - a) Kim byli rodzice Jana Chrzciciela?
 - b) Czy Jan Chrzciciel był spokrewniony z Jezusem?
 - c) Dlaczego Jana Chrzciciela wierzący szanowali w szczególny sposób?
 - d) Jaki był powód i okoliczności jego śmierci?
3. Wskaż głównego adresata ludzkich prośb.
4. Wyjaśnij, o co proszą Boga modlący się ludzie.
5. Z tekstu *Bogurodzicy* wypisz do zeszytu:
 - rymy zewnętrzne – zaznacz ich długość i wyjaśnij, jakimi częściami mowy zostały wyrażone;
 - rymy wewnętrzne, które występują w wersach.
6. Jaka była relacja między Bogiem a człowiekiem w średniowieczu? Omów, w jaki sposób utwór *Bogurodzica* ilustruje ten problem. Zwróć uwagę na refren.
7. Na podstawie odpowiedzi do poleceń 1.–6. zredaguj w zeszycie krótką i rzeczową notatkę na temat *Bogurodzicy*.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Lęk przed piekłem towarzyszył człowiekowi średniowiecza na co dzień, dlatego często modlił się, aby jego dusza nie została potępiona. Modlił się do Matki Bożej, by wstawiła się za nim u Boga.
- *Bogurodzica* to najstarszy ciągły polski tekst.
- Nie znamy autora *Bogurodzicy*.
- W różnych czasach utwór był śpiewany jako pieśń religijna, a przy tym jako pieśń rycerska oraz hymn Polski.

²⁶ apostrofa – bezpośredni zwrot do kogoś lub czegoś, np. *Litwo, Ojczyzno moja!*

Archaizmy w *Bogurodzicy*

ZAPAMIĘTAJ!

Bogurodzica to średniowieczny zabytek języka polskiego, czego świadectwem są liczne archaizmy.

Archaizm – wyraz przestarzały, taki, który wyszedł z powszechnego użycia.

W utworze występują następujące rodzaje archaizmów:

- **leksykalne (słownikowe)** – wyrazy używane dawniej, ale niewystępujące już we współczesnej polszczyźnie;
- **składniowe** – nieużywane dziś konstrukcje składniowe lub związki wyrazowe;
- **fonetyczne** – dawna wymowa wyrazów;
- **fleksyjne** – formy wyrazów inne niż we współczesnej polszczyźnie.

Rodzaje archaizmów w <i>Bogurodzicy</i>		
Typy archaizmów	Przykład archaizmu	Forma współczesna
fonetyczne	<i>sławiena</i> <i>Krzyciel</i>	<i>sławiona</i> e:o <i>Chrzyciel</i> k:ch
fleksyjne	<i>Bogurodzica, dziewica</i> <i>raczy</i>	<i>Bogurodzico, dziewico</i> – kiedyś wołacz i mianownik miały tę samą formę, a dziś mają różne końcówki fleksyjne <i>racz</i> – dziś tryb rozkazujący czasownika zawsze kończy się spółgłoską, dawniej kończył się samogłoską albo spółgłoską
leksykalne	<i>zwolena</i> <i>dziela</i> <i>jąż</i> <i>zbożny</i>	<i>wybrana</i> <i>dla</i> <i>którą</i> <i>pobożny, dostatni</i>
składniowe	<i>twego dziela</i> <i>Krzyciela</i>	<i>dla twego Chrzyciela</i>

PYTANIA I POLECENIA

1. Napisz *Bogurodnicę* współczesnym językiem. Wykorzystaj przypisy do utworu. Odpowiedź zapisz w zeszycie w tabeli według poniższego wzoru.

Tekst archaiczny	Tekst współczesny
<i>Bogurodzica, dziewica, Bogiem sławienia Maryja</i>	Bogurodzico, dziewico, przez Boga chwalona Maryjo

Wołacz... i co dalej?

W *Bogurodnicy* występują rzeczowniki użyte w funkcji wołacza, na przykład: *Bogurodzica, Maryja, Bożycze*. Znajdź te wyrazy w tekście. Zwróć uwagę, że są oddzielone od reszty zdania przecinkami. Ta zasada obowiązuje do dziś. Często piszesz maile czy SMS-y, a zwracając się do kogoś, stosujesz wołacz, dlatego zapamiętaj, że:

- **po wyrazach w formie wołacza stawia się przecinek:**
Mamo, nie odebrałam poczty, bo...
Przesyłam, Panie Zbyszku, dokumenty...
Szanowny Panie Profesorze, zwracam się z prośbą...
- **zdanie po wykrzykniku najczęściej rozpoczynamy wielką literą:**
Aniu! Nie mogłam przyjść na spotkanie...
Droga Mamo! Mam pilną sprawę...
Uwaga: jeśli użyty wykrzyknik nie oznacza końca zdania, to następujący po nim wyraz zapisujemy małą literą.

Ikoniczne przedstawienie motywu *deesis*

KONTYNUACJE I NAWIĄZANIA

1. Omów wygląd i sposób ukazania postaci na reprodukcji motywu *deesis*. W odpowiedzi wykorzystaj informacje i ciekawostki znalezione w internecie.

Deesis (gr. *modlitwa, błaganie, prośba*) – stałe przedstawienie w sztuce, popularne w średniowieczu, trzech postaci: w centrum znajdował się Chrystus jako Zbawiciel, a obok niego Maryja i Jan Chrzciciel proszący o łaskę dla ludzi.

2. Porównaj sposób ukazania postaci na obrazie z ich przedstawieniem w *Bogurodzicy*. Który tekst kultury jest bardziej emocjonalny i lepiej oddaje ludzkie niepokoje i uczucia? Uzasadnij swoją odpowiedź.
3. Posłuchaj pieśni *Bogurodzica* w wykonaniu chóru. Nagranie znajdź w internecie. Omów nastrój utworu. Zastanów się, w jakich okolicznościach obecnie można zaśpiewać tę pieśń.

Najbardziej znaną dziś modlitwą do Matki Bożej jest *Pod Twoją obronę*. To modlitwa pierwszych chrześcijan pochodząca z III w. Tekst odnaleźli angielscy archeolodzy niedaleko Aleksandrii. Zapisano ją na papirusie, który jest datowany na około 250 r. Zaskakujące jest to, że do dzisiaj tekst modlitwy nie uległ większym zmianom i służy wiernym zarówno w Kościele katolickim, jak i w Kościele prawosławnym.

Pod Twoją obronę

Pod Twoją obronę
uciekamy się,
święta Boża Rodzicielko,
naszymi prośbami
racz nie gardzić
w potrzebach
naszych,
ale od wszelakich
złych przygód
racz nas zawsze wybawiać,
Panno chwalebna
i błogosławiona.
O Pani nasza,
Orędowniczko²⁷ nasza,
Pośredniczko nasza,
Pocieszycielko nasza.
Z Synem swoim nas pojednaj,
Synowi swojemu nas polecaj,
swojemu Synowi nas oddawaj.

Matka Boża Nieustającej Pomocy.

²⁷ orędownik – osoba wstawiająca się za kims lub za czymś

PYTANIA I POLECENIA

1. Porównaj *Bogurodzicę* i *Pod Twoją obronę*. W tym celu odpowiedz na pytania.

- Kto jest podmiotem lirycznym? Kto się modli? Podaj odpowiednie cytaty.
- Do kogo jest skierowana modlitwa?
- Kto pomaga przekazać prośby?
- O co prosi podmiot liryczny? Podaj przykłady.
- Jakimi słowami chce zjednać sobie osobę, do której się zwraca?
- Jaką rolę odgrywa Jezus w modlitwie?

Odpowiedzi zapisz w zeszycie w formie tabeli według poniższego wzoru.

Kryterium porównania	<i>Bogurodzica</i>	<i>Pod Twoją obronę</i>
Kto jest podmiotem lirycznym? Kto się modli?		

2. Wskaż sformułowania, którymi wierni próbują zjednać sobie przychyłność Matki Bożej. Podaj przykłady i wyjaśnij, jakie to środki stylistyczne.

Człowiek średniowiecza nie miał śmiałości rozmawiać z Bogiem, dlatego szukał orędowników, którzy mogliby pośredniczyć w przekazaniu prośb zawartych w modlitwie. Współcześnie ludzie wciąż poszukują Boga, ale sposób prowadzenia dialogu ze Stwórcą stał się bardziej bezpośredni.

Bułat Okudźawa

Modlitwa

Dopóki nam Ziemia kręci się,
dopóki jest tak, czy siak,
Panie, ofiaruj każdemu z nas,
czego mu w życiu brak:
mędrca obdaruj głową,
tchórzowi dać konia chciej,
sypnij grosza szczęściarzom...
I mnie w opiece swej miej.

Dopóki Ziemia obraca się,
o Panie nasz, na Twój znak
tym, którzy pragną władzy,
niech władza ta pójdzie w smak,
daj szczodrobliwym odetchnąć,

Bułat Okudźawa (1924–1997) – rosyjski poeta, prozaik, piosenkarz, kompozytor ballad, dramaturg. To człowiek o skomplikowanej biografii – był członkiem partii komunistycznej, ale miał odwagę krytykować władzę. Jego refleksyjna poezja jest utrzymana w smutnym nastroju, zawiera przemyślenia dotyczące ludzkiego losu.

raz niech zapłacą mniej,
daj Kainowi skrucę...
I mnie w opiece swej miej.

Ja wiem, że Ty wszystko możesz,
ja wierzę w Twą moc i gest,
jak wierzy zabity żołnierz,
że w siódmym niebie jest,
jak zmysł każdy chłonie z wiarą
Twój ledwie słyszalny głos,
jak wszyscy wierzymy w Ciebie,
nie wiedząc, co niesie los.

Panie zielonooki,
mój Boże jedyny, spraw –
dopóki Ziemia toczy się,
zdumiona obrotem spraw,
dopóki czasu i prochu
wciąż jeszcze wystarczy jej –
daj każdemu po trochu...
I mnie w opiece swej miej!

A. Mandalian, *Bułat Okudźawa. Pieśni, ballady, wiersze*, Kraków 1996.

PYTANIA I POLECENIA

1. Znajdź w internecie balladę Bułata Okudźawy *Modlitwa*, np. w wykonaniu Hanny Banaszak lub Adrianny Brzuzek. Wysłuchaj utworu i wykonaj polecenie oraz odpowiedz na pytania.
 - a) O co modli się pieśniarz? Oceń, czy są to wygórowane prośby.
 - b) Jak rozumiesz metaforycznie wyrażone przemyślenia w poniższych cytatach?
 - *tym, którzy pragną władzy,/niech władza ta pójdzie w smak*
 - *daj Kainowi skrucę...*
 - c) Jakich doznań dostarcza ballada wzbogacona:
 - wizualizacją w wykonaniu Adrianny Brzuzek,
 - interpretacją aktorsko-wokalną Hanny Banaszak?
2. Porównaj trzy modlitwy: *Bogurodzicę*, *Pod Twoją Obronę*, *Modlitwę*. Wskaż różnice w języku tych utworów. Przedstaw, o co prosi człowiek średnio-wieczny, a jakie troski do Boga zanosí człowiek współczesny. Uzasadnij, czy dostrzegasz jakieś podobieństwa.

W skryptorium wśród manuskryptów...

W średniowieczu nie znano jeszcze druku, więc wszystko zapisywano ręcznie. Specjalizowali się w tym zajęciu **zakonnicy**, zwłaszcza **benedyktyni**, którzy w przyklasztornych **skryptoriach** z ogromną cierpliwością i dokładnością przepisywali, czyli kopiowali, księgi. Te rękopisy nazywamy **manuskryptami** albo **kodeksami**.

Dzisiaj słowo *kodeks* kojarzy się ze zbiorem przepisów prawnych, ale wówczas funkcjonowało w dwóch znaczeniach. Średniowieczne kodeksy spisywano na pergaminie, czyli odpowiednio wyprawionej, delikatnej skórze cielęcej. Nie stosowano jeszcze wówczas powszechnie papieru.

Karty wygładzano pumeksem lub nożem i nakreślano linie. Następnie zapisany tekst **iluminatorzy** ozdabiali **miniaturami**, czyli małymi obrazkami. Pierwsze litery tekstu, tzw. **inicjały**, też wyróżniały się wielkością i pięknym graficznym opracowaniem. Na końcu gotowe karty introligator zszywał, oprawiał w płytki z kości słoniowej lub połączoną blachę wysadzaną kamieniami albo w drewniane okładki. Takie książki czytano zatem dosłownie od deski do deski.

Pierwsze średniowieczne księgi powstawały przez długie lata. Czasem napisanie jednej trwało nawet całe życie skryby.

Skryba w skryptorium.

PYTANIA I POLECENIA

1. Na podstawie powyższego tekstu wykonaj polecenia.
 - a) Sformułuj własne definicje następujących pojęć związanych z piśmiennictwem średniowiecznym: *manuskrypt*, *rękopis*, *kodeks*, *miniatura*, *iluminacja*, *iluminator*, *skryptorium*, *skryba*, *inicjał*, *benedyktynska cierpliwość*.
 - b) Sprawdź poprawność definicji w słowniku języka polskiego.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- *Bogurodzica* to średniowieczny zabytek języka polskiego, który zawiera liczne archaizmy.
- *Deesis* to przedstawienie w sztuce, popularne w średniowieczu, trzech postaci: w centrum znajdował się Chrystus jako Zbawiciel, a obok niego Maryja i Jan Chrzciciel proszący o łaskę dla ludzi.
- Jedną z najbardziej znanych dziś modlitw do Matki Bożej jest *Pod Twoją obronę*.
- W średniowieczu nie znano jeszcze druku, więc wszystko zapisywano ręcznie.

2. Śmierć bramą wieczności

Motyw tańca śmierci w *Rozmowach Mistrza Polikarpa ze Śmiercią*

ZANIM ZACZNIESZ

- Porównaj śmierć Hektora, bohatera *Iliady* Homera, ze śmiercią Rudego, bohatera *Kamieni na szaniec*.
- Balladyna – bohaterka dramatu Juliusza Słowackiego – ginie rażona piorunem. Jaką symboliczną wymowę ma jej śmierć?
- Przeczytaj cytaty pochodzące z lektury *Oskar i pani Róża* Érica-Emmanuela Schmitta (czytaj: erika emanuela szmita). Zastanów się, jakie refleksje na temat życia i śmierci są w nich zawarte. Porozmawiajcie o tym w klasie.
Zapominamy, że życie jest kruche, delikatne, że nie trwa wiecznie. Zachowujemy się wszyscy, jak byśmy byli nieśmiertelni.
Codziennie patrz na świat, jakbyś oglądał go po raz pierwszy.
Bo są dwa rodzaje bólu, Oskarku. Cierpienie fizyczne i cierpienie duchowe. Cierpienie fizyczne się znosi. Cierpienie duchowe się wybiera.
Jeżeli będę zajmował się tym, co myślą głupcy, nie będę miał czasu na to, o czym myślą ludzie inteligentni.

Człowiek średniowiecza na co dzień obcował ze śmiercią. Towarzyszył umierającym członkom rodziny. Widział agonię żebraków na ulicy i publiczne egzekucje przestępców. Przemoc, grabież, wojny przynosiły wiele ofiar. W czasie wielkiej zarazy, czyli epidemii dżumy, między innymi w XIV w., zmarło około jednej trzeciej mieszkańców Europy. Zatem widok cierpiących, umierających ludzi, a także ich ciał, stał się powszechny. Wpływało to na wrażliwość i przyzwyczajało do myśli o śmierci.

Śmierć traktowano nie tylko jako naturalny etap ludzkiego losu, lecz także jako wyzwolenie od ziemskich cierpień. Średniowieczne hasło **memento mori** było tego potwierdzeniem i jednocześnie przypominało, że ziemskie poczynania człowieka doprowadzą go do nieba bądź do piekła.

Śmierć była konieczna dla dostąpienia życia wiecznego. Aby **zmniejszyć lęk**, ludzie średniowiecza często o niej rozmawiali, przedstawiali na rysunkach, ob-

razach. Próbowali nawet wyobrażać sobie spotkanie ze śmiercią. Tak też uczynił uczony Polikarp, który pragnął zobaczyć śmierć. Ujrzał ją po żarliwej modlitwie, kiedy został sam w kościele.

Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią (fragmenty)

[...]

Polikarpus, tak wezwany²⁸,
Mędrzec wielki, mistrz wybrany²⁹,
Prosił Boga o to prawie³⁰,
By ujrzał śmierć w jej postawie³¹.
Gdy się mogił Bogu wiele,
Ostał wszech ludzi³² w kościele,
Ujrzał człowieka nagiego,
Przyrodzenia³³ niewieściego,
Obraza wielmi skaradego³⁴
Łoktuszą³⁵ przepasanego.
Chuda, blada, żółte lice
Łści³⁶ się jako miednica³⁷;
Upadł ci jej koniec nosa,
Z oczu płynie krwawa rosa;
Przewiązała głowę chustą,
Jako samojedź³⁸ krzywousta;
Nie było warg u jej gęby,
Poziwając skrzyta zęby;
Miece oczy³⁹ zawracając,
Groźną kosę w ręku mając;

²⁸ wezwany – nazwany

²⁹ wybrany – znakomity, wyjątkowy

³⁰ prawie – prawdziwie

³¹ postawie – w postaci, wyglądzie

³² ostał wszech ludzi – został sam w kościele

³³ przyrodzenia – płci

³⁴ skaradego – brzydkiego, szkaradnego

³⁵ loktusza – biała płachta, chusta

³⁶ łści – lśni, błyszczy

³⁷ miednica – naczynie z miedzi

³⁸ samojedź – ludożercy

³⁹ miece oczy – przewraca oczami

Goła głowa, przykra mowa,
Ze wszech stron skarada postawa –
Wypięła żebra i kości,
Groźno siecze przez lutości⁴⁰.
Mistrz widząc obraz skarady,
Żółte oczy, żywot⁴¹ blady,
Groźno się tego przełęknął!
Padł na ziemię, eże⁴² stęknął.
Gdy leżał wznak⁴³ jako wila⁴⁴,
Śmierć do niego przemowila:

*Mors dicit*⁴⁵

– Czemu się tako barzo lękasz?
Wrzekomoś zdrow, a [w]żdy stękasz!
Pan Bog tę rzecz tako nosił,
Iżeś Go o to barzo prosił,
Abych ci się ukazała,
[...]

*Magister respondit*⁴⁶:

Mistrz przemowił wielmi skromnie:
Lęknąłem się, eż⁴⁷ nic po mnie.
Ta mi rzecz barzo niemila,
Iżeś mię tako postraszyła;
[...]

Proszę ciebie, odstap mało⁴⁸,
Boć nie wiem, coć mi się stało:
Mgleję wszytek i bladzieję⁴⁹.
Straciłem zdrowie i nadzieję;
Racz rzucić od siebie kosę,
Ać⁵⁰ swoją głowę podniosę!

⁴⁰ przez lutości – bez litości

⁴¹ żywot – brzuch, lono

⁴² eże – aż

⁴³ wznak – na wznak

⁴⁴ wila – blazen

⁴⁵ *Mors dicit* – Śmierć przemawia

⁴⁶ *Magister respondit* – Mistrz odpowiada

⁴⁷ eż – że

⁴⁸ odstap mało – odsuń się trochę

⁴⁹ bladzieję – błednę

⁵⁰ ać – niech

Mors dicit:

Darma⁵¹, mistrzu, twoja mowa,
Tegom ci uczynić nie gotowa;
Dzirzę⁵² kosę na reistrze⁵³,
Siekę doktory i mistrze,
Zawždy ją gotową noszę,
[...]

Magister dicit

Mila Śmirci, racz mi wzjewić⁵⁴,
Przecz⁵⁵ chcesz ludzie żywota zbawić,
Czemu twą łaskę stracili.
Zać⁵⁶ co złego uczynili!
[...]

Mors dicit

[...]
Morzę⁵⁷ wszystko ludzkie plemię:
Morzę mądre i też wily⁵⁸,
W tym skazuję swoje siły;
I chorego, i zdrowego,
Zbawię żywota każdego;
Lubo stary, lubo młody,
Każdemu ma kosa zgodzi;
Bądź ubodzy i bogaci,
Szwytki ma kosa potraci;
W[o]jewody i czestniki⁵⁹,
Wszystki świeckie miłostniki⁶⁰,
Bądź książęta albo grabie⁶¹,

⁵¹ darma – daremna

⁵² dzirzę – trzymam

⁵³ na reistrze – w pogotowiu

⁵⁴ wzjewić – wyjawić

⁵⁵ przecz – dlaczego

⁵⁶ zać – czy

⁵⁷ morzę – uśmiercam

⁵⁸ wily – błaznów

⁵⁹ czestniki – cześnicy, kasztelani

⁶⁰ miłostniki – kochanków

⁶¹ grabie – hrabiów

Wszystki ja pobierze k sobie.
Ja z krola koronę zemknę⁶²,
Za włosy ji pod kosę wemknę⁶³;
Też bywam w cesarskiej sieni,
Zimie, lecie i w jesieni. [...]

Rzemieślniki, kupce i oracze,
Każdy przed mą kosą skacze; [...]
Karczmarze, co źle piwa dają
Niezczęsto na mię wspominają;
Jako swe miechy natkają⁶⁴,
W ten czas mą kosę poznają;
Kiedy nawiedzą mą szkołę,
[...]
Kanonicy i proboszcze
Będą w mojej szkole jeszcze,
I plebani z miąsą szyją⁶⁵,
Jiżto⁶⁶ barzo piwo piją,
I podgardlki⁶⁷ na pirszach wieszają;
Dobre kupce, roztocharze⁶⁸
Wszystki moja kosa skarze;
Panie i tłuste niewiasty,
Co sobie czynią rozpasty⁶⁹,
Mordarze⁷⁰ i okrutniki,
Ty posiekę nieboszczyki [...]

Toć jest dziwne a nowe. Antologia literatury polskiego średniowiecza,
oprac. A. Jelicz, Warszawa 1987.

⁶² zemknę – zdejmę

⁶³ ji [...] wemkne – wsadzę go

⁶⁴ natkają – napchają

⁶⁵ miąsą szyją – grubą szyją

⁶⁶ jižto – ponieważ

⁶⁷ podgardlki – podbródki

⁶⁸ roztocharze – handlarze koni

⁶⁹ rozpasty – rozpusty

⁷⁰ mordarze – mordercy

ZAPAMIĘTAJ!

Taniec śmierci

W utworze *Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią* występuje średniowieczny motyw *danse macabre* (czytaj: dans makabr).

PYTANIA I POLECENIA

1. Dlaczego Polikarp chciał ujrzeć Śmierć?
2. Zastanów się, czy wizerunek Śmierci go zaskoczył. Oceń, czy na jej widok Polikarp zachowuje się jak czcigodny mistrz.
3. Scharakteryzuj wygląd Śmierci.
4. W średniowieczu śmierć uważano za jedyną sprawiedliwość, jaka spotyka człowieka na ziemi. Znajdź w tekście potwierdzenie tego poglądu.
5. Utwór dostarcza wiedzy o obyczajach życia ludzi tamtej epoki. Wymień przedstawicieli poszczególnych grup społecznych i wskaż ich słabości.
6. *Rozmowa Mistrza Polikarpa...* ma charakter satyryczny⁷¹. Zapisz w zeszycie kilka przykładów potwierdzających tę tezę. Podaj także wyrazy nadające wypowiedzi ton satyryczny, np. *I plebani z miąsą szyją*.
7. Przypomnij znaczenie pojęcia *archaizm leksykalny*. Wskaż kilka przykładów tego rodzaju archaizmów w *Rozmowie Mistrza Polikarpa ze Śmiercią*.
8. Przeczytaj poniższe frazeologizmy z wyrazem **śmierć**. W razie wątpliwości sprawdź ich znaczenie w słowniku frazeologicznym. Ułóż zdania z każdym wyrażeniem.

śmierć zajrzała komuś w oczy, patrzeć śmierci w oczy, być panem życia i śmierci, biała śmierć, czarna śmierć, śmierć na chorągwi, blady jak śmierć, igrać ze śmiercią, raz kozie śmierć, zamartwiać się na śmierć, zapomnieć o czymś na śmierć, spirala śmierci

„Wizerunek śmierci od stuleci znany był w ujęciu plastycznym i literackim pod kilkoma postaciami: jako apokaliptyczny⁷² jeździec, który galopuje po stosach leżących na ziemi ciał, jako megiera⁷³ zlatująca w dół na skrzydłach nietoperza [...], wreszcie jako szkielet z kosą lub łukiem i strzałą, czasem jadący na wozie ciągnionym przez woły, niekiedy wierzchem na wole lub krowie [...]”.

⁷¹ satyryczny – od: *satyra* – utwór literacki ośmieszający i krytykujący wady ludzkie, obyczaje, stosunki społeczne itp.

⁷² apokaliptyczny – nawiązujący do wizji przedstawionych w Apokalipsie św. Jana, ostatniej księdze biblijnej; także: wieszczący zagładę, koniec świata, zapowiadający przerażające wydarzenia

⁷³ megiera – tu: jedna z trzech erynii; bogini zemsty

„[...] motyw Tańca Śmierci: oto śmierć porywa za sobą ludzi każdego wieku i stanu”.

J. Huizinga, *Jesień średniowiecza*, Warszawa 1992.

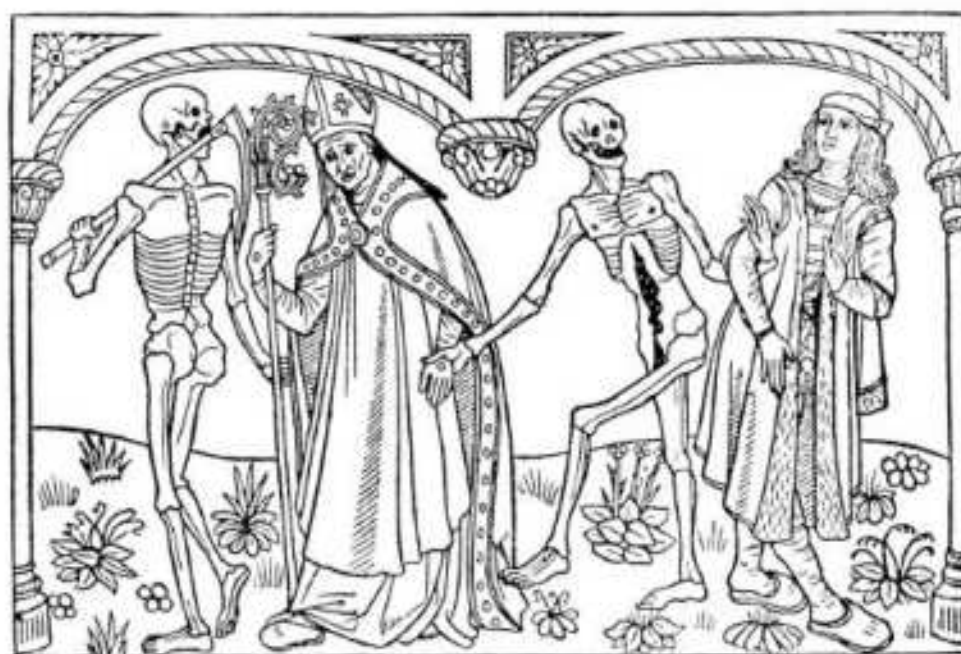
Bernt Notke, *Taniec śmierci*, kościół św. Mikołaja w Tallinie.

Taniec śmierci (fr. *danse macabre*) – alegoryczny taniec, składający się z korowodu ludzi wszystkich stanów prowadzonych przez szkielet symbolizujący śmierć. Motyw ten był popularny w literaturze i sztukach plastycznych późnego średniowiecza (XIV i XV w.). Wyrażał równość wszystkich ludzi w obliczu śmierci (egalitaryzm). W sposób obrazowy głosił hasło *memento mori*, czyli przypomnienie o śmierci i konieczności życia w cnocie. Wyrażał rozczarowanie przemijaniem i marnością świata.

PYTANIA I POLECENIA

1. Omów, jak ukazano ludzi na drzeworycie. Nazwij stany, które reprezentują. Wskaż podobieństwa i różnice w ukazaniu motywu śmierci na drzeworycie i w *Rozmowie Mistrza Polikarpa ze Śmiercią*.

Guyot Marchant (czytaj: gijo marszą), *Danse macabre*.

2. Wyjaśnij, który z wizerunków śmierci wymienionych we fragmencie *Jesieni średniowiecza* Huizingi został zobrazowany w *Rozmowie Mistrza Polikarpa ze Śmiercią* i na drzeworycie Marchanta.
3. Zabierz głos w dyskusji na temat *Jak człowiek współczesny oswaja lęk przed śmiercią*. Podaj przykłady obrzędów związanych ze śmiercią. Wyjaśnij, czemu i komu one służą.

I kudłate, i łaciate... czyli o powtarzających się spójnikach

W *Rozmowie Mistrza Polikarpa ze Śmiercią* anonimowy autor wyliczył wiele cech śmierci, ludzi, ich postawy, dlatego zastosował przecinki, np.:

I chorego, i zdrowego, [...]

Lubo⁷⁴ stary, lubo młody,

Zasada interpunkcyjna mówi, że przecinka nie stawiamy przed pierwszym takim spójnikiem, stawiamy natomiast przed każdym następnym, powtarzającym się w konstrukcji równorzędnej:

- łącznym (*i, oraz, tudzież, i zarazem*), np. *Jutro chciałbym zrobić zakupy i iść do kina.*
- rozłącznym (*lub, albo, bądź, czy*), np. *W wakacje pojedziemy nad morze albo odwiedzimy babcię mieszkającą w Krakowie.*
- wyłączającym (*ani, ni*), np. *Tego dnia nie poszłam na uczelnię ani nie pojechałam do domu.*

Dlaczego więc przed *i, lubo* – spójnikami niedopuszczającymi przecinka występującymi w powyższym cytacie postawiono ten znak interpunkcyjny?

Uwaga: należy postawić przecinek przed powtarzającym się spójnikiem, np. *Kupiłam i jabłka, i banany.*

PYTANIA I POLECENIA

1. Przepisz zdania do zeszytu, wstawiając przecinki zgodnie z zasadami interpunkcji.

Śmierć nie znała litości. Odbierała życie i bogatemu i biednemu i staremu i młodemu.

Z upodobaniem groziła kosą lub zapraszała do tańca lub nawet głośno krzyczała: „Każdy w mej szkole być musi”. Ludzie wyobrażali sobie śmierć na różne sposoby: bądź jako kościotrupa bądź jako rozkładające się gnijące ciało bądź jako megierę. Ale żaden wizerunek śmierci ani nie zachwycał ani nie budził ciepłych uczuć ani nie uspakajał.

⁷⁴ lubo – przestarzałe: spójnik znaczący: choć, chociaż

Haenuli, *Moja księżniczka. Moja królowa.*

Zdzisław Beksiński, *Pelzająca śmierć.*

PYTANIA I POLECENIA

1. Przyjrzyj się współczesnym ilustracjom, które pokazują śmierć w odmienny sposób. Omów je i zinterpretuj, odpowiadając na poniższe pytania.
 - Jaką postać przybrała śmierć na obrazie Beksińskiego?
 - Dlaczego śmierć ma głowę owiniętą bandażem? Jak to rozumiesz?
 - Czemu śmierć nie ma postawy wyprostowanej? Czemu pełza?
 - Jaki rodzaj współczesnej śmierci jest przedstawiony na grafice Haenuli? Jaka wartość w dzisiejszych czasach bywa ważniejsza niż życie? Co o tym sądzisz?
 - Czy ta śmierć budzi grozę dzisiejszej młodzieży? Dlaczego?
 - Który wizerunek śmierci przeraża bardziej i dlaczego? Wskaż elementy ilustracji potwierdzające twoje stanowisko.

Śmierć jest tematem filmu *Gra o życie*. Pojawia się niespodziewanie w szczęśliwym małżeństwie, które zaledwie rozpoczęło wspólne życie. Bob i Gail Jones (czytaj: gejl džons) są szczęśliwi. Mają piękny dom, każde z nich dobrą pracę i niebawem urodzi im się dziecko. Tymczasem badania lekarskie wykazują, że Bob jest nieuleczalnie chory i w najlepszym wypadku będzie żył tylko kilka miesięcy, i nie zdąży zobaczyć swego upragnionego potomka. Aby pozostawić po sobie jakiś ślad i pamiątkę dla nienarodzonego dziecka, Bob zaczyna filmować

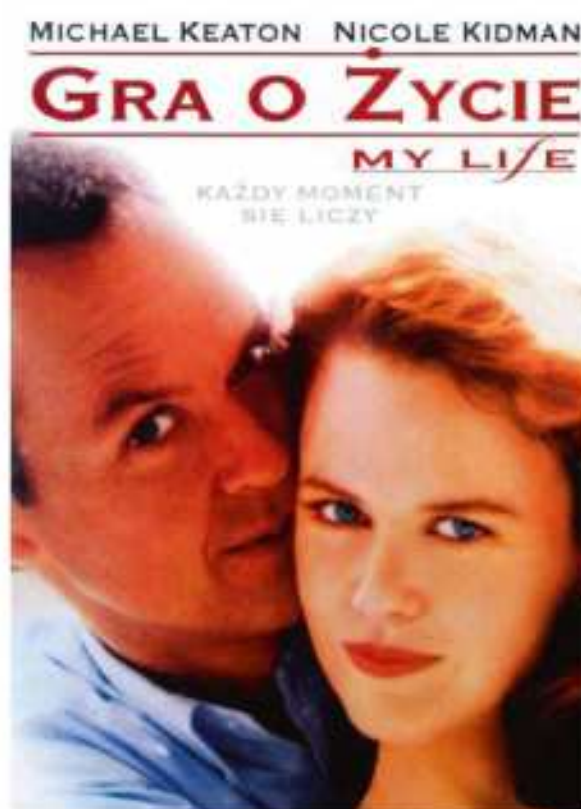
swoje ostatnie miesiące życia kamerą wideo. Nagrywa również cenne wskazówki, jak żyć. Przynajmniej w taki sposób będzie mógł kształtować charakter i system wartości swojego dziecka. Reżyserem i autorem scenariusza jest Bruce Joel Rubin (czytaj: brus dżoel rubin).

ZAPAMIĘTAJ!

Plakat filmowy przekazuje informacje o filmie – tytuł, nazwiska najważniejszych aktorów, reżysera, autora scenariusza itp. Oprócz tego można na nim zobaczyć postacie z filmu, czasem jakieś kadry. W ten sposób plakat ma zaintrygować widza – jest rodzajem reklamy filmu.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wyjaśnij, czy na podstawie plakatu mógłbyś/mogłabyś wywnioskować, że tematem przewodnim filmu będzie śmierć. Uzasadnij swoją odpowiedź.
2. Powiedz, w jaki sposób na plakacie została zaznaczona tematyka filmu dotycząca śmierci.
3. Wyjaśnij, dlaczego na plakacie zostały wyeksponowane twarze bohaterów. Jaki to może mieć związek z treścią filmu?
4. Oceń, czy plakat jest inspirujący. Uwzględnij takie kryteria, jak: pomysł przedstawienia tematu, wrażenia estetyczne czy siła wyrazu. Uzasadnij swoją odpowiedź.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Człowiek w średniowieczu na co dzień obcował ze śmiercią. Hasło *memento mori* przypominało mu, że ziemskie poczynania mogą doprowadzić go do nieba bądź piekła.
- W utworze *Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią* występuje średniowieczny motyw *danse macabre*.
- Przecinka nie stawiamy przed pierwszym spójnikiem, stawiamy natomiast przed każdym następnym, powtarzającym się w konstrukcji równorzędnej.

3. Roland wzorem rycerza średniowiecznego

Pieśń o niezwykłych czynach rycerza

ZANIM ZACZNIESZ

- Który ze znanych ci rycerzy powieściowych czy filmowych łamał zasady kodeksu rycerskiego? Podaj przykłady zachowań niegodnych rycerza.
- Wspólnie w klasie poszukajcie odpowiedzi na pytanie: Czy współczesny mężczyzna przypomina średniowiecznego rycerza?

„Rycerzu,
bądź nieustraszony w obliczu
swych wrogów,
bądź mężny i prawy, by Bóg
mógł Cię miłować..
(fragment rycerskiej przysięgi)

Kadr z filmu *Krzyżacy*, reż. Aleksander Ford.

Rycerstwo to stan społeczny. W zamian za pewne przywileje oraz otrzymaną od władcy ziemię bronili jego i państwa. Oznakami rycerza były ostrogi i pas, do którego przypinano miecz. Na rycerzy pasowano przede wszystkim potomków rycerskich rodów. Jednak przedstawiciele innych warstw społecznych również mogli zostać rycerzami.

ZAPAMIĘTAJ!

W średniowieczu rycerze należeli do **warstwy uprzywilejowanej**, a to zobowiązywało ich do przestrzegania **zasad kodeksu**. Składały się na niego powinności, wśród których najważniejsza była **służba Bogu, swemu władcy, damie serca**, a dopiero na końcu sobie. Właśnie służenie innym, według **honorowych zasad**, było najbardziej wyróżniającą cechą postawy rycerskiej.

Maria Ossowska

Rycerz w średniowieczu (fragmenty)

[...] Rycerz musiał w zasadzie być dobrze urodzony. Mówię „w zasadzie”, bo można było być pasowanym na rycerza za szczególne sukcesy bojowe. Można było także – i to zdarzało się coraz częściej w związku z rozrostem miast i wzmaganiem się ich znaczenia – nabyć ten przywilej.

[...] Rycerz miał promieniować urodą i wdziękiem. Urodę tę podnosił zwykle strój świadczący o zamiłowaniu do złota i drogich kamieni. Nie było jaka musiała być także zbroja i uprząż.

[...] Rycerz musiał być silny. Siła ta była niezbędna do dźwigania zbroi, która ważyła 60–80 kilo. Siłę tę przejawiał zwykle, jak Herakles, od dziecka. [...] Zgodnie z tą tradycją Sienkiewicz czyni Zbyszka z Bogdańca od małości tak krzepkim, że gdy ścisnął gałąź drzewa, sok z niej wyciskał, i gdy w dwunastym roku życia opierał kuszę o ziemię, tak korbą zakręcał, że żaden dorosły by lepiej tego nie zrobił.

[...] w zasadzie wszyscy rycerze mają być sobie równi, co w legendach związanych z królem Arturem symbolizowane jest, jak wiadomo, przez zasiadanie dookoła okrągłego stołu.

[...] Ze względu na stałą troskę o prestiż w walce, żądanie od rycerza odwagi jest w pełni uzasadnione. Jej brak jest najcięższym obwinieniem.

[...] Podczas gdy odwaga służyła rycerzowi w wykonywaniu jego zawodu, hojność, której się po nim spodziewano i którą uważano za nierozłączny atrybut szlacheckiego urodzenia, służyła ludziom od niego zależnym, a przede wszystkim tym, którzy na dworach sławili wielkie czyny rycerskie, spodziewając się dobrego poczęstunku i należytego obdarowania na dalszą drogę.

[...] Oprócz obowiązków w stosunku do swego pana, rycerzy obowiązywała zawsze szczególna wdzięczność w stosunku do tego, kto ich na rycerzy pasował, oraz osławiona już opieka nad wdową i sierotą.

[...] Kto chce należeć do rycerzy, musi rozpocząć nowe życie, modlić się, unikać grzechu, pychy i podłości [...]. Musi on bronić kościoła, wdowy i sieroty, a także opiekować się ludnością. Musi być waleczny, lojalny i nie pozbawiać nikogo jego własności. Obowiązuje go wojna w słusznej tylko sprawie [...]. Musi być wielkim podróżnikiem szukającym udziału w turniejach i walczącym dla damy swego serca. Musi wszędzie szukać wyróżnienia, unikając wszelkiej skazy; musi kochać swego pana i pilnować jego własności, być hojnym i sprawiedliwym, szukać towarzystwa walecznych i uczyć się od nich, jak dokonywać czynów wielkich na wzór króla Aleksandra.

[...] O chwale rycerza decydowało nie tyle zwycięstwo, ile to, jak walczył. Walka mogła dla niego bez jego ujemy kończyć się klęską i śmiercią tak, jak rzecz się miała z Rolandem. Śmierć na polu walki była nawet dobrym zakończeniem jego biografii, bo trudno było dopuścić do życia w starczym niedołęstwie.

[...] Nie przynosiło rycerzowi chwały korzystanie z czyjejś słabości. Gdy w walce nieznanych sobie wzajemnie rycerzy jeden z nich strąca drugiego z konia i odsłoniwszy mu przyłbicę stwierdza, że ma ze starszym już człowiekiem do czynienia, nie przebija leżącego lancą, lecz powiada:

Wsiądź panie, trzymam ci rumaka,
Niemila sercu chwała taka,
Nie honor, gdy się tego bije,
Komu siwizna skroń już kryje.

(*Pieśni Marie de France*)

[...] Zabijanie wroga nieuzbrojonego okrywało rycerza hańbą. Lancelot, rycerz bez skazy, nie mógł sobie darować tego, że w zamęcie bitwy zabił dwóch nieuzbrojonych rycerzy, w czym się zorientował dopiero później. Przewidywał on, że będzie ten czyn wyrzucać sobie aż do śmierci i zapowiadał pieszą pielgrzymkę, w zgrzebnej tylko koszuli, dla odpokutowania.

[...] Nie wolno było zabijać wroga godząc w niego z tyłu. Potwierdza to Maćko z Bogdańca w Krzyżakach mówiąc: „Gdybym na ten przykład w bitwie na niego natarł, a nie zawołał, by się obrócił, już ci bym hańbę na się ściągnął”.

[...] Mówiąc o walczącym rycerzu niepodobna zapomnieć, jaką rolę odgrywa w tej walce koń. Koń nie darmo nosi imię własne. Jest to zwierzę, które w pełni świadomości bierze udział w walce, bezgranicznie wierne swemu panu.

[...] Być zakochanym należało do obowiązku rycerza [...]. Postawa rycerza w stosunku do kobiety zależała, oczywiście, od tego, czy była to dama czy kobieta z ludu. W zdobytych miastach wyrzynano mężczyzn plebejuszy, ale rycerzowi nie wypadało krwią kobietą się plamić. Opiekuńczość i adoracja mogły dotyczyć tylko damy ze swojej klasy, często wyższej rangi w ramach tej klasy. [...]

M. Ossowska, *Ethos rycerski i jego odmiany*, Warszawa 1986.

PYTANIA I POLECENIA

1. Zredaguj w zeszycie kodeks rycerski w formie tabeli zgodnie z poniższym wzorem.
 - a) Zastosuj czasowniki w trybie rozkazującym.
 - b) Każdą zasadę wyjaśnij stosownym przykładem pochodzącym z różnych źródeł: tekstu Marii Ossowskiej *Rycerz w średniowieczu*, innych lektur lub filmów oraz informacji z internetu.

Kodeks rycerski	
Obowiązująca zasada	Przykład objaśniający zasadę
Bądź odważny.	„[...] żądanie od rycerza odwagi jest w pełni uzasadnione. Jej brak jest najcięższym obwinieniem.”

2. Wyjaśnij znaczenie związków frazeologicznych i wyrażeń o tematyce rycerskiej. W razie potrzeby skorzystaj ze słownika frazeologicznego.
śpiący rycerz, polegaj jak na Zawiszy, błędny rycerz, rycerz na białym koniu, walka z wiatrakami, rycerski honor, rycerski wobec kobiet, podnieść rękawicę, kruszyć kopie, stawać w szranki, walczyć z podniesioną przyłbicą
3. Napisz w zeszycie krótkie opowiadanie o rycerzu zawierające wybrane związki frazeologiczne i wyrażenia z poprzedniego zadania.

ZAPAMIĘTAJ!

Wskazówki dla autorów opowiadań

- Zadbaj o atrakcyjny **wstęp**, który zacieka i zachęci do przeczytania tekstu w całości.
- Wprowadź **dialogi** (zgodnie ze wskazówkami zamieszczonymi poniżej).
- Uwzględnij **charakterystykę** bohaterów i **opis** przestrzeni.
- Pisz opowiadanie w **jednym czasie** (przeszłym lub teraźniejszym) i **jednej osobie**.
- Określ **rolę narratora**, tzn. czy jest bohaterem opowiadania, czy obserwatorem.
- Postaraj się używać **zróżnicowanego słownictwa**, zwróć szczególną uwagę na przymiotniki, które wzbogacą treść opowiadania.
- Dla podkreślenia charakteru wypowiedzi zastosuj zwroty typowe dla opowiadania:
Długo zastanawiałem się, jak opisać to, co stało się...
To, co chcę wam opowiedzieć, wydarzyło się, gdy...
- Nie obawiaj się pisać o **emocjach i wrażeniach**, które są doskonałym wzmocnieniem dla akcji opowiadania.
- Pamiętaj, by w **zakończeniu** umieścić podsumowanie akcji albo zaskakujący czy też niedopowiedziany wątek.

Wprowadzenie dialogów do opowiadania

Dialogi to nieodłączny element prawie każdego opowiadania. To one sprawiają, że bohaterowie opowiadań „żyją”, rozmawiają ze sobą i wyrażają emocje. Warto więc umiejętnie wprowadzać wypowiedzi dialogowe do opowiadań. Na przykład:

Roland spoglądał na pole bitwy.

– Mam wątpliwości, czy podjąłem właściwą decyzję – powiedział. – Może powinienem zadać w róg?

– Za późno – odrzekł Oliwier. – Honor albo życie? Znasz odpowiedź, drogi przyjacielu.

ZAPAMIĘTAJ!

Zasady tworzenia dialogów:

- Kwestie dialogowe każdego bohatera rozpoczynaj od **nowej linii**.
- Wypowiedź dialogową zawsze zaczynaj od myślnika (**pauzy dialogowej**).
- Wypowiedzi **narratora** w dialogu, odnoszące się do mówienia (np. *powiedział, odpart, krzyknął, wtrącił, szepnął, stwierdził*) zapisuj **po myślniku i małą literą** – w takim wypadku przed myślnikiem nie stawia się kropki.
- Jeżeli postać **kontynuuje** wypowiedź po narratorze, dialog rozpocznij od myślnika, bez przechodzenia do nowej linii, np. *Pójdę tam – powiedział – z samego rana.*

ZAPAMIĘTAJ!

Kim był Roland?

Roland to postać historyczna. Był hrabią Bretanii⁷⁵, jednym z dwunastu parów⁷⁶ Francji, a także siostrzeńcem Karola Wielkiego – władcy Franków, który prowadził w Hiszpanii przez siedem lat zwycięską wojnę przeciw Saracenom⁷⁷. Królowi nie udało się zdobyć jedynie Saragossy⁷⁸. Po zawarciu pokoju Karol Wielki wycofał wojska. Obawiał się jednak podstępu ze strony Maurów⁷⁹, którym nie ufał. Dlatego na dowódcę straży tylnej wyznaczył najbardziej walecznego rycerza – Rolanda. Ten bohater **stał się wzorem rycerza średniowiecznego**, opiewanego w licznych pieśniach z gatunku **chansons de geste** (czytaj: szansą de żest). Poniżej zamieszczone są fragmenty *Pieśni o Rolandzie* – najstarszego średniowiecznego utworu tego typu.

Chanson de geste – pieśń o czynie, opowieść o niezwykłych czynach rycerzy, celowo wyolbrzymionych, aby służyły za wzór do naśladowania; najczęściej śpiewane przez wędrownych śpiewaków i truverów, czyli poetów dworskich północnej Francji.

Pieśń o Rolandzie (fragmenty)

I

Król Karol, cesarz nasz Wielki, siedem pełnych lat zostawał w Hiszpanii, aż po samo morze zdobył tę wyżynę. Nie masz zamku, który by mu się ostał; nie

⁷⁵ Bretania – kraina historyczna i region w północno-zachodniej Francji

⁷⁶ par – tu: hrabia, wasal – poddany króla

⁷⁷ Saracen – Arab, także muzułmanin

⁷⁸ Saragossa – miasto w Hiszpanii, stolica Aragonii

⁷⁹ Maur – tu: muzułmański mieszkaniec Hiszpanii

masz muru, który by był cały, nie masz miasta, krom Saragossy stojącej na górze. Włada tam król Marsyl nie miłujący Boga – Mahometowi służy, do Apollina się modli. Nie ustrzeże się nieszczęścia!

XIII

„Baronowie moi – rzekł cesarz Karol – król Marsyl przysłał mi swoich posłów. Chce mi dać bogactw swoich w bród, niedźwiedzie i lwy, i charty ułożone do smyczy, siedemset wielbłądów [...] Ale wzywa mnie, abym się wrócił do Francji; podąży za mną do Akwizgranu, do mego pałacu, i przyjmie tam naszą wiarę [...] Ale nie wiem, jaki jest prawdziwy jego zamiar”. Francuzi mówią: „Miejmy się na baczności!”

LXIII

Cesarz rzekł do swego siostrzeńca Rolanda: „Miły siostrzanie, wiedz to dobrze, daję ci i zostawiam połowę swego wojska. Zatrzymaj je, to twoje zbawienie!” Hrabia rzekł: „Nie uczynię tego. Niech mnie Bóg pohańbi, jeśli zadam kłam memu rodowi. Zatrzymam dwadzieścia tysięcy dzielnych Francuzów. Całkiem bezpiecznie przechodź, królu, wąwozy. Nie potrzebujesz lękać się nikogo, póki ja żyję!”

LXXIX

Zbroją się poganie w saraceńskie kolczugi [...]. Tysiąc trąb gra, iżby było piękniej. Hałas jest wielki: Francuzi usłyszeli go. Oliwier mówi: „Panie towarzyszu, bardzo to być może, jak mniemam, iż będziemy mieli sprawę z Saracenami”. Odpowie Roland: „Ach, dalby to Bóg! Trzeba nam tu wytrwać dla naszego króla. Dla swego pana trzeba ścierpieć wszelką niedolę i znosić wielkie gorąco i wielkie zimno, i oddać skórę, i nałożyć głowę. Niech każdy się gotuje młócić dobrze, iżby nas nie pohańbiono w pieśni! Hańba dla pogan, prawo dla chrześcijan. Nie ode mnie spodziewajcie się złego przykładu!”.

LXXXIII

[...]„Rolandzie, towarzyszu mój, zadmij w róg; Karol usłyszy i wojsko wróci”. Roland odpowiada: „Chybabym oszalał! Postradałbym w słodkiej Francji moje imię. Wnet zacznę walić Durandelem co wlezie. Brzeszczot zakrwawai się po złotą rękojeść. [...]”.

LXXXVI

Oliwier rzecze: „Czemu miałby cię ktoś hańbić? Widziałem hiszpańskich Saracenów – doliny i góry pełne są pogan, i hale, i wszystkie równiny. Wielkie jest wojsko tego obcego nasienia, a szczupłe jest nasze”. Roland odpowie: „Tym większa moja ochota! Nie daj Bóg, [...] aby z mojej przyczyny Francja miała stracić imię! Wolę raczej umrzeć niż popaść w osławę [...]”.

LXXXVII

Roland jest mężny, a Oliwier roztropny; obaj mężowie wspaniałego serca. Skoro są na koniu i pod bronią, nigdy ze strachu przed śmiercią nie umkną się od bitwy [...]. Oliwier rzecze: „Rolandzie, patrz! oni są tuż, ale Karol jest nazbyt daleko! Nie raczyłeś zadzwonić w róg. Gdyby król był tutaj, nie byłibyśmy w niebezpieczeństwie. Patrz w górę, ku wąwozom Hiszpanii; ujrzysz tam wojsko wielce żałośliwe: kto dziś pełni tylną straż, nie będzie jej już pełnił nigdy!” Roland odpowie: „Nie mów byle czego! Hańba sercu, które stchórzy w piersi! Będziemy się trzymali silnie w miejscu. My to będziemy miotać ciosy i wydawać bitwę!

CV

Hrabia Roland jedzie przez pole. Trzyma Durendal, miecz swój, który dobrze tnie i dobrze siecze. Wśród Saracenów czyni srogą rzeź. Gdybyście mogli widzieć, jak on wali trupa na trupa i jak czerwona krew rozlewa się strugą! Całą zbroję ma zakrwawioną i krwawe są oba ramiona i jego dobry koń od karku aż po łopatki. [...]

CIX

Bitwa wre coraz gorętsza. Frankowie i poganie zadają cudowne ciosy. Jeden naciera, drugi się broni. Tyle kopij strzaskanych i krwawych! Tyle podartych chorągwi i tyle sztandarów! Tylu dobrych Francuzów stradało młode życie! [...].

CXXVIII

Hrabia Roland widzi wielką rzeź swoich. Woła Oliwiera, swego towarzysza: „Miły panie, drogi towarzyszu, na Boga, co o tym rozumiesz? Widzisz tylu junaków leżących na ziemi! Mamy wielką przyczynę płakać nad słodką Francją, nad piękną ojczyzną! Jakże pusta będzie, stradawszy takich baronów!” [...]

CXXIX

Roland powiada: „Zatrąbię w róg. Karol usłyszy, przebywa teraz przełęcz. Przysięgam ci, wrócą Francuzi”. Oliwier powiada: „To byłby dla wszystkich twoich krewnych wielki wstyd i hańba, i ten despekt ciążyłby na nich całe życie. Kiedy cię prosiłem, abyś to zrobił, nie chciałeś. Zróbże teraz; nie zrobisz z mojej rady. Trąbić w róg, to by nie był czyn mężnego rycerza! Ale jak twoje ręce są zakrwawione!”. Hrabia odpowiada: „Walilem nimi tego”. [...]

CXXXIV

Hrabia Roland z wielkim wysiłkiem, z wielką męką, bardzo boleśnie dzwoni w swój róg. Z ust jego tryska jasna krew. Skroń mu pęka. Głos rogu rozlega się w oddali. Karol słyszy go, przebywając przełęcz [...]. Król powiada: „To róg Rolandowy! Nie dzwoniłby weń, gdyby nie wydawał bitwy!”. [...]

CLXVIII

Roland czuje, że śmierć jest blisko. Uszami mózg mu się wylewa. Modli się do Boga za swoich parów, aby ich przyjął do nieba; następnie prosi anioła Gabriela za

samego siebie. Bierze róg, iżby mu nikt nie robił wyrzutu, i drugą ręką swój miecz zwany Durendalem. Nieco dalej niż na strzelenie z kuszy idzie ku Hiszpanii przez pole. Wstępuje na wzgórek. Tam, pod pięknym drzewem, są cztery głązy z marmuru. Na zielonej trawie upada na wznak. Omdlewa, śmierć jego się zbliża. [...]

CLXXIII

Roland uderzył mieczem o krzemień! Walil nim więcej niżbym zdołał powiedzieć. Miecz zgrzyta, nie pryska, ani się nie łamie. Odskakuje ku niebu. Kiedy hrabia widzi, że go nie złamie, żałuje go w duszy bardzo łagodnie. „Ha! Durendal, jakiś ty piękny i święty! Twoja złota gąłka pełna jest relikwii: ząb świętego Piotra, krew świętego Bazylego i włosy wielebnego świętego Denisa, strzęp szaty Najświętszej Panny. Nie godzi się, by poganie cię posiadli [...].

CLXXIV

Roland czuje, że śmierć go bierze całego [...] położył się na zielonej murawie, twarzą do ziemi. Pod siebie kładzie swój miecz i róg. Obrócił głowę ku zgrai pogan; tak czyni, chcąc, aby Karol powiedział i wszyscy jego ludzie, że umarł jako zwycięzca i jako zacy hrabia. Raz po raz słabnącą ręką uderza się w pierś. Za grzechy swoje wyciąga ku niebu swoją rękawicę.

CLXXV

Roland czuje, że dobiegł już kresu [...] „Boże, przez twoją łaskę, *mea culpa*; za moje grzechy, wielkie i małe, jakie popełniłem od godziny urodzenia aż do dnia, w którym oto poległem!”. Wyciągnął do Boga prawą rękawicę. Aniołowie z nieba zstępują ku niemu. [...]

Pieśń o Rolandzie, przeł. T. Boy-Żeleński,
Warszawa 1994.

Śmierć Rolanda w bitwie w wąwozie Roncevaux
(czytaj: ronsewo), ilustracja z manuskryptu,
ok. 1455–1470.

PYTANIA I POLECENIA

1. Król Karol zaproponował Rolandowi zwiększenie liczebności straży tylnej. Dlaczego rycerz odrzucił tę propozycję?
2. Wskaż przykłady niezwykłej waleczności Rolanda.
3. Dlaczego Roland nie chciał zadać w róg? Podaj jego argumenty.
4. Oceń Oliwiera. O jakich cechach charakteru świadczy rozmowa, jaką przeprowadził z Rolandem?

5. Porównaj postawę Oliwiera i Rolanda.
6. Porozmawiajcie na temat *Bohaterstwo czy bohaterzczyzna?* W argumentacji odwołajcie się do fragmentów *Pieśni o Rolandzie* i własnych doświadczeń.
7. Przeczytaj fragmenty dotyczące śmierci Rolanda. Scharakteryzuj zachowanie i ostatnie gesty bohatera.
8. Omów motyw rycerza przedstawiony we współczesnych filmach i grach komputerowych.

Ars moriendi

Roland jako rycerz średniowieczny umierał według zasad **ars moriendi**, czyli sztuki umierania. Cnotliwe i pełne poświęceń życie musiało być zakończone równie piękną śmiercią.

Czynności i gesty umierającego rycerza		Symbolika
↓		↓
śmierć na polu bitwy; zwłaszcza z innowiercami	↔	gwarancja życia wiecznego
wybór miejsca śmierci – wzgórze	↔	symbol wiary – Głgota miejscem męczeństwa Chrystusa
próba zniszczenia miecza	↔	wiara – szacunek dla relikwii
zwrócenie głowy w kierunku Hiszpanii	↔	etos rycerski – męstwo i gotowość na cios ze strony wroga
położenie się twarzą do ziemi	↔	wiara – pokora wobec Boga
pozostawienie rynsztunku przy sobie (róg, miecz, pas)	↔	etos rycerski – szacunek dla przedmiotów przypisanych rycerzom
modlitwa za poległych rycerzy	↔	etos rycerski – odpowiedzialność dowódcy za podwładnych
modlitwa za własną duszę	↔	wiara i etos rycerski (troska o własne sprawy na końcu)
oddanie Bogu prawej rękawicy	↔	wiara – życie rycerza służbą Bogu
przybycie archanioła Gabriela	↔	sakralizacja ⁸⁰ bohatera

⁸⁰ sakralizacja – nadanie czemuś lub komuś religijnego charakteru; uwznioślenie

KONTYNUACJE I NAWIĄZANIA

Rękawiczka Friedricha Schillera jest utworem odwołującym się do **średnio-wiecznych obyczajów rycerskich**. Przedstawiona w tekście scena ukazuje turniej, podczas którego rycerze toczyli walki w barwach swych dam serca, aby nie tylko pokazać wszystkim zebranym męstwo i kunszt rycerski, lecz także zdobyć uznanie ukochanych. **Kodeks rycerski nakazywał, by słowne wyznania miłosne potwierdzić czynami.**

Friedrich Schiller

Rękawiczka

Chcąc być widzem dzikich bojów,
Już u zwierzyńca podwojów
Król zasiada.
Przy nim książęta i panowie Rada,
A gdzie wzniosły krążył ganek,
Rycerze obok kochanek.

Król skinął palcem, zaczęto igrzysko,
Spadły wrzeczadze; ogromne lwisko
Z wolna się toczy,
Podnosi czoło,
Milczkiem obraca oczy
Wokoło,
I ziewy rozdarł straszliwie,
I kudły zatrząsł na grzywie,
I wyciągnął cielska brzemię,
I obalił się na ziemię.
Król skinął znowu.
Znowu przemknęła się krata,
Szybkimi skoki, chciwy polowu,
Tygrys wylata.
Spoziera z dala
I klami błyska,
Język wywala,
Ogonem ciska
I lwa dokoła obiega.
Topiąc wzrok jaszczurczy

Friedrich Schiller (czytaj: fridriś sziler; 1759–1805) – wybitny niemiecki poeta, dramaturg, filozof i historyk. Jest autorem poematu *Oda do radości*, do którego Ludwig van Beethoven (czytaj: wan betowen) skomponował muzykę – utwór ten stanowi hymn Unii Europejskiej. Najstynniejsze dramaty Schillera to *Zbójcy* i *Don Carlos*.

Wyje i burczy;
Burcząc, na stronie przylega.

Król skinął znowu,
Znowu podwój otwarty,
I z jednego zachowu
Dwa wyskakują lamparty.
Łakoma boju, para zajadła
Już tygrysa opadła,
Już się tygrys z nimi drapie,
Już obydwu trzyma w łapie;
Wtem lew podniósł leb do góry,
Zagrzmiał – i znowu cisze –
A dzicz z krwawymi pazury
Obiega... za mordem dysze.
Dyszając na stronie przylega.

Wtem leci rękawiczka z krużganków pałacu,
Z rączek nadobnej Marty,
Pada między tygrysa i między lamparty
Na środek placu.

Marta z uśmiechem rzecze do Emroda:
„Kto mię tak kocha jak po tysiąc razy
Czulymi przysięgi wyrazi,
Niechaj mi teraz rękawiczkę poda”.

Emrod przeskoczy zapory,
Idzie pomiędzy potwory,
Śmiało rękawiczkę bierze.
Dziwią się panie, dziwią się rycerze.
A on w zwycięskiej chwale
Wstępuje na krużganki.
Tam od radośnej witany kochanki,
Rycerz jej w oczy rękawiczkę rzucił.
„Pani, twych [w]dzięków nie trzeba mi wcale”.
To rzekł i poszedł, i więcej nie wrócił.

*Ballady w dawnych przekładach i dawnej grafice, przeł. A. Mickiewicz, oprac. I. Korsak,
Katowice 1977.*

PYTANIA I POLECENIA

1. Przedstaw sytuację opisaną w balladzie *Rękawiczka*.
 - a) Gdzie rozgrywa się akcja?
 - b) Kto zasiada na trybunach?
 - c) Jaki rodzaj rozrywki wzbudza emocje widzów? Oceń tę rozrywkę.
2. Dlaczego dama rzuciła rękawiczkę? Zastanów się, czy dama serca powinna wystawiać na takie próby rycerza.
3. Dlaczego rycerz narażał życie? Jak myślisz, czy rycerz dalej będzie się starał o względy damy? Uzasadnij swoją odpowiedź odpowiednim fragmentem tekstu.
4. Wyjaśnij, jaką funkcję pełni zaskakująca puenta.
5. *Rękawiczka* była sprawdzianem uczuć. Powiedz, czego dowiedziałeś/dowiedziałaś się o miłości rycerza i damy z utworu Schillera. Wyjaśnij, jakie pouczenie zawiera ballada.
6. Wyraź swoje zdanie w dyskusji na temat *Dlaczego sporty ekstremalne, niebezpieczne i krwawe widowiska wciąż budzą zainteresowanie*.
7. Praca metodą projektu: *Czy rycerskość jest wciąż aktualna?*

Celem projektu jest sprawdzenie, czy i jak stosowane są obecnie zasady etosu rycerskiego. Podzielcie się na sześć zespołów. Każdy z nich ma za zadanie przygotować prezentację na podany temat.

Zespół I Tytuł prezentacji: *Słownik wyrazów rycerskich*. Stwórzcie słownik wyrazów rycerskich. W tym celu wypiszcie i opracujcie:

- wyrazy dotyczące stroju oraz uzbrojenia;
- określenia dotyczące obyczajów rycerskich i codziennego życia;
- słownictwo związane z rycerzami Okrągłego Stołu.

Zespół II Tytuł prezentacji: *Rycerz bohaterem filmu*. Zbierzcie informacje o rycerzach będących bohaterami filmów na temat:

- rycerzy króla Artura;
- poszukiwaczy Świętego Graala;
- wypraw krzyżowych;
- polskich rycerzy.

Zespół III Tytuł prezentacji: *Polegaj jak na Zawiszy*. Znajdźcie informacje na temat Zawiszy Czarnego z Garbowa oraz przygotujcie:

- biografię rycerza;
- ciekawostki z życia;
- okoliczności śmierci.

Zespół IV Tytuł prezentacji: *Rycerze bohaterami powieści fantasy oraz gier komputerowych*. Opiszcie sposób zachowania i wygląd postaci, które można uznać za rycerzy, występujących w utworach:

- *Władca pierścieni* J.R.R. Tolkiena;
- *Wiedźmin* Andrzeja Sapkowskiego.

Zespół V Tytuł prezentacji: *Sprawozdanie z turniejów rycerskich*. Zbierzcie informacje o turniejach rycerskich:

- miejscowości w Polsce i za granicą, gdzie odbywają się turnieje;
- zasady walki i pojedynków;
- cel organizowania turniejów.

Jako podsumowanie projektu zorganizujcie dyskusję na temat *Co jest ważne w życiu? Potyczki słowne superbohatera z rycerzem średniowiecznym*. W tym celu wybierzcie:

- moderatora, który będzie kierował dyskusją, czyli udzielał głosu i dbał o przestrzeganie zasad kultury dyskusji;
- sekretarza, który będzie odpowiedzialny za zapis wniosków (to będzie stanowiło notatkę z lekcji).

ZAPAMIĘTAJ!

Zasady dobrej dyskusji:

- Uważnie słuchaj innych, wówczas będziesz trafnie odpowiadać na ich argumenty.
- Mów na temat. Zbyt szerokie dygresje odwracają uwagę od przewodniej myśli twojej wypowiedzi i wywołują zniecierpliwienie.
- Nigdy nie przekrzykuj dyskutantów.
- Nie przerywaj ich wypowiedzi, nie wchodź im w słowo.
- Panuj nad emocjami. Nadmierne emocje obniżają jakość dyskusji.
- Język dostosuj do adwersarza i słuchaczy, wtedy będą rozumieć i słuchać z zainteresowaniem.
- Nie stosuj krytyki *ad personam*, czyli nie wytykaj wad przeciwnika. Walcz z argumentami, nie z osobą.
- Temat ilustruj przykładami. One najbardziej przemawiają i przekonują odbiorców.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Służenie innym według honorowych zasad było najważniejszą cechą postawy rycerskiej. Ponadto rycerz musiał być silny, odważny i honorowy.
- Roland to postać historyczna. Stał się wzorem rycerza średniowiecznego opiewanego w licznych pieśniach z gatunku *chansons de geste*.
- Roland jako rycerz średniowieczny umierał według zasad *ars moriendi*, czyli sztuki umierania. Każda czynność i każdy gest umierającego rycerza miały symboliczne znaczenie.

Średniowiecze

– podsumowanie przed sprawdzianem

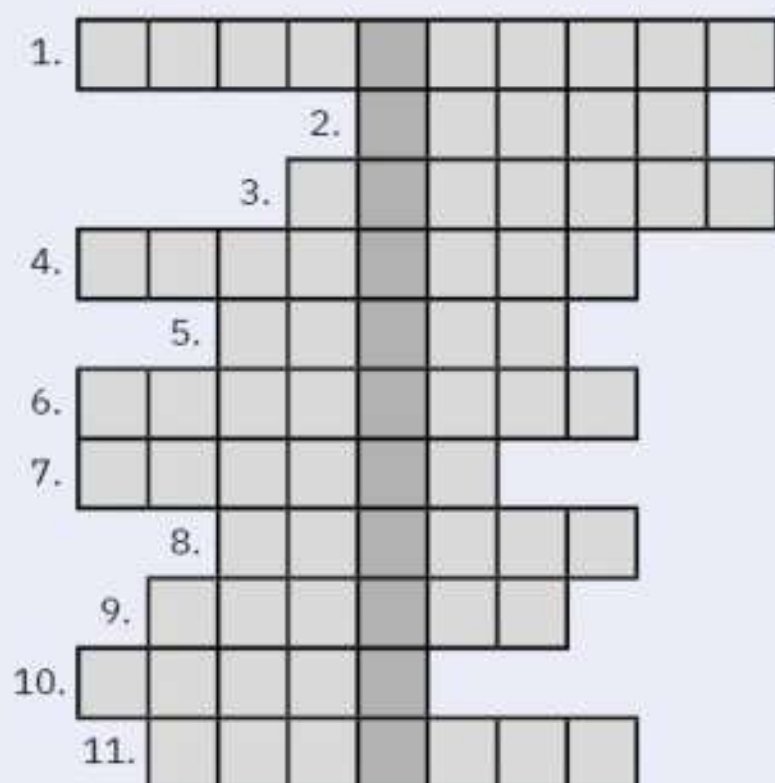
SPRAWDŹ, ILE WIESZ

1. Odpowiedz na pytania sprawdzające twoją wiedzę z epoki średniowiecza.
 - Jakie wydarzenia historyczne wyznaczyły daty początku i końca średniowiecza?
 - W jakich dziedzinach życia Kościół ogrywał ważną rolę w tej epoce? Podaj przykłady działalności dydaktycznej, charytatywnej czy politycznej kościoła we współczesnym świecie.
 - Jakie wzorce osobowe są charakterystyczne dla literatury średniowiecznej?
 - Dlaczego *Bogurodzica* jest szczególnie ważnym utworem dla literatury polskiej?
 - Jak człowiek średniowiecza wyobrażał sobie śmierć? Dlaczego motyw *danse macabre* był szczególnie popularny w średniowieczu? Przedstaw dowolny współczesny tekst kultury, który porusza tematykę śmierci. Uzasadnij swój wybór.
 - Jakie zachowania zostały skrytykowane w *Rozmowie Mistrza Polikarpa ze Śmiercią*?
 - Co to jest etos rycerski? Jakimi cechami odznaczał się wzorcowy rycerz średniowieczny? Uzasadnij, czy dostrzegasz rycerskość we współczesnym świecie.
 - Które zasady *ars moriendi* zobrazowano w *Pieśni o Rolandzie*? Jak myślisz, czy sposób umierania jest ważny również dzisiaj?
2. Opracuj w zeszycie **słowniczek pojęć dotyczących średniowiecza**. Każdy z poniższych terminów wyjaśnij krótko własnymi słowami. Pamiętaj o alfabetycznym uporządkowaniu wyrazów.

gotyk, ars moriendi, danse macabre, etos rycerski, pareneza, archaizm, teocentryzm, uniwersalizm, deesis, manuskrypt, iluminator, egalitaryzm, alegoria, chanson de geste
3. Uzasadnij zgodnie ze wzorem pisownię poniższych wyrazów.

Na przykład: Bóg – boży
Kraków, siódmy, utwór, wspólny, przyłbica, służba, wyobrażał

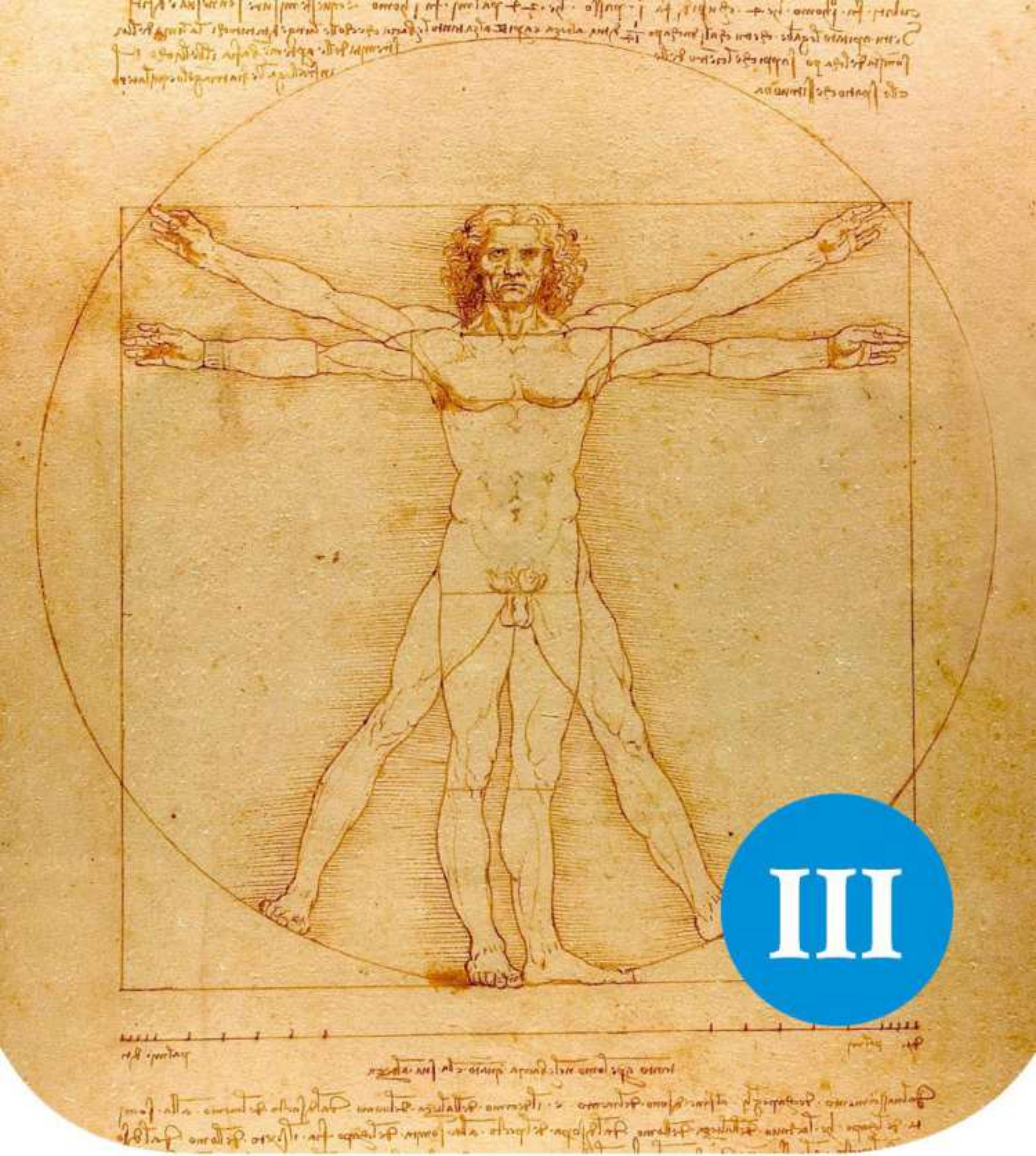
4. Przerysuj do zeszytu krzyżówkę i ją uzupełnij.

1. Wydał edykt gwarantujący wolność wyznania chrześcijanom.
2. Dokument wydawany przez cesarza.
3. Tam modlą się wierni.
4. Uniwersytecki wydział.
5. Symboliczna barwa grzechu.
6. Wskazywanie wzorów do naśladowania.
7. Okrągłe okno nad drzwiami.
8. W stylu romańskim: ozdobne obramowanie drzwi wejściowych.
9. Krytykuje śmiechem.
10. Łączy alegorię i malarza.
11. Dialog Polikarpa inaczej.

REPETYTORIUM

III

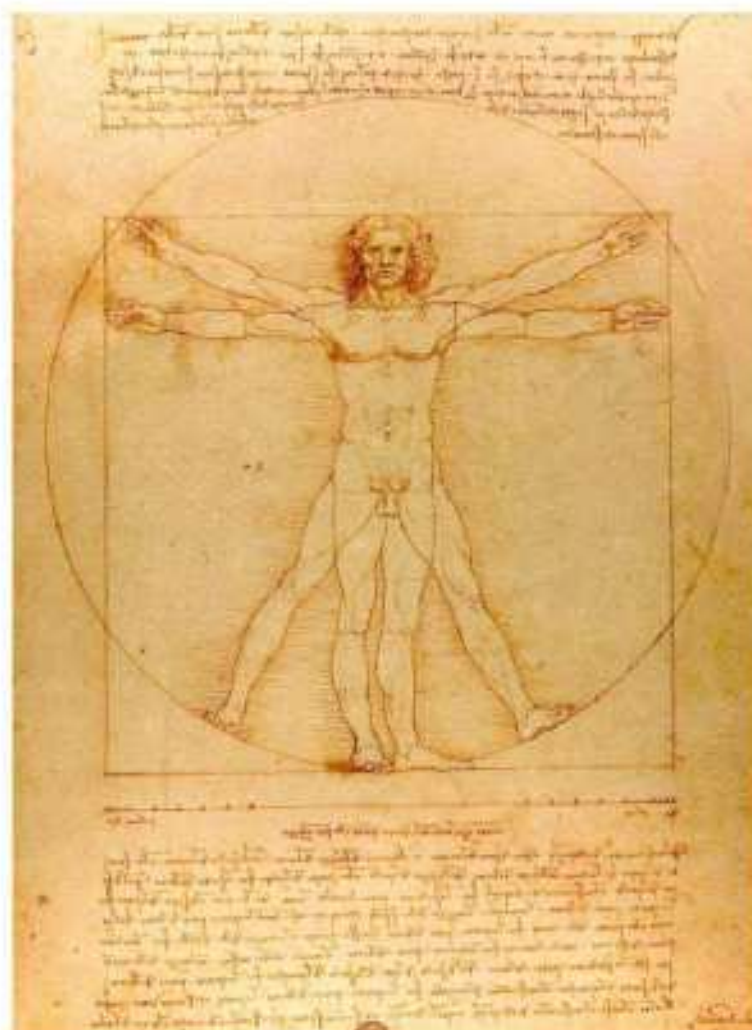
RENESANS

III. RENESANS

” Człowiekiem jestem i nic, co
ludzkie, nie jest mi obce.

Terencjusz

Leonardo da Vinci, Człowiek witruwiański, 1490 r. Jeden z najsłynniejszych rysunków artysty. Witruwiusz był architektem – projektował budynki, wykorzystując proporcje ludzkiego ciała – twierdził, iż ludzkie ciało jest modelem wszelkich proporcji, ponieważ postać z wyciągniętymi rękami i nogami wpisuje się w „doskonałe” figury geometryczne: kwadrat i koło.

Kilka słów o renesansie

NAZWA

Nazwa epoki pochodzi od francuskiego słowa **renaissance** (czytaj: renesans) i oznacza **odrodzenie**. Skąd takie określenie?

Odrodzenie

człowieka

- Doceniono godność i możliwości twórcze człowieka, wartość ziemskiego życia.
- Poznanie człowieka stało się najbardziej charakterystycznym dążeniem w tej epoce.

kultury antycznej

- Czerpano inspiracje ze starożytnej sztuki i filozofii.

CZAS TRWANIA

Granice chronologiczne renesansu **nie są wyraźne**. Nowe tendencje artystyczne i filozoficzne pojawiły się i trwały w różnych krajach w różnym czasie:

- we Włoszech najwcześniej, gdyż już w XIV w., i trwały przez cały XV w.; kolebką renesansu była **Florencja**;

- we Francji, w Niemczech, na obszarze Niderlandów (obecnie tereny Belgii, Holandii i Luksemburga) w XV i XVI w.;
- w **Polsce** przez **XVI w.** do lat trzydziestych XVII w.; były to czasy panowania ostatnich Jagiellonów – Zygmunta Starego i królowej Bony, ich syna Zygmunta Augusta – oraz pierwszych królów elekcyjnych – Stefana Batorego i Zygmunta III Wazy. Ze względu na wspaniałe osiągnięcia we wszystkich dziedzinach życia renesans w Polsce został nazwany **złotym wiekiem**.

Na charakter epoki wpłynęły ważne wydarzenia, które dały początek nowym tendencjom i poglądom oraz wpłynęły na rozwój kultury i nauki. Wśród nich można wymienić:

- **1450 r.** – **Jan Gutenberg** wynalazł ruchomą czcionkę, co zapoczątkowało **epokę druku**, dzięki czemu wiedza rozpowszechniała się dużo szybciej. Miało to duży wpływ na rozwój społeczeństw.
- **1492 r.** – **Krzysztof Kolumb odkrył** nieznany ląd – **Amerykę**. Stary Kontynent – Europa – dowiedział się o istnieniu innych terytoriów i cywilizacji. To wzbudziło ciekawość świata i chęć poznawania innych kultur. Odkryte tereny miały wpływ na rozwój handlu i wzbogacenie Europy, ponieważ stanowiły źródło siły roboczej, surowców i metali szlachetnych.
- **1453 r.** – **Konstantynopol został podbity przez Imperium Osmańskie**. Uciekinierzy z Bizancjum przybyli do Europy. Wśród nich byli także uczeni, którzy zostali przyjęci na europejskie uniwersytety. Wpłynęło to na popularyzację wiedzy i kultury antycznej. W konsekwencji odwoływanie się do starożytnych wzorców stało się cechą charakterystyczną nowej epoki.
- **1517 r.** – niemiecki zakonnik **Marcin Luter** ogłosił w Wittenberdze 95 tez, które jego zdaniem powinny zostać wprowadzone, aby Kościół spełniał duchowe potrzeby człowieka. Dał w ten sposób początek **reformacji**, czego konsekwencją było powstanie takich odłamów chrześcijaństwa, jak: luteranizm, kalwinizm, anglikanizm.
- **1519–1522** – **Ferdynand Magellan** odbył wyprawę dookoła świata, która potwierdziła, że **Ziemia jest okrągła**, a nie płaska, jak dotychczas uważano.
- **1543 r.** – ukazało się dzieło **Mikołaja Kopernika** *O obrotach sfer niebieskich*. Polski astronom udowodnił, że w **centrum świata** nie znajduje się Ziemia, lecz **Słońce**.

Humanizm (od łac. *humanus* – ludzki) – światopogląd stawiający człowieka, jego potrzeby materialne i duchowe w centrum zainteresowań nauki i sztuki.

SZTUKA RENESANSOWA

W renesansie artyści tworzyli pod dużym wpływem antyku. Obowiązywały klasyczne wyznaczniki piękna, tzw. styl klasyczny, obecny w dziełach starożytnych Greków lub Rzymian, wyróżniający się harmonią i proporcją. Szczególnie widoczny był w architekturze i rzeźbie, a także w malarstwie.

Architekturę renesansową cechowały:

- harmonia, regularność;
- forma skromna lub monumentalna, dopasowana do funkcji budowli;
- budowle zwieńczone kopułą;
- kolumny przy wejściu do budynku;
- arkady, czyli forma łuku wspartego na dwóch filarach;
- duże okna zakończone półkolistymi łukami.

Dziedziniec Zamku Królewskiego
na Wawelu, Kraków.

Kopuła katedry Santa Maria
del Fiore, Florencja.

Dla **malarstwa i rzeźby** renesansowej były charakterystyczne:

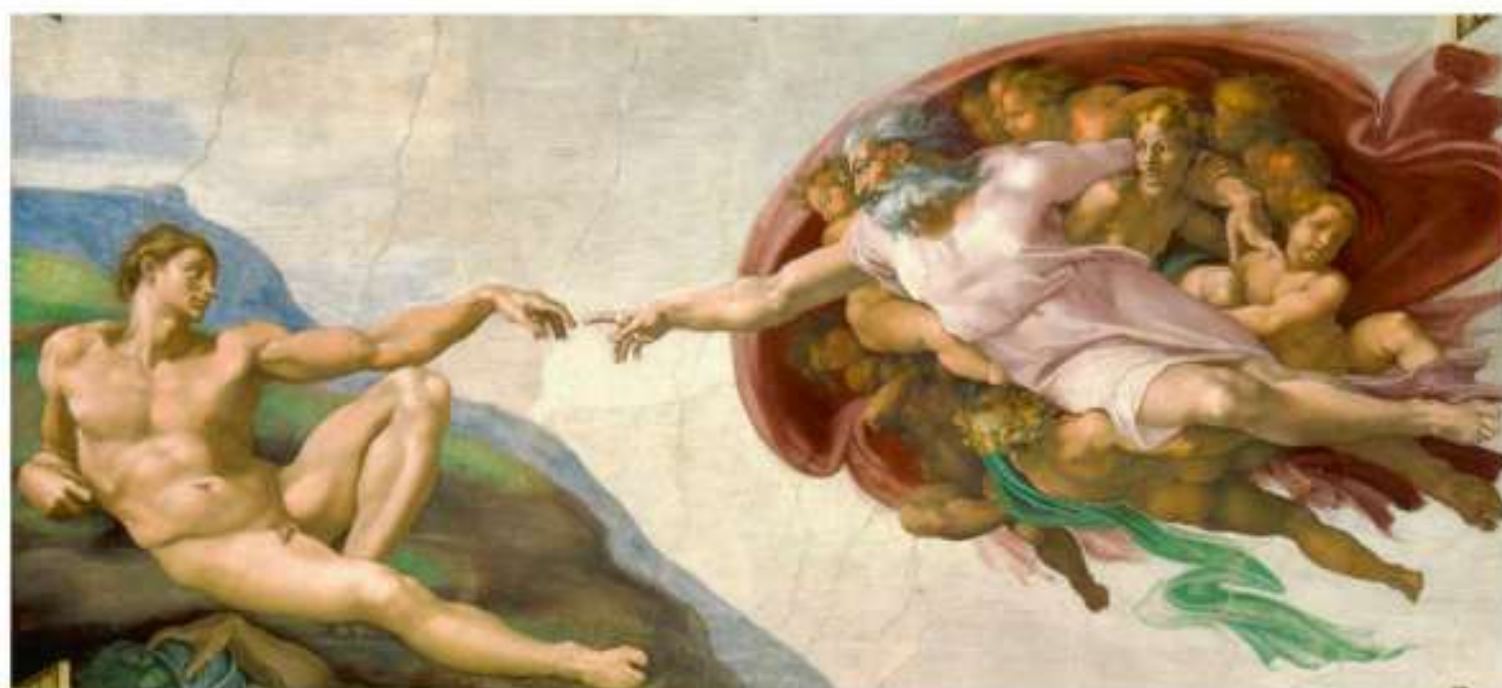
- portrety i rzeźbione popiersia zamawiane przez zamożnych ludzi;
- tematy mitologiczne i biblijne;

- proporcje ludzkiego ciała – wzorowane na antycznych;
- akty – nagość nie budziła wstydu, w renesansie utożsamiano ją z pięknem i formą przekazu innych wartości, takich jak miłość, mądrość czy przyjaźń.

Złudzenie trójwymiarowej przestrzeni w malarstwie osiągnięto dzięki perspektywie.

Michał Anioł, *Dawid*,
1501–1504.

Michał Anioł, *Stworzenie Adama*, 1510.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Nazwa epoki – renesans – oznacza odrodzenie.
- Renesans pojawił się w różnym czasie w różnych krajach Europy. Najwcześniej nastąpiło to we Florencji w XIV w.
- Na charakter epoki miały wpływ odkrycia geograficzne, wynalezienie druku, upadek Konstantynopola i reformacja w Kościele.
- Najbardziej charakterystyczny prąd umysłowy i kulturalny odrodzenia to humanizm.
- W sztuce renesansowej obowiązywały klasyczne wyznaczniki piękna, znane z antyku.

1. Człowiek renesansu

Jan Kochanowski ojcem poezji polskiej

ZANIM ZACZNIESZ

- Przypomnij sobie utwory Jana Kochanowskiego analizowane w szkole podstawowej. Były to fraszki, pieśni i treny. Zwróć uwagę na tematykę utworów, ich przesłanie, mądrość życiową, jaką zawierają.
- Dowiedz się, na których twórcach antyku wzorował się Jan Kochanowski. Czyje wiersze przetłumaczył na język polski?

Pomnik Jana Kochanowskiego
w Czarnolesie, 1980.

Jan Kochanowski jest najwybitniejszym twórcą polskiego renesansu. To on przeniósł na rodzimy grunt osiągnięcia antycznej kultury oraz europejskiego humanizmu. Jako jeden z pierwszych tworzył i zachęcał do pisania w języku polskim, dlatego nazywa się go ojcem poezji polskiej. Dla wielu twórców liryki był mistrzem, na którym się wzorowali, starali się mu dorównać i składali mu hołdy poetyckie.

„*Od czterech wdzięcznych wieków i dla wiecznej chwały,
Złotej jak miód natchniony w twym pisanym dzbanie,
Wszystkie kwitnące słodko lipy w Polsce całej
Pachną imieniem twoim, Kochanowski Janie!*

Leopold Staff

Jan Kochanowski – urodził się w Sycynie, około roku 1530. Był **starannie wykształcony**. Nauki wyzwolone studiował w Akademii Krakowskiej. W Królewcu (miasto w dawnych Prusach, dziś Kaliningrad w Rosji) nie tylko się uczył, lecz także zetknął się z ruchami reformacyjnymi. Natomiast w Padwie pogłębił znajomość greki, łaciny, retoryki; poznał europejską kulturę czasów renesansu, którą potem propagował w Polsce.

Jako człowiek wykształcony, bywający w świecie i posiadający ogłębłą towarzyską, bez trudu znajdował **posady w kancelariach polityków, biskupów, a nawet króla**. Pracował na dworze biskupa krakowskiego Filipa Padniewskiego, podkanclerzego Piotra Myszkowskiego i króla Zygmunta Augusta.

Wiódł **szczęśliwe życie rodzinne**. W 1574 r. poślubił Dorotę Podlodowską. Zamieszkał w dworku w Czarnolesie, w majątku odziedziczonym po rodzicach. Był **szlachcicem ziemianinem**. Uczestniczył także w **życiu politycznym**, sprawując funkcje posła ziemi sandomierskiej. Tworzył i wydawał utwory. Miał siedmioro dzieci: sześć córek i jednego syna, który urodził się już po śmierci poety. Zmarł w 1584 r. w Lublinie.

Twórczość Jana Kochanowskiego pokazuje, że należy **cieszyć się życiem**, jednak trzeba czynić to **z umiarem**. Jeżeli los doświadczy nas cierpieniem, powinniśmy pogodzić się z tym i potraktować to jako wskazówkę, jak w przyszłości żyć lepiej, mądrzej, pełniej. W najtrudniejszych sytuacjach wsparcia należy szukać w Bogu i jemu ofiarować nasze troski. Kochanowski jako humanista uczył szacunku dla życia, człowieka i natury. Swoje refleksje nad światem spisywał przez całe życie. Jego **twórczość jest bogata i różnorodna gatunkowo**. Napisał: *Pieśni, Fraszki*, poematy – *Satyr, Zgoda, Muza*, po stracie córki najbardziej intymne dzieło w całej jego twórczości – *Treny*, pierwszy polski dramat *Odprawa posłów greckich*, a także poetycką parafrazę *Psałterza Dawidowego*.

ZANIM ZACZNIESZ

- Opowiedz historię życia bohatera literackiego, którego podziwiasz. Uzasadnij swój wybór.

Znasz już fakty z życia Jana Kochanowskiego. Poza tym wstępne informacje o epoce przybliżyły ci wizerunek i światopogląd człowieka renesansu. Przeczytaj uważnie poniższy wiersz, który ma charakter **autobiograficzny**, i spróbuj spojrzeć na Jana z Czarnolasu jak na typowego **człowieka renesansu**.

Jan Kochanowski

Do gór i lasów

Wysokie góry i odziane¹ lasy!
Jako rad na was patrzę, a swe czasy
Młodsze wspominam, które tu zostały,
Kiedy na statek człowiek mało dbał².
Gdziem potym nie był? Czegom nie skosztował?
Jażem przez morze głębokie żeglował,
Jażem Francuzy, ja Niemce, ja Włochy,
Jażem nawiedził Sybilline lochy³.
Dziś żak spokojny, jutro przypasany
Do miecza rycerz; dziś między dworzany
W pańskim pałacu, jutro zasię cichy
Ksiądz w kapitule, tylko że nie z mnichy⁴
W szarej kapicy a z dwojakim płatem⁵;
I to czemu nic, jeśliż opatem?

¹ odziane lasy – ubrane w liście

² na statek [...] mało dbał – niedbający o ustatkowanie się

³ Sybilline lochy – grotą pod Neapolem, gdzie prawdopodobnie żyła wieszczka Sybilla

⁴ ksiądz [...] nie z mnichy – w latach 1564–1574 Kochanowski był proboszczem poznańskim z niższymi święceniami; nie wypełniał obowiązków duszpasterskich

⁵ z dwojakim płatem – na szary zakonny habit nakładano tzw. szkaplerz, czyli dwa płaty sukna noszone z przodu i z tyłu

Taki był Proteus⁶, mieniać się to w smoka,
To w deszcz, to w ogień, to w barwę obłoka.
Dalej co będzie? Srebrne w głowie nici;
A ja z tym trzymam, kto co w czas uchwyci.

Polscy poeci od średniowiecza do baroku, oprac. K. Żukowska, Warszawa 1997.

PYTANIA I POLECENIA

1. Fraszka *Do gór i lasów* jest utworem autobiograficznym. Jakie fakty z życia poety przedstawia? Odpowiedź uzasadnij stosownymi fragmentami.
2. Dlaczego podmiot liryczny zwraca się do gór i lasów? O czym to świadczy? Jaką rolę odgrywa natura w jego życiu?
3. Zastanów się, dlaczego podmiot liryczny nazywa siebie Proteusem. Wyjaśnij, co to oznacza.
4. Oceń, czy podmiot liryczny jest zadowolony z życia. Uzasadnij odpowiedź fragmentami z wiersza.
5. Wyjaśnij, czy *srebrne w głowie nici* przysparzają podmiotowi lirycznemu zmartwień.
6. Z kim podmiot liryczny chce *trzymać*, czyli przyjaźnić się?
7. Udowodnij, że podmiot liryczny to typowy człowiek renesansu.
8. Wskaż kogo ze znanych ludzi można nazwać człowiekiem renesansu. Uzasadnij wypowiedź faktami z życia tej osoby.
9. Określ formę wypowiedzi poetyckiej. W tym celu:
 - sprawdź długość wersów, układ i regularność rymów;
 - wskaż wypowiedzenia oznajmujące, pytające i wykrzyknikowe; wyjaśnij, jaką funkcję pełnią różne rodzaje wypowiedzi;
 - określ, o czym może świadczyć zróżnicowany sposób formułowania myśli przez podmiot liryczny.
10. Według poniższego wzoru wyjaśnij pisownię wyrazów z „ó”, „rz”, „ż” zamieszczonych poniżej: *zwróć, otwórz, piórko, wrócone, Bóg, główne, mówiący, lasów, twórczość, miód, uważano, przysparzają*.
Na przykład: podróże – po drogach – ó:o, ż:g

⁶ Proteus – w mitologii bóg morski przybierający różne kształty; w renesansie uznawany za symbol kreatywnego człowieka

Ważne pisma użytkowe

CV i podanie to pisma użytkowe, w których zapisujemy istotne szczegóły ze swojej biografii. Sporządzając te dokumenty, należy zachować ustaloną formę.

ZAPAMIĘTAJ!

Jak napisać CV?

CV to rodzaj życiorysu (łac. *curriculum vitae* – bieg życia, w skrócie CV) zapisany w punktach, blokach tematycznych, zawierających tylko istotne informacje. Wydarzenia podaje się w kolejności od najnowszych do najstarszych.

Dane osobowe:

imię nazwisko: Jan Iksiński

adres: ul. Krucza 1

22-330 Kraków

tel. 000000000

miejsce
na zdjęcie

Wykształcenie

Nazwa szkoły: Zespół Szkół Rzemiosła i Przedsiębiorczości w Krakowie

specjalność: kucharz

rok ukończenia: 2020

nazwa szkoły,
rok ukończenia;
kursy, szkolenia

Nazwa kursów: Cukiernik, 2018 r.

Znajomość języków obcych: język angielski, poziom A1, 2017 r.

Doświadczenie zawodowe:

- lipiec–grudzień 2018 r. – pomocnik kucharza w hotelu Cubus w Krakowie
- maj 2018 r. – praktyki zawodowe w hotelu Bryza w Sopocie
- sierpień 2017 r. – praktyki w pizzerii Gallus w Asyżu we Włoszech w ramach programu Erasmus+

Osiągnięcia:

- I nagroda Konkurs Gastronomiczny „Polskie Smaki”, Warszawa, 2017 r.
- wyróżnienie zawody baristów „Espresso na dobry dzień”, Poznań, 2017 r.

Dodatkowe informacje

- prawo jazdy kat. B (2019 r.)

prawo jazdy,
zainteresowania

ZAPAMIĘTAJ!

Jak napisać podanie?

Elementy podania

- Miejscowość i data – umieszcza się je w prawym górnym rogu.
- Dane osobowe – imię, nazwisko, adres, telefon, e-mail. Informacje te umieszcza się w lewym górnym rogu.
- Dane adresata – czyli osoby lub instytucji, do której kierujemy podanie, np.: nazwa instytucji i jej adres, dyrektor, prezes firmy. Umieszcza się je z prawej strony, pod datą.
- Treść podania, która składa się z:
 - wyjaśnienia celu podania, np.:
Zwracam się z uprzejmą prośbą o przyznanie mi stypendium...
Uprzejmie proszę o wydanie duplikatu świadectwa...
 - uzasadnienia, dlaczego, z jakich powodów oczekujemy, że prośba zostanie spełniona, np.:
Moja sytuacja materialna jest bardzo trudna, gdyż...
Duplikat świadectwa muszę dołączyć do dokumentów, które składam do...
Prośbę moją motywuję tym, że...
- Zwrot grzecznościowy zawierający prośbę o pozytywne rozpatrzenie sprawy.
- Podpis – podanie należy zakończyć własnoręcznym podpisem.
- Lista załączników – do niektórych podań dołącza się dodatkowe dokumenty, których listę należy zapisać w podaniu.

Jan Iksiński
ul. Krucza 1
22-330 Kraków
tel. 00 000 00 00

Kraków, 21.03.2019 r.

Pan Adam Kowalski
Dyrektor
Technikum Gastronomicznego nr 1
ul. Zielona 1
48-987 Kraków

PODANIE

Zwracam się z prośbą o wydanie duplikatu świadectwa ukończenia Technikum Gastronomicznego – specjalność kucharz małej gastronomii (rocznik 2010).

W marcu 2019 roku utraciłem świadectwo ukończenia szkoły, ponieważ skradziono moje dokumenty. W tym roku podejmuję pracę w hotelu „Smocza Jama” w Krakowie i świadectwo jest dokumentem, który muszę przedłożyć pracodawcy.

Proszę o pozytywne rozpatrzenie mojej prośby.

własnoręczny podpis

Załączniki:

1. Zaświadczenie z policji o zgłoszeniu kradzieży.

ZAPAMIĘTAJ!

Uwagi estetyczno-formalne

Podanie zapisuje się na papierze formatu A4. Tekst podania zazwyczaj jest krótki. Aby dokument wyglądał estetycznie, zapis należy odpowiednio rozmieścić, jak pokazano we wzorze. Treść podania powinna zawierać przynajmniej dwa akapity (wyróżnione wcięciem akapitowym lub odstępem między akapitami). Datę można podać, stosując cyfry arabskie do zapisu dnia, miesiąca i roku, np. 24.05.2012, składniki daty oddzielamy wówczas kropkami; można także podać miesiąc słownie, np. 24 maja 2012, lub znakami rzymskimi, np. 24 V 2012 – w obu tych przypadkach nie stawia się kropek między składnikami daty.

PYTANIA I POLECENIA

1. Napisz w zeszycie podanie o przyjęcie do sekcji żeglarskiej w Klubie Sportowym „Bałtyk”. W uzasadnieniu przedstaw swoje zainteresowania i doświadczenia związane z sportem.
2. Przygotuj w zeszycie swoje CV zgodnie ze wzorem zamieszczonym w podręczniku. Zwróć uwagę na poprawny zapis, interpunkcję i estetykę.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Jan Kochanowski jest najwybitniejszym twórcą polskiego renesansu.
- Fraszka *Do gór i lasów* to utwór, który ma charakter autobiograficzny.
- Podanie i życiorys należą do pism użytkowych, które wymagają odpowiedniej formy zapisu.
- Kolejność informacji w CV podaje się od wydarzeń najnowszych do najstarszych.
- Podanie musi zawierać pięć niezbędnych elementów: miejscowość i datę, dane nadawcy, dane adresata, treść i podpis.

2. Nie odkładaj szczęścia na potem

Motyw przyrody w twórczości renesansowej

ZANIM ZACZNIESZ

- Wskaż różne teksty kultury, w których można odnaleźć motyw przyrody. Podaj tytuły i autorów dzieł. Wyjaśnij, jaką rolę odgrywa w tych utworach przyroda.
- Mieszkańcy Soplicowa na co dzień obcowali z naturą. Wyjaśnij, czym dla nich była. Odpowiedź zilustruj przykładami z lektury.

W szkole podstawowej poznaliście fraszki i pieśni Jana Kochanowskiego, których bohaterem lirycznym był człowiek mówiący o swoich radościach, troskach i przemyśleniach na temat życia. Czasami zachwycał się naturą, innym razem biesiadował w gronie przyjaciół i cieszył się ich towarzystwem, a niekiedy płakał nad swym nieszczęściem...

Fraszka (z włoskiego *frasca* – gałązka, drobiazg) – to krótki utwór liryczny zazwyczaj rymowany i kończący się wyraźną puentą, często o charakterze humorystycznym lub ironicznym.

ZAPAMIĘTAJ!

Dla człowieka odrodzenia świat to wspaniała zagadka – odkrywa go, podziwia i korzysta z jego dóbr. Częścią tego świata była **przyroda**, a jej **bogactwo i piękno** stanowiły częsty motyw w renesansowej twórczości.

Jan Kochanowski

Na lipę

Gościu, siądź pod mym liściem, a odpoczni⁷
sobie!

Nie dójdzie cię tu słońce, przyrzekam ja tobie,
Choć się nawysszej⁸ wzbije, a proste promienie
Ściągną pod swoje drzewa rozstrzelane cienie.
Tu zawždy chłodne wiatry z pola zawiewają,
Tu słowicy, tu szpacy wdzięcznie narzekają⁹.
Z mego wonnego kwiatu pracowite pszczoły
Biorą miód, który potym szlachci¹⁰ pańskie
stoly.

A ja swym cichym szeptem sprawić
umiem snadnie¹¹,

Że człowiekowi lacno¹² słodki sen przypadnie.

Jablek wprawdzie nie rodzę, lecz mię pan tak kładzie¹³

Jako szczep napłodniejszy w hesperyskim sadzie.

Walery Eljasz, *Jan Kochanowski
z Orszulką, pod lipą,
w Czarnymlesie.*

J. Kochanowski, *Fraszki w wyborze*, oprac. J. Krzyżanowski, Warszawa 1979.

PYTANIA I POLECENIA

1. Kto jest podmiotem lirycznym fraszki? Uzasadnij odpowiedź cytatami z tekstu.
2. Do kogo zwraca się podmiot liryczny i czego oczekuje?
3. Wymień zalety lipy i potwierdź je słowami wiersza. Odpowiedź zapisz w zeszycie w formie tabeli według poniższego wzoru.

Cytat	Zalety lipy
„Nie dójdzie cię tu słońce”	daje cień w upalne dni

⁷ odpoczni – odpocznij

⁸ nawysszej – najwyżej

⁹ narzekają – zawodzą, śpiewają

¹⁰ szlachci – zdobi

¹¹ snadnie – łatwo

¹² lacno – łatwo

¹³ kładzie – uważa, uznaje

4. Te słowa mówią o tym, że właściciel bardzo ceni zalety lipy:
*Jabłek wprowadzie nie rodzę, lecz mię pan tak kładzie
Jako szczep najłodniejszy w hesperyjskim sadzie.*
- a) Dlaczego właściciel lipy nazywa ją jabłonią z hesperyjskiego sadu? Jakie „owoce” rodzi lipa? W uzasadnieniu wykorzystaj ilustrację Walerego Eliasza.
b) *Czarnoleska lipa* przeszła do języka literatury. Czego jest symbolem? Wnioski przedstaw w zeszycie w formie mapy myśli.
5. Lipa została spersonifikowana. Przypomnij sobie poznane w szkole podstawowej pojęcie *personifikacja*. Następnie wymień ludzkie cechy lipy. Zwróć uwagę na język, jakim posługuje się podmiot liryczny, gdyż na podstawie użytych słów również można ją scharakteryzować.
6. Uzasadnij zastosowanie personifikacji w wierszu *Na lipę*. Odpowiedz na pytania.
a) Co dzięki takiemu zabiegowi zyskała wypowiedź liryczna?
b) Jaki jest stosunek podmiotu lirycznego do natury?
c) Jaką rolę w życiu podmiotu lirycznego odgrywa przyroda?

KONTYNUACJE I NAWIĄZANIA

Leopold Staff

Wysokie drzewa

O, cóż jest piękniejszego niż wysokie drzewa,
W brązie zachodu kute wieczornym promieniem,
Nad wodą, co się pawich barw blaskiem rozlewa,
Pogłębiona odbitych konarów sklepieniem.
Zapach wody, zielony w cieniu, złoty w słońcu,
W bezwietrzu sennym ledwo miesza się, kołysze,
Gdy z łąk koniki polne w sierpniowym gorącu
Tysiącem srebrnych nożyc szybko strzygą ciszę.
Z wolna wszystko umilka, zapada w krąg głusza
I zmierzch ciemnością smukłe korony odziewa,
Z których widmami rośnie wyzwolona dusza...
O, cóż jest piękniejszego niż wysokie drzewa!

L. Staff, *Poezje zebrane*, t. 2, oprac. L. Michalska,
Warszawa 1967.

Leopold Staff (1878–1957)

– nazywa się go poetą trzech pokoleń, ponieważ tworzył w trzech epokach: Młodej Polsce, dwudziestoleciu międzywojennym i po wojnie. Jego twórczość poruszała tematy związane z człowiekiem, naturą i klasycznym pięknem. Opublikował wiele tomików wierszy, m.in.: *Sny o potędze*, *Barwy miodu*, *Martwą pogodę*. Za osiągnięcia literackie został wyróżniony tytułem *doctora honoris causa*¹⁴ Uniwersytetu Warszawskiego i Jagiellońskiego. W 1950 r. był nominowany do Literackiej Nagrody Nobla.

¹⁴ *doctor honoris causa* (z łac. doktor dla zaszczytu) – akademicki tytuł honorowy nadawany przez uczelnie osobom szczególnie zasłużonym dla nauki i kultury

PYTANIA I POLECENIA

1. Zinterpretuj zakończenie utworu. Jak myślisz, jaką funkcję pełni powtórzenie na początku i na końcu tego samego wersu?
2. Wymień elementy krajobrazu, które „namalował” słowami podmiot liryczny.
3. Zinterpretuj metaforę zawartą we fragmencie: *wysokie drzewa/W brązie zachodu kute wieczornym promieniem*. W tym celu odpowiedz na pytania pomocnicze:
 - a) Kto jest rzeźbiarzem?
 - b) Jakim posługuje się narzędziem?
 - c) W jakim materiale pracuje?
4. Podmiot liryczny w opisie krajobrazu odwołuje się nie tylko do zmysłu wzroku, lecz także do słuchu i węchu.
 - a) Jakie dźwięki natury słychać w słowach: *Tysiącem srebrnych nożyc szybko strzygą ciszę?*
 - b) Postaraj się odpowiedzieć, jak może pachnieć zapach *zielony*, a jak *złoty*.
5. Jak rozumiesz myśl zawartą w wersie: *Z których widmami rośnie wyzwolona dusza...*? Odpowiedz na pytania:
 - a) Z jakiego powodu „rośnie dusza”?
 - b) Jak zmienia się człowiek, gdy jego dusza rośnie?
 - c) Od czego się wyzwala?
6. Powtórnie przeanalizuj pierwszy i ostatni wers. Wskaż różnicę w znaczeniu wypowiedzi składających się z tych samych słów. Co zmodyfikowało ich znaczenie?
7. Drzewo jest bohaterem lirycznym utworów Jana Kochanowskiego i Leopolda Staffa. Porównaj oba sposoby przedstawienia drzew, biorąc pod uwagę kryteria:
 - wielkość drzew;
 - charakter drzew – osobowość, temperament, np. czy cechuje je powaga czy poczucie humoru, dostojność czy prostota;
 - korzyści, jakie dają człowiekowi.
8. Wskaż podobieństwa w sposobie przedstawiania przyrody przez renesansowego i współczesnego twórcę. Jaką rolę odgrywa natura w ich twórczości?
9. Obaj poeci zastosowali personifikację w utworach, ale w odmienny sposób. Na czym polega różnica?

Ciesz się życiem

Po ukończeniu zagranicznych studiów Jan Kochanowski nie wrócił do rodzinnego majątku. Jako wykształcony humanista otrzymał pracę na dworach możnych, na przykład podkanclerzego Piotra Myszkowskiego, biskupa Filipa Padniewskiego, hetmana Jana Tarnowskiego. Był również jednym z sekretarzy królewskich.

W tym okresie **jego twórczość rozkwitła**. Wpłynął na to **dworski klimat**, który działał inspirująco, ponieważ Kraków skupiał wówczas wybitnych humanistów i twórców. Prowadzono intensywne **życie towarzyskie**, czego literackim dowodem jest fraszka *O doktorze Hiszpanie*. **Motyw zabawy**, która stanowi część szczęśliwego życia, często pojawiał się w utworach renesansowych.

Jan Kochanowski

*O doktorze Hiszpanie*¹⁵

„Nasz dobry doktor spać się od nas bierze,
Ani chce z nami doczekać wieczerze.”
„Dajcie mu pokój! najdziem go w pościeli,
A sami przedsię¹⁶ bywajmy weseli.”
„Już po wieczerzy, pódźmy do Hiszpana!”
„Ba, wierę¹⁷ pódźmy, ale nie bez dzbana.”
„Puszczaj doktorze, towarzyszu miły!”
Doktor nie puścił, ale drzwi puściły¹⁸.
„Jedna nie wadzi, daj ci Boże zdrowie!”
„By jeno jedna” – doktor na to powie.
Od jednej przyszło aż więc do dziewięci,
A doktorowi mózg się we łbie mąci.
„Trudny – powiada – mój rząd¹⁹ z tymi pany:
Szedłem spać trzeźwio, a wstanę pijany.”

J. Kochanowski, *Fraszki w wyborze*, oprac. J. Krzyżanowski, Warszawa 1979.

¹⁵ doktor Hiszpan – Piotr Rojzjusz, lekarz, prawnik, poeta, wybitny hiszpański humanista, dworzanin i doradca króla Zygmunta Augusta

¹⁶ przedsię – tu: jednak

¹⁷ wierę – naprawdę

¹⁸ drzwi puściły – zostały wyważone

¹⁹ rząd – tu: porządek, ład

PYTANIA I POLECENIA

1. Kim są bohaterowie fraszki?
2. Przedstaw etapy spotkania towarzyskiego.
3. Oceń, czy fraszka *O doktorze Hiszpanie* jest pochwałą wesolej biesiady, czy jest też krytyką pijaństwa. Wskaż słowa wiersza, które uzasadniają słuszność twojego stanowiska.

ZAPAMIĘTAJ!

We fraszce użyto **czasowników w trybie rozkazującym**. Wyrazy w tej formie mogą pełnić funkcje:

- **polecenia**, np. *Otwórz okno*.
- **żądania, rozkazu**, np. *Otwórz okno!*
- **perswazji**, np. *Otwórz okno, żeby wpuścić trochę świeżego powietrza*.
- **prośby**, np. *Otwórz okno, proszę*.
- **rad**, np. *Otwórz okno, gdy w sali robi się duszno*.

4. a) Przerysuj do zeszytu tabelę i ją uzupełnij. Odmień w trybie orzekającym i przypuszczającym czasowniki podane w trybie rozkazującym. Określ, w jakiej funkcji trybu rozkazującego występuje podany czasownik.

Tryb orzekający	Tryb przypuszczający	Tryb rozkazujący	Funkcja trybu rozkazującego
dajecie	dawalibyście	dajcie	polecenie
		bywajcie	
		pójdźmy	
		puszczaj	

b) Wyciągnij wnioski i zapisz w zeszycie uzupełnione zdania.

- We fraszce *Na lipę* przeważają czasowniki trybu rozkazującego w funkcji ... (polecenia/rozkazu).
 - Świadczy to o tym, że poeta ... (pochwala biesiadę/krytykuje pijaństwo).
5. Wyjaśnij, dlaczego poeta we fraszce posłużył się dialogiem. Czy ta forma wypowiedzi lirycznej koresponduje z treścią?

Ludzi renesansu fascynowała kultura antyczna, a zwłaszcza człowiek tamtej epoki, który poszukiwał wiedzy o świecie i sobie samym. Stawiał różne filozoficzne pytania, na przykład co robić, aby życie było i wartościowe, i szczęśliwe. Odpowiedź już w antyku znaleźli **epikurejczycy**.

ZAPAMIĘTAJ!

Wskazówki epikurejczyków dotyczące szczęśliwego życia, którymi inspirował się człowiek renesansu:

- **brak cierpienia** jest już szczęściem;
- uświadamiaj sobie, dlaczego jesteś człowiekiem szczęśliwym; ćwicz postawę **wdzięczności**;
- **sprawiaj sobie przyjemności**, ale odrzucaj te przyjemności, które przyniosą złe konsekwencje; bądź rozsądny;
- **poprzestawaj na małym**, czyli ciesz się z drobnych przyjemności, zwyczajnych sytuacji, rzeczy, ludzi, których spotykasz;
- nie odkładaj przyjemności na potem, ciesz się tu i teraz, po prostu chwytaj dzień – **carpe diem**;
- **zdobywaj wiedzę**, bo ona pomaga pokonać lęk przed nieznanym światem (brak lęku jest szczęściem);
- **nie bój się śmierci**, nie myśl o niej; Epikur powiedział, że póki jesteśmy, nie ma śmierci, a gdy ona przychodzi, nas już nie ma.

Jan Kochanowski

Pieśń XX

Księgi pierwsze

Milo szaleć, kiedy czas po temu,
A tak, bracia, przypij każdy swemu²⁰,
Bo o głodzie nie chce się tańcować,
A podpiwszy, łatwiej²¹ już błaznować.

Niech się tu nikt z państwem nie ozywa²²
Ani z nami powagi używa²³,
Przywileje powieśmy na kolku,
A ty wedle²⁴ pana siądz, pacholku²⁵!

²⁰ przypij każdy swemu – napij się z osobą siedzącą obok

²¹ łatwiej – łatwiej

²² Niech się tu nikt z państwem nie ozywa – niech nikt się nie wywyższa

²³ powagi używa – pokazuje, jaki jest ważny

²⁴ wedle – obok

²⁵ pacholek – służący

Tam dobra myśl nigdy nie postoi,
Gdzie z rejestru patrzą, co przystoi²⁶;
A powiem wam, że się tym świat słodzi,
Gdy koleją²⁷ statek²⁸ i żart chodzi.
Ale to mój zysk, że mię słuchacie,
A żadnej mi pełnej nie podacie;
Znał kto kiedy poetę trzeźwego?
Nie uczyni taki nic dobrego.

Przedsię do mnie²⁹, a ja nie zawiodę;
Wy też drudzy, co macie pogodę³⁰,
Każdy swojej³¹ włóż w ucho leda co³²,
Nie macie tu oglądać się na co.

I z namędrszym nie trzymam w tej mierze,
Kto się długo na dobrą myśl bierze³³;
Czas ucieka, a żaden nie zgadnie,
Jakie szczęście o jutrze przypadnie.

Dziś bądź wesół, dziś użyj biesiady,
O przyszłym dniu niechaj próznej rady³⁴:
Już to dawno Bóg obmyślił w niebie,
A k'tej³⁵ radzie nie przypuszczą ciebie.

J. Kochanowski, *Dzieła polskie*, oprac. J. Krzyżanowski, Warszawa 1978.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wskaż fragment pieśni, w którym podmiot liryczny ujawnia, kim jest.

²⁶ z rejestru patrzą co przystoi – zachowują się według reguł grzecznościowych

²⁷ koleją – kolejno, na zmianę

²⁸ statek – tu: stateczność, rozwaga

²⁹ przedsię do mnie – zatem do mnie, w domyśle: pić

³⁰ drudzy, co macie pogodę – inni, którzy macie okazję, sposobność

³¹ każdy swojej – w domyśle: towarzysze, kobiecie

³² włóż w ucho leda co – powiedz cokolwiek

³³ Kto się długo na dobrą myśl bierze – jeśli ktoś długo zbiera się do zabawy

³⁴ niechaj próznej rady – zaniechaj niepotrzebnych myśli

³⁵ k'tej – do tej

2. Przedstaw sytuację liryczną – podaj, gdzie i kiedy wypowiada się podmiot liryczny.
3. Wyjaśnij, jakie warunki – zgodnie z tekstem utworu – należy spełnić, aby spotkanie towarzyskie było udane.
4. Przedstaw poglądy epikurejskie, które zostały wyrażone w pieśni.
5. Zredaguj w zeszycie regulamin dobrej zabawy zawierający wskazówki dla twoich rówieśników.
 - a) Nadaj oryginalny tytuł regulaminowi.
 - b) Ułóż punkty regulaminu z wykorzystaniem:
 - odpowiedniego słownictwa, np. *powinien, musi, należy, wolno, zakaz*;
 - czasowników w trybie rozkazującym w różnej funkcji;
 - właściwych znaków interpunkcyjnych.
 - c) Uwzględnij kary obowiązujące za nieprzestrzeganie zasad.
 - d) Zaznacz, gdzie obowiązuje ten regulamin i kto jest autorem.

Nie dla nas nieczytanie lektur, czyli „nie” z rzeczownikami odczasownikowymi

ZAPAMIĘTAJ!

Na poprzedniej lekcji użyto sformułowania *nieprzestrzeganie zasad*. Wyraz z „nie” zapisano łącznie. Jednak błędy w zapisie wyrazów tego typu są częste. Dlaczego?

Takie wyrazy to **rzeczowniki odczasownikowe**, które nazywają czynności, np. spanie, rozumienie, picie. Niektórzy mylą je z czasownikami. Unikniesz pomyłki, jeśli zwrócisz uwagę, że te wyrazy:

- odpowiadają na pytanie *co to jest?* – czyli na pytanie rzeczownika;

- odmieniają się przez przypadki:

Przypadek	Liczba pojedyncza
M.	nieprzestrzeganie
D.	nieprzestrzegania
C.	nieprzestrzeganiu
B.	nieprzestrzeganie
N.	nieprzestrzeganiem
Ms.	nieprzestrzeganiu
W.	nieprzestrzeganie

Partykułę „nie” z rzeczownikami pisze się łącznie.

Czasownik z „nie”	Rzeczownik z „nie”
nie pisać	niepisanie
nie czytać	nieczytanie
nie wykonać	niewykonanie

Wyjątki od tej reguły występują w zdaniach, w których „nie” jest nie tylko zaprzeczeniem, lecz także wprowadza przeciwstawienie, np.:

Odtąd już nie chodzenie, ale bieganie do szkoły stało się jego pasją.

PYTANIA I POLECENIA

1. Przepisz podany dialog do zeszytu, przekształcając czasowniki w nawiasach na odpowiednio:

- „nie” z czasownikiem w odpowiedniej formie;
 - „nie” z rzeczownikiem odczasownikowym;
 - „nie” w funkcji przeciwstawienia z rzeczownikiem odczasownikowym.
- Zaznacz, którą regułą się posłużyłeś/postużyłaś.

– (czytać) lektur to poważny problem. To... wada ... – tu polonistka zawiesiła głos, jakby szukała właściwego słowa, ale szło jej nie najlepiej. I wówczas niespodziewanie przerwał jej Wojtek, nasz najlepszy sportowiec w szkole.

– Nie zgadzam się. Brak gimnastyki, (ruszać się) też doprowadza do wad, na przykład wad postawy – stwierdził z uśmiechem.

– Może wady postawy są bardziej widoczne, ale (myśleć) też bardzo razi. Jeśli (umieć) słuchać i ciekawie o czymś opowiadać, to niewiele znaczysz w grupie – dodał Piotr, nasz klasowy filozof.

– (mówić) o sobie, ale słuchanie innych jest o wiele ważniejsze – wtrącił Jakub.

– To prawda. (okazywać) szacunku rozmówcy jest niegrzeczne – stwierdziła polonistka.

- Ale żeby nawiązać dialog, musisz mieć argumenty i powoływać się na fakty, a fakty to wiedza.
- Racja. (*zabierać*) głosu w dyskusji odbiera nam atrakcyjność, bo nie współtworzymy atmosfery ciekawego spotkania – ktoś dopowiedział.
- A według mnie – wtrącił Piotr – to (*mówić*) decyduje o jakości spotkania, ale ciekawe poglądy. One przede wszystkim są inspiracją gorącej dyskusji. A tylko taka jest warta uwagi.
- Czy dobrze rozumiem? Według was czytanie wzbogaca naszą wiedzę i umiejętność prowadzenia dialogu? – z triumfem zawiesiła głos polonistka.
- To było oczywiście pytanie retoryczne, pani profesor? – odparli z uśmiechem chłopcy. – Czytać? (*czytać*)? Oto pytanie, na które znamy odpowiedź!

2. Poćwicz umiejętności poprawnej pisowni, które nabyłeś/nabyłaś w szkole podstawowej. Uzupełnij zalecenia dotyczące właściwego zachowania. Zadanie zapisz w zeszycie.

Uprasza się o (*nie trzaskać*) drzwiami.

Prosimy o (*nie palić*) na terenie placówki.

(*nie pić*) odpowiedniej ilości wody grozi odwodnieniem.

(*nie spóźniać się*) jest wyrazem rzetelnego traktowania swoich obowiązków.

Prosimy o (*nie dokarmiać*) zwierząt w klatkach i na wybiegu.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Fraszka to krótki, wierszowany utwór liryczny z wyraźną puentą.
- Twórczość Jana Kochanowskiego zawiera wiele odwołań do antyku, z którego poeta czerpał inspirację; znajdziemy je np. w fraszce *Na lipę*.
- Bogactwo i piękno przyrody to częsty motyw występujący w utworach renesansowych, także w twórczości Jana Kochanowskiego, np. w fraszce *Na lipę*.
- Charakterystycznym motywem w utworach renesansowych jest zabawa, która stanowi część szczęśliwego życia. Przykładem tekstu zawierającego ten motyw jest fraszka Jana Kochanowskiego *O doktorze Hiszpanie*.
- Ludzi renesansu fascynowała kultura antyczna, m.in. filozofia epikurejska. Poglądy epikurejskie można odnaleźć w *Pieśni XX*, z *Ksiąg pierwszych* Jana Kochanowskiego.
- Pieśń to najstarszy gatunek liryczny związany z muzyką.
- Rzeczowniki pochodzące od czasowników nazywają czynności. Są niekiedy mylone z czasownikami.
- Partykułę „nie” z rzeczownikami pisze się łącznie. W razie wątpliwości, jak dany wyraz zapisać z „nie”, należy spróbować odmienić go przez przypadki. Wyraz, który można odmienić, jest rzeczownikiem.

3. Zachowaj rozwagę, spokój, umiar...

Jan Kochanowski – stoik swoich czasów

ZANIM ZACZNIESZ

- Przypomnij postać Petroniusza – bohatera *Quo vadis* Henryka Sienkiewicza. Jak zachował się w obliczu śmierci?
- Powiedz, co zrobił Skawiński – bohater *Latarnika* Henryka Sienkiewicza – po utracie kolejnej posady. Co pomogło mu w trudnej sytuacji?

Jak żyć szczęśliwie? Odpowiedzi na to pytanie szukali nie tylko epikurejczycy, lecz także greccy filozofowie zwani **stoikami**. Twierdzili, że kluczem do szczęścia jest **spokój wewnętrzny osiągnięty poprzez niezależnienie się od czynników zewnętrznych**. Jan Kochanowski jako prawdziwy człowiek renesansu podzielał zarówno poglądy epikurejskie, jak i stoickie. Wyraz tych przekonań dał w swojej twórczości.

ZAPAMIĘTAJ!

Wskazówki stoików dotyczące szczęśliwego życia, którymi inspirował się człowiek renesansu:

- Bądź rozsądny, kieruj się **rozumem**.
- **Panuj nad emocjami**, bo w chwilach wzburzenia podejmujesz złe decyzje. Zachowaj stoicki spokój.
- Zawsze stosuj zasadę tzw. **złotego środka**, czyli umiaru. Ciesz się, ale nie okazuj nadmiernej radości. Przeżywaj smutek, ale nie popadaj w rozpacz.
- **Pogódź się** z tym, co przynosi los. **Nie wygrasz z fortuną**³⁶. Bunt przeciw temu, co nieuniknione, tylko powiększa cierpienie.
- Spróbuj znaleźć **pozytywną stronę trudnej sytuacji**. Z przykrych doświadczeń można wynieść naukę.
- **Cnota jest wartością**, więc żyj uczciwie. To daje zadowolenie, szacunek i spokój wewnętrzny.
- Zdobywaj **wiedzę**. Ona pozbawi cię lęku przed nieznanym światem, pomoże dokonywać dobrych wyborów.
- Żyj w **zgodzie z prawami natury**. Poznawaj naturę świata i własną.
- **Pracuj nad sobą**. Doskonal się.

³⁶ fortuna – los, majątek; Fortuna była znaną z rzymskiej mitologii boginią obfitości, losu i szczęścia, ślepego przypadku; przedstawiano ją z rogiem obfitości, sterem (uważano ją za sternika życia ludzkiego), z zawiązanymi oczami.

Jan Kochanowski

Pieśń IX

Księgi pierwsze

Chcemy sobie być radzi³⁷?
Rozkaż, panie, czeladzi,
Niechaj na stół dobrego wina przynaszają,
A przy tym w złote gęśli³⁸ albo w lutnię³⁹ grają.

Kto tak mądry, że zgadnie,
Co nań jutro przypadnie?
Sam Bóg wie przyszłe rzeczy, a śmieje się z nieba,
Kiedy się człowiek troszcze więcej, niżli trzeba.

Szafuj gotowym⁴⁰ bacznie!
Ostatek, jako zaczniesz,
Tak Fortuna niech kona⁴¹: raczy li łaskawie,
Raczy li też inaczej; my siedziem w jej prawie⁴².

U Fortuny to snadnie,
Że kto stojąc upadnie;
A który był dopiero u niej pod nogami,
Patrzajże go po chwili, a on gardzi nami.

Wszystko się dziwnie plecie
Na tym tu biednym świecie;
A kto by chciał rozumem wszystkiego dochodzić,
I zginie, a nie będzie umiał w to ugodzić.

Próżno ma mieć na pieczy
Śmiertelny wieczne rzeczy;
Dosyć na tym, kiedy wie, że go to nie minie,
Co z przejrzienia⁴³ Pańskiego od wieku mu płynie.

A nigdy nie zablądzi,
Kto tak umysł narządzi,

³⁷ sobie być radzi – zabawić się, weselić się wspólnie

³⁸ gęśle – rodzaj prymitywnych skrzypiec

³⁹ lutnia – instrument szarpany, symbol sztuki poetyckiej

⁴⁰ szafuj gotowym – rozporządzaj tym, co posiadasz, np. gotówką

⁴¹ niech kona – tu: niech dokona, doprowadzi do skutku

⁴² siedziem w jej prawie – podlegamy jej prawom

⁴³ z przejrzienia – z postanowienia, z przeznaczenia

Jakoby umiał szczęście i nieszczęście znosić,
Temu mężnie wytrzymać, w owym się nie wznosić.

Chwałę szczęście stateczne⁴⁴:
Nie chce li też być wieczne,
Spuszczę⁴⁵, com wziął, a w cnotę własną się ogarnę
I uczciwej chudoby⁴⁶ bez posagu pragnę.

Nie umiem ja, gdy w żagle
Uderzą wiatry nagle,
Krzyżem padać i świętych przenajdować⁴⁷ dary,
Aby łakomej wodzie tureckie towary

Bogactwa nie przydały
Wpadwszy gdzie między skały;
Tam ja bezpiecznym sercem⁴⁸ i pełen otuchy
W równej fuście⁴⁹ popłynę przez morskie rozruchy.

J. Kochanowski, *Dzieła polskie*, oprac. J. Krzyżanowski, Warszawa 1978.

PYTANIA I POLECENIA

1. Zastanów się, kto jest podmiotem lirycznym: uczestnik biesiady czy mędrzec, filozof poszukujący sensu i zasad życia. Odpowiedź uzasadnij fragmentami tekstu.
2. Jakie warunki są potrzebne, aby zabawa dawała radość?
3. Na podstawie utworu uzasadnij, dlaczego należy sprawiać sobie przyjemności i cieszyć się chwilą.
4. Wskaż fragmenty *Pieśni IX*, które wyrażają stoickie poglądy.
5. Przeczytaj definicję cnoty. Na jej podstawie zredaguj w zeszycie własną definicję. Postaraj się użyć jak najmniejszej ilości słów, ponieważ ich nadmiar utrudnia zrozumienie treści. Możesz wypisać słowa kluczowe lub przedstawić definicję graficznie (na wykresie, z wykorzystaniem ikon itp.).
cnota, filoz. zbiór zalet charakteru, postawa lub siła moralna wyrażająca się w dążeniu do doskonałości i w przestrzeganiu zasad budzących szacunek.

⁴⁴ szczęście stateczne – niezmienny los

⁴⁵ spuszczyć – tu: oddać

⁴⁶ chudoba – skromny dobytek

⁴⁷ przenajdować – zjednywać, przekupić

⁴⁸ bezpiecznym sercem – z sercem wolnym od obaw, z poczuciem bezpieczeństwa

⁴⁹ w równej fuście – w małej łódce

Życie cnotliwe, czyli życie wg norm etyki, to przedkładanie dobra etycznego nad przyjemności, umiejętność ograniczania realizacji swoich (np. czysto biologicznych) popędów. Na ukształtowanie się europejskiego pojęcia cnoty wywarła wpływ teoria 4 cnót Platona (mądrość, męstwo, umiarkowanie, sprawiedliwość), do których nawiązywał Arystoteles, wyliczając podstawowe cnoty intelektu (teoretycznie: mądrość, wiedza, pojętność; cnoty praktyczne: sztuka i roztropność); dla stoików [...] cnota to intencja czynienia dobra, przez epikurejczyków [...] cnota jest utożsamiana ze szczęściem, bowiem człowiek szczęśliwy potwierdza tym samym swoje zalety moralne [...].

Encyklopedia PWN, <https://link.operon.pl/oi> [dostęp: 26.01.2023].

Jan Kochanowski

Pieśń IX

Księgi wtóre

Nie porzucaj nadzieje,
Jakoć się kolwiek dzieje⁵⁰:
Bo nie już słońce ostatnie⁵¹ zachodzi,
A po zlej chwili piękny dzień przychodzi.

Patrzaj teraz na lasy,
Jako prze zimne czasy
Wszystkę swą krasę⁵² drzewa utraciły,
A śniegi pola wysoko przykryły.

Po chwili wiosna przyjdzie,
Ten śnieg z nienagła⁵³ zyjdzie
A ziemia, skoro słońce jej zagrzeje,
W rozliczne barwy znowu się odzieje.

Nic wiecznego na świecie:
Radość się z troską plecie,
A kiedy jedna weźmie moc nawiętszą,
Wtenczas masz ujrzeć⁵⁴ odmianę naprędszą.

Ale człowiek zhardzieje,
Gdy mu się dobrze dzieje;

⁵⁰ jakoć się kolwiek dzieje – cokolwiek się zdarzy

⁵¹ ostatnie – po raz ostatni

⁵² krasa – uroda, piękno

⁵³ z nienagła – nie nagle, stopniowo

⁵⁴ masz ujrzeć – na pewno ujrzysz

Więc też, kiedy go Fortuna omyli,
Wnet głowę zwiesi i powagę zmyli⁵⁵.

Lecz na szczęście wszelakie
Serce ma być jednakie;
Bo z nas Fortuna w żywe oczy szydzi,
To da, to weźmie, jako się jej widzi.

Ty nie miej za stracone,
Co może być wrócone:
Siła Bóg może wywrócić w godzinie;
A kto mu kolwiek ufa, nie zaginie.

J. Kochanowski, *Dzieła polskie*, oprac. J. Krzyżanowski, Warszawa 1978.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wyjaśnij, jakie jest główne przesłanie utworu. Wskaż słowa, w których się zawiera.
2. Wytłumacz, w jaki sposób świat przyrody potwierdza tezę *Nie porzucaj nadzieje*.
3. Podaj, w jaki sposób i czym można się pocieszać w trudnych momentach życia – zgodnie z przesłaniem utworu.
4. Wyjaśnij kto, zgodnie z utworem, ma wpływ na los człowieka.
5. Na podstawie tekstu wymień cechy Fortuny.
6. Dlaczego podmiot liryczny odwołuje się do Boga? Oceń, komu ufa bardziej: Fortunie czy Bogu.
7. Jaka jest rola nadziei w życiu człowieka? Odwołaj się do własnych doświadczeń lub przykładów z literatury.
8. Wskaż fragment wiersza, który najpełniej potwierdza stoickie poglądy.
9. Przeanalizuj budowę wiersza i podaj:
 - a) z ilu wersów składają się zwrotki;
 - b) ile sylab znajduje się w każdym wersie pierwszej zwrotki;
 - c) czy długość wersów powtarza się w następnych strofach;
 - d) rodzaje rymów występujących w wierszu.
10. Na podstawie odpowiedzi do zadania 9. ustal, jaką budowę ma wiersz – regularną czy nieregularną. Uzasadnij, czy taka forma wiersza odpowiada jego treści.
11. Zredaguj w zeszycie własną definicję pieśni jako gatunku literackiego. Wykorzystaj odpowiedzi udzielone w zadaniach 9. i 10. Uzupełnij swój tekst wiadomościami ze słownika terminów literackich.

⁵⁵ powagę zmyli – utraci powagę

PYTANIA I POLECENIA

1. Przyjrzyj się dokładnie ilustracji. Zinterpretuj jej symbolikę. W tym celu odpowiedz na poniższe pytania.

- Jak wygląda Fortuna? Określ jej wiek, płeć, wymień elementy stroju.
- Dlaczego ta postać ma przepaskę na oczach?
- Jaką czynność wykonuje Fortuna?
- Dlaczego nie znajduje się na pierwszym planie ilustracji?
- Kim są ludzie umieszczeni na kole? Określ, z jakiego stanu pochodzą, oraz oszacuj ich wiek.
- Zastanów się, czy są to różni ludzie, czy może ilustracja przedstawia jednego człowieka na różnych etapach życia. Uzasadnij swoją interpretację.
- Czy położenie tych osób jest stałe? Kto o tym decyduje?
- Zwróć uwagę na kolorystykę. Kto został namalowany w intensywnych kolorach, a kto – w delikatnych? Jak myślisz, czy intensywność barw jest zgodna z ważnością i pozycją społeczną tych osób?

Koło Fortuny – karta tarota przedstawiająca Fortunę.

2. Napisz w zeszycie wypracowanie na temat *Fortuna kołem się toczy. Rozważ słuszność tego powiedzenia, powołując się na losy wybranej postaci literackiej lub filmowej.*

- Użyj frazeologizmów:
 - *wybraniec fortuny* – szczęśliwiec;
 - *fortuna uśmiecha się do kogoś* – komuś się szczęści;
 - *kusić fortunę* – niepotrzebnie ryzykować;
 - *fortuna kołem się toczy* – powodzenie w życiu jest zmienne;
 - *robić fortunę* – zarabiać dużo pieniędzy, gromadzić majątek.

L.U.C

Fruń

Fruń przed siebie fruń
jutro niebo wczoraj grunt
fruń tu i teraz fruń
smak wolności zapach chmur

Dla Boga jak liść dla liści jestem bogiem
wygrywam z nimi wyścig tyle lat z każdym rokiem
las milknie jak złe myśli umiera ja dalej krokiem
sięgam po przeżyć kiści nieśmiertelności okiem

rozjeżdżam liście w szmerach wyblakłe jak wspomnienia
jedno i drugie było chwilą słońca i cienia
jestem tu i teraz natury jedność istnienia
widok dech zapiera elektryczne doświadczenia

listopad uśpił zielsko zamknął pętle jak zwykle
ja dalej swoją ścieżką toczę się monocyklem

Wszystko już zasnęło a mi znów dane nie spać
lato mego życia choć jesień niesie jak Vespa⁵⁶
las to mój telewizor snów natury restart
tu politycznych wojen słów brak hejtu wodolejstwa
mam to i werwę szum miłości we mnie mieszka
to mój życiowy boom⁵⁷ nowe żagle na kabestan⁵⁸

Ja i ma bestia pełna amnestia
jestem kim innym ale zasad ta sama ścieżka
mój nowy rozdział lepszy bo po kraszttestach⁵⁹
coś w nas umiera coś się rodzi jak bary i królestwa

L.U.C, Facebook, <https://link.operon.pl/oj> [dostęp: 26.01.2023].

⁵⁶ Vespa – skuter marki Vespa

⁵⁷ boom (czytaj: bum) – szybki, ale nietrwały rozkwit czegoś, chwilowe zainteresowanie czymś

⁵⁸ kabestan – element statku służący do przesuwania za pomocą liny nawijanej na bęben przedmiotów na pokładzie statku, np. lin do ustawiania żagli, kotwic

⁵⁹ kraszttest – ang. *crash test* – test zderzeniowy, któremu poddaje się pojazd, by sprawdzić systemy bezpieczeństwa

L.U.C – pseudonim artystyczny Łukasza Rostkowskiego, polskiego rapera, producenta muzycznego, autora piosenek, a także reżysera teledysków.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wyjaśnij tytułu piosenki. Pomoże ci w tym pole skojarzeniowe – do wyrazu *fruń* dopisz w zeszycie czasowniki, rzeczowniki i przymiotniki, które łączą się z nim znaczeniowo, a następnie wyciągnij wnioski i podaj odpowiedź.
2. W strofie rozpoczynającej utwór jest zawarta najważniejsza refleksja związana z tekstem. Sformułuj ją własnymi słowami. Podaj przykłady zachowań zgodnych z nią, które znasz z własnego doświadczenia.
3. Znajdź fragmenty tekstu, które nawiązują do filozofii stoickiej i epikurejskiej.
4. Wskaż w tekście kolokwializmy, czyli wyrazy używane potocznie. Dlaczego twórca zastosował je w swoim tekście?
5. Które słowa dotyczą aktualnej rzeczywistości? Co o niej sądzi podmiot liryczny? Poddaje się losowi czy szuka własnej drogi do szczęścia?
6. Autor utworu odwołał się do świata przyrody. Wskaż przykłady w tekście i zinterpretuj ich przenośne znaczenie.
7. Omów budowę piosenki. Zwróć uwagę na liczbę strof, wersów w każdej strofie, sylab w wersach. Określ, jakie zastosowano rymy oraz czy utwór ma budowę regularną czy nieregularną. W jaki sposób forma piosenki odpowiada jego treści?
8. Przeprowadźcie w klasie dyskusję na temat *Jak żyć, aby być szczęśliwym?* W argumentacji wykorzystajcie wiedzę na temat twórczości Kochanowskiego, inne teksty kultury oraz własne obserwacje i doświadczenia.

Na lekcji w Zawoi... czyli o trudnych końcówkach „-ji” lub „-i”

W pierwszym wersie *Pieśni IX z Ksiąg wtórych* brzmiącym *Nie porzucaj nadzieje* znajduje się archaizm – *nadzieje* z dawniej używaną końcówką. Dzisiaj zamiast *nadzieje* powiedzielibyśmy *nadziei*. **Rzeczowniki o zakończeniu „-ja”** w mianowniku sprawiają kłopoty ortograficzne. Przypomnijmy, że zasada pisowni form tych wyrazów w dopełniaczu, celowniku i miejscowniku zależy tylko od tego, czy końcówka „-ja” jest poprzedzona samogłoską czy spółgłoską.

ZAPAMIĘTAJ!

- Jeżeli końcówka „-ja” występuje **po spółgłosce**, w D., C. i Ms. piszemy **końcówkę „-ji”**, np.:
amnezja – amnezji, Abchazja – Abchazji, lekcja – lekcji, sesja – sesji, Azja – Azji.
Po spółgłosce jest spółgłoska.
- Jeżeli końcówka „-ja” występuje **po samogłosce**, w D., C. i Ms. piszemy **końcówkę „-i”**, np.:
zgraja – zgrai, Maja – Mai, boja – boi, Odyseja – Odysei, epopeja – epopei, żmija – żmii, Zawoja – Zawoi.
Po samogłosce jest samogłoska.

PYTANIA I POLECENIA

1. Przerysuj do zeszytu tabelę według poniższego wzoru. Dopisz odpowiednie formy D., C. i Ms. do podanych poniżej rzeczowników:

zawieja, Francja, ostoja, Szwecja, szyja, telewizja, zbroja, frezja.

Uzasadnij odpowiedź.

M.	D., C., Ms.	Uzasadnienie
nadzieja	nadziei	e – samogłoska + i – samogłoska

2. Ułóż w zeszycie zdania z podanymi związkami wyrazowymi.

złudne nadzieje, rokować nadzieje, zawieść czyjeś nadzieje, żywić nadzieje, mieć nadzieję, robić nadzieje, nie tracić nadziei

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Jan Kochanowski jako człowiek renesansu podzielał zarówno poglądy epikurejskie, jak i stoickie. W twórczości poety znajdują się liczne nawiązania do tych poglądów filozoficznych.
- Motyw fortuny często pojawiał się w utworach Kochanowskiego, np. w *Pieśni IX z Ksiąg pierwszych*, czy *Pieśni IX z Ksiąg wtórych*.
- Zasada pisowni rzeczowników z zakończeniem „-ja” w mianowniku w formach przypadków D., C. i Ms. jest prosta – po spółgłosce piszemy spółgłoskę (końcówka „-ji”), a po samogłosce – samogłoskę (końcówka „-i”).

4. Troska o losy kraju obywatelską powinnością

Apel Jana Kochanowskiego do rodaków

ZANIM ZACZNIESZ

- Przypomnij, jak obowiązek wobec kraju rozumiał Jacek Soplica. Co zrobił dla ojczyzny?
- Powiedz, w jaki sposób bronili polskości uczniowie z gimnazjum w Klerykowie. Wyjaśnij, dlaczego praca rusyfikatorów została nazwana syzyfową pracą.
- Zastanów się, czy bajki Ignacego Krasickiego były wyrazem troski o Polskę.
- Porozmawiajcie w klasie, w jaki sposób można okazywać obywatelską postawę.

W 1575 r. na południowo-wschodnie rejony Rzeczypospolitej – Podole (dzisiejsza Ukraina i Mołdawia) – napadli Tatarzy. Wzięli do niewoli ok. 50 tysięcy polskich jeńców, spalili i ograbili wiele podolskich wiosek.

Stało się to w okresie tzw. bezkrólewia, kiedy pierwszy polski król elekcyjny Henryk Walezy uciekł do Francji, aby ubiegać się o koronę po zmarłym bracie. Czas chaosu w Rzeczypospolitej wykorzystał wróg. Jan Kochanowski pod wpływem tamtych wydarzeń napisał utwór nazwany *Pieśnią o spustoszeniu Podola*.

Artur Grottger, *Tatarzy w ucieczce*, 1855.

Jan Kochanowski

Pieśń V

Księgi wtóre

Wieczna sromota⁶⁰ i nienagrodzona
Szkoda⁶¹, Polaku! Ziemia spustoszona
Podolska leży, a pohaniec⁶² sprosny⁶³,
Nad Niestrem⁶⁴ siedząc, dzieli łup żalosny!

⁶⁰ sromota – hańba, niesława

⁶¹ nienagrodzona szkoda – niepowetowana strata

⁶² pohaniec – pogardliwe określenie wyznawcy islamu, poganin, zwykle o Turku lub Tatarze

⁶³ sprosny – godny potępienia, potworny, okrutny

⁶⁴ Niestr – Dniestr, rzeka płynąca przez Ukrainę

Niewierny⁶⁵ Turczyn psy zapuścił swoje,
Którzy zagnali piękne łanie twoje
Z dziećmi pospołu a nie masz nadzieje,
By kiedy miały nawiedzić swe knieje.

Jedny za Dunaj Turkom zaprzędano,
Drugie do hordy⁶⁶ dalekiej zagnano;
Córy szlacheckie (żał się mocny Boże!)
Psom bisurmańskim⁶⁷ brzydkie ścielą łoże.

Zbójce, niestety, zbójce nas wojują,
Którzy ani miast, ani wsi budują;
Pod kotarzami⁶⁸ tylko w polach siedzą,
A nas nierządne⁶⁹, ach, nierządne, jedzą!

Tak odbieżale⁷⁰ stado więc drapają
Rozbójce wilcy, gdy po woli⁷¹ mają,
Że ani pasterz nad owcami chodzi,
Ani ostrożnych psów za sobą wodzi.

Jakiego serca Turkowi dodamy,
Jesli tak lekkim⁷² ludziom nie zdołamy?
Ledwieć nam i tak króla nie podawa⁷³;
Kto się przypatrzy, mała nie dostawa⁷⁴.

Zetrzy sen z oczu a czuj w czas o sobie⁷⁵,
Cny Lachu⁷⁶ Kto wie, jemu czyli tobie
Szczęście chce służyć? A dokąd wyroku
Mars nie uczyni⁷⁷, nie ustępuj kroku.

⁶⁵ niewierny – osoba, która nie jest chrześcijaninem

⁶⁶ horda – tatarskie wojsko, także obóz i grupa koczujących

⁶⁷ bisurmański – muzułmański

⁶⁸ kotarze – szalasy, namioty

⁶⁹ nierządne – nieumiejące rządzić, chaotyczne

⁷⁰ odbieżale – opuszczone; być może jest to nawiązanie do sytuacji po ucieczce Henryka Walezego

⁷¹ po woli – posłusznie

⁷² lekki – niewielki, niewymagający wysiłku

⁷³ Ledwieć nam [...] króla nie podawa – aluzja do tureckich ingerencji: niemalże nam nie wskazali, kto ma być królem

⁷⁴ mała nie dostawa – mało brakuje

⁷⁵ czuj [...] o sobie – czuwaj nad sobą, nad swoim bezpieczeństwem

⁷⁶ Lach – Polak

⁷⁷ Mars – w mitologii rzymskiej bóg wojny

A teraz k' temu obróć myśli swoje
Jakobyć szkody nieprzyjaciel twoje
Krwią swą nagrodził i omył tę zmazę,
Której dziś niesiesz prze swej ziemię skazę.

Wsiadamy⁷⁸? Czy nas półmiski trzymają?
Biedne półmiski, czego te czekają?
To pan, i jadać na srebrze godniejszy,
Komu żelazny Mars będzie chętniejszy.

Skujmy talerze na talery⁷⁹, skujmy,
A żołnierzowi pieniądze gotujmy.
Inszy to darmo po drogach miotali,
A my nie damy, bychmy w cale trwali⁸⁰?

Dajmy, a naprzód dajmy! Sami siebie
Ku gwałtowniejszej chowajmy potrzebie.
Tarczej niż piersi pierwszej nastawiają,
Późno puklerza⁸¹ przebici macają.

Ciesz mi ten rym: „Polak mądr po szkodzie”;
Lecz jeśli prawda i z tego nas zbodzie⁸²,
Nową przypowieść⁸³ Polak sobie kupi,
Że i przed szkodą, i po szkodzie głupi.

J. Kochanowski, *Dzieła polskie*, oprac. J. Krzyżanowski, Warszawa 1978.

PYTANIA I POLECENIA

1. Kim jest podmiot liryczny w wierszu? Udowodnij swoją odpowiedź, podając przykłady z wiersza.
2. Do kogo zwraca się podmiot liryczny i o co prosi?
3. W tabeli na następnej stronie przedstawiono tematy poruszane w utworze. Przerysuj ją do zeszytu i uzupełnij odpowiednimi cytatami (pamiętaj o umieszczeniu ich w cudzysłowie) oraz określeniem funkcji użytego słownictwa.

⁷⁸ Wsiadamy? – skrócone pytanie: Czy już wsiadamy na konie?

⁷⁹ talery – talary; srebrne monety

⁸⁰ w cale trwali – być w całości, ocalić życie

⁸¹ Późno puklerza – za późno tarczy

⁸² zbodzie – zepchnie, strąci z konia

⁸³ przypowieść – przysłowie

Tematyka fragmentu	Zwrotki	Charakterystyczne słownictwo	Funkcja słownictwa
opis strat po napaści Tatarów	1–6	„ziemia spustoszona”; „dzieli łup żałosny”; „zagnali piękne łanie twoje, z dziećmi”; „Turkom zaprzędano”; „brzydkie ścielą łoże”	wzbudzenie: • poczucia wielkiej straty • poczucia krzywdy i niesprawiedliwości • żalu i współczucia • złości i gniewu wobec wroga • chęci zemsty
opis wroga	1–6		
odezwa do Polaków	7–8		
krytyka Polaków	9		
wskazanie, jak należy teraz postępować	10		
uzasadnienie apelu	11		
przestroga	12		

- Poeta starał się wzbudzić emocje w rodakach, aby zainspirować ich do działania. Zacytuj odpowiednie fragmenty.
- Zastanówcie się wspólnie, czy wady Polaków wskazane w *Pieśni V* można dostrzec we współczesnych czasach. Wyciągnijcie wnioski z dyskusji.
- Wypisz z tekstu do zeszytu przykłady środków stylistycznych: wykrzyknień, pytań retorycznych, apostrof, powtórzeń. Wyjaśnij, co zyskuje wypowiedź wzbogacona takimi środkami.
- Pieśń o spustoszeniu Podola* to przykład apelu. Korzystając ze słownika terminów literackich, napisz w zeszycie notatkę wyjaśniającą, co to jest apel, i uzasadnij, dlaczego jest nim *Pieśń V*.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Pieśń V* Jana Kochanowskiego była reakcją poety na najazd Tatarów na Podole.
- W *Pieśni o spustoszeniu Podola* podmiot liryczny wzywa Polaków do obrony ojczyzny. Utwór jest przykładem apelu.

Piszemy i wygłaszamy przemówienie

Pieśń o spustoszeniu Podola Jana Kochanowskiego została napisana według zasad klasycznej **retoryki**.

Retoryka (gr. *rhetorike* – wzór sztuki wymowy) – sztuka i teoria wygłaszania mów, także krasomówstwo, wyszukany sposób mówienia.

Retor, czyli mówca, stara się skutecznie wpłynąć na odbiorców i przekonać ich do swojego stanowiska w danej sprawie (taki zabieg nazywa się perswazją). Retoryka jeszcze w XVIII wieku była jednym z przedmiotów uczonych w polskich szkołach. Celem mowy przygotowanej zgodnie z zasadami retoryki jest uczyć, zachwycać, poruszać.

Retoryka narodziła się i rozwinęła w starożytności. Sprzyjał temu ustrój demokracji greckiej i rzymskiej, w którym każdy obywatel współdecydował o państwie i miał prawo publicznie zabierać głos. Stąd retoryka

stała się ważną **dziedziną starożytnego szkol-**

nictwa. Już wówczas zdawano sobie sprawę, że słowa kryją w sobie nieprawdopodobną siłę. Wy-

powiedziane w odpowiednim miejscu i w od-

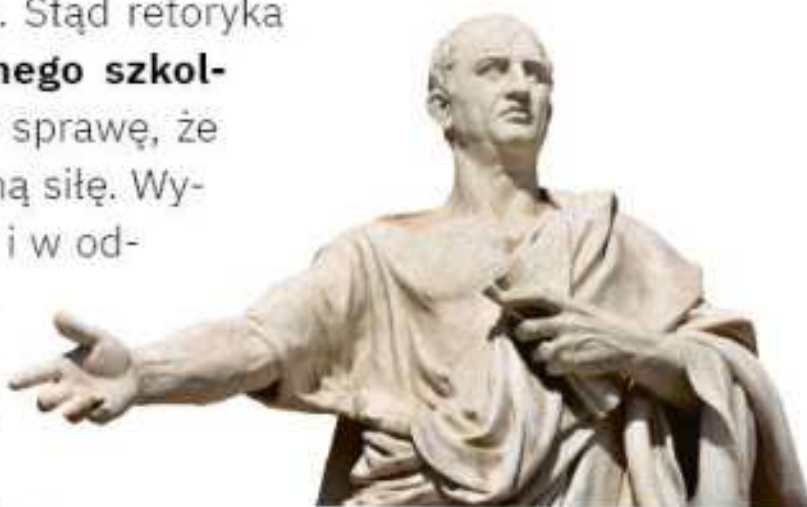
powiedniej chwili mogą porwać tł-

my, a nawet zmieniać losy świata.

Najslawniejsi **mówcy** starożytności to

Grecy: Arystoteles, Platon i Demoste-

nes, oraz Rzymianie: Ciceron i Kwintylian.

Przemawiający Ciceron – niepodważalny wzór w sposobie mówienia. Na podstawie jego dzieł uczono zasad retoryki. Jako mówca i pisarz był podziwiany nawet przez wrogów.

ZAPAMIĘTAJ!

Celem przemówienia jest przekonanie słuchaczy i nakłonienie ich do pożądanego zachowania. Aby ten cel osiągnąć, należy w mowie zastosować odpowiednie środki perswazji.

Arystoteles wyróżnił trzy rodzaje środków przekonywania:

- **logika argumentacji** (*logos*) – argumenty racjonalne, wnioski z informacji;
- **wiarygodność mówcy** (*ethos*) – uzależniona jest od nastawienia słuchaczy i zaprezentowania mówcy, jako godnego zaufania i wiary;
- **środki emocjonalne** (*pathos*) – wprowadzenie słuchaczy w odpowiedni nastrój, wzbudzenie w nich emocji.

Erystyka (gr. *eristike* – kłótnia, spór) – sztuka prowadzenia dyskusji, sporów, której celem jest obalenie argumentów przeciwnika; rozwinęła się w starożytnej Grecji.

Składniki kompozycyjne przemówienia	
Wstęp	• Jest bardzo ważnym elementem, gdyż pierwsze wrażenie często decyduje o sukcesie przemówienia. • Należy zwrócić się bezpośrednio do słuchaczy. Przydatne zwroty to m.in.: <i>Proszę Państwa! Koleżanki i Koledzy! Drodzy słuchacze!</i> • Odbiorców trzeba umiejętnie zainteresować tematem. Można np. zastosować cytaty, zadać zaskakujące pytanie, przytoczyć przykład z własnego życia, anegdotę, żart.
Określenie problemu (teza)	• W tej części należy wyjaśnić cel przemówienia. • Problem można nazwać jednym zdaniem albo w punktach przedstawić etapy objaśniania tematu.
Argumentacja	• Ta część jest przeznaczona na przedstawianie argumentów lub kontrargumentów. • Kolejność argumentów jest ważna. Najmocniejszy argument warto przywołać na początku lub na końcu wypowiedzi. • Należy zadbać o spójność argumentów. Kolejne argumenty powinny być w widoczny sposób powiązane ze sobą, gdyż dzięki temu mowa jest bardziej skuteczna. • Przemówienie jest ciekawsze, jeśli mówca nawiąże dialog z odbiorcami. Może zastosować pytania retoryczne lub takie sformułowania, jak: <i>Wyobraźmy sobie, że... Byliśmy w podobnej sytuacji.</i>
Zakończenie	• W podsumowaniu mowy należy przedstawić wnioski. • Należy tu potwierdzić tezę postawioną we wstępie. • Warto zastosować chwył retoryczny, który zapadnie w pamięć słuchaczy i ostatecznie ich przekona do zdania mówcy.

ZAPAMIĘTAJ!

Aby przemówienie było skuteczne, należy zastanowić się przed jego napisaniem, co i w jaki sposób ma być powiedziane.

Etapy pracy nad przemówieniem:

- wybór celu i przedmiotu mowy;
- dobór argumentów racjonalnych i emocjonalnych;
- kompozycja, czyli zaplanowanie poszczególnych części przemówienia;
- dobór odpowiednich środków językowych, figur retorycznych;
- nauczenie się mowy na pamięć;
- spisanie lub zaznaczenie w tekście najważniejszych punktów przemówienia, z których można korzystać w trakcie wystąpienia;
- prezentacja przemówienia.

Dobry kontakt z odbiorcami sprzyja wysłuchaniu mowy, więc:

- utrzymuj kontakt wzrokowy ze słuchaczami;
- uśmiechaj się;
- uważnie słuchaj (okazujesz szacunek);
- dostosuj treść przemówienia do sytuacji;
- wzmocnij słowo obrazem, np.: planszami, schematami, ilustracjami, przykładami, krótkim filmikiem.

Ekspresja w mówieniu zapobiega monotonii, znudzeniu słuchacza, więc:

- stosuj różne typy wypowiedzi – zdania oznajmujące, pytające, wykrzyknikowe;
- moduluj głos (głośniej, ciszej, celowo przerwij wypowiedź);
- zastosuj stosowną gestykulację – uważaj tylko, żeby z tym nie przesadzić.

Język powinien być zrozumiały dla odbiorcy, dlatego:

- unikaj długich, wielokrotnie złożonych zdań;
- stosuj proste, krótkie wypowiedzenia;
- używaj terminologii charakterystycznej dla tematu przemówienia.

Mowa ciała

W dobrym przemówieniu treść, język, sposób prezentowania treści oraz wizerunek mówcy powinny być spójne, gdyż to wzmacnia skuteczność perswazji, więc:

- strój dostosuj do sytuacji, miejsca i odbiorcy;
- staraj się opanować stres (zdenerwowanie udziela się innym, pomniejsza pozycję mówcy);
- unikaj nerwowych gestów;
- unikaj tzw. ykania, czyli przeciągana samogłoski „yyy” lub „eee”.

Czas

Pamiętaj, że lepsze jest krótkie, rzeczowe i wyraziste przemówienie niż długie, rozbudowane i monotonne. Słuchacze więcej zapamiętają z 20-minutowego przemówienia niż z tego, które liczy sobie 1,5 godziny. Nie oczekuj od dorosłych słuchaczy, że skupią uwagę na dłużej niż 45 minut (u dzieci jeszcze krócej).

PYTANIA I POLECENIA

1. Odwołaj się do zadania 3. (strona 169) i nazwij rodzaj argumentów.
2. Zorganizujcie w klasie konkurs retoryczny. Ustalcie wspólnie kryteria oceniania. Każdy z was, wykorzystując wiedzę teoretyczną z retoryki, ma za zadanie przygotować przemówienie na temat związany z ważnym wydarzeniem w szkole, w klasie lub w waszym środowisku, a następnie je wygłosić. W czasie przemówienia możecie korzystać z planu wypowiedzi.

KONTYNUACJE I NAWIĄZANIA

„W momencie wielkiego zagrożenia, jakim okazała się wojna wywołana przez Hitlera, na czele rządu musiał stanąć człowiek zdolny podnieść naród na duchu, zagrozić do walki i natchnąć wiarą w zwycięstwo.

W dniu 13 maja 1940 roku nowo wybrany premier – Winston Churchill wygłosił w Izbie Gmin przemówienie, które przeszło do historii”.

V. Julkowska, *Retoryka przemówień wojennych Winstona Churchilla. Sztuka nadawania sensu wydarzeniom historycznym.*

Winston Churchill

Mowa inauguracyjna w Izbie Gmin, 13 maja 1940 r. (fragmenty)

[...]

Pragnę powiedzieć Izbie, tak jak to powiedziałem ministrom wchodzącym do tego rządu: mogę wam obiecać tylko krew, znoj, łzy i pot. Stoimy przed ciężką próbą najbardziej bolesnego rodzaju. Mamy przed sobą wiele, wiele miesięcy walki i cierpienia.

Zapytacie – jaka jest nasza polityka? Prowadzić wojnę na ziemi, na morzu i w powietrzu z całą naszą mocą i ze wszystkich sił danych nam przez Boga. Prowadzić wojnę przeciwko potwornej tyranii nie mającej sobie równych w mrocznym i żalosnym katalogu ludzkich zbrodni. Oto nasza polityka.

Winston Churchill

(czytaj: tinston czerczil; 1874–1965) – brytyjski polityk, mąż stanu, mówca, strateg, pisarz i historyk, malarz, dwukrotny premier Wielkiej Brytanii, laureat Literackiej Nagrody Nobla.

Zapytacie – jaki jest nasz cel? Odpowiem jednym słowem. Zwycięstwo. Zwycięstwo za wszelką cenę. Zwycięstwo pomimo wszelkich okropności. Zwycięstwo bez względu na to, jak długa i ciężka prowadzi doń droga. Bez zwycięstwa bowiem nie ma przetrwania.

Powinniśmy sobie to uświadomić. Bez zwycięstwa nie przetrwa Brytyjskie Imperium, nie przetrwa to wszystko, co Imperium ucieleśnia, nie przetrwa odwieczne pragnienie, aby ludzkość podążała ku swemu celowi.

Podejmuję się swojej misji z pogodą ducha i nadzieją. Jestem pewien, że cierpienia nie przyniosą klęski naszej sprawie. W tym momencie zwrotnym, w obecnym czasie, czuję się upoważniony wezwać na pomoc wszystkich i zawołać: „Chodźcie, idźmy naprzód razem silni w jedności”.

W. Churchill, *Mowa inauguracyjna w Izbie Gmin, wygłoszona 13 maja 1940 r.*, tłum. P. Bravo, „Polityka”, 14 stycznia 2015 r., <https://link.operon.pl/ok> [dostęp: 26.01.2023].

PYTANIA I POLECENIA

1. Przedstaw, czym premier na wstępie zaskoczył słuchaczy.
2. Wymień słowa, które powtórzył mówca. Wyjaśnij, w jakim celu mógł to zrobić. Jak myślisz, jaki osiągnął efekt?
3. Wskaż argumenty, jakimi przekonywał parlamentarzystów, że walka na śmierć i życie jest koniecznością. Zacytuj właściwe słowa.
4. Wyjaśnij, dlaczego w ostatnim zdaniu mówca użył czasowników w pierwszej osobie liczby mnogiej. Jak sądzisz, jaką reakcję zebranych wywołało takie przemówienie premiera?

PODSUMOWANIE LEKCJI

- *Pieśń o spustoszeniu Podola* Jana Kochanowskiego została napisana według zasad klasycznej retoryki.
- W przemówieniu powinny znaleźć się argumenty rzeczowe, logiczne i emocjonalne.
- W treści przemówienia można wyodrębnić kilka składników kompozycyjnych: wstęp, określenie celu wypowiedzi, argumentację i zakończenie.

5. *Romeo i Julia* – miłość wszech czasów

Największy talent epoki elżbietańskiej

ZANIM ZACZNIESZ

- Przedstaw historię miłości Jacka Soplicy do Ewy Horeszkówny. Dlaczego nie mogli być razem?
- Udowodnij, że Ligę i Winicjusza łączyło prawdziwe uczucie.
- Zinterpretuj cytaty pochodzący z *Małego Księcia*:
Miłość nie polega na tym, aby wzajemnie sobie się przyglądać, lecz aby patrzeć razem w tym samym kierunku. Wykorzystaj przykłady z różnych tekstów kultury i własnych obserwacji.

Posąg Williama Szekspira
(czytaj: ʃiliama) w Londynie.

William Szekspir – urodził się w 1564 r. w Stratfordzie. Ukończył tu gimnazjum humanistyczne, które umożliwiło mu poznanie łaciny, historii, retoryki i literatury antycznej. Przez wiele lat mieszkał w Londynie, gdzie pisał sztuki, wystawiał je, a także grał w teatrze.

ZAPAMIĘTAJ!

Kim był Szekspir?

- **Dramaturg wszech czasów**

Nazywany jest także pisarzem ludzkich namiętności, największym talentem epoki elżbietańskiej, czyli okresu panowania królowej Elżbiety I. Szekspir napisał wiele tragedii, komedii, wierszy i poematów. Najśłynniejsze sztuki teatralne artysty to dramaty: *Makbet*, *Hamlet*, *Romeo i Julia*, *Otello* oraz komedie: *Sen nocy letniej*, *Poskromienie złościcy*, *Kupiec wenecki*.

- **Autor sztuk, aktor**

W Londynie Szekspir współpracował z grupami teatralnymi jako autor sztuk, aktor, a nawet jako księgowy czy organizator spektakli teatralnych.

- **Współwłaściciel Globe Theatre**

Dzięki swojemu talentowi zaczął odnosić sukcesy artystyczne i finansowe. To umożliwiło mu prowadzenie własnego teatru – został współwłaścicielem Globe Theatre (czytaj: głołb tjete) w Londynie.

Sława Williama Szekspira rosła stopniowo. Za życia był szanowany, ale nieuznawany za wybitnego. To jego wiersze ukazywały się drukiem częściej niż sztuki. Dopiero **pod koniec XVIII w. zaczęto doceniać jego dramaty**. Jednak uważano, że lepiej nadają się do czytania niż do wystawiania na scenie, ponieważ w teatrze trudno było pokazać duchy, zjawy, sny bohaterów czy sceny zbiorowe. Twórczość Szekspira osiągnęła **szczyt popularności w XIX w.** Twórcy **romantyzmu** uznali go za swojego mistrza. Szczególnie doceniali **nowatorstwo** formy dramatów oraz głębokie zrozumienie ludzkiej duszy.

Romeo i Julia – informacje wstępne

- **Temat tragedii** – historia miłosna na tle burzliwych wydarzeń dwóch walczących ze sobą rodów Montekich i Kapuletów.
- **Czas akcji** – akcja utworu obejmuje **pięć dni i nocy**.
- **Miejsce akcji** – **Werona**; pewne wydarzenia przebiegają w Mantui (miejsce wygnania Romea).

Scena z filmu *Romeo i Julia* w reż. Franco Zeffirellego, 1968.

Główni bohaterowie utworu

Monteki	Kapulet	Pozostali
Monteki – ojciec Romea, naczelnik rodu	Kapulet – ojciec Julii, naczelnik rodu	Eskalus – książę panujący w Weronie
Romeo – syn Montekiego	Tybalt – krewny Pani Kapulet	Parys – młody obywatel Werony, krewny księcia
Merkucjo – krewny księcia	Pani Kapulet – małżonka Kapuleta	Laurenty – ojciec franciszkanin
Benwolio – synowiec (bratanek) Montekiego	Julia – córka Kapuletów	Jan – brat z tego samego zgromadzenia
Baltazar – służący Romea	Marta – mamka Julii	
Pani Monteki – małżonka Montekiego		

PYTANIA I POLECENIA

1. Przygotuj ustne sprawozdanie z lektury.
2. Powiedz, czy Szekspir przestrzega reguły dramatu klasycznego?

PODSUMOWANIE LEKCJI

- William Szekspir to dramaturg wszech czasów, pisarz ludzkich namiętności i największy talent epoki elżbietańskiej.
- Tematem wydarzeń *Romea i Julii* jest historia miłosna przedstawiona na tle burzliwych dziejów dwóch walczących ze sobą rodów: Montekich i Kapuletów.

Miłość odmienia serca i czyny

ZANIM ZACZNIESZ

- Miłość do Ligii odmieniła serce i czyny Winicjusza. Porównaj zachowanie i poglądy bohatera wtedy, gdy był typowym Rzymianinem, i wtedy, gdy związał się z Ligią.
- Jacek Soplica z powodu nieszczęśliwej miłości do Ewy Horeszkówny stał się innym człowiekiem. Omów ten problem, odwołując się do biografii bohatera.
- Przedstaw wybraną historię bohaterów filmowych, którzy zmienili się pod wpływem łączącej ich miłości.

ZAPAMIĘTAJ!

Dramat szekspirowski

Dramat szekspirowski złamał klasyczne reguły. Do jego cech zalicza się:

- brak trzech jedności (czasu, miejsca, akcji);
- odrzucenie zasady *decorum* (w tragedii występowały np. postaci komiczne);
- brak chóru;
- złożony, zmienny, namiętny charakter bohatera;
- elementy realizmu połączone z fantastyką.

Kim jest Julia?

Główna bohaterka dramatu Julia Kapulet to zaledwie czternastoletnia dziewczyna. Zarówno matka, jak i ojciec chcieli wydać ją za mąż za Parysa – młodzieńca z zacnego rodu, krewnego księcia Werony. Poza tym był on bogaty i cieszył się powszechnym szacunkiem w mieście.

W pierwszym akcie dowiadujemy się, że pani Kapulet postanowiła wydać córkę za mąż. W tej sprawie rozmawia z Julią.

William Szekspir

Romeo i Julia (fragmenty)

Akt 1, scena 3

[...]

PANI KAPULET

Zameście!

To jest punkt właśnie, o którym chcę mówić.

Powiedz mi, Julio, co myślisz i jakie

Są chęci twoje we względzie małżeństwa?

JULIA

O tym zaszczycie jeszcze nie myślałam.

MARTA

O tym zaszczycie! Gdybym nie ja była

Twą karmicielką, rzekłabym, żeś mądrość

Wyssała z mlekiem.

PANI KAPULET

Myślże o tym teraz.

Młodsze od ciebie dziewczęta z szlachetnych

Domów w Weronie wczesnie stan zmieniają;

Ja sama byłam już matką w tym wieku,

W którym tyś jeszcze panną. Krótko mówiąc,

Waleczny Parys stara się o ciebie.

[...]

Nie ma w Weronie równego mu kwiatu.

[...]

Cóż, Julio? Będiesz mogła go kochać?

Dziś w wieczór ujrzysz go wśród naszych gości.

Wczytaj się w księgę jego lic, na których

Pióro piękności wypisało miłość;

Przypatrz się jego rysom, jak uroczo,

Zgodnie się schodzą z sobą i jednoczą;

A co w tej księdze wyda ci się mrocznym,

To w jego oczach stanieć się widocznym.
Do upiększenia tej, zaprawdę rzadkiej,
Edycji męża brak tylko okładki.
Roślina w ziemi, ryba w wodzie żyje;
Miło, gdy piękną treść piękny wierzch kryje;
I tym wspanialsza, tym więcej jest warta
Złota myśl w złotej oprawie zawarta.
Tak więc z nim wszystką jego własć posiędziesz
I w niczym sama ujmy mieć nie będziesz.
[...]
Chcesz go? powiedz krótko, węzłowato.

JULIA

Zobaczę, jeśli patrzenia dość na to;
Nie głębiej jednak myślę w tę rzecz wglądać,
Jak tobie, pani, podoba się żądać.

W. Szekspir, *Romeo i Julia*, tłum. J. Paszkowski, Poznań 2010.

PYTANIA I POLECENIA

1. Jakich argumentów użyła matka, aby przekonać córkę do zamążpójścia?
2. Co odpowiedziała Julia? Swoją wypowiedź potwierdź cytatem.
3. Co obiecuje Julia matce? O czym to świadczy?
4. Oceń, jaki jest udział Julii w podejmowaniu decyzji.

Pan Kapulet zapewnił Parysa, że Julia zostanie jego żoną. W poniedziałkowy wieczór rodzice chcieli przekazać córce wspaniałą wiadomość, że w czwartek odbędzie się ślub. Nie wiedzieli jednak o potajemnym ślubie Julii i Romea. Nie spodziewali się sprzeciwu córki...

Akt III, scena V (fragmenty)

PANI KAPULET

[...] w ten czwartek z rana
Piękny, szlachetny, młody hrabia Parys
Ma cię uczynić szczęśliwą małżonką
W Świętego Piotra kościele.

JULIA

Na kościół
Świętego Piotra i Piotra samego!
Nigdy on, nigdy tego nie uczyni!
Zdumiewa mię ten pośpiech. Mam iść za mąż,
Nim ten, co moim ma być mężem, zaczął
Starać się o mnie, nim mi się dał poznać?
Proszę cię, matko, powiedz memu ojcu,
Że jeszcze nie chcę iść za mąż, a gdybym
Koniecznie miała iść, to bym wolą
Pójść za Romea, który, jak wiesz dobrze,
Jest mi z całego serca nienawistny,
Niż za Parysa. Ha! to mi nowina!

(Wchodzi Kapulet i Marta.)

PANI KAPULET

Oto twój ojciec, powiedz mu to sama;
Zobaczmy, jak on przyjmie twą odpowiedź.

KAPULET

Kiedy dzień kona, niebo spuszcza rosę;
Ale po skonie naszego krewnego
Pada ulewny deszcz. Cóż to, dziewczyno?
Czy jesteś cebrem? Ciągłe jeszcze we łzach?
Ciągłe wezbranie? W malej swej istocie
Przedstawiasz obraz łodzi, morza, wiatru:
Bo twoje oczy, jakby morze, ciągle
Falują łzami: biedne twoje ciało
Jak łódź żegluje po tych słonych falach.
Wiatrem na koniec są westchnienia twoje,
Które ze łzami walcząc, a lzy z nimi,
Jeżeli nagle nie nastąpi cisza,
Strzaskają twoją łódkę. I cóż, żono?
Czyś jej zamiary nasze objawiła?

PANI KAPULET

Tak, ale nie chce i dziękuje za nie,
Bodajby była z grobem zaślubiona!

KAPULET

Co? Jak to? Nie chce? Nie chce? Nie chce, mówisz?
Nie jest nam wdzięczna? Nie pyszni się z tego?
Nie poczytuje sobie za szczyt szczęścia,
Niegodna, żeśmy jej najgodniejszego
Z werońskich chłopców wybrali na męża?

JULIA

Nie pysznię z tego, ale wdzięczna za to.
Pyszna, zaiste, nie mogę być z tego,
Co nie cierpię; lecz wdzięczna być winnam
I za nienawiść w postaci miłości.

KAPULET

Cóż to znów: cóż to? Logika w spódnicy!
Pysznię i wdzięcznię, i zasię nie wdzięcznię,
Jednak nie pysznię! Słuchaj, świrdrzyglówko,
Nie dziękuj wdzięcznie ni się pyszn z niepyszna,
Lecz zbierz swe sprytne klepki na ten czwartek,
By pójść z Parysem do Świętego Piotra,
Albo cię każę zawlec tam na smyczy.
Rozumiesz ty błednico, ty tłumoku;
Lalko lojowa!

PANI KAPULET

Wstydz się! czyś oszalał?

JULIA

Błagam cię, ojczy, na klęczkach cię błagam,
Pozwól powiedzieć sobie tylko słowo.

KAPULET

Precz, wszetecznico! dziewczko nieposłuszna!
Ja ci powiadam: gotuj się w ten czwartek
Iść do kościoła lub nigdy, przenigdy
Na oczy mi się więcej nie pokazuj.
Nic nie mów ani piśnij, ani trutnij:
Palce mię świerzbią. Myśleliśmy, żono,
Że nas za skąpo Bóg pobłogosławił

Dając nam jedno dziecko; teraz widzę,
 Że i to jedno jest jednym za wiele
 I że w niej mamy bicz boży.
 Precz, plucho! Cyganko jakaś!
 [...]

PANI KAPULET
 Za gorący jesteś.

KAPULET
 Na miłość boską, to trzeba oszaleć!
 W dzień, w noc, wieczorem, rano, w domu, w mieście,
 Sam, w towarzystwie, we śnie i na jawie
 Ciągłe i ciągłe ot, rozmyślam tylko
 O jej zameściu; i teraz, gdym znalazł
 Dlań oblubieńca książęcego rodu,
 Pana rozległych majątków, młodego,
 Ukształconego, uposażonego
 Dokolusienka, jak mówią, w przymioty,
 Jakich się może od mężczyzny żądać;
 Trzeba, ażeby mi jedna smarkata,
 Mazgajowata gęś odpowiedziała:
 „Nie chcę iść za mąż, nie mogę pokochać,
 Jestem za młoda, wybaczcie mi, proszę.”
 Nie chcesz iść za mąż? a to nie idź, zgoda,
 Ale mi nie wlaż w oczy; żeruj sobie,
 Gdzie tylko zechcesz, byle nie w mym domu.
 Zważ to, pamiętaj, nie zwykłym żartować.
 Czwartek za pasem; przyłóż dłoń do serca;
 Namyśl się dobrze; będzieszli powolna,
 Znajdziesz dobrego we mnie przyjaciela,
 A nie, to marniej, żebrz, jęcz, mrzej pod plotem;
 Bo jak Bóg w niebie, nigdy cię nie uznaję
 Za moje dziecko i z mojego mienia
 Nawet źdźbło nigdy ci się nie oberwie.
 Możesz się na to spuścić, jestem słowny.

(wychodzi.)

JULIA

Nie masz litości w niebie, która widzi
Całą głębokość mojego cierpienia?
Ty mię przynajmniej nie odpychaj, matko!
Zwlecz to małżeństwo na miesiąc, na tydzień
Albo mi pościel oblubieńcze łóżę
W tymże grobowcu, w którym Tybalt leży.

PANI KAPULET

Nie mów nic do mnie, nic ci nie odpowiem;
Rób, co chcesz, wszystko mi to obojętne.

(wychodzi.)

JULIA

O Boże! O ty, moja karmicielko!
Poradź mi, powiedz, jak temu zaradzić?
Mój mąż na ziemi, moja wiara w niebie [...].

W. Szekspir, *Romeo i Julia*, tłum. J. Paszkowski, Poznań 2010.

PYTANIA I POLECENIA

1. Jak Julia zareagowała na decyzję matki? Czy tak, jak za pierwszym razem? Porównaj zachowania i wypowiedzi Julii. O czym świadczy ta zmiana?
2. Przeanalizuj fragment tekstu zawierający zagadkową odpowiedź Julii.
 - a) Z jakiego powodu jest *pyszna*, a z jakiego *wdzięczna*?
 - b) Jak rozumiesz słowa Julii: *nienawiść w postaci miłości*.
3. Przeanalizuj fragment przedstawiający gniew i groźby ojca:
 - a) wypisz do zeszytu wyrazy świadczące o emocjach bohatera;
 - b) wybierz i zapisz w zeszycie słowa, które poniżają lub obrażają Julię;
 - c) wymień znaki interpunkcyjne, które podkreślają stan uczuć ojca;
 - d) zwróć uwagę, jakich używa zdań – pojedynczych czy złożonych.
4. Czy Julia przedstawiła swoje stanowisko na temat zamążpójścia?
5. Oceń, jaki wybór zostawia ojciec córce. Jaka była pozycja kobiety w rodzinie? Potwierdź swoją odpowiedź cytatami.
6. Kto decydował o losach dorosłego syna lub córki i czym się kierował?

Julia wcześniej poślubiła Romea, którego kochała. Z tego powodu nie mogła wyjść za Parysa. Zwróciła się o pomoc do ojca Laurentego. Zrozpaczona stwierdziła, że jeśli nie znajdzie sposobu, aby być z ukochanym, to woli umrzeć. Wskazała przy tym szeptem znajdujący się w celi zakonnika. Ojciec Laurenty przedstawił plan pomocy...

Akt IV, scena I (fragmenty)

(Cela Ojca Laurentego.)

[...]

JULIA

O! każ mi, zamiast być żoną Parysa,
Skoczyć ze szczytu wieży; w rozbójniczych
Gościć jaskiniach, w legowiskach węzów,
Zamknij mię w jedną klatkę z niedźwiedziami
Albo mię wepchnij nocą do kostnicy,
Zewsząd pokrytej szczątkami szkieletów,
Poczerniałymi kośćmi i czaszkami,
Każ mi wejść żywcem w grób świeżo kopany
I w jeden całun z trupem się obwinać;
Wszystko to dawniej dreszcz budziło we mnie,
Ale bez trwogi uczynię to zaraz,
Bylebym tylko pozostała czystą
Małżonką mego lubego kochanka.

OJCIEC LAURENTY

Słuchaj więc; idź do domu, bądź wesół,
Przystań na związek z hrabią. Jutro środa;
Staraj się jutro na noc zostać sama,
Niech Marta nie śpi ten raz w twym pokoju.
Masz tu flaszczkę; weźmiesz ją do łóżka
I filtrowany likwor⁸⁴ ten wypijesz;
A wnet po wszystkich żyłach cię przebiegnie
Usypiający dreszcz, który oładnie
Wszelką żywotną funkcją; wszystkie pulsa
Wstrzymają w tobie swe zwyczajne bicie;
Ni dech, ni ciepło nie wskaże, że żyjesz.
Róże ust twoich i policzków zbledną
Jak popiół; oczu zasłony zapadną,

⁸⁴ likwor – napój

Jak gdy dłoń śmierci zakrywa dzień życia;
Każdy twój członek pozbawiony władzy
Zdrętwieje, stęgnie, zziębnie jak u trupa.
I w tym pozornym stanie naglej śmierci
Zostawać będziesz czterdzieści dwie godzin,
Wtedy się ockniesz jak ze snu błogiego.
Gdy więc nazajutrz z rana narzeczony
Przyjdzie cię zbudzić, znajdzie cię umarłą;
Po czym, jak każe zwyczaj, przystrojona
W godowe szaty, w odsłoniętej trumnie,
Złożoną będziesz pod owym sklepieniem,
Gdzie leżą wszyscy ze krwi Kapuletów.
Uwiadomiony tymczasem przeze mnie
O naszym planie, Romeo przybędzie;
Wraz ze mną czekać będzie w owym lochu
Na twe ocknienie i tej samej nocy
Uprowadzi cię skrycie do Mantui.
To cię uchroni od hańby grożącej;
Jeśli brak woli lub niewieścia bojaźń
Od wykonania tego cię nie wstrzyma.

JULIA

O, daj mi, daj mi! nie mów o bojaźni!
[...]

W. Szekspir, *Romeo i Julia*, tłum. J. Paszkowski, Poznań 2010.

PYTANIA I POLECENIA

1. Udowodnij, że Julia jest odważną dziewczyną, odwołując się do jej wypowiedzi i reakcji na pomysł ojca Laurentego.
2. Przedstaw w punktach w zeszycie kolejne kroki, jakie powinna podjąć Julia, aby nie dopuścić do ślubu z Parysem. W zdaniach zastosuj tryb rozkazujący.
3. Napisz w zeszycie charakterystykę Julii.
 - a) Zwróć uwagę na przemianę bohaterki z uległej, posłusznej córki w kobietę, która ma odwagę przeciwstawić się rodzinie i obowiązującym zasadom.
 - b) Każdą cechę uzasadnij przykładami zachowania bohaterki lub jej wypowiedziami.
 - c) W podsumowaniu przedstaw własny pogląd, czy warto kochać jak Julia.

4. Porównaj kreację Antygony i Julii. Która z bohaterek zmienia się pod wpływem wydarzeń? Czy bohater dynamiczny występował w dramacie klasycznym?

KONTYNUACJE I NAWIĄZANIA

Historia pięknej, młodzięcej miłości, dla której warto walczyć ze wszystkimi przeciwnościami, a nawet umrzeć, przeszła do historii literatury i sztuki. Stała się tematem adaptacji filmowych, musicali, spektakli baletowych oraz różnych dzieł plastycznych.

PYTANIA I POLECENIA

- Omów, co przedstawiają poniższe plakaty spektakli teatralnych i baletowych. Odpowiedz na pytania:
a) Który z nich budzi największe emocje?
b) W jakim stopniu obraz informuje o treści utworu?
- Plakaty zawierają klucz interpretacyjny zaproponowany przez reżysera spektaklu. Wspólnie zastanówcie się i porozmawiajcie, w którym przedstawieniu będą pokazane przede wszystkim uczucia, a w którym przyczyna cierpienia kochanków. Pamiętajcie o uzasadnieniu swoich wypowiedzi.

Wiesław Watkuski, plakat dla Teatru im. Jaracza w Łodzi.

Andrzej Pągowski, plakat dla Teatru Ochoty.

Piękno uczuć i słów

Romeo i Julia to historia miłosna, która przeszła do historii literatury nie tylko ze względu na tematykę, lecz także na **charakterystyczny język**, jakim posługują się bohaterowie.

Romeo nie mógł zapomnieć pięknej Julii. Po balu zakradł się do ogrodu Kapuletów. Dostrzegł ukochaną na balkonie. Młodzi w rozmowie **wyznają sobie miłość**.

„*Romeo! Czemuż ty jesteś Romeo!
Wyrzecz się swego rodu, rzuć tę nazwę!
Lub jeśli tego nie możesz uczynić,
Przysięgnij wierny być mojej miłości,
A ja przestanę być z krwi Kapuletów.*

William Szekspir, *Romeo i Julia*

Ford Madox Brown (czytaj: for madoks braun), *Romeo i Julia*,
1869-1870.

William Szekspir

Romeo i Julia

Akt III, scena V (fragmenty)

JULIA

Chcesz już iść? Jeszcze ranek nie tak bliski,
Słowik to, a nie skowronek się zrywa
I śpiewem przeszył trwożne ucho twoje.
Co noc on śpiewa owdzie na gałęzce
Granatu, wierzaj mi, że to był słowik.

ROMEO

Skowronek to, ów czujny herold ranku,
Nie słowik; widzisz te zazdrosne smugi,

Co tam na wschodzie złącą chmur krawędzie?
 Pochodnie nocy już się wypaliły
 I dzień się wspina raźnie na gór szczyty.
 Chcąc żyć, iść muszę lub zostając – umrzeć.

JULIA

Owo światelko nie jest świtem; jest to
 Jakiś meteor od słońca wysłany,
 Aby ci służył w noc na przewodnika
 I do Mantui rozjaśnił ci drogę,
 Zostań więc, nie masz potrzeby się śpieszyć.

ROMEO

Niech mię schwytają, na śmierć zaprowadzą,
 Rad temu będę, bo Julia chce tego.
 Nie, ten brzask nie jest zapowiedzią ranka,
 To tylko blady odbłask lica luno;
 To nie skowronek, co owdzie piosenką
 Bijąc w niebiosy wznosi się nad nami.
 Więcej mię względów skłania tu pozostać
 Niż nagle odejść. O śmierci, przybywaj!
 Chętnie cię przyjmę, bo Julia chce tego.
 Cóż, luba prawda, że jeszcze nie dnieje?

JULIA

O, dnieje, dnieje! Idź, spiesz się, uciekaj!
 Głos to skowronka grzmi tak przeraźliwie
 I niestojnymi, ostrymi dźwiękami
 Razi me ucho.
 [...]
 Bo ten głos, w smutnej rozstania potrzebie,
 Dzień przywołując, odwołuje ciebie.
 Idź już, idź: ciemność coraz to się zmniejsza.

ROMEO

A dola nasza coraz to ciemniejsza!
 [...]

W. Szekspir, *Romeo i Julia*, tłum. J. Paszkowski, Poznań 2010.

PYTANIA I POLECENIA

1. Jak Julia próbuje zatrzymać ukochanego? Na co się powołuje? Potwierdź odpowiedź właściwym cytatem.
2. Romeo realnie ocenił swoją sytuację. Wskaż słowa, które o tym świadczą.
3. Co przekonało Julię, że nie można przedłużać pożegnania?
4. Porównaj pierwszą i ostatnią wypowiedź Julii. Zwróć uwagę na styl wypowiedzi, składnię i interpunkcję. Podaj kilka przykładów środków językowych, które oddają emocje bohaterki.

KONTYNUACJE I NAWIĄZANIA

1. Porównaj przedstawione obrazy. Odpowiedz na pytania i wykonaj polecenia.
 - a) Co jest tematem obrazów?
 - b) Kim są bohaterowie? W jakiej sytuacji się znajdują?
 - c) Opisz strój przedstawionych kobiet i mężczyzn.
 - d) Jaką rolę odgrywa przyroda? Na którym obrazie wydaje się sprzymierzeńcem kochanków? Uzasadnij swoją opinię.
 - e) Wskaż różnice i podobieństwa kolorystyczne.
 - f) Oceń, który z malarzy oddał większą bliskość dwojga zakochanych.

Gustav Klimt (czytaj: gustaw), *Pocałunek*,
1907–1908.

Frank Bernard Dicksee (czytaj: diksi),
Romeo i Julia, 1884.

Konstanty Ildefons Gałczyński

Rozmowa liryczna

- Powiedz mi jak mnie kochasz.
- Powiem.
- Więc?
- Kocham cię w słońcu. I przy blasku świec.
- Kocham cię w kapeluszu i w berecie.
- W wielkim wietrze na szosie, i na koncercie.
- W bzach i w brzoźach, i w malinach, i w klonach.
- I gdy śpisz. I gdy pracujesz skupiona.
- I gdy jajko rozłukujesz ładnie –
- nawet wtedy, gdy ci łyżka spadnie.
- W taksówce. I w samochodzie. Bez wyjątku.
- I na końcu ulicy. I na początku.
- I gdy włosy grzebieniem rozdzielisz.
- W niebezpieczeństwie. I na karuzeli.
- W morzu. W górach. W kaloszach. I boso.
- Dzisiaj. Wczoraj. I jutro. Dniem i nocą.
- I wiosną, kiedy jaskółka przylata.
- A latem jak mnie kochasz?
- Jak treść lata.
- A jesienią, gdy chmurki i humorki?
- Nawet wtedy, gdy gubisz parasolki.
- A gdy zima posrebrzy ramy okien?
- Zimą kocham cię jak wesoły ogień.
- Blisko przy twoim sercu. Koło niego.
- A za oknami śnieg. Wrony na śniegu.

K. I. Gałczyński, *Poezje*,
Warszawa 1976.

Konstanty Ildefons Gałczyński
z żoną Natalią.

Konstanty Ildefons Gałczyński (1905–1953) – wybitny polski poeta XX w.; autor satyrycznego *Teatryku „Zielona Gęś”*, cyklu wierszy *Kronika olsztyńska* oraz wielu wierszy, które stały się tekstami znanych piosenek, np. *Ocalić od zapomnienia*, *Prośba o wyspy szczęśliwe*, *Liryka*.

PYTANIA I POLECENIA

1. Przeczytajcie wiersz z podziałem na role i odpowiedzcie na pytania.
 - a) Kto opisuje swoje uczucia – kobieta czy mężczyzna?
 - b) W jakich sytuacjach przygląda się z czułością ukochanej osobie? Podaj przykłady z tekstu.
 - c) Zastanów się, jak ostatni wers wiąże się z treścią wiersza. Czego symbolem są śnieg i wrony?
 - d) Czy kochających się ludzi martwi to, co za oknem?

e) Co daje im miłość?

f) Jak pielęgnować miłość, aby wciąż trwała oraz dawała radość i szczęście? Odpowiedz na podstawie własnych obserwacji i doświadczeń.

2. Czym różni się wyznanie miłości Romea i Julii od rozmowy postaci z wiersza Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego?
3. Znajdź w internecie wiersz Gałczyńskiego w interpretacji aktorów Krzysztofa Kolbergera i Anny Romantowskiej. Jak odbierasz takie wykonanie tekstu poetyckiego? Podziel się swoimi refleksjami.
4. Wyrazy wymienione w ramce zostały użyte w tym rozdziale podręcznika. W celu utrwalenia ich pisowni wykonaj polecenia.

posrebrzany, w moście, głębien, bzozy, na wietrze, mężczyzna, teatr, ona, spłynie, eniec, pyroda, różnice, umieć, uciść, każe
zrobić, o każe śmierci, ywotny, tyka, trwożne

a) Wybierz z ramki i zapisz w zeszycie wyrazy z „ż” oraz „rz” wymiennym. Następnie uzasadnij ich pisownię według wzoru:

np. mażę (np. po tablicy) – mazać, ż:z;

brzeg – „rz” piszemy po spółgłosce „b”.

b) Dla każdego wyrazu z „ż” oraz „rz” niewymiennym stwórz rodzinę wyrazów według wzoru:

np. pożyczka – pożyczać, pożyczkowy, pożyczkobiorca, pożyczkodawca, pożyczony.

Następnie ułóż krótką historyjkę na dowolny temat, w której wykorzystasz te wyrazy.

5. Wyjaśnij znaczenie wyrażen utworzonych od słowa *miłość*. W razie potrzeby sprawdź poprawność odpowiedzi w słowniku. Następnie ułóż zdanie z każdym z frazeologizmów.

usychać z miłości, zaszcześcić komuś miłość do czegoś, żyć miłością, stara miłość nie rdzewieje, miłość platoniczna, wzbudzić w kimś miłość, ranić czyjąś miłość, miłość od pierwszego wejrzenia, miłość aż po grób

PODSUMOWANIE LEKCJI

- *Romeo i Julia* to przykład gatunku nazwanego dramatem szekspirowskim, w którym nie obowiązują zasady klasyczne.
- Główna bohaterka dramatu, Julia Kapulet, jest typową bohaterką dramatu szekspirowskiego.
- Dramat *Romeo i Julia* przedstawia historię miłości, która stała się inspiracją dla wielu dzieł sztuki, nie tylko ze względu na tematykę, lecz także na charakterystyczny język, jakim posługują się bohaterowie.

Teatr elżbietański

ZANIM ZACZNIESZ

- Przypomnij sobie jak narodził się teatr?

Złoty wiek

Szekspir tworzył w czasach tzw. złotego wieku kultury angielskiej, kiedy panowała królowa Elżbieta I. Stąd wzięła się nazwa *teatr elżbietański*. Wcześniej sztuki prezentowano na wolnym powietrzu, na scenach ustawianych tylko sezonowo. W 1576 r. wybudowano pod Londynem pierwszy gmach przeznaczony wyłącznie do prezentacji widowisk teatralnych. Teatr elżbietański różni się od współczesnego teatru.

Globe Theatre w Londynie.

ZAPAMIĘTAJ!

Cechy teatru elżbietańskiego

Zachowanie aktorów i widzów

- Najważniejszym elementem każdego spektaklu było słowo, tekst sztuki oraz gra aktorska na najwyższym poziomie.
- Aktorzy nawiązywali bliski kontakt z publicznością, często zwracali się do niej bezpośrednio.
- Widzowie reagowali w czasie przedstawienia bardzo spontanicznie – klaskali, wiwatowali, śmiali się głośno, ale też tupali, gwizdali, a nawet rzucali w aktorów kamieniami.
- Przedstawienia rozpoczynano najczęściej wczesnym popołudniem, by wykorzystać dzienne światło.

ZAPAMIĘTAJ!

Wnętrze teatru, scenografia i kostiumy

- Scena była otoczona z trzech stron widownią, więc aktor znajdował się blisko, często nawet wśród publiczności.
- Nie stosowano kurtyny.
- Z tyłu znajdował się niewielki balkon, który spełniał różne funkcje, np. okna w zamku, miejskiego muru albo wzgórza.
- Scenografia była bardzo skromna. Często za dekorację służyła po prostu tabliczka z napisem, gdzie obecnie toczy się akcja, więc publiczność musiała posługiwać się swoją wyobraźnią.
- Aktorami byli wyłącznie mężczyźni, role kobiece powierzano młodym chłopcom.
- Kostiumy odznaczały się wyjątkowym przepychem.

Wnętrze Globe Theatre.

KONTYNUACJE I NAWIĄZANIA

Współczesny teatr elżbietański powstał w Gdańsku w 2014 r. Grane są w nim między innymi dramaty Szekspira, a co roku także spektakle w ramach Festiwalu Szekspirowskiego. Budynek teatru można zwiedzać, aby przekonać się, jak wyglądał teatr w czasach Szekspira. Przedstawienia są wystawiane również przy dziennym świetle, gdyż dach budynku można otwierać.

Wnętrze Teatru Szekspirowskiego w Gdańsku.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Szekspir tworzył w czasach tzw. złotego wieku kultury angielskiej. Był to okres panowania Elżbiety I, stąd wzięta się nazwa *teatr elżbietański*.
- Teatr elżbietański różni się od współczesnego teatru.
- Co roku w Gdańsku odbywa się Festiwal Szekspirowski.

Renesans

– podsumowanie przed sprawdzianem

SPRAWDŹ, ILE WIESZ

1. Odpowiedz na pytania i wykonaj polecenia sprawdzające twoją wiedzę na temat renesansu.

- Co to znaczy, że czarnoleska lipa była drzewem niczym z hesperyjskiego sadu?
- Jak ludzie renesansu rozumieli dobrą zabawę? W odpowiedzi powołaj się na fraszki i pieśni Jana Kochanowskiego.
- Co epikurejczycy nazywali szczęściem? Wskaż utwory nawiązujące do ich filozofii.
- Jakie poglądy – stoickie czy epikurejskie – wyraża cytat:

Kto tak mądry, że zgadnie,

Co nań jutro przypadnie?

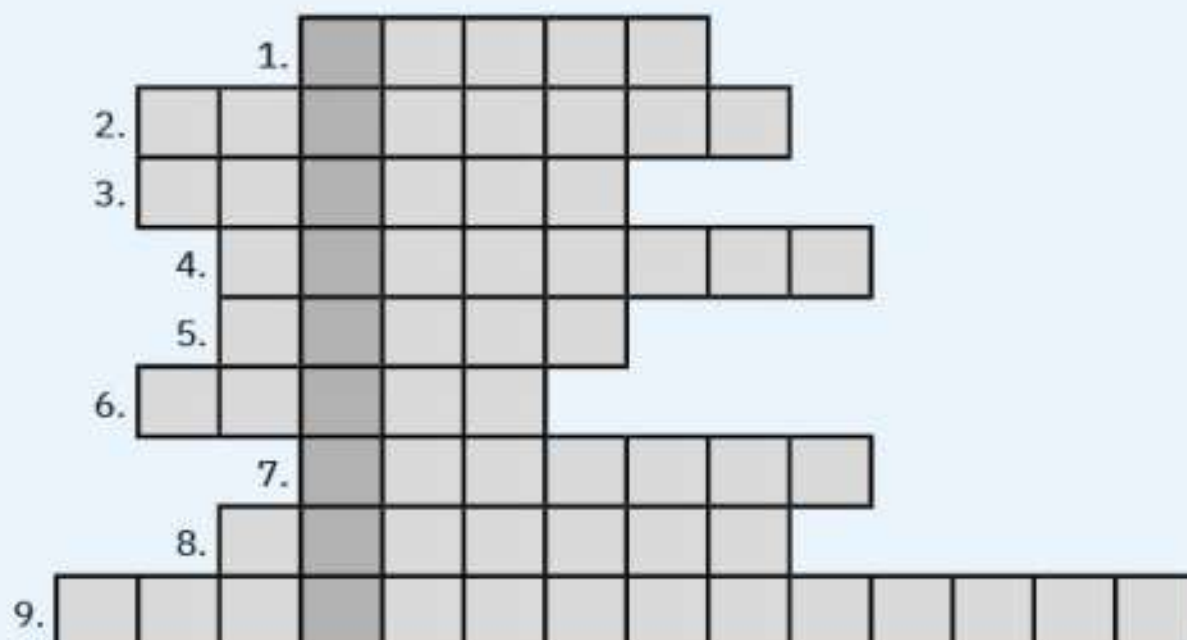
Wskaż inne utwory Jana Kochanowskiego wyrażające podobne spojrzenie na ludzkie życie.

- Wyjaśnij sens zakończenia *Pieśni V*:
Nową przypowieść Polak sobie kupi,
Że i przed szkodą, i po szkodzie głupi.
- Jakie środki językowe zastosował Jan Kochanowski w *Pieśni V*, aby jego poetycki apel był bardziej skuteczny?
- Podaj zasady, według których należy komponować przemówienie.
- Wymień czynniki inne niż tekst przemówienia, które mają wpływ na jego wartość.

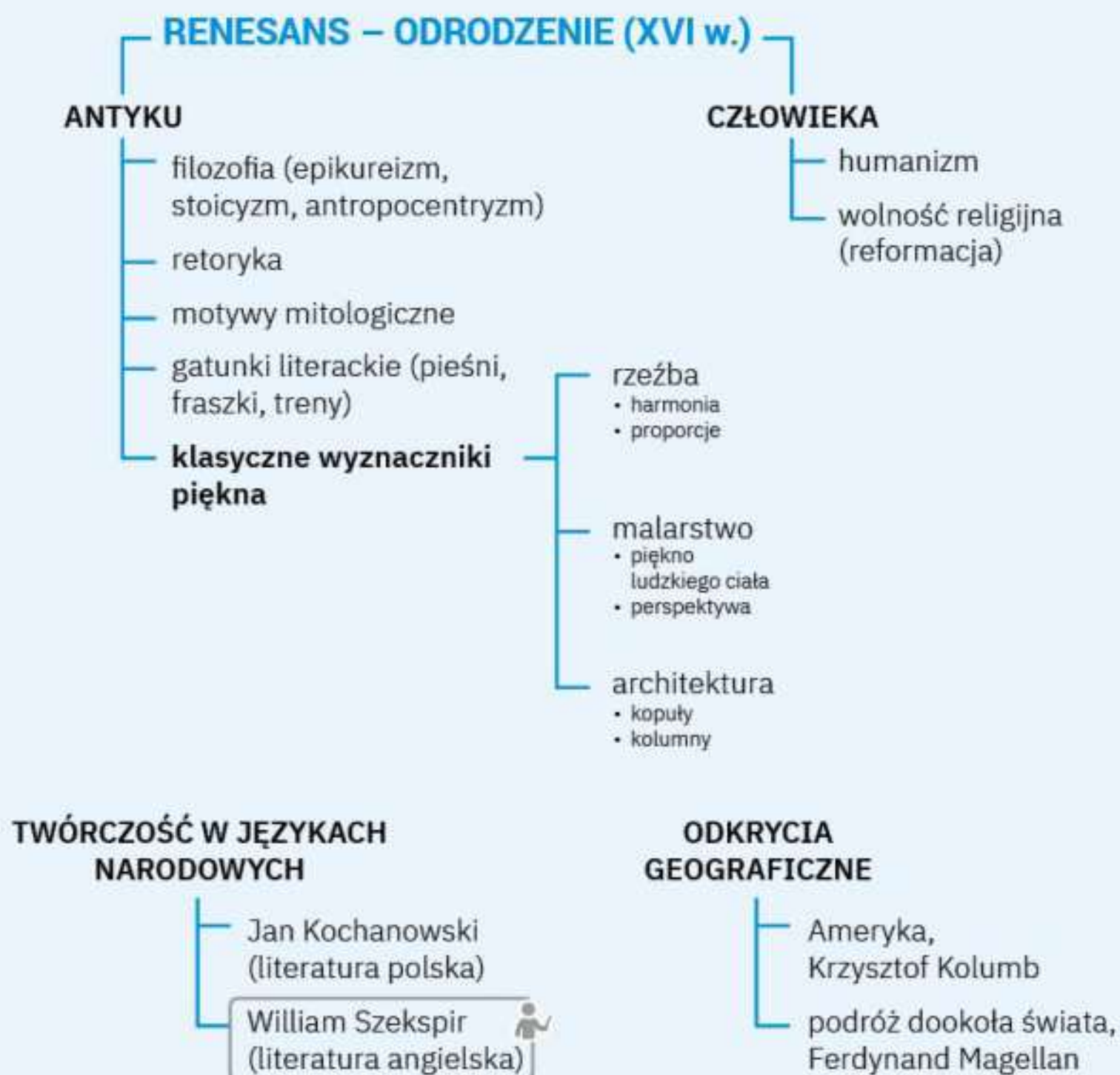
- Omów wygląd teatru elżbietańskiego.
- Dlaczego miłość Romea i Julii przeszła do historii literatury i stała się symbolem młodzięcych uczuć?
- Wymień cechy dramatu szekspirowskiego.

2. Przerysuj do zeszytu krzyżówkę i ją uzupełnij.

1. ... *diem*.
2. Jej bogactwo i piękno stanowiły jeden z motywów renesansowej twórczości.
3. Miasto, w którym mieszkał Jan Kochanowski w okresie rozkwitu swojej twórczości.
4. Sztuka dyskutowania, rozwiązywania sporów.
5. Epoka, która inspirowała człowieka w renesansie.
6. Zbiór zalet charakteru, postawa moralna wyrażająca się w dążeniu do doskonałości i w przestrzeganiu zasad budzących szacunek.
7. *Gościu, siądź pod mym ...*.
8. Rodzina zwaśniona z rodziną Montekich.
9. *Drzewo mówi, śpiewa – to ...*.

REPETYTORIUM

BAROK

IV. BAROK

„*Kołem niehamowanym
lotny czas uchodzi...*

Daniel Naborowski,
Krótkość żywota

Pietro da Cortona (czytaj: kortona), *Triumf
Opatrzności Bożej*, Palazzo Barberini w Rzymie.

Kryzys renesansu

Renesansowa idea pokoju i jedności upadła. Optymistyczne poglądy ludzi odrodzenia – wiara w potęgę ludzkiego rozumu, w możliwość kierowania własnym losem, łań we wszechświecie, który jest odbiciem Boskiej doskonałości – okazały się niemożliwe do zrealizowania w życiu.

Ludzki rozum zawodził w obliczu chorób i śmierci. Ponosił klęskę, kiedy zwaśnione narody rozwiązywały konflikty nie dyplomacją, a grabieżą, przemocą czy wojną. Harmonię i piękno wszechświata zakłócała niesprawiedliwość i nędza najniższych stanów.

Wolna wola i wolność jednostki – jedne z najważniejszych wartości ludzi renesansu – okazały się także rozczarowaniem, gdyż za wolność płacono się ciężarem odpowiedzialności. A kiedy trzeba było wybierać spośród **zbyt wielu możliwości**, podejmowanie decyzji stawało się po prostu udręką.

Pod koniec epoki renesansu człowiek czuł się zagubiony, więc szukał oparcia w Bogu. Natomiast w ziemskich rozkoszach, tak dotychczas ważnych, widział przede wszystkim **nietrwałość, chwilowość i konieczność przemijania**.

NAZWA EPOKI

Nazwa epoki następującej po renesansie pochodzi od portugalskiego słowa **barocco**, co oznacza **perłę o nieregularnych kształtach**, a przez to oryginalną, niespotykaną i przykuwającą uwagę swoim wyglądem. Sztuka baroku w pełni realizowała te cechy.

CZAS TRWANIA

Barok w Europie trwał od połowy XVI do końca XVII w., a w Polsce przez cały XVII w., aż do połowy XVIII w.

WYDARZENIA, KTÓRE WPŁYNĘŁY NA CHARAKTER EPOKI

- **wojny w Europie** – wojna trzydziestoletnia, mająca podłoże religijne, w czasie której walczyli ze sobą katolicy z protestantami;
- liczne konflikty **Polski**, których skutki ekonomiczne były tak dotkliwe, że doprowadziły do upadku gospodarkę, a także sprawiły, że zubożały wszystkie warstwy społeczne; do najważniejszych należą **wojny**:
 - ze Szwecją o Inflanty w 1605 r., potop szwedzki z lat 1655–1660;
 - z Rosją o terytoria i wpływy na rosyjskim dworze;
 - z Turcją, wśród których wyróżniały się wydarzenia z lat: 1620 – klęska pod Cecorą, 1621 – bitwa pod Chocimiem, 1673 – zwycięstwo pod Chocimiem, 1683 – odsiecz Wiednia, uratowanie Europy przed najazdem tureckim; z tego powodu o Polsce mówiono, że jest *przedmurzem chrześcijaństwa*;
- z Kozakami – powstanie Chmielnickiego na Ukrainie w 1646 roku;
- **kontrreformacja**.

KONTRREFORMACJA

W **Trydencie** we Włoszech w latach 1545–1563 obradował sobór biskupów. Duchowni pracowali nad zmianami w Kościele, które doprowadziłyby do jego odbudowy. Pozycja Kościoła osłabła przez kryzys wewnętrzny, czego wyrazem była między innymi działalność Lutra i powstanie nowych odłamów chrześcijaństwa.

Sobór trydencki **zapoczątkował tzw. kontrreformację**. Najważniejsze postanowienia soboru to:

- ogłoszenie **Indeksu ksiąg zakazanych** – wykazu książek zakazanych do czytania przez katolików, uznanych przez władze Kościoła za podważające jego nauki i autorytet; na indeksie znalazły się między innymi dzieła Kopernika, Galileusza, Andrzeja Frycza Modrzewskiego;
- reorganizacja istniejącej od XIII w. **inkwizycji** zajmującej się ściganiem osób podejrzanych o herezję;
- **potępienie innowierców**;
- wyznaczenie nowych zadań dla **sztuki sakralnej** – która ma wzmacniać religijność wyznawców i pokazywać potęgę Kościoła.

W budowaniu silnej pozycji Kościoła dużą rolę odegrał **zakon jezuitów**¹. Prowadził on **misje**, czyli szerzył chrześcijaństwo, między innymi w Japonii, Chinach, Ameryce Południowej. Zakładał także szkoły i szpitale. Jezuita stworzyli od podstaw **bezpłatne szkolnictwo** powszechne w całej Europie. Uczyli w szkołach podstawowych i średnich. Kształcili się tam przyszłe elity polityczne wszystkich katolickich krajów. Zakonnicy prowadzili około 700 szkół na 5 kontynentach. Początkowo były to nowoczesne placówki, ale potem ich poziom bardzo się obniżył.

Jezuici wpłynęli również na **sztukę** tej epoki. Kościoły jezuickie zachwycaly bogactwem form architektonicznych, pięknem wnętrza, stanowiły inspirację dla innych.

SZTUKA BAROKOWA

Dwa nurty sztuki w baroku

metafizyczny²

Rembrandt, *Zdjęcie z krzyża*,
1632–1633.

przemijanie, śmierć,
religijność, Bóg,
sens życia

Rembrandt,
El Greco

poszukiwania zmysłowej
radości życia

Peter Paul Rubens, *Świąt Parysa*,
1596–1599.

miłość zmysłowa,
rozkosze życia,
piękno ciała, bujność świata

Peter Paul Rubens,
Anton van Dyck

tematyka

malarze

¹ jezuita – zakon założony w 1534 r. przez Ignacego Loyolę (czytaj lojolę); wspierał papieża w realizacji najtrudniejszych zadań Kościoła, a także w walce z najpoważniejszymi zagrożeniami

² metafizyczny – tu: trudny do zrozumienia, odnoszący się do świata duchowego i religijnego

Sztuki plastyczne w baroku w znacznej mierze rozwinęły się dzięki działalności kontrreformacyjnej. Kościół, aby pozyskać wiernych, wykorzystał siłę oddziaływania architektury, malarstwa i rzeźby do pogłębiania religijności wiernych i poczucia wspólnoty. Sztuka barokowa wywoływała silne przeżycia duchowe. Cechowały ją:

- **dynamika** – oddanie zmiany, ruchu, także gwałtownego;
- **ekspresja** – siła wyrazu; posługiwano się mocnymi kolorami, podkreślano dramatyzm sytuacji, teatralność, silne emocje;
- **zmysłowość** – ukazywano osoby w pełnych wyrazu pozach; szczególnie widoczne jest to w dziełach Rubensa przedstawiających nagie kobiety o bujnych kształtach;
- **wzniosłość** – dzieła były pełne patosu, prezentowały piękno, szlachetność uczuć; przykładem takiego dzieła jest rzeźba Berniniego *Ekstaza św. Teresy*;
- **kontrasty** – służyły do przedstawienia motywów życia i śmierci, młodości i starości.

Peter Paul Rubens,
Trzy Gracje, 1637–1638.
Zmysłowość i obfitość kształtów
pokazane zostały na obrazie
Rubensa.

Peter Paul Rubens,
*Stara kobieta
i chłopiec ze świecą*,
Obraz to przykład kontrastu
między starością a młodością
oraz światłem a cieniem.

Giovanni Bernini,
Ekstaza św. Teresy, 1647–1652.
Dzieło cechuje dynamika
i wzniosłość przeżyć.

Sala Lustrzana w Wersalu.

Salę lustrzaną wyróżnia przepych i bogactwo form.

Pałac w Wilanowie zbudowany dla króla Jana III Sobieskiego.

Jest otoczony ogrodami w stylu francuskim – roślinność tworzy geometryczne wzory.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Człowiek baroku czuł się zagubiony, więc szukał oparcia w Bogu. W ziemskich rozkoszach dostrzegał przede wszystkim nietrwałość, chwilowość i konieczność przemijania.
- Człowiek baroku czuł się rozdarty wewnętrznie. Dokonywanie wyboru spośród wielu możliwości było dla niego udręką.
- Nazwa epoki pochodzi od portugalskiego słowa *barocco*, co oznacza perłę o nieregularnych kształtach.
- Barok w Europie trwał od połowy XVI do końca XVII w., a w Polsce przez cały XVII w. do połowy XVIII w. Na charakter epoki wpłynęły liczne wojny oraz kontrreformacja.
- W sztuce baroku wyróżniamy dwa nurty: metafizyczny i poszukiwania zmysłowej radości życia.
- Kościół wpływał na wiernych poprzez sztukę – zadaniem architektury, malarstwa i rzeźby było pogłębianie religijności i poczucia wspólnoty.

1. Nietrwałość, chwilowość, przemijanie

Niepokoje człowieka baroku

ZANIM ZACZNIESZ

- Przypomnij sobie, czego obawiał się człowiek średniowiecza. Gdzie szukał wsparcia? Odwołaj się do *Bogurodzicy*.
- Wyjaśnij, w jak różny sposób odnoszono się do śmierci w średnio-wieczu i renesansie. Wypowiedź wzbogać argumentami z *Rozmowy Mistrza Polikarpa ze śmiercią* i z utworów Jana Kochanowskiego.

Ludzie epoki baroku czuli się **zagubieni**, ponieważ czasy, w jakich przyszło im żyć, były niespokojne i pełne sprzeczności. Reformacja doprowadziła do rozłamu w Kościele i powstania **nowych odłamów chrześcijaństwa**, określanych jako **protestanckie**, które różniły się obrządkiem. Kościół katolicki potępił nowe wyznania, a działania w ramach kontrreformacji zaostrzyły spory i prowadziły do **prześladowania protestantów**.

Liczne w XVII w. **wojny** i niepokoje społeczne również podważały renesansową filozofię głoszącą harmonię i ład w świecie oraz wiarę w możliwość panowania człowieka nad rzeczywistością. Niepewność mogły budzić także **różnorodne koncepcje filozoficzne** i teorie naukowe. Renesans rozbudził w człowieku poczucie własnej wartości. Człowiek uważał się za istotę wolną, mogącą dokonywać własnych wyborów. Jak jednak wybierać spośród wielu sprzecznych koncepcji? W konsekwencji **wolność wyboru stała się ciężarem** ponad ludzkie siły.

Wobec skomplikowanego, pełnego sprzeczności świata zagadkowa wydawała się także natura ludzka. Człowiek **przestał rozumieć sam siebie**. Już nie potrafił wyznaczać właściwych proporcji między siłą namiętności a rozumem, dzięki czemu dotychczas tak sprawnie kierował swoim losem. Człowiek baroku jest **pełen niepokoju i rozdarty wewnątrz**.

ZAPAMIĘTAJ!

Nurt metafizyczny

Niepokoje i rozdarcie wewnętrzne człowieka baroku znalazły odzwierciedlenie w poezji. Twórcy podejmowali tematykę filozoficzną i religijną. Przedstawicielem nurtu metafizycznego był między innymi Mikołaj Sęp Szarzyński.

Mikołaj Sęp Szarzyński

Sonet IV. O wojnie naszej, którą wiemy z szatanem, światem i ciałem

Pokój – szczęśliwość, ale bojowanie
Byt nasz podniebny⁴. On srogi ciemności
Hetman i świata łakome⁵ marność
O nasze pilno czynią⁶ zepsowanie.

Nie dosyć na tym, o nasz możny Panie!
Ten nasz dom – ciało, dla zbiegłych lubości⁷
Niebacznie zajrzeć⁸ duchowi zwierzchności,
Upaść na wieki żądać nie przestanie.

Cóż będę czynił w tak straszliwym boju,
Wątpy, niebaczny⁹, rozdwojony w sobie?
Królu powszechny, prawdziwy pokoju,
Zbawienia mego, jest nadzieja w Tobie!

Ty mnie przy sobie postaw, a przepiecznie¹⁰
Będę wojował i wygram statecznie¹¹!

*Poeci polscy od średniowiecza do baroku,
oprac. K. Żukowska, Warszawa 1977.*

Mikołaj Sęp Szarzyński

(1550–1581) – poeta dwóch epok: żył w czasach renesansu, ale jego spojrzenie na świat i wyrażane refleksje były bliskie czasom baroku. Mówi się o nim, że jest prekursorem³ baroku. Jako człowiek renesansu cenił wiedzę – zdobył wykształcenie na protestanckim uniwersytecie w Wittenberdze i w Lipsku. Tworzył w języku polskim i łacińskim. Natomiast jako człowiek baroku przeżywał wątpliwości religijne i poszukiwał Boga. Zmienił wyznanie protestanckie na katolicyzm, którego stał się gorliwym przedstawicielem. Zbiór wierszy poety zatytułowany *Rytmy, albo wiersze polskie* wydał jego brat 20 lat po śmierci Szarzyńskiego.

³ prekursor – człowiek wyprzedzający swoje czasy, zapoczątkowujący jakąś ideę, jakiś kierunek

⁴ podniebny – tu: dziejący się pod niebem, a więc na ziemi

⁵ łakome – wzbudzające pożądanie

⁶ czynią – starają się

⁷ zbiegłe lubości – przemijające przyjemności

⁸ zajrzeć – zazdrościć

⁹ niebaczny – nierozumny

¹⁰ przepiecznie – bezpiecznie

¹¹ statecznie – pewnie

PYTANIA I POLECENIA

1. Określ, czym, według podmiotu lirycznego, wypełnione jest życie ludzkie: spokojem czy walką?
2. Na podstawie utworu wymień trzy czynniki, które oddalają człowieka od Boga i zbawienia. Potwierdź swoją odpowiedź cytatami.
3. Wyjaśnij, jak rozumiesz wyrażenie *takome marności*. Podaj przykłady życiowych marności.
4. Wytłumacz, jak ocenia siebie podmiot liryczny, mówiąc, że jest *wątpli, niebaczny, rozdwojony w sobie*.
5. Powiedz, kogo prosi o pomoc w walce z przeciwnościami losu i własnymi słabościami.
6. Wskaż znaki interpunkcyjne, które wskazują na emocjonalny ton wypowiedzi.
7. Porównaj światopogląd człowieka renesansu i człowieka baroku na podstawie fraszki *Do gór i lasów* Jana Kochanowskiego oraz *Sonetu IV* Mikołaja Sępa Szarzyńskiego. W tym celu odpowiedz na pytania:
 - Jak odnosił się do ciała?
 - Co sądził o sobie i swojej pozycji w świecie?
 - Kim był dla niego Bóg?
 - Jak odnosił się do tzw. marności ziemskich?
 - Jaki miał stosunek do śmierci?
 - Co sprawiało mu radość?
 - Czym się martwił?

Wnioski zapisz w zeszycie w tabeli zgodnie ze wzorem.

Kryterium	Człowiek renesansu	Człowiek baroku
Jak oceniał ziemskie życie?	harmonia, logiczne uporządkowanie, ład, spokój	sprzeczności, niepewność, walka

8. W *Sonecie IV* Mikołaja Sępa Szarzyńskiego występuje wiele epitetów. Przeczytaj wiadomości z ramki na następnej stronie.

ZAPAMIĘTAJ!

Epitet

Należy do środków stylistycznych. Jest wyrazem określającym rzeczownik. Epitety:

- wzbogacają **plastyczność opisu** i oddziałują na wyobraźnię odbiorcy;
- wzbogacają **wiedzę** o opisywanym przedmiocie lub człowieku, przedstawiając jego cechy, np. *skórzana* piłka, malarz *barokowy*;
- ujawniają **emocje, uczucia, stosunek mówiącego** do opisywanego obiektu, np. *odrażający* typ (niechęć), *cudowny* człowiek (sympatia).

Epitet jest wyrażany różnymi częściami mowy:

- przymiotnikiem, np. *biały* orzeł;
- zaimkiem, np. *moja* ojczyzna;
- rzeczownikiem, np. wieża *Babel*, dziecko *szczęścia*;
- imiesłowem przymiotnikowym, np. *śpiewający* ptak.

Uwaga: epitet to tylko wyraz określający, np. **łakome** marności.

Sprawdź swoją wiedzę o epitetach, wykonując poniższe polecenia. Wnioski zapisz w tabeli według poniższego wzoru.

- Wypisz z *Sonetu IV* epitety oraz rzeczowniki, których dotyczą.
- Wskaż części mowy, którymi są wyrażone wypisane epitety.
- Określ funkcję, jaką pełni każdy epitet.

Rzeczownik	Epitet	Część mowy wyrażająca epitet	Funkcja epitetu
byt	nasz, podniebny	zaimek, przymiotnik	wzbogaca wiedzę

Ryszard Riedel

Modlitwa III – Pozwól mi

Pozwól mi spróbować jeszcze raz.
Niepewność mą wyleczyć, wyleczyć mi.
Za pychę i kłamstwa, za me nałogi,
Za wszystko co związane z tym.
Te świństwa duże i małe,
Za mą niewiarę,
Rozgrzesz mnie, no rozgrzesz mnie!
Panie mój, o Panie!
Chcę trochę czasu, bo czas leczy rany.
Chciałbym, chciałbym zobaczyć co,
Co dzieje się w mych snach. Co dzieje się.
I nie, nie chcę płakać, Panie mój!
Uczyń bym był z kamienia, bym z kamienia był.
I pozwól mi, pozwól mi,
Spróbować jeszcze raz, jeszcze raz, jeszcze raz.

Chcę trochę czasu...

Uczyń bym był z kamienia...

Dżem, <https://link.operon.pl/ol> [dostęp: 26.01.2023].

Ryszard Riedel,
fot. Krzysztof Wójcik.

Ryszard Riedel (czytaj: ridel; 1956 –1994) – wokalista, lider bluesowego zespołu Dżem, autor tekstów piosenek i rysunków, które wykorzystywano na okładkach płyt. Wiele lat zmagał się z nałogiem narkotykowym, który przyczynił się do jego przedwczesnej śmierci. Ze względu na charakterystyczny wygląd i życie outsidera nazywano go „ostatnim hipisem naszych czasów”. Burzliwa biografia Ryśka Riedla stała się inspiracją dla twórców filmu *Skazany na bluesa*. W rolę charyzmatycznego wokalisty wcielił się Tomasz Kot.

PYTANIA I POLECENIA

1. Przeczytaj tekst piosenki i wysłuchaj jej wykonania. Skorzystaj z legalnych źródeł: rzetelnych stron internetowych, płyty CD itp. Następnie wykonaj polecenia.
 - a) Odwołując się do tekstu piosenki, wymień życiowe błędy, które popełnił autor modlitwy.
 - b) W czym upatruje przyczyny swoich upadków?
 - c) O co prosi Boga?
 - d) Dlaczego kilkakrotnie powtarza słowa *bym był z kamienia*? Z jakimi cechami charakteru kojarzy się kamień?
2. Na podstawie wiersza Mikołaja Sępa Szarzyńskiego i piosenki Ryszarda Riedla porównaj sytuację człowieka XVII i końca XX w. Odpowiedz na pytania.
 - W czym widzisz podobieństwa obu podmiotów lirycznych?
 - W jakiej sytuacji życiowej zwracają się z modlitwą do Boga?
 - Na czym polega słabość współczesnego człowieka? Co napawa go lękiem?
 - Czy modlitwa wycisza ich niepokój?

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Człowiek baroku był pełen niepokoju i rozdarty wewnętrznie, ponieważ żył w czasach, w których panowało wiele sprzeczności. Znalazło to wyraz w literaturze i sztuce.
- Mikołaj Sęp Szarzyński to twórca dwóch epok, uważany za prekursora baroku. Jego poezja wpisuje się w nurt metafizyczny.
- W twórczości Sępa Szarzyńskiego odnajdujemy przekonanie o słabości człowieka i tęsknotę za wszechmocnym, ale niedostępnym Bogiem.
- Epitet to środek stylistyczny będący określeniem rzeczownika. Może być wyrażany różnymi częściami mowy.

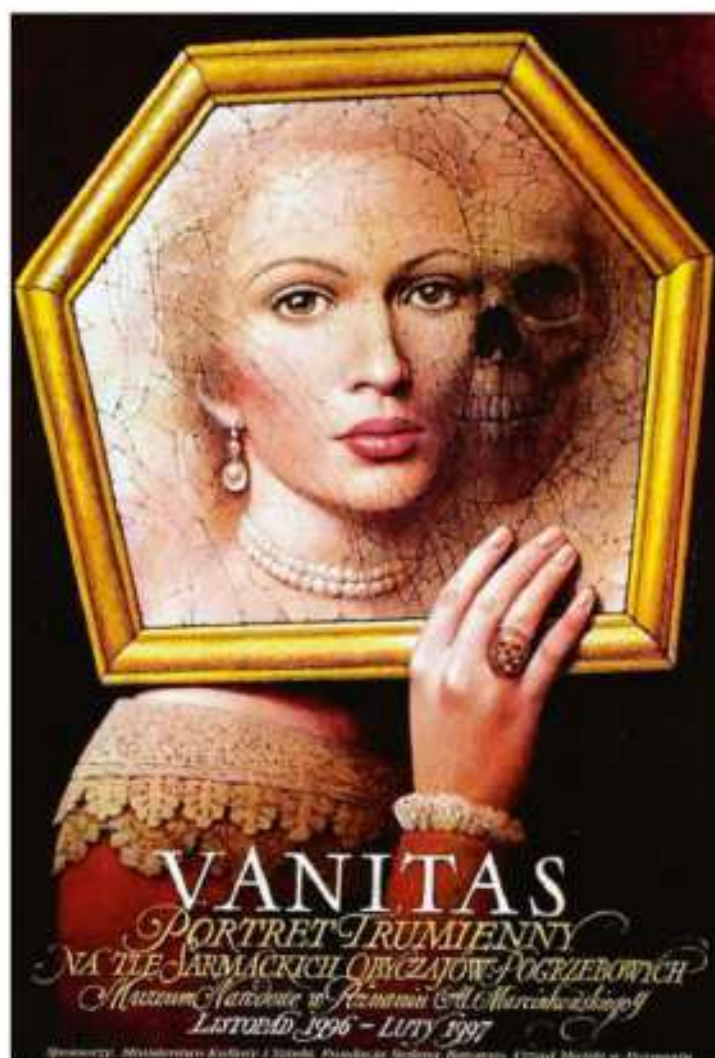

ZANIM ZACZNIESZ

- Przypomnij, jaki stosunek do starości i przemijania miał Jan Kochanowski. Przytocz odpowiednie fragmenty fraszki *Do gór i lasów*.
- W jaki sposób bohaterowie *Iliady* Homera chcieli stać się nieśmiertelni? Odwołaj się do pojedynku Achillesa z Hektorem i mitu o wojnie trojańskiej.

Człowiek baroku mówił, że jest **wątpliwy, niebacznym i rozdwojonym w sobie**, a świat uważał za pełen **pokus**. Jedyne **oparcie** w takiej sytuacji **widział w Bogu**, który miał wskazywać właściwą drogę i otaczać opieką. Życie ludzkie w baroku postrzegano jako niepewne, nietrwałe, podlegające zaskakującym zmianom. Człowiek nie miał nad nim kontroli, a wobec upływającego czasu był bezsilny. Takie postrzeganie ludzkiej egzystencji skłaniało do myślenia o przemijaniu jako po- wolnym zmierzaniu do śmierci i do rozważań o życiu wiecznym lub wiecznym potępieniu.

Motyw vanitas wyrażał nietrwałość, przemijanie. Pojawiał się w każdej epoce, ale z różną intensywnością i z różnym stosunkiem do problemu. Przemijanie kończące się śmiercią mocno akcentowano w średniowieczu (np. śmierć rycerska z honorem na polu walki, rozmowy czy taniec ze śmiercią). W antyku i renesansie ludzie ze spokojem odnosili się do śmierci, akceptowali ją jako konieczność i szukali sensu kruchego życia w nieśmiertelnej sławie czy w radości z każdej chwili. Człowiek baroku jednak inaczej postrzegał motyw *vanitas*...

Plakat Wiesława Wałkuskiego, *Vanitas*, 1996.

Mikołaj Sęp Szarzyński

Epitafium¹² Rzymowi

Ty, co Rzym wpośród Rzyma chcąc baczyć¹³, pielgrzymie,
A wždy¹⁴ baczyć nie możesz w samym Rzyma Rzymie,
Patrzaj na okrąg murów i w rum¹⁵ obrócone
Teatra i kościoły, i słupy stłuczone:
Te są Rzym. Widzisz, jako miasta tak możnego
I trup szczęścia poważność wypuszcza pierwszego¹⁶.
To miasto, świat zwalczywszy, i siebie zwalczyło,
By nic niezwalzonego od niego nie było.
Dziś w Rzymie zwyciężonym Rzym niezwyciężony
(To jest ciało w swym cieniu) leży pogrzebiony.
Wszystko się w nim zmieniło, sam trwa prócz odmiany¹⁷
Tyber, z piaskiem do morza co bieży zmieszany.
Patrz, co Fortuna broi: to się popsowało,
Co było nieruchome; trwa, co się ruchalo¹⁸.

Poeci polscy od średniowiecza do baroku, oprac. K. Żukowska, Warszawa 1977.

Ruiny Rzymu.

¹² epitafium – napis na nagrobku lub wiersz upamiętniający zmarłego

¹³ baczyć – dostrzec, znaleźć

¹⁴ wždy – jednak, w końcu

¹⁵ w rum – w rumowisko

¹⁶ wypuszcza pierwszego – wydaje, ukazuje wielkość pierwotnego szczęścia

¹⁷ prócz odmiany – bez odmiany

¹⁸ co się ruchalo – co się ruszało

PYTANIA I POLECENIA

1. Przedstaw obraz Rzymu ukazany w wierszu. Przytocz odpowiednie cytaty.
2. Wskaż fragmenty dotyczące chlubnej przeszłości Rzymu.
3. Do kogo zwraca się podmiot liryczny? Ma na myśli osobę czy zbiorowość?
4. Jaką refleksję o życiu przekazują ostatnie słowa wiersza:

*Patrz, co Fortuna broi: to się popsowało,
Co było nieruchome; trwa, co się ruchało.*

KONTYNUACJE I NAWIĄZANIA

Poniżej zamieszczono trzy barokowe interpretacje motywu *vanitas* nawiązujące do motywu przewodniego biblijnej Księgi Koheleta – *Vanitas vanitatum et omnia vanitas* – *Marność nad marnościami i wszystko marność*.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wskaż ilustrację, która robi na tobie największe wrażenie. Uzasadnij wybór.

Frans Hals, *Młodzieniec trzymający czaszkę*,
1626–1628.

Juan de Valdés Leal (czytaj: huan de waldes leal),
Alegoria marności świata, 1650.

Philippe de Champaigne (czytaj: filipp
de szapen), *Vanitas*, 1645.

2. Omów, co artysta przedstawił na obrazie *Alegoria marności świata*.
 - a) Opisz i zinterpretuj dzieło, odpowiadając na pytania:
 - Co kryje się pod przedmiotami codziennego użytku?
 - Jakie to przedmioty? Jakich dziedzin życia dotyczą?
 - Dlaczego malarz przedstawił tak dużo nieuporządkowanych przedmiotów?
 - Kim mógł być zmarły?
 - Co okazało się trwalsze: przedmioty czy ich właściciel?
 - Co ma władzę nad życiem?
 - b) Znajdź wspólne przemyślenia zawarte w wierszu *Epitafium Rzymowi* i przedstawione na obrazie *Alegoria marności świata*.
3. Porównaj obrazy *Vanitas* i *Młodzieniec trzymający czaszkę*. Wyjaśnij, w jaki symboliczny sposób wyrażono na nich upływ czasu.
4. Sformułuj przesłania moralne przekazane przez artystów za pośrednictwem obrazów.

Monika Małkowska

Cyfry Romana Opalki

[...] Był rok 1965, pan Roman siedział w kawiarni, czekając na narzeczoną. Halszka jak zwykle się spóźniała. Malarz, żeby skrócić oczekiwanie, zaczął notować na bibułkowej serwetce rzędy kolejnych cyfr, zaczynając od jedynki. Pomysł tak mu się spodobał, że nawet gdy pojawiła się panna, nie przestawał pisać. Wtedy postanowił: to program na życie, nie tylko moment. Halszkę przeraziła ta perspektywa – uznała, że jej partner zwariował. Zresztą nie wierzyła w realizację. Przecież Roman miał już na koncie znakomite grafiki, za które dostawał nagrody.

On także wahał się przed tak radykalnym krokiem – krokiem, który zakładał eliminację innych twórczych

Roman Opalka (1931–2011) – malarz liczb, polski artysta, dla którego motyw *vanitas* stał się znakiem rozpoznawczym. Opalka w niespotykany sposób poszukiwał możliwości wizualnego ukazania czasu, przepływu i trwania. Przez 40 lat realizował jeden malarski projekt, polegający na malowaniu obrazów, na których zapisywał kolejne liczby. Początkowo prace wykonywał białą farbą na czarnym tle (ciąg liczb przekroczył 5 500 001 i postępował w stronę nieskończoności).

poszukiwań i skazywał go na żelazną dyscyplinę. Mimo lęku postanowił być konsekwentny. Pierwszy tzw. detal z wyliczanką powstawał aż siedem miesięcy. Potem malował do 10 płócien rocznie, pisząc (malując?) białą farbą na czarnym tle. Jak kredą na tablicy. Z czasem zaczął wprowadzać komplikacje: od 1970 roku rejestrował na magnetofonowej taśmie (potem na CD) swój głos, monotonnie odliczający kolejne cyfry; dodawał do tła białej farby (od 1972 roku każdy obraz był o jeden procent jaśniejszy), co sprawiało, że podkład stopniowo szarzał, aż z latami stał się biały. Po wprowadzeniu komplikacji tworzył najwyżej pięć obrazów rocznie. Ponadto co dzień artysta fotografował twarz w identycznym ustawieniu, w ciasnym kadrze. Z czasem liczby stawały się coraz dłuższe, a zarazem – coraz mniej widoczne. Mniej więcej dekadę temu przeobraziły się w ciągi białych zapisów na bieli.

– Próbuję namalować coś, co nie było jeszcze namalowane: czas trwania jednej egzystencji – tak najkrócej tłumaczył to autor. Trzeba przyznać, genialna idea – upływ czasu widać jak... nie, nie jak na dłoni – jak na twarzy. [...]

M. Malkowska, *Cyfry Romana Opalki*, „Werandy”, <https://link.operon.pl/om> [dostęp: 26.01.2023].

Roman Opalka, *Obrazy liczone*, od 1965 do 2011.

Roman Opałka,
Obrazy liczone, od
1965 do 2011.

PYTANIA I POLECENIA

1. Poszerz swoje wiadomości o niezwykłym artyście, który tak jak barokowy twórca poszukiwał konceptu na przedstawienie motywu *vanitas*. Odpowiedzi poszukaj w legalnych i rzetelnych źródłach wiedzy.
2. Wyjaśnij, jak odczytujesz wielokrotną zmianę tła obrazów.
3. Wytłumacz, dlaczego cyfry w kolejnych obrazach miały być mniej widoczne.
4. Powiedz czy, według Opałki, człowiek na co dzień dostrzega upływ czasu.
5. Jak myślisz, dlaczego artysta wzbogacił swój projekt fotografią? O czym miała przypominać?
6. Wskaż cechy sztuki barokowej, które dostrzegasz w malarstwie Romana Opałki. Przedstaw podobieństwa i różnice.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Człowiek baroku uważał, że życie ludzkie to walka z pokusami świata. Jedyną nadzieję widział w Bogu.
- Motyw *vanitas*, oznaczający nietrwałość, przemijanie, pojawiał się w każdej epoce. W baroku jest on szczególnie obecny. Pojawił się w wierszu Mikołaja Sępa Szarzyńskiego *Epitafium Rzymowi*.

2. Sztuka wyrażania emocji

Nurt dworski w poezji Jana Andrzeja Morsztyna

ZANIM ZACZNIESZ

- Przypomnij sobie, jak rycerz średniowieczny okazywał uczucia damie swego serca. Przykłady odnajdziesz w powieści Henryka Sienkiewicza *Krzyżacy* oraz w balladzie Fryderyka Schillera *Rękawiczka*.
- Dlaczego bohaterowie tragedii Williama Szekspira *Romeo i Julia* są do dziś symbolem młodości i miłości?

ZAPAMIĘTAJ!

Niespokojny czas epoki baroku wpłynął na zróżnicowanie **literatury**. Oprócz **nurtu metafizycznego** rozwijały się jeszcze nurty **dworski i ziemiański**.

Nurt dworski	Nurt ziemiański
• Rozwijał się na dworach magnackich, książęcych, królewskich. • Tworzyli w nim wykształceni poeci, bywalcy europejskich saloonów, znający się na sztuce, etykiecie, podążający za modą. Wielu z nich pełniło na dworach funkcje urzędników i dyplomatów. • Utwory sławiły piękno kobiet, flirt, zabawę. • Wiersze miały wzbudzać zachwyt adresatki i zainteresowanie autorem, dlatego poeci tworzyli utwory kunsztowne, w oryginalnej formie wypowiedzi poetyckiej. Mówiło się nawet, że w utworach tego nurtu nastąpił przerost formy nad treścią.	• Rozwijał się w dworach szlacheckich. • Szlachta uczestniczyła w licznych wojnach, z których wspomnienia zapisywała w pamiętnikach. • Twórcy przywiązani do tradycji utrwalili dla potomnych ważne wydarzenia rodzinne i porady życiowe. • Pod względem artystycznym twórczość była mniej wyrafinowana, ale wyróżniało ją dbanie o polskość i świadome nienaśladowanie europejskich wzorców.

ZAPAMIĘTAJ!

Najwybitniejszy przedstawiciel poezji dworskiej to **Jan Andrzej Morsztyn**.

Jan Andrzej Morsztyn

Do trupa

Leżysz zabity i jam też zabity,
 Ty – strzałą śmierci, ja – strzałą miłości,
 Ty krwie¹⁹, ja w sobie nie mam rumianości.
 Ty jawne²⁰ świece, ja mam płomień skryty.
 Tyś na twarz suknem żałobnym nakryty,
 Jam zawarł zmysły w okropnej ciemności,
 Ty masz związane ręce, ja wolności
 Zbywszy²¹ mam rozum łańcuchem powity²².
 Ty jednak milczysz, a mój język kwili,
 Ty nic nie czujesz, ja cierpię ból srodze,
 Tyś jak lód, a jam w piekielnej śreżodze²³.
 Ty się rozsypiesz prochem w malej chwili,
 Ja się nie mogę, stawszy się żywiołem
 Wiecznym mych ogniów, rozsypać popiołem.

Poeci polscy od średniowiecza do baroku,
 oprac. K. Żukowska, Warszawa 1977.

Jan Andrzej Morsztyn

(1621–1693) – wybitny poeta, dyplomata i dworzanin. Świetnie władał językami francuskim i włoskim, tłumaczył utwory włoskiego poety Giambattisty Marina (czytaj: dziambattisty marino). Za panowania króla Jana Kazimierza został podskarbisem wielkim koronnym. Na dworze króla Francji Ludwika XIV piastował stanowisko sekretarza. Dopuścił się zdrady wobec króla Jana III Sobieskiego, po której uciekł do Francji, gdzie zamieszkał w majątku pod Paryżem. Pisał kunsztowne utwory, które miały zadziwić odbiorcę wyszukany pomysł, metaforą. Tworzył raczej w celach towarzyskich niż z zamiarem publikacji. Drukiem jego poezje ukazały się dopiero po śmierci poety w zbiorach *Lutnia i Kanięta albo Psia gwiazda*.

¹⁹ krwie – krwi

²⁰ jawne – widoczne, zapalone przy trumnie

²¹ zbywszy – pozbywszy się, utraciwszy

²² powity – związany

²³ śreżoga – nagrzone, drgające powietrze, mgła w upał

PYTANIA I POLECENIA

1. Ustal podmiot liryczny w wierszu.
2. Określ, z kim rozmawia podmiot liryczny. Jak myślisz dlaczego?
3. Wskaż podobieństwa między zakochanym a trupem. Uwzględnij następujące kryteria: bladość, rodzaj płomienia, przyczyna ciemności, zniewolenie. Odpowiedź zapisz w zeszycie w tabeli według poniższego wzoru.

Kryterium podobieństwa	Zakochany	Trup
przyczyna śmierci	ugodziła go strzała miłości	zginął od strzały śmierci

4. Odwołując się do zwrotki trzeciej i czwartej, wyjaśnij, czym różni się zakochany od trupa.
5. Jaką zaskakującą puentę zawiera wiersz? Przeczytaj właściwy fragment i go wyjaśnij.
6. a) Przyjrzyj się budowie wiersza. Omów ją, odpowiadając na pytania:
 - Z ilu zwrotek i wersów składa się utwór?
 - Ile wersów zawierają poszczególne zwrotki?
 - Jakie rodzaje rymów występują w wierszu?
 - Które zwrotki są opisowe, a które – refleksyjne?
 b) Zapisz w zeszycie notatkę zawierającą odpowiedzi na powyższe pytania. W ten sposób samodzielnie zredagowałeś/zredagowałaś definicję sonetu. Uzupełnij notatkę o informację, kto był twórcą tego gatunku lirycznego.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Niepokojny czas epoki baroku wpłynął na zróżnicowanie literatury, która rozwijała się w trzech głównych nurtach – metafizycznym, dworskim i ziemian-
skim.
- Najwybitniejszym przedstawicielem poezji dworskiej był Jan Andrzej Morsztyn.

Znawca słowa i rzemieślnik formy

Największy wpływ na charakterystyczny kształt **poezji barokowej** miał włoski poeta **Giambattista Marino**, zwany **królem poetów XVII w.** Twórcę poezji nazywał „rybakiem w morzu literatury”. Dlaczego?

Według niego artysta nie interesuje czytelnika nowym tematem, ponieważ **wszystko zostało już przedstawione**. Może jedynie „**złović**” znany motyw, ale powinien go ukazać w **oryginalny**, zaskakujący sposób. W ten sposób może **zadziwić odbiorcę**. Zatem poeta to przede wszystkim **znawca słowa i rzemieślnik formy poetyckiej**.

Giambattista Marino na portrecie autorstwa Fransa Pourbusa Młodsze, 1619.

Marinizm – styl poetycki w baroku, wyróżniający się kunsztowną formą i bogatym słownictwem. Termin pochodzi od nazwiska poety Giambattisty Marina. Najwybitniejszym polskim marinistą był Jan Andrzej Morsztyn.

ZAPAMIĘTAJ!

Jakie wskazówki daje poetom Giambattista Marino?

- Gwarancją sukcesu jest **koncept**, czyli pomysł na oryginalny sposób przedstawienia tematu.
- Należy stosować **dużo ozdobników** – język powinien być nasycony, a nawet przesycony, środkami stylistycznymi.
- Środki stylistyczne powinny być **oryginalne** (np. anafora, oksymoron, sumacja – patrz tabela na następnej stronie).
- Trzeba często używać jednego lub dwóch środków stylistycznych, aby odbiorca dostrzegł **przemyślaną kompozycję** utworu. Powtórzenia stanowią główną konstrukcję, na której opiera się całość wiersza.
- Czytelnika należy zaskoczyć **nieoczekiwaną puentą**. To wrażenie nie pozwoli mu zapomnieć o utworze.

Środki stylistyczne poezji baroku

Środek stylistyczny i jego funkcja	Przykład
Anafora – powtarzanie tych samych wyrazów na początku każdego wersu.	<i>Biały jest polerowny alabastr z Karrary, Białe mleko przysłane w sitowiu z koszary</i>
Antyteza – zestawienie dwóch przeciwstawnych zdań.	<i>Ty jednak milczysz, a mój język kwili</i>
Elipsa – pominięcie w wypowiedzi wyrazu lub wyrazów, których łatwo można się domyślić; dzięki temu daną treść można przedstawić w bardziej zwartej formie.	<i>Ząb szkapią kością, włosy pajęczyną</i> zamiast: Ząb [jest] szkapią kością
Hiperbola – wyolbrzymienie jakiejś cechy lub sytuacji.	cierpienie w wierszu <i>Do trupa</i>
Inwersja – szyk przestawny; nadaje uroczysty, niezwykle charakter wypowiedzi.	<i>Gęstego pełen garniec błota</i> szyk prosty: <i>garniec pełen gęstego błota</i>
Oksymoron – zestawienie słów, pojęć zawierających sprzeczność.	<i>Mróz gorejący, a ogień lodowy</i>
Paradoks – sformułowanie zawierające myśl niezgodną z powszechną wiedzą, przekonaniami.	<i>Prędzej niemy zaśpiewa, i ten, co szaleje, Co mądrego przemówi...</i>
Przerzutnia – przeniesienie części zdania do następnego wersu; urozmaica rytm wiersza.	<i>Ty masz związane ręce, ja wolności Zbywszy mam rozum łańcuchem powity.</i>
Sumacja – rodzaj podsumowania; ponowne wyliczenie wcześniejszych argumentów, słów.	<i>Niż marmur, mleko, łabędź, perła, śnieg, lilije.</i>

Jan Andrzej Morsztyn

O swej pannie

Biały jest polerowny alabastr²⁴ z Karray²⁵,
Białe mleko przysłane w sitowiu z koszary²⁶,
Biały łabęć²⁷ i białym okrywa się piórem,
Biała perła nieczęstym zażywana sznurem²⁸,
Biały śnieg świeżo spadły, nogą nie deptany,
Biały kwiat lilijowy za świeża zerwany,
Ale bielsza mej panny pleć²⁹ twarzy i szyje
Niż marmur, mleko, łabęć, perła, śnieg, lilije.

Poeci polscy od średniowiecza do baroku,
oprac. K. Żukowska, Warszawa 1977.

PYTANIA I POLECENIA

1. Kim jest podmiot liryczny? Zwróć uwagę na ostatek wersy.
2. Który element urody panny budzi szczególny podziw?
3. Co symbolizuje biel?
4. Dlaczego puenta może zaskakiwać czytelnika?
5. Nazwij środek stylistyczny, który stanowi element kompozycyjny wiersza.
6. Zastanów się, czy poeta zastosował hiperbolę. Uzasadnij swoją odpowiedź.

²⁴ alabastr – dziś: alabaster, biały lub delikatnie zabarwiony mineral

²⁵ Karray – właściwie: Carrara, miasto we Włoszech słynące z pokładów marmuru

²⁶ w sitowiu z koszary – w pleciance z sitowia wprost z zagrody

²⁷ łabęć – dawna pisownia słowa *łabędź*

²⁸ perła nieczęstym zażywana sznurem – rzadko noszony sznur pereł

²⁹ pleć – tu: cera, odcień skóry

Jan Andrzej Morsztyn

Niestatek

Oczy są ogień, czoło jest zwierciadłem,
Włos złotem, perłą zęb, pleć mlekiem zsiadłem,
Usta koralem, purpurą jagody³⁰,
Póki mi, panno, dotrzymujesz zgody.
Jak się zwadzimy – jagody są trądem,
Usta czeluścią, pleć blejwasem³¹ bladym,
Zęb szkapia kością, włosy pajęczyną,
Czoło maglownią³², a oczy perzyną³³.

Poeci polscy od średniowiecza do baroku,
oprac. K. Żukowska, Warszawa 1977.

PYTANIA I POLECENIA

1. Na podstawie wiersza przedstaw dwa wizerunki kobiety.
2. Co jest przyczyną tak różnego postrzegania tej samej osoby?
3. Jaki rodzaj uczucia łączy podmiot liryczny i osobę, do której się zwraca? Miłość czy przelotny flirt? Uzasadnij swoją odpowiedź.
4. Wymień środki stylistyczne występujące w wierszu. Który z nich dominuje, czyli stanowi główny element kompozycyjny utworu?
5. Których części mowy jest najwięcej w utworze? Określ, jaką funkcję pełnią w tworzeniu obrazu kobiety.
6. Na czym polega koncept wiersza *Niestatek*?

³⁰ jagody – policzki

³¹ blejwas – biel ołowiana; rodzaj barwnika używanego w malarstwie i rzemiosłach

³² maglownia – pofalowana deska do maglowania

³³ perzyna – popiół

KONTYNUACJE I NAWIĄZANIA

Elipsa była popularnym środkiem stylistycznym w literaturze barokowej. Stosuje się ją, aby skrócić wypowiedź i upodobnić ją do mowy potocznej. Stosowanie elips i różnego rodzaju skrótów stało się też cechą charakterystyczną współczesnej mowy młodzieży.

Jan Miodek

Najki z Samotraki

Kiedy rok temu zabierałem się do recenzowania słownika gwary studentów Uniwersytetu Gdańskiego, moją uwagę zwróciło już pierwsze zdanie: „Stary, przyjdź dziś do mnie wieczorem, rzucimy pena na kompa, potem impreza, a potem pomyślimy o jakimś afterku...”.

W tym jednym zdaniu kumulują się wszystkie cechy polszczyzny najmłodszych pokoleń.

Ale po kolei. [...]

Można powiedzieć, że zaczęło się przed laty od Owsiakowego „sie ma”. I dziś to już nie jest tylko pen i komp. Nawet SMS, skądinąd wersja skrócona całego wyrażenia, ma już dziś swoją skróconą wersję: „es”. Krótkie „cześć” ma jeszcze krótszy wariant w postaci „cze”. A mój Wrocław jest nie tylko Wrockiem, ale też jedynie „Wro”. Jest „do zo”, „nara” (a nawet „narazka”!) i „spoko”.

Owe skróty często abstrahują³⁴ od granic morfologicznych wyrazów³⁵. „Dziękuję” to jest oczywiście „dzięki”, ale też w wersji zanglizowanej „dzienks”, albo „spoks” zamiast „spokojnie”. „Piwo”, czyli „browar”, to jest „bro”, ale też „bronks”. W tych skrótach mamy zabieg słotwórczy anglicyzujący brzmienia.

Młodzi mówią dziś „sory”, ale urobili już od tego swojskie derywaty³⁶, bo mówi się także „sorka”, „sorki”, jest też jednak i „sorewicz”. Możemy więc powiedzieć, że język młodych to język pełen skrótów, ucięć, skrzy się humorem, a w jego tle jest angielszczyzna. [...]

J. Miodek, *Najki z Samotraki*, „Gazeta. Opole” nr 76, 2012.

³⁴ abstrahować – pomijać to, co uważa się za nieistotne

³⁵ granice morfologiczne wyrazu – granice między tematem fleksyjnym a końcówką oraz między tematem słotwórczym a formantem

³⁶ derywat – wyraz pochodny, utworzony od innego wyrazu

PYTANIA I POLECENIA

1. Wypisz z tekstu przykłady skrótów. Wyjaśnij ich budowę słowotwórczą i zmodyfikowane znaczenie.
2. Wskaż w tekście te skróty, które według ciebie są zabarwione humorystycznie. Uzasadnij swój wybór.
3. Podaj przykłady skrótów, które powstały pod wpływem języka angielskiego. Wyjaśnij, dlaczego są tak popularne.
4. W poniższym zdaniu znajdź elipsę i zamień ją na pełną wypowiedź.
Stary, przyjdź dziś do mnie wieczorem, rzucimy pena na kompa, potem impreza, a potem pomyślimy o jakimś afterku...
5. W wypowiedzi prof. Miodka wskaż zdanie, które jest wnioskiem z rozważań. Zapisz je w zeszycie i podkreśl cechy współczesnej polszczyzny.
6. Zinterpretuj tytuł artykułu *Najki z Samotraki*. Sprawdź w dostępnych źródłach znaczenie słowa *Nike* i określenia *Nike z Samotraki*. Przypomnij, która firma nosi nazwę *Nike*, choć w innym brzmieniu. Czy słowo *Najki* we współczesnym języku mówionym znaczy to samo, co *Nike*?
7. Podaj przykłady skrótów, których używasz. Wyjaśnij co zyskuje lub traci twoja wypowiedź dzięki tym skrótom.
8. Napisz w zeszycie krótki tekst z użyciem dialogu na temat: *Na dużej przerwie*. Zastosuj skróty używane przez młodzież.

KONTYNUACJE I NAWIĄZANIA

Giuseppe Arcimboldo, *Zima*, 1563.

Giuseppe Arcimboldo, *Lato*, 1563.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wyjaśnij, na czym polega koncept stosowany przez Arcimbolda.
2. Wskaż typowe cechy sztuki barokowej, które dostrzegasz na obrazach. Odwołaj się do wiadomości zamieszczonych we wstępie i w tabeli środków stylistycznych.
3. W jaki sposób artysta przedstawił motyw *vanitas*?
4. Do jakiego rodzaju wierszy barokowych można porównać obrazy Arcimbolda? Podaj kilka argumentów potwierdzających podobieństwo formy i treści między ujęciem malarskim a poetyckim.

Giuseppe Arcimboldo

(czyt. dżiuzeppe arczimboldo; 1530–1593) – włoski malarz i rysownik. Przedstawiał w nietypowy sposób ludzkie postacie – komponował je z elementów martwej natury i przedmiotów.

Dwoje, dwóch, dwie... czyli o liczebnikach zbiorowych

ZAPAMIĘTAJ!

Liczebnikami zbiorowymi posługujemy się przy określaniu:

- osób czy istot **niedorostłych**, np. *troje kociąt*, *sześcioro dziewcząt*;
- osób **różnej płci** – *dwoje turystów* to mężczyzna i kobieta, *dwóch turystów* to dwaj mężczyźni, *dwie turystki* to dwie kobiety;
- rzeczowników **mających tylko liczbę mnogą**, np. *czworo skrzypiec*, *troje sanek*;
- rzeczowników nazywających obiekty **występujące w parach**, np. *dwoje uszu*, *dwoje oczu*.

	Istoty niedoroste	Osoby różnej płci	Rzeczowniki mające tylko liczbę mnogą
M.	sześcioro dziewcząt	czworo studentów	pięcioro drzwi
D.	sześciorga dziewcząt	czworga studentów	pięciorga drzwi
C.	sześciorgu dziewczętom	czworgu studentom	pięciorgu drzwiom
B.	sześcioro dziewcząt	czworo studentów	pięcioro drzwi
N.	sześciorgiem dziewcząt	czworgiem studentów	pięciorgiem drzwi
Ms.	sześciorgu dziewczętach	czworgu studentach	pięciorgu drzwiach
W.	sześcioro dziewcząt!	czworo studentów!	pięcioro drzwi!

PYTANIA I POLECENIA

1. Przepisz poniższe zdania do zeszytu. Zamiast cyfr wpisz właściwe liczebniki zbiorowe.

Pomogliśmy 2 staruszkom. (kobiety)

Wzięliśmy 2 sanek.

Na zajęciach nie było 2 studentów. (mężczyzna i kobieta)

Jak on sobie poradzi z 2 dziećmi?

Całą drogę opowiadała o swoich 2 wnukach. (dziewczynka i chłopiec)

Po lewej stronie korytarza było 2 drzwi.

W operze wystąpi 2 młodych śpiewaków. (mężczyźni)

W magazynie instrumentów brakowało 2 skrzypiec.

Tego wymagającego klienta obsługuje 2 sprzedawców. (mężczyźni)

Komisja festiwalowa przyznała nagrodę 2 krakowskim aktorkom.

2. Napisz w zeszycie kilkuzdaniową notatkę na temat *Moja praktyka zawodowa*, w której zastosujesz liczebniki zbiorowe.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Marinizm to styl poetycki charakterystyczny dla baroku. Wyróżniał się kunsztowną formą i bogatym słownictwem. Najwybitniejszym polskim marinistą był Jan Andrzej Morsztyn.
- W barokowej poezji występują oryginalne środki stylistyczne, takie jak: anafora, antyteza, inwersja, elipsa, hiperbola, przerzutnia, sumacja, oksymoron, paradoks.
- Liczebnikami zbiorowymi posługujemy się wtedy, gdy chcemy określić liczbę istot niedorostłych lub osób różnej płci oraz gdy mówimy o przedmiotach występujących w parach lub nazwanych rzeczownikiem mającym tylko liczbę mnogą.

3. Szlachcic Sarmata

ZANIM ZACZNIESZ

- Przypomnij sobie bohaterów *Pana Tadeusza*. Kto mieszkał w Soplicowie, a kto w zaścianku Dobrzyńskich?
- Przedstaw losy Jacka Soplicy. Zwróć uwagę na złożoność jego charakteru – zalety i wady.
- Omów obyczaje, jakich przestrzegano w Soplicowie.
- Porozmawiajcie w klasie o tym, czy Adam Mickiewicz ukazał w *Panu Tadeuszu* prawdziwy, obiektywny obraz szlachty.

Portret polskiego szlachcica
w typowym stroju z XVII w.

Przełom XVI i XVII w. to szczytowy okres **potęgi państwa polskiego**. Obszar Polski obejmował wtedy ponad milion kilometrów kwadratowych powierzchni. Nasz kraj był więc **drugim co do wielkości** państwem w Europie. Uważa się Polskę tamtych czasów za bardziej otwartą na nowe idee, o większej tolerancji religijnej niż w innych krajach. Dlatego mówiło się, że Polska to **państwo bez stosów**, które były symbolem prześladowań religijnych.

Nasza kultura czerpała z zachodnich wzorców, ale przede wszystkim **tworzyła własne**. **Barok polski to pierwsza epoka, w której nasza sztuka należy do awangardy³⁷ europejskiej**. Polacy podróżowali po Europie, utrzymywali kontakty z wybitnymi ludźmi tamtych czasów, studiowali na najlepszych uniwersytetach, znali języki obce. **Mieli poczucie wielkości narodowej**

i przekonanie o dawności tradycji, z której mogli być dumni.

Kolejnym powodem do dumy była panująca w Polsce **demokracja szlachecka** przeciwstawiana absolutyzmowi panującemu w większości państw europejskich.

³⁷ awangarda – grupa osób, których twórczość lub działalność w jakiejś dziedzinie jest nowatorska; grupa wiodąca, przewodnia; zdarzenie wyprzedzające swoją epokę

Mit Sarmaty

Od końca **XVI w.** wśród **szlachty** popularny był pogląd, że **pochodzi ona od starożytnego i walecznego ludu Sarmatów**, który zamieszkiwał około III w. p.n.e. wschodnią Europę. Historycy renesansowi na podstawie uznanych źródeł wiedzy (autorstwa Herodota, Jana Długosza) utożsamili nasz kraj z dawną Sarmacją. Taka interpretacja bardzo imponowała szlachcie. Była nie tylko **powodem do dumy**, lecz także **uzasadniała ich uprzywilejowaną pozycję** w państwie oraz niezwykle przymioty, jak odwaga, waleczność, przywiązanie do tradycji i poczucie wspólnoty.

Przekonanie szlachty, że są potomkami starożytnych Sarmatów, miało źródło nie tylko w materiałach i rozprawach historycznych. Szczególna pozycja gospodarcza i polityczna Polski w Europie na przełomie XVI i XVII w. pozwalała szlachcie myśleć, że Polska to kraj wyjątkowy.

ZAPAMIĘTAJ!

Sarmatyzm

ideologia

- mit o pochodzeniu Sarmatów
- wzór osobowy szlachcica Sarmaty

kultura szlachty polskiej

- charakterystyczny szlachecki strój
- przestrzeganie obyczajów
- sztuka sarmacka (portrety, pamiętniki, kroniki rodzinne)

Strój szlachecki

kontusz – strój wierzchni, z rozciętymi rękawami

żupan – długa, obcisła suknia z kołnierzem, długimi rękawami, zapinana z przodu na guzy i pętelki; kolor zależał od pozycji szlachcica – karmazynowy nosili bogaci szlachcice, a szary – ubodzy, o których mówiono *szlachta szaraczkowa*

pas – szeroki haftowany pas, zazwyczaj jedwabny, po obu stronach ozdobiony wzorem

czapka – często obszyta futrem i ozdobiona piórami czapli

karabela – ozdobna, zakrzywiona szabla

hajdawery (szarawary) – luźne spodnie, wygodne do jazdy konnej

buty – z miękkiej skóry, sięgające do połowy łydki

Upadek sarmackiego imperium

Od powstania Chmielnickiego w 1648 r. zaczął się **upadek Rzeczypospolitej**. Liczne wojny zniszczyły kraj, opróżniły skarbiec oraz doprowadziły do utraty znacznego obszaru i spadku liczby ludności. Ponadto **nieudolna polityka królów elekcyjnych i demokracja szlachecka**, która z czasem przerodziła się w **anarchię**, doprowadziły Polskę do **utraty niepodległości** w 1795 r.

Pamiętnik – relacja z wydarzeń, w których autor uczestniczył, wspomnienia, opis przeżyć. W przeciwieństwie do dziennika przedstawia wydarzenia po upływie pewnego czasu, dlatego zawiera nie tylko opis faktów, lecz także ich ocenę.

Pamiętniki Paska

Jan Chryzostom Pasek przystąpił do spisywania swoich wspomnień dopiero **pod koniec życia** (powstały prawdopodobnie między 1690 a 1696 r.). O swoich niezwykłych przygodach opowiadał wielokrotnie i być może dzięki temu z taką dokładnością pamiętał szczegóły z przeszłości, a **barwny, gawędziarski język** stał się znakiem rozpoznawczym jego *Pamiętników*.

Wspomnienia obejmują **32 lata** i dzielą się na **dwie części** – opis **żołnierskiej służby** Rzeczypospolitej i **życia rodzinnego**.

Dziełem Paska zainspirował się Henryk Sienkiewicz. Bohaterowie jego *Trylogii* – Zagłoba, Roch Kowalski czy Kmicic – przypominają pod względem charakteru postaci uwiecznione w *Pamiętnikach*. Ponadto wypowiadają się językiem stylizowanym na polszczyznę znaną z utworu Paska, sarmacką, pełną makaronizmów.

Jan Chryzostom Pasek

Pamiętniki (fragmenty)

Rok 1660

[Bitwa z Moskwą]

Było tedy na 40 000 Moskwy, naszego i z Litwą tylko 15 000. Bardzo to mały kawalek, ale przecię nadzieja nas cieszyła... [...]

Tak tedy owej nocy jeść było co, bośmy kazali nabrać sucharów w sakwy, w wozy; gorzalina też była w blaszanych ładownicach, jakich na ten czas zażywano. Zakropiwszy się tedy po raz, po dwa, że się i głowa trochę zawróciła, aż się potem i spać zachciało. Jaki taki, położywszy się na trawie, spi. Służył z nami Kaczewski, Radomianin, wielki przechera³⁸, i mówi: „Panie Janie, co mamy pięść

³⁸ przechera – spryciarz

pod głowę kłaść? Ułóżmy się miasto³⁹ poduszki na tym Moskalu!" A leżał blisko tłusty Moskal zastrzelony. Ja tedy mówię: „Dobrze, dla kompaniej”. On tedy z jednej strony, ja z drugą położyliśmy głowy i takieśmy zasnęli, konie za cugle do rąk okręciwszy, i takieśmy spali ze trzy godziny. Aż kiedy już nade dniem, tak w nim coś gruduknęło⁴⁰, żeśmy się obydwaj porwali; podobno to tam [się] jeszcze co było zataiło ducha. Skoro się tedy trochę rozedniało, zaraz przez munsztuk⁴¹ kazano trąbić wsiadanego. Ruszyło się wojsko, żebyśmy, Pana Boga wzięwszy na pomoc, wcześniej tę zaczęli igraszkę. Idąc tedy, każdy swoje odprawował nabożeństwo: śpiewanie, godzinki⁴²; kapelani, na koniach jadąc, słuchali spowiedzi. Każdy się dysponował, żeby był jak najgotowszy na śmierć.

Przyszedszy tedy o pół mile od Polonki⁴³, stanęło wojsko do szyku. Szykował swoje Czarniecki, Sapieha też swoje. [...] Wyszło tedy piechoty ku nam ze sześć tysięcy za przeprawę; aleć jak poszło do nich trzy regimenty, zaraz ich nasi wystrzelali z tej strony i wparowali za rzekę. Poczęto tedy bić z armaty z tamtej strony i rażono naszych. [...]

Okrutna tedy stała się rzeźba w owej gęstwinie, a najgorsze były berdysze⁴⁴. Kwadrans jednak nie wyszed[ł] od owego zmieszania, wycięliśmy ich, że i jeden nie uszedł, bo w szczerym polu. [...] Z naszych też, kto legł, kto co otrzymał, to musiał cierpieć; pode mną konia gniadego postrzelono w pierś, cięto berdyszem w łeb i drugi raz w kolano. Jeszcze bym go był zażył, gdyby nie ta kolanowa rana. [...]

Husarskie chorągwie skoczyły, my też tu z tyłu uderzymy na nich. Jużemy trochę mieli czasu i do nabicia strzelby. A wtem Moskwa w nogi. Wszystko wojsko tedy na nas uciekało; bijże teraz, który się podoba, wybieraj: to piękny, to jeszcze piękniejszy. Napadł na mnie jakiś patryjarcha z żółtą brodą, srogi chłop. Zajądę go: złoży do mnie pistolet, szablą złocistą na tymblaku. Jam rozumiał, że wystrzelony miał, a straszy nim; przytnę śmieje: strzelił. A ja też tymże impetem ciągnę go w ramię. [...] „Pożaluj!” Szablę mi podaje, a z konia leci. Jeno co szablę odbierę, aż ucieka na płowym bachmacie w rządziku złocistym jakiś młokos w atlasowym papużym żupanie, prochownicza na nim na srebrnym łańcuszku. [...] Młodziusi[e]ńki chłopiec, gładki; aż chrest⁴⁵ oprawny trzyma w ręku a płacze: „Pożaluj dla Chrysta Spasa, dla Pereczystoj Boharodyce, dla Mikuły Cudotworce!”⁴⁶ Żal mi się go uczyniło. [...] Nie chciałem się bawić koło niego,

³⁹ miasto – zamiast

⁴⁰ gruduknęło – odbiło się, jęknęło

⁴¹ munsztuk – ustnik trąbki; tu: cicho trąbić tylko przez ustnik

⁴² godzinki – śpiewane nabożeństwo do Matki Bożej

⁴³ Polonka – miejscowość w województwie nowogrodzkim, miejsce zwycięskiej dla Polaków bitwy z Rosją

⁴⁴ berdysz – szeroki topór

⁴⁵ chrest – krzyż

⁴⁶ *Pożaluj dla Chrysta Spasa, dla Pereczystoj Boharodyce, dla Mikuły Cudotworce!* – Zmiluj się przez Chrystusa Zbawiciela, przez przeczystą Bogurodzicę, przez Mikołaja Cudotwórcę

zabijać mi też żal go było, na owę jego gorącą rozpamiętywając modlitwę. Wziąłem mu tylko ów chrest z ręki, a wyciąnem go płaza przez plecy: „Utikaj do matery, diczczy Synu!”⁴⁷ [...] Chrest wziąłem mu piękny bardzo; było na oprawie ze dwadzieścia czerwonych złotych. Nie zabawiłem się koło owego smarkacza i pacierza jednego. Skoczę do owego brodofijasza⁴⁸ aż on już nago leży, a konia prowadzi towarzysz. Mówię do niego: „Jam nieprzyjaciela z konia zwałił, a ty go bierzesz? Daj go sam⁴⁹, bo tego nabicia⁵⁰ na ciebie odżałuję, com go na nieprzyjaciela nagotowałem”. Nie bardzo się też i sprzeczał Wołoszyn⁵¹, bo widział, że do mnie ten Moskał strzelił i jam go zwałił z konia. Oddał mi tedy owego konia ślicznego, który był nie moskiewski, ale tych ruskich koni, czerwonogniady, rosły.

[...] Gdybym był miał w ten czas aby jednego czeladnika przy sobie, mógłby był jako najpiękniejszych rumaków nawybierać, bo to tam samą starczyzną cięto w ten czas, co to strojno, konno. [...]

Nabrano tedy tego jak bydła. Hetman najwyższy, Chowański⁵², dwa razy cięty, uciekł. Drugi hetman, Szczerba, zginął (bo to u nich kilka hetmanów w wojsku). Wojewodów, kniaziów, bojarów dumnych naginęło siła. Z Chowańskim nie uszło konnych nad 4000, a było wojska,

Juliusz Kossak, *Jan Chryzostom Pasek pod Lachowiczami*, 1898.

Jan Chryzostom Pasek (1636–1701) – pamiętnikarz okresu baroku. Jako młody człowiek służył w wojsku. Barwny żywot żołnierza wiódł przez 10 lat. Wojna była dla niego obowiązkiem patriotycznym, ale też przygodą i możliwością wzbogacenia się. Walczył pod dowództwem Stefana Czarnieckiego podczas wojen Polski ze Szwecją i Rosją. W 1667 r. osiadł w majątku w Krakowskim. Założył rodzinę, ale nie wiódł spokojnego życia szlacheckiego ziemianina. Był awanturnikiem, został kilka razy skazany na wygnanie z kraju, a także na infamię, czyli utratę czci i praw obywatelskich. Z powodu opieszałości władzy kar tych nigdy nie wymierzono.

⁴⁷ *Utikaj do matery, diczczy Synu* – uciekaj do matki, diabelski synu

⁴⁸ brodofijasza – brodacz

⁴⁹ sam – tu

⁵⁰ nabicia – naboju

⁵¹ Wołoszyn – żołnierz chorągwi wołoskiej, walczący po polskiej stronie

⁵² Chowański – jeden z dowódców rosyjskich

jako sam ten pisarz powiedział, od Kaczewskiego wzięty, 46 000; armaty zostało 60. Owych samopalców dońskich i różnej strzelby, berdyszów, to chłopci brali nawet. [...]

J. Ch. Pasek, *Pamiętniki*, oprac. W. Czapliński, Wrocław 1968.

PYTANIA I POLECENIA

1. Ilu żołnierzy służyło w wojsku polskim, a ilu w rosyjskim? Oceń na podstawie tekstu, czy przewaga wroga odbierała odwagę żołnierzom.
2. Przedstaw, jak wyglądały przygotowania przed bitwą.
3. Powiedz, co dodawało odwagi Polakom.
4. Wymień łupy, które zdobył Pasek. Z kim kłócił się o zdobycz wojenną?
5. O jakich cechach polskiego żołnierza świadczy wynik bitwy?
6. Wskaż wady i zalety szlachcica Sarmaty jako żołnierza.
7. Przeprowadź wywiad zatytułowany *Jan Chryzostom Pasek bohaterem wyprawy moskiewskiej!* Zapisz w zeszycie tekst rozmowy. Pamiętaj o poprawnej interpunkcji w dialogach.
8. Pisanie wspomnień jest dość powszechnym zjawiskiem. W dobie internetu przybrały one formę blogów. Blog przypomina pamiętnik czy dziennik, ale wzbogacony zdjęciami, odsyłaczami, możliwością nawiązania kontaktu z czytelnikami. Odmianą bloga jest vlog (wideoblog), czyli przedstawianie treści w postaci plików filmowych.
Podaj przykład znanych ci blogerów lub vlogerów, których wpisy czy filmy przypominają rodzaj nowoczesnego pamiętnika. Jakie tematy w nich poruszają? Dlaczego publikowane przez nich materiały cieszą się popularnością?
9. Zbadaj budowę słowotwórczą wyrazu *blogować*. Wskaż wyraz podstawowy, temat słowotwórczy i formant.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Pod koniec XVI w. wśród szlachty popularny był pogląd, że pochodzi ona od starożytnego i walecznego rodu Sarmatów.
- Polska szlachta wyróżniała się charakterystycznym strojem.
- Pamiętnik to relacja z wydarzeń, w których autor uczestniczył, spisana po pewnym czasie, zawierająca także ocenę przedstawionych faktów.
- Jan Chryzostom Pasek to polski pamiętnikarz okresu baroku. Jego *Pamiętniki* obejmują 32 lata i dzielą się na dwie główne części – opis żołnierskiej służby Rzeczypospolitej i życia rodzinnego.

Pasek o Duńczykach

W części *Pamiętników* zatytułowanej *Rok Pański 1658* Pasek opisał okres stacjonowania wojsk polskich w Danii. Miały one wspomagać króla duńskiego związanego z Rzeczpospolitą paktem przeciw Szwedom. Na ziemię sojusznika wysłano wówczas sześciotysięczny oddział pod dowództwem Stefana Czarnieckiego. To tej wyprawy dotyczą słowa hymnu Polski o Czarnieckim „rzucającym się przez morze”. Krwawa wyprawa przyniosła zamierzony skutek – udało się wypędzić Szwedów z Polski.

Leon Kapliński, *Stefan Czarniecki*, 1863.

Niewielki fragment opisu pobytu w Danii nie dotyczy działań bojowych. O wiele bardziej interesujące okazały się dla autora panujące w tym państwie **obyczaje, otwartość i szacunek**, z jakimi witano przybyszy z Rzeczypospolitej.

Jan Chryzostom Pasek

Pamiętniki (fragmenty)

Rok Pański 1658

Lud też tam nadobny⁵³ białogłowy gładkie i zbyt białe, stroją się pięknie, ale w drewnianych trzewikach chodzą wiejskie i miejskie. Gdy po bruku w mieście idą, to taki uczynią kołat⁵⁴ co nie słyhać, kiedy człowiek do człowieka mówi: wyż-

szego zaś stanu damy to takich zażywają trzewików, jako i Polki. W afektach zaś nie tak są powściągliwe jako Polki, bo lubo⁵⁵ zrazu jakąś niezwykłą pokazują wstydlivość, ale zaś za jednym posiedzeniem i przymówieniem kilku słów zbytecznie i zapamiętałe zakochają [się] i pokryć tego ani umieją: ojca i matki, posagu bogatego gotowiusieńka odstąpić i jechać za tym, w kim się zakocha, choćby na kraj świata. Łóżka do sipienia⁵⁶ mają w ścianach zasuwane tak, jako szafa, a pościeli tam okrutnie siła ścielą. Nago sypiają tak, jako matka urodziła, i nie mają tego za żadną sromotę, rozbierając się i ubierając jedno przy drugim, a nawet nie strzegą się i gościa, ale przy świecy zdejmują wszystek ornament⁵⁷, a na ostatku i koszulę zdejmą i powieszą to wszystko na kołeczkach i dopiero

⁵³ nadobny – urodziwy

⁵⁴ kołat – głuchy odgłos, stukot

⁵⁵ lubo – tu: z przyjemnością

⁵⁶ sipienie – spanie

⁵⁷ ornament – tu: ubiór

tak nago, drzwi pozamykawszy, świecę zagasiwszy, to dopiero w ową szafę włą-
żać spać. Kiedyśmy im mówili, że to tak szpetnie, u nas tego i żona przy mężu nie
uczyni, powiedały, że „tu u nas nie masz żadnej sromoty i nie rzecz jest wstydzic
się za swoje własne członki, które Pan Bóg stworzył”. Na to zaś nagie sypianie
powiedają, że „ma dosyć za swe koszula i inszy ubiór, co mi służy przez dzień
i okrywa mię; powinna też przynajmniej w nocy mieć swoją ochronę, a do tego
co mi po tym robaki, pchły brać z sobą na nocleg do łóżka i dać się im kąsać, ma-
jąc od nich w smacznym spaniu przeszkodę!” [...] Rzadko co ciepłego jedzą, ale
na cały tydzień różne potrawy w kupie uwarzywszy, tak na zimno tego po kęsu
zażywają, a często, nawet kiedy młóć – bo tak tam białogłowa młóci cepami,
jako i chłop – ledwie nie za każdym snopa omłoceniem to posiedzą na słomie
i wzięwszy chleba i masła, które zawsze z jaszczem stoi, to smarują i jedzą, to
znowu wstaną i robią; i tak to często czynią, a po kąsku. Wołu, wieprza albo
barana kiedy zabijają, to najmniejszej krople krwi nie zepsują, ale ją wytoczą
w naczynie; namieszawszy w to krup jęczmiennych albo tatarczanych, to tym
kiszki owego bydłęcia nadzieją i razem w kotle uwarzą i osnują to wieńcem na
wielkiej misie koło głowy owegoż bydłęcia te kiszki, i tak to na stole stawia-
ją przy każdym obiedzie i jedzą za wielki specyjał. [...] Mnie częstowano tym
do uprzykrzenia, ażem powiedział, że się Polakom tego jeść nie godzi, boby
nam psi nieprzyjaciółmi byli, gdyż to ich potrawa. Pieców w domach nie mają,
chyba wielcy panowie, bo od nich wielki podatek na króla idzie; powiedali, że
sto bitych talerów od jednego na rok. Ale kominy mają szerokie, przy których
krzesielek stoi tak wiele, ile w domu osób; to się tak ogrzewają, posiadzy. Albo
też dla lepszego izby zagrzania w śródku izby jest rowek, jako korytko; to go
węglami napelniwszy, rozedmą z jednego końca i tak się to żarzy i ciepło czyni.

Kościół tam bardzo piękne, które przedtem bywały katolickie, nabożeń-
stwo też piękniejsze, niżeli u naszych polskich kalwinistów, bo są ołtarze, ob-
razy po kościołach. Bywaliśmy na kazaniach, gdyż umyślnie dla nas gotowali
się po łacinie i zapraszali na swoje predykty – bo to tam tak zowią kazanie
[...]; mówiąc to, że „my w to wierzymy, co i wy, daremnie nas nazywacie
odszczepieńcami”. [...]

J. Ch. Pasek, *Pamiętniki*, oprac. W. Czapliński, Wrocław 1968.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wymień duńskie obyczaje, które zaskoczyły Paskę.
2. Z jakiego powodu autor *Pamiętników* wyżej cenił Polki niż Dunki?
3. Jakim jadłem gardził i dlaczego? Zastanów się, czy we współczesnych pol-
skich kulinariach można odnaleźć duńskie specjały.

4. Przedstaw, jak wyglądała biesiada w szlacheckim dworze. Odwołaj się do przykładów z *Pana Tadeusza* (np. wieczerza w zamku Horeszków, uczta zaręczynowa). Porównaj je ze sposobem przygotowywania i podawania posiłków opisanym w *Pamiętnikach Paska*.
5. Jak przyjęto Polaków w kościele protestanckim? Podaj przykłady tolerancji religijnej ze strony Duńczyków.
6. Wskaż, za co Pasek docenia i chwali Duńczyków, a co krytykuje w ich zachowaniu i obyczajach.
7. W czym, według Paska, Polacy są lepsi od Duńczyków?

Stylizacja językowa

Sienkiewicz dokonał w *Trylogii* **stylizacji językowej** na XVII-wieczną polszczyznę. Wzorem dla niego stały się *Pamiętniki Paska*, z których zapożyczył charakterystyczne słownictwo, zastosował dawną fleksję i składnię. Dzięki temu autor oddał klimat i realia epoki.

Henryk Sienkiewicz

Ogniem i mieczem (fragmenty)

Widzisz waść, rzecz jest taka: w Czerkasach mieszka stary Barabas, pułkownik kozacki, nasz przyjaciel. Miał on przywileje i jakoweś pisma królewskie, o których mówiono, że Kozaków do oporu przeciw szlachcie zachęcały. Ale że to ludzki, dobry człek, trzymał je u siebie i nie publikował. Owóż Chmielnicki Barabasa na ucztę zaprosiłszy tu do Czehryna, do swego domu, spoił, potem posłał ludzi do jego futoru, którzy pisma i przywileje u żony podebrali – i z nimi umknął. Strach, by z nich jaka rebelia, jako była Ostranicowa, nie korzystała, bo repetio: że to człek straszny, a umknął nie wiadomo gdzie.

Na to pan Skrzetuski:

— A to lis! w pole mnie wywiódł. Toć ja jego tej nocy na stepie spotkałem i od arkana uwolniłem!

H. Sienkiewicz, *Ogniem i mieczem*, Wolne Lektury, <https://link.operon.pl/on> [dostęp: 26.01.2023].

PYTANIA I POLECENIA

1. Wskaż w tekście archaizmy leksykalne (skorzystaj z wiadomości na s. 105).
2. Które zdania są przykładem archaizmów składniowych?
3. Dokonaj trawestacji⁵⁸ tekstu na język współczesny.

Stylizacja – naśladowanie pewnego wzorca, świadome wprowadzenie do tekstu elementów charakterystycznych dla danego stylu lub odmiany języka.

ZAPAMIĘTAJ!

Najpopularniejsze rodzaje stylizacji to:

Nazwa	Archaizacja	Stylizacja gwarowa	Stylizacja na język potoczny
Definicja	wprowadzenie w tekst archaizmów, aby realistycznie przedstawić minioną epokę, oddać jej atmosferę	inaczej dialektyzacja, czyli naśladowanie gwary; Władysław Reymont w powieści <i>Chłopi</i> naśladuje gwara łowicką i gwary centralnej Polski	to nasycenie języka słowami z mowy codziennej, funkcjonującej w opozycji do uznanych wzorców i norm języka literackiego; jego wyznacznikami jest nieoficjalny i bezpośredni kontakt (np. w domu lub wśród dobrych znajomych)
Przykład	<i>Kończ waść, wstydu oszczędź!</i> (wypowiedź Kmicica – bohatera <i>Potopu</i> Henryka Sienkiewicza)	<i>A na zimę we świat, po proszonym. Niewiela mi potra, to se u dobrych ludzi uproszę i do zwiesny z Pana-jesusową łaską przechyrlam, a jeszcze się coś niecoś grosza uścibi</i> (wypowiedź Agaty – bohaterki <i>Chłopów</i>)	<i>Jezus do niej na to: Ja, który rozmawiam z tobą, jestem nim, czaisz? A w tym momencie zleźli się jego uczniowie i nie mogli obczaić czemu on gada z tą panną. Żaden jednak nie pytał: O co ją pytasz? Albo: O czym z nią gadasz? Tymczasem ona zostawiła swój baniak i pognęła na bloki i zapodała wszystkim ludziom. Yo! Chodźcie i zobaczcie tego gościa, co powiedział wszystko, co ja usteczniałam! Czy to nie Chrystus (Zbawiciel)?</i> (fragment <i>Ewangelii wg zioma Janka</i>)

PODSUMOWANIE LEKCJI

- W części *Pamiętników* zatytułowanej *Rok Pański 1658* Pasek opisał okres stacjonowania wojsk polskich w Danii, które wspomagały króla duńskiego związanego z Rzeczpospolitą paktem przeciw Szwedom.
- Stylizacja to świadome wprowadzenie do tekstu elementów charakterystycznych dla danego stylu lub odmiany języka.

⁵⁸ trawestacja – przeróbka czyjejś wypowiedzi, jakiegoś wątku, utworu literackiego, muzycznego

Makaronizacja języka

Przeczytaj poniższy fragment *Pamiętników* Jana Chryzostoma Paska. Zwróć uwagę na warstwę językową i słowa wyróżnione pochylą czcionką.

Jan Chryzostom Pasek

Pamiętniki (fragmenty)

Rok Pański 1656

[...] Ale gdzieś nie był, trudno o tym pisać. Bo ja przez wszystkie wojny tego trzepaczki trzymałem się, Czarnieckiego, i z nim zażywał czasem okrutnej biedy, czasem też i rozkoszy; gdyż właśnie był wódz manieri owych wielkich wojenników i szczęśliwy *sufficit*⁵⁹, że po wszystek czas mojej służby w jego dywizji nie uciekałem, tylko raz, a goniłem – mógłby razy tysiącami rachować. Po prostu wszystka moja służba była *sub regimine*⁶⁰ jego i miła bardzo.

Rok Pański 1657

[...] Jako Kserkses *ob caricis Atticis*⁶¹ podniósł przeciwko Grecji wojnę, tak i pan Rakocy podobną szczęśliwością we czterdziestu tysięcy Węgrów z Multanami, Kozaków zaciągawszy *alterum tantum*⁶², wybrał się na czosnek do Polski; ale dano mu nie tylko czosnku, ale i dzięgielu⁶³ z kminem. Bo jak on tylko wyszedł za granicę, zaraz Lubomirski Jerzy⁶⁴ poszedł w jego ziemię, palił, ścinał, gdzie tylko zasiągnął, wodę a ziemię zostawił. A potem od matki Rakocego wielki okup wzięwszy, wyszedł synowi perswadować, żeby nie wszystkiego czosnku zjadał, przynajmniej na rozmnożenie zostawił. A my też już z Czarnieckim posługowaliśmy, jakeśmy umieli; i tak szczęśliwie najadł się czosnku, że wojsko wszystko zgubił, sam się w [nasze] ręce dostał, potem uczyniwszy targ o swoją skórę [...]. Okup przepadł, on też sam, że nigdzie nie miał oka wesołego, bo gdzie się obrócił, wszędzie płacz i przekleństwo słyszał od synów, mężów, braci, których na wojnie polskiej pogubił, wpadł w desperację i umarł. Oto tobie czosnek! [...]

J. Ch. Pasek, *Pamiętniki*, oprac. W. Czapliński, Wrocław 1968.

⁵⁹ *sufficit* – dość

⁶⁰ *sub regimine* – pod dowództwem

⁶¹ *ob caricis Atticis* – dla fig attyckich

⁶² *alterum tantum* – drugie tyle

⁶³ dzięgiel – roślina o mocnym zapachu i ostrym smaku używana do wyrobu wódek i likierów; dawne powiedzenie *dać dzięgielu* oznacza „dać się we znaki”

⁶⁴ Jerzy Lubomirski – marszałek wielki koronny, hetman polny koronny; w odwecie za najazd na Rzeczpospolitą podjął wyprawę na Węgry, gdzie spustoszył posiadłości Rakoczego

ZAPAMIĘTAJ!

Łacińskie wtrącenia, jak te z *Pamiętników Paska*, nazywamy **makaronizmami**. Szlachta polska stosowała je z upodobaniem, chcąc w ten sposób podkreślić swoje wykształcenie i obycie towarzyskie. Makaronizowanie należało do **obyczajowości sarmackiej**.

Makaronizm – wyraz, zwrot lub forma stosowana w nadmiernej ilości w języku ojczystym, pochodząca z języka obcego, najczęściej z łaciny.

PYTANIA I POLECENIA

1. Jaką funkcję pełnią makaronizmy w *Pamiętnikach Paska*? Oceń, czy dzięki nim:
 - wypowiedź jest bardziej zrozumiała;
 - narracja przypomina mowę codzienną;
 - można powiedzieć, że osoba wypowiadająca się w ten sposób jest wykształcona i pochodzi z wyższej sfery.
2. Przekształć zdania, w których występują makaronizmy. Obce wtrącenia zastąp polskimi odpowiednikami. Poprawione zdania zapisz w zeszycie.
3. Przeczytaj wypowiedzi historyka literatury Ignacego Chrzanowskiego. Na podstawie informacji w niej zawartych wskaż walory językowe *Pamiętników Paska*.

„[...] *Pamiętniki Paska* to przepyszny okaz żywej mowy polskiej XVII wieku i niezrównane arcydzieło stylu gawędziarskiego. Mistrz z Paska nad mistrzami nie tylko w rąbaniu ręką, ale i w obracaniu językiem: rękę wyćwiczył sobie w bitwach i pojedynkach, a język – przy butelkach i gąsiorach w wesołym gronie znajomych i przyjaciół, którym chętnie opowiadał o swoich »okazyjach«, nie dbając naturalnie o poprawną budowę zdania i »koloryzując« często, to jest kłamiąc jak najęty; i tak jak opowiadał te »okazyje«, przekazał je piórem przytomności. Tak żywo i barwnie, tak naturalnie i zamasyście, z takim humorem błaznowatym, ale i szczerym, i naprawdę ogromnie zabawnym – nie umiał opowiadać nikt chyba... jeden tylko Zagłoba. Ale bo to Sienkiewicz uformował styl Zagłoby (i nie tylko Zagłoby) na stylu Paska. Cała literatura staropolska nie zna lepszego gawędziarza. [...]”

I. Chrzanowski, *Historia literatury niepodległej Polski (965–1795)*, Warszawa 1971.

KONTYNUACJE I NAWIĄZANIA

W XXI w. makaronizowanie języka polskiego polega na używaniu słów i zwrotów z języka angielskiego. Trzeba być *cool*, *trendy*, uczestniczyć w *evencie* i obowiązkowo zrobić sobie *selfie*.

Julia Rzemek, Monika Hrycko-Skowron, Robert Horbaczewski ***Niszczona polszczyzna, czyli zaśmiecanie języka polskiego***

Za coraz częstsze zaśmiecanie języka polskiego makaronizmami nikt nie karze. Choć przepisy przewidują grzywny, są nakładane bardzo rzadko.

Im bardziej jesteśmy w Europie, tym więcej obcych słów niepotrzebnie zastępuje polskie wyrażenia. [...]

Deweloperzy przestali budować już domy i bloki. Stawiają „Apartments”, „House”, „Residence”, „Metropolitan Park” (dla podniesienia prestiżu oczywiście dużą literą). Stadiony to „Areny”, a biurowce to „City Tower”, „Office Center” albo „Financial Center”. Są one miejscami pracy key account managera, team leadera i całej rzeszy menedżerów. W odzieżowym boutique pracują saleswomen. A na witrynach shopów z okazji zimowego czyszczenia magazynów pojawiły się ogromne wywieszki „sale”. [...]

J. Rzemek, M. Hrycko-Skowron, R. Horbaczewski, *Niszczona polszczyzna, czyli zaśmiecanie języka polskiego*, „Rzeczpospolita”, 2.03.2013 r., <https://link.operon.pl/oo> [dostęp: 26.01.2023].

PYTANIA I POLECENIA

1. Wypisz w zeszycie wyrazy i zwroty z języka angielskiego, które pojawiły się w artykule. Podaj ich polskie odpowiedniki, korzystając ze słownika angielsko-polskiego w formie książkowej lub takiego dostępnego w internecie.
2. Przeredaguj tekst, zastępując słowa i zwroty angielskie polskimi wyrazami.
3. Sporządź *Słowniczek anglicyzmów dla nastolatków*. Wskaż, które z tych wyrazów warto zastąpić polskimi, a które są trudne do przetłumaczenia.
4. Poszukaj w internecie informacji na temat anglicyzmów w mowie Polaków. Co sądzisz o tej modzie językowej? Pamiętaj, żeby korzystać tylko z legalnych źródeł informacji.

ZAPAMIĘTAJ!

Zalety sarmatyzmu po pewnym czasie stawały się wadami.

Ernest Bryll

Portret sarmacki

Te gęby piwoniowe od piasta aż do sasa
I od sasa⁶⁵ wciąż zdrowe do dzisiejszego czasu
Opięte w karmazyny, ściśnięte krawatami,
W pochodach, stallach⁶⁶, prezydiach nawisające nad
nami

Jak pełna tłuszczów burza...

I ciągle pod tą chmurą
Stoi ktoś zabiedzony. Uszy nosi w górę
I słucha bogobojnie, co tam burczy, czka, szczeka.
I leb w ramiona wciska. – Myślący – jakoś
przeczekać...

E. Bryll, *Wiersze*, Warszawa 1988.

Ernest Bryll (ur. 1935)
– polski poeta, pisarz,
autor tekstów piosenek,
dziennikarz, tłumacz i krytyk filmowy,
dyplomata.

⁶⁵ od sasa – od Sasów; królowie z tego rodu byli wybierani na tron polski w czasach baroku

⁶⁶ stalle – drewniane lub kamienne ławki ustawione w prezbiterium

PYTANIA I POLECENIA

1. Zastanów się, kto współcześnie przypomina siedemnastowiecznych Sarmatów. Odpowiedz na podstawie poniższego fragmentu.
*Opięte w karmazyny, ściśnięte krawatami,
W pochodach, stallach, prezydiach nawisające nad nami*
2. Jaką sarmacką przywarę poeta określił słowami: *Te gęby piwoniowe od piasta aż do sasa*. Co symbolizuje *piast*, a co *sas*?
3. Twórca użył czasowników: *burczy, czka, szczeka*. Odpowiedz na pytania.
 - Dlaczego poeta posłużył się kolokwializmami?
 - Jakie jest ich zabarwienie emocjonalne?
 - Jaką wiedzę o osobie, której dotyczą, przekazują takie czasowniki?
4. Zwróć uwagę na wersyfikację. Do jakich cech wiersza barokowego nawiązuje?
5. Przygotujcie się do dyskusji na temat: *Postawa życiowa szlachcica Sarmaty powinna być albo nie być przykładem do naśladowania dla współczesnego Polaka*. W argumentacji wykorzystajcie wiedzę z *Pamiętników Paska*, innych tekstów kultury oraz własnych obserwacji i doświadczeń.

Ogniem i mieczem, reż. Jerzy Hoffman

Jeśli chcesz się dowiedzieć, jak żył Sarmata, co kochał, czego nienawidził, za co oddałby życie, a z drugiej strony, jak je marnował, jak się bawił, ginął z honorem, a czasem bez, obejrzyj film Jerzego Hoffmana *Ogniem i mieczem*. To ekranizacja powieści Henryka Sienkiewicza.

Akcja dzieje się na Ukrainie i na ziemiach Rzeczypospolitej w połowie XVII w. Jan Skrzetuski, młody poseł księcia Wiśniowieckiego, w drodze powrotnej z Krymu ratuje życie Chmielnickiemu – przyszłemu dowódcy Kozaków zbuntowanych przeciwko Polsce. Skrzetuski gości u kniahini⁶⁷ Kurcewiczowej, gdzie zakochuje się z wzajemnością w Helenie. Niestety, jest ona przyrzeczona już innemu – atamanowi⁶⁸ kozackiemu Bohunowi. Konflikt serc i konflikt narodów jest tematem filmu.

W momencie powstania *Ogniem i mieczem* był najkosztowniejszym filmem w historii polskiej kinematografii. Wystąpiło w nim liczne grono znakomitych polskich i ukraińskich aktorów: Michał Żebrowski, Izabella Scorupco, Zbigniew Zamachowski, Krzysztof Kowalewski, Andrzej Seweryn, Aleksander Domogarow. Piosenka filmowa *Dumka na dwa serca*, w wykonaniu Mietka Szczesiaka i Edyty Górniak, stała się wielkim przebojem.

⁶⁷ kniahini – księżna, od *kniaź*, tytuł księcia na Rusi i Litwie

⁶⁸ ataman – dowódca wojsk i naczelnik osiedli kozackich

Hardy Bohun nie zhańbił się nigdy ohydą tchórzostwa, czyli „ch” czy „h”

PYTANIA I POLECENIA

1. Utwórz przymiotniki od wyrazów: *hańba*, *ohyda*, *tchórz*, *bohater*, *honor*. Odpowiedź zapisz w zeszycie według poniższego wzoru.

np. *hardość* – *hardy*

2. Uporządkuj alfabetycznie wyrazy zawierające „h”: *hymn*, *haft*, *Holandia*, *Halinka*, *hokej*, *Podhale*, *hejnał*, *Henryk*, *helikopter*, *hart ducha*, *huśtawka*, *wahadło*, *historia*, *harmonia*, *huragan*, *hiacynt*, *habit*.

3. Sformułuj własnymi słowami zasadę ortograficzną, która pomoże zapamiętać pisownię wyrazów: *wahadło*, *chwast*, *charakter*, *druh*, *zuch*, *czyhać*. Postaraj się, aby uzasadnienie ortograficzne było emocjonalne – śmieszne lub smutne.

np. Wyraz *chór* piszemy przez „ch”, gdyż w chórze śpiewa wielu ludzi, więc nie pojedyncza, lecz podwójna liczba liter, a poza tym otwierają szeroko usta w kształcie litery „o”, więc piszemy przez „ó”.

Wyraz *bohater* to określenie kogoś wyjątkowego, jedyne, więc występuje w nim tylko jedna litera – „h”.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- W *Pamiętnikach* Paska znajduje się wiele łacińskich wyrazów i zwrotów, które określa się mianem makaronizmów.
- *Pamiętniki* Paska to wyjątkowe źródło przykładów mowy polskiej z XVII w. i niezrównane dzieło stylu gawędziarskiego.
- Charakterystyczne cechy sarmatyzmu w połączeniu z przywarami szlachty niekiedy stawały się wadami.

4. Komedia klasycystyczna – poprawiać ludzi, bawiąc ich jednocześnie

Klasycystyczna komedia francuska

ZANIM ZACZNIESZ

- Przypomnij utwór *Zemsta* Aleksandra Fredry.
 - a) Wyjaśnij, dlaczego Papkin jest postacią komiczną. Przedstaw cechy jego charakteru.
 - b) Omów, w jaki sposób Cześnik Raptusiewicz i Dyndalski pisali list miłosny. Dlaczego ta sytuacja jest komiczna?
- Scharakteryzuj komedię jako gatunek literacki. Jak jest zbudowana? W jaki sposób się kończy?

Podczas gdy w Polsce trwał barok, we Francji rozwijał się nowy nurt zwany **klasycyzmem**. To kierunek w sztuce zapoczątkowany w renesansie, ale obecny w kulturze do końca XVIII w. W niektórych krajach trwał nawet dłużej, natomiast w Polsce rozwijał się dopiero w następnej epoce – w oświeceniu.

ZAPAMIĘTAJ!

Klasycyzm

Do cech charakterystycznych klasycyzmu należą:

- odwoływanie się do **sztuki antycznej** i jej wyznaczników piękna (prostoty i umiaru, harmonii, proporcji);
- naśladowanie **rzeczywistości**, dążenie do zachowania maksymalnej wierności;
- tendencje **moralizatorskie** – pouczanie, przedstawianie cnót i wzorów do naśladowania;
- piękna forma dostosowana do przekazywanych treści – zasada **decorum**.

Najwybitniejszym przedstawicielem klasycyzmu francuskiego był **Molier**. Uznaje się go za **twórcę klasycystycznej komedii francuskiej**.

Molier (1622–1673) – wybitny komediopisarz.

Ukończył studia prawnicze, jednak, wbrew oczekiwaniom rodziny, życie poświęcił teatrowi. Pisał sztuki, był aktorem, reżyserem i właścicielem teatrów.

Występował przed królem Francji Ludwikiem XIV, który był jego protektorem. Dzięki takiemu poparciu Molier mógł poruszać w swojej twórczości odważne tematy. Jego komedie bulwersowały opinię publiczną. W swoich dramatach odważnie wytykał ludzkie wady, podłości, a także drobne przywary.

Napisał ponad 30 komedii. Najślynniejsze to: *Skąpiec*, *Świątoszek*, *Mieszczanin szlachcicem*, *Szkoła żon*, *Mizantrop*.

W *Skąpcu* krytykował ludzką zachłanność i bezsensowne gromadzenie bogactw.

Trafność spostrzeżeń Moliera sprawia, że jego sztuki wciąż są aktualne i skłaniają do refleksji.

ZAPAMIĘTAJ!

Cechy komedii molierowskiej:

- ośmieszanie wad ludzkich – skąpstwa, hipokryzji, tchórzostwa, obłudy;
- krytyka obyczajów;
- ukazanie złożonej i wielowarstwowej psychiki bohaterów;
- stosowanie trzech rodzajów komizmu: sytuacyjnego (zabawne sytuacje), językowego (zabawne kwestie) oraz postaci (zabawne cechy bohaterów);
- wplatanie akcentów tragicznych i farsowych, czyli charakterystycznych dla farsy – komedii o lekkiej tematyce i szybkiej akcji, posługującej się komizmem sytuacyjnym, której bohaterowie mówią kolokwialnym językiem.

Świat przedstawiony w komedii Moliera *Skąpiec*

- **Czas akcji:** bliżej nieokreślony; obyczajowość wskazuje na XVII w.
- **Miejsce akcji:** Paryż, dom Harpagona⁶⁹.
- **Wydarzenia tworzące akcję:** od planów małżeńskich Harpagona do odnalezienia najcenniejszej rzeczy – szkatułki.

⁶⁹ harpagon – z gr. sknera, chciwiec; skąpiec, ktoś przesadnie oszczędny

• **Bohaterowie**

Harpagon – ojciec Kleanta i Elizy; wdowiec Kleant – syn Harpagona; zakochany w Mariannie Eliza – córka Harpagona	Anzelm – ojciec Walerego i Marianny, ubiega się o rękę Elizy Marianna – córka Anzelma, zakochana w Kleancie Walery – syn Anzelma, rządca w domu Harpagona, kocha Elizę	Frozyna – zawodowa swatka Jakub – kucharz i woźnica Harpagona Strzałka – sprytny służący Kleanta Pani Claude – gospodyni Harpagona Żdziebełko – służący Harpagona Szczygiełek – służący Harpagona
--	--	--

PYTANIA I POLECENIA

1. Podzielcie się na pięć grup. Każda grupa opracowuje plan wydarzeń jednego aktu komedii. Przedstawiciel każdego zespołu ma za zadanie opowiedzieć według tego planu o najważniejszych wydarzeniach komedii *Skąpiec*.

Skąpiec Moliera, czyli studium władzy pieniądza nad człowiekiem

ZANIM ZACZNIESZ

- Przypomnij sobie treść *Opowieści wigilijnej* Charlesa Dickensa.
- Podaj przykłady skąpstwa Scrooge'a. Wyjaśnij, co tracił przez chorobliwą oszczędność.
- Czego uczy los bohatera *Opowieści wigilijnej*?

Wydarzenia przedstawione w *Skąpcu* w znakomity sposób charakteryzują głównego bohatera. Molier **ośmiesza jego wady**, z których największą jest **chorobliwe skąpstwo**. Aby skrytykować wady bohatera, autor zastosował trzy rodzaje komizmu: sytuacyjny, postaci i językowy.

Przesadna oszczędność Harpagona widoczna jest między innymi w sposobie prowadzenia domu: Jakub jest jednocześnie kucharzem i stangretem, służba nosi poplamioną i podartą odzież. Skąpstwo gospodarza doskonale obrazuje scena przygotowań do uroczystej kolacji, w której poucza domowników i służbę, jak wydać przyjęcie w oszczędny sposób.

Molier

Skąpiec (fragmenty)

Akt III, Scena 1

Harpagon, Kleant, Eliza, Walery, Pani Claude z miotłą w ręce, Jakub, Szczygielek, Żdziebelko

HARPAGON

Dalej, chodźcie tu wszyscy; dam wam rozkazy na dzisiaj i wyznaczę każdemu jego zajęcie. Chodź no tu, pani Claude, zacznijmy od pani.

Pani Claude zbliża się z miotłą

Dobrze, już pod broń. Tobie więc powierzam obowiązek posprzątania w całym mieszkaniu; proszę tylko nie ścierać za mocno: to bardzo niszczy. Prócz tego, oddaję pani podczas wieczerzy nadzór nad butelkami: jeśli się która gdzieś zawieruszy albo też jeśli się coś stłucze, pani będziesz za to odpowiadała: wytrąci się z zasług. [...]

Akt III, Scena 2

Harpagon, Kleant, Eliza, Walery, Jakub, Szczygielek, Żdziebelko

HARPAGON

Ciebie, Żdziebelko, i ciebie, Szczygielek, przeznaczam do płukania szklanek i nalewania wina, ale tylko wówczas, gdy ktoś będzie miał pragnienie, a nie wzorem tych błaznów lokai, co to naprzykrzają się ludziom i namawiają do picia wówczas, kiedy się nikomu o tym nie śniło! Czekaście, aż ktoś poprosi, i to niejeden raz, a pamiętajcie przy tym nie żałować i wody. [...]

SZCZYGIELEK

Czy mamy zdjąć płótnianki⁷⁰?

HARPAGON

Tak, kiedy ujrzycie, że goście się już schodzą; a pamiętajcie nie zniszczyć liberii⁷¹.

ŻDZIEBEŁKO

Ale kiedy, proszę pana, mój kaftan po jednej stronie z przodu strasznie poplamiony olejem...

SZCZYGIELEK

A znowu moje szarawary całkiem podarte z tyłu, tak, że uczciwszy uszy widać mi...

HARPAGON

do Szczygielka

Sza! Trzymaj się zręcznie koło ściany i obracaj się zawsze frontem.

Do Żdziebelka, pokazując mu, w jaki sposób ma trzymać kapelusz przed sobą, aby zasłonić płamę z oleju

A ty, kiedy będziesz usługiwał, trzymaj zawsze kapelusz w ten sposób.

⁷⁰ płótnianki – pokrowce z płótna

⁷¹ liberia – uniform, ubranie dla służby

Akt III, Scena 5

Harpagon, Walery, Jakub

HARPAGON

[...] Chodź tu, imć Jakubie, zbliż się, zachowałem cię na ostatek.

JAKUB

Czy do stangreta zamierza pan mówić, czy do kucharza? Bo jestem i jednym, i drugim.

HARPAGON

Do obydwóch.

JAKUB

Ale do którego najpierw?

HARPAGON

Do kucharza.

JAKUB

Niech pan zaczeka, jeśli łaska.

Zdejmuje liberię stangreta i ukazuje się ubrany za kucharza.

HARPAGON

Cóż to, u diaska, za jakieś komedie?

JAKUB

Jestem na usługi.

HARPAGON

Przyrzekłem wydać dziś kolację, Jakubie.

JAKUB

na stronie

Cuda się dzieją!

HARPAGON

Powiedz no mi: potrafisz zgotować jak się należy?

JAKUB

Owszem, jeżeli pan da dosyć pieniędzy.

HARPAGON

Cóż u diabła, ciągle pieniędzy! Zdawałoby się, że oni nie umieją nic innego, jak tylko: pieniędzy, pieniędzy, pieniędzy. Wciąż jedno słowo w gębie: pieniędzy! Ciągłe słyszę tylko: pieniądze! Oto ich ulubiony konik: pieniądze!

WALERY

Słyszał kto kiedy bezczelniejszą odpowiedź! Wielka sztuka ugotować dobrą kolację za drogie pieniądze! To najłatwiejsza rzecz pod słońcem; nie ma tak

miernej mózgownicy, która by się nie wysiliła na to. Kto chce okazać, że jest zdatnym człowiekiem, powinien umieć dać dobrze jeść za tanie pieniądze.

JAKUB

Dobrze jeść za tanie pieniądze?

WALERY

Rozumie się.

JAKUB

do Walerego

Dalibóg, panie rządcu, bardzo byłbym wdzięczny, gdybyś mnie pan nauczył tego sekretu i objął urząd kucharza, bo, jak widzę, w tym domu do wszystkiego chcesz nos wściubiać.

HARPAGON

Cicho mi! Czegóż więc trzeba?

JAKUB

Oto jest tu pan rządcu, który ugotuje panu dobrze jeść za tanie pieniądze.

HARPAGON

Hej tam! masz mi odpowiadać na pytanie.

JAKUB

Ileż osób?

HARPAGON

Osiem do dziesięciu; ale trzeba liczyć tylko na osiem. Gdzie jest dla ośmiu, znajdzie się i dla dziesięciu.

WALERY

Rozumie się.

JAKUB

Ano, to trzeba będzie cztery wielkie dania i pięć przystawek. Zupa... Pierwsze danie...

HARPAGON

Cóż u diabła, to by starczyło dla całego miasta!

JAKUB

Pieczyste...

HARPAGON

zasłaniając mu usta ręką

A, lotrze, pożreć chcesz mnie całego!

JAKUB

Legumina...

[...]

WALERY

do Jakuba

Chcesz, aby wszyscy popękali? Czy pan po to sprosił gości, aby ich uśmiercać z przejedzenia? Idźże sobie przeczytać jakie przepisy zdrowotne i popytaj się lekarzy, czy może być coś szkodliwszego dla człowieka, niż nadmierne jedzenie.

HARPAGON

Ma słuszość.

WALERY

Dowiedźże się, Jakubie, ty i podobni tobie, że to prosta mordownia – stół przeładowany potrawami. Kto chce się okazać prawdziwym przyjacielem swych gości, daje im jeść skromnie; toć, wedle słów starożytnego filozofa, po to się je, aby żyć, nie zaś po to żyje, aby jeść.

HARPAGON

Ach, pięknie powiedziane! To najpiękniejsza sentencja, jaką słyszałem w życiu: Po to się żyje, aby jeść, a nie po to je, aby żyć... Nie, nie, to nie to. Jak ty to powiedziałeś?

WALERY

Po to się je, aby żyć, a nie po to żyje, aby jeść.

[...]

HARPAGON

do Walerego

Najlepiej dać coś takiego, czego nie można dużo jeść i co zaraz syci; ot, potrawkę baranią, dobrze tłustą: do tego ciasto nadziewane gęsto kasztanami. To zapycha.
[...]

HARPAGON

Mógłbyś mi powiedzieć, mości Jakubie, co o mnie gadają?

JAKUB

Owszem, gdybym był pewny, że się pan nie pogniewa.

HARPAGON

Nie, ani trochę. [...]

JAKUB

Skoro więc pan każe, powiem otwarcie, że drwią sobie wszędzie z pana. Ze wszystkich stron przycinki za pana musimy znosić, świat nie ma większej uciechy niż dworować sobie z pana i obnosić coraz to nowe powiastki o pańskim sknerstwie. Jeden mówi, że pan każe drukować osobne kalendarze z podwójną ilością dni krzyżowych i wigilii, aby domownikom nałożyć dubeltową liczbę postów; drugi, że pan zawsze się umie pogniewać o coś na służbę z okazji Nowego Roku lub odprawy, aby móc nic nie dać. Ten opowiada, że pewnego razu pozwałeś pan kota z sąsiedniego domu za to, że zjadł panu resztkę potrawki

baraniej; ów, że schwytano pana w nocy, jak pan sam odkradał owies koniom, i że własny stangret, ten, co tu był przede mną, wrzepił panu po ciemku porcyjkę batogów, do których się pan nikomu nie przyznał. Słowem, mam rzec prawdę? Ruszyć się nie można, aby się nie słyszało, jak pana obrabiają na wszystkie strony. Jesteś pan pośmiewiskiem całego świata; nikt o panu inaczej nie mówi, tylko jak o skąpcu, dusigroszu, brudasie i lichwiarzu.

HARPAGON

bijąc Jakuba

Jesteś głupiec, balwan, hultaj i bezczelnik.

JAKUB

A co, nie zgadłem? Nie chciał pan wierzyć. Mówilem, że się pan pogniewa, jak powiem prawdę.

HARPAGON

Nauczę cię takich gadań!

Molier, *Skąpiec*, przeł. T. Boy-Żeleński, oprac. A. Popławska, Kraków 2008.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wyjaśnij, na czym, według Harpagona, polegał oszczędny sposób sprzątania.
2. Wytłumacz, jak powinien, według głównego bohatera, przebiegać właściwy nadzór nad trunkami i butelkami.
3. Omów ubrania służby. Powiedz, co musiała robić, by ukryć mankamenty stroju.
4. Wyjaśnij, dlaczego Jakub przed rozmową z Harpagonem zmienia ubranie.
5. Na podstawie rozmowy Jakuba z gospodarzem:
 - wyjaśnij, jak Harpagon reaguje na propozycje kucharza;
 - wskaż słowa o zabarwieniu emocjonalnym;
 - wymień kolejne skąpstwa Harpagona.
6. Zacytuj wypowiedź Walerego, która szczególnie spodobała się Harpagonowi.
7. W imieniu Harpagona zredaguj w zeszycie listę poleceń skierowaną do służby. Zatytułuj ją: *Oszczędny pracownik to dobry pracownik*.
8. Przytocz wypowiedzi bohaterów zawierające humor słowny.
9. Wskaż humorystyczne sytuacje w zacytowanym fragmencie komedii.
10. Odwołaj się do wypowiedzi Jakuba i powiedz, co inni sądzą o Harpagonie.
11. Dlaczego Harpagon bije służącego? O czym to świadczy?
-

Harpagon i jego dzieci

ZANIM ZACZNIESZ

- Jakim ojcem był Jacek Soplica dla swojego syna Tadeusza? Wskaż sytuacje, kiedy był troskliwym opiekunem, a kiedy zaniedbywał swoje obowiązki.
- Przypomnij losy Juranda ze *Spychowa*. Jak oceniasz go jako ojca?
- Jak myślisz, czy rodzice Oskara, bohatera powieści *Oskar i pani Róża*, wypełnili swoje obowiązki rodzicielskie? Kto wspierał w najtrudniejszym momencie życia umierającego chłopca?

Opanowany żądzą posiadania Harpagon tak cierpi po stracie szkatułki, jakby stracił kogoś bliskiego. Majątek darzy większą miłością niż własne dzieci. Nie troszczy się o ich potrzeby. Moliere pokazuje, że człowiek, dla którego „mieć” jest ważniejsze niż „być”, ulega **demoralizacji**. W jego sztukach **komizm przeplata się z tragizmem**. Autor wierzył, że **odważne pokazywanie ludzkich wad**, ale w złagodzonej humorem **komediowej formie**, wywoła refleksje widzów nad własną ułomnością, a w konsekwencji skłoni ich do pracy nad sobą. Moliere miał ambicje być **twórcą, który bawi, uczy i udoskonala otaczającą rzeczywistość, a przede wszystkim człowieka**.

W końcowej scenie *Skąpca* następuje rozwiązanie wszystkich problemów. Harpagon odzyskał zaginioną szkatułkę z kosztownościami. Kleant otrzymał od ojca pozwolenie na ślub z Marianną. Eliza nie musi wyjść za mąż za pana Anzelma – człowieka dojrzałego, rozsądnego i doświadczonego, słynącego ze swoich dóstatków, lecz znacznie od niej starszego. Wszystko się dobrze kończy, ale czy naprawdę szczęśliwie?

Molier

Skąpiec (fragmenty)

Akt V, Scena 6

Harpagon, Anzelm, Eliza, Marianna, Kleant, Walery, Frozyna, Komisarz, Jakub, Strzałka

KLEANT

Nie dręcz się, ojczy, i nie oskarżaj nikogo. Mam pewne poszlaki w twojej sprawie: przychodzę ci powiedzieć, że, jeżeli się zgodzisz, bym zaślubił Mariannę, otrzymasz pieniądze z powrotem.

HARPAGON

Gdzież są?

KLEANT

Nie miej o to najmniejszej obawy, są w bezpiecznym miejscu; wszystko zależy tylko ode mnie. Pozostaje ojcu zdecydować się, co wybierasz: oddać mi Mariannę czy stracić szkatułkę?

HARPAGON

Nic nie ruszono?

KLEANT

Ani szeląga. Chciej powiedzieć, czy jest twoim zamiarem przystać na to małżeństwo i dołączyć twoje zezwolenie do zgody matki, zostawiającej córce swobodę wyboru?

MARIANNA

do Kleanta

Ale panu jeszcze nie wiadomo, że to pozwolenie dzisiaj nie wystarcza, i że niebo *wskazując Walerego*

wraz z bratem mym, który tu stoi przed tobą, oddało mi ojca,

wskazując Anzelma

od którego zależy dziś moja ręka.

ANZELM

Niebo, moje dzieci, nie wraca mnie wam po to, abym się miał sprzeciwiać waszym pragnieniom. Panie Harpagonie, domyślasz się zapewne, że wybór młodej osoby skieruje się raczej do syna niż do ojca. Et, nie każ sobie tłumaczyć tego, co nie jest zbyt przyjemnie słyszeć, i zgódź się, jak ja się godzę, na te oba małżeństwa.

HARPAGON

Abym mógł zebrać myśli, trzeba by mi ujrzeć wprzód moją szkatułkę.

KLEANT

Ujrzysz ją, ojczy, zdrową i nietkniętą.

HARPAGON

Nie mam pieniędzy na wyposażenie dzieci.

ANZELM

Dobrze więc; znajdę je za pana; niech cię o to głowa nie boli.

HARPAGON

Zobowiązujesz się ponieść wszystkie koszty?

ANZELM

Ależ dobrze, owszem. No, czyś zadowolony?

HARPAGON

Dobrze, ale pod warunkiem, że na wesele sprawisz mi nowe ubranie.

ANZELM

Zgoda. Chodźmyż tedy cieszyć się radością, którą nam ten szczęśny dzień przynosi.

KOMISARZ

Hola, panowie, hola! Za pozwoleniem, jeśli łaska. Któż mi zapłaci za protokół?

HARPAGON

Nic nam już po protokole.

KOMISARZ

Dobrze, ale ja nie mam wcale ochoty pracować za darmo.

HARPAGON

wskazując na Jakuba

Jako zapłatę masz pan tu, ot, tego: możesz go powiesić.

JAKUB

Boże miłosierny! Jakże więc trzeba czynić? Za prawdę biją kijem, za kłamstwo chcą wieszać!

ANZELM

Mości Harpagonie, trzeba mu przebaczyć to oszczerstwo.

HARPAGON

Zapłacisz Komisarza?

ANZELM

Niech i tak będzie. A teraz pójdźmy podzielić się tym niespodzianym szczęściem z waszą matką.

HARPAGON

A ja pójdę uściskać moją kochaną szkatułkę.

Molier, *Skąpiec*, przeł. T. Boy-Żeleński, oprac. A. Popławska, Kraków 2008.

PYTANIA I POLECENIA

1. Kto ukradł szkatułkę i dlaczego?
2. Czy można usprawiedliwić czyn złodzieja? Uzasadnij swoją odpowiedź.
3. Oceń, czy Kleant to człowiek uczciwy.
4. Omów zachowanie Harpagona na wieść, że los jego dzieci się poprawi. Przedstaw jego zachowanie i emocje.
5. Określ, czy końcowa scena jest śmieszna czy smutna.
6. Zinterpretuj słowa kończące utwór: *A ja pójdę uściskać moją kochaną szkatułkę*.
7. Odwołaj się do treści całej komedii i wskaż takie zachowania i poglądy dzieci Harpagona, które świadczą o ich demoralizacji spowodowanej skąpstwem ojca.
8. Wyjaśnij znaczenie frazeologizmów: *skąpy dwa razy traci, mieć węża w kieszeni, być dusigroszem, pies ogrodnika*. Ułóż z nimi zdania i zapisz je w zeszycie.
9. Utwórz rodzinę wyrazów od przymiotnika *skąpy*. Postaraj się, aby wyrazy pochodne były wyrażone różnymi częściami mowy, np. rzeczownikami, czasownikami, przysłówkami.

KONTYNUACJE I NAWIĄZANIA

1. Omów i zinterpretuj obraz Tadeusza Makowskiego *Skąpiec*. Wykonaj w tym celu poniższe polecenia i odpowiedz na pytania.
 - Scharakteryzuj postać pierwszoplanową.
 - Jaką czynność wykonuje?
 - Dlaczego jej dłonie są nieproporcjonalnie duże?
 - O czym świadczy rumieniec na twarzy?
 - Powiedz, gdzie przechowuje pieniądze.
 - Jak myślisz, co sprawia jej przyjemność – gromadzenie czy wydawanie pieniędzy.
 - Powiedz, kto jest widoczny na drugim planie.
2. Znajdź podobieństwa obu skąpców – Harpagona i postaci z obrazu Makowskiego.
3. Napisz w zeszycie rozprawkę na temat: *Pogoń za pieniędzem to jeden z wyznaczników współczesnych czasów*. W argumentacji odwołaj się przede wszystkim do własnych obserwacji i doświadczeń. Zastanów się, jaki stosunek do pieniędzy i dóbr materialnych ma współczesny człowiek. Uwzględnij również przemyślenia wynikające z lektury *Skąpca* Moliera, obrazu Tadeusza Makowskiego *Skąpiec* czy innych tekstów kultury.

Tadeusz Makowski, *Skąpiec*, 1932.

Michel Piquemal

Rybak i przedsiębiorca

Bogaty przedsiębiorca spędził wakacje w Indiach. Pewnego ranka na piaszczystym brzegu ujrzał łódź rybaka, który wrócił z połowu.

– Jak tam – zawołał do niego – połów się udał?

Rybak się uśmiechnął i pokazał kilka ryb leżących na dnie łodzi:

– Tak, to dobry połów.

– Jest jeszcze wcześniej, pewnie znowu wypłyniesz?

– Miałbym wypłynąć? – zdziwił się rybak. – Ale po co?

– Jak to? Po to, żeby złowić więcej – odparł przedsiębiorca, któremu wydawało się to oczywiste.

– Ale po co? Nie potrzebuję więcej ryb!

– Jak będziesz miał ich więcej, to więcej sprzedasz!

– Ale po co?

– Żeby mieć więcej pieniędzy.

– Ale po co?

– Żeby zamienić starą łódź na ładny, mały kuter.

– Ale po co?

– Bo na tym małym kutrze będziesz mógł złowić więcej ryb.

– Ale po co?

– No, będziesz mógł zatrudnić pracowników.

– Ale po co?

– Będą łowić za ciebie.

– Ale po co?

– Żebyś mógł sobie wypoczywać.

Rybak spojrzał na niego, uśmiechając się szeroko:

– To właśnie będę zaraz robił.

M. Piquemal, *Bajki filozoficzne. Jak żyć na Ziemi?*, przeł. M. Braustein, Olsztyn 2015.

Michel Piquemal (czytaj: miszel pikmal; ur. 1954) – francuski pisarz, pedagog, autor ponad 200 książek dla dzieci. Przybliża w nich problemy filozoficzne.

PYTANIA I POLECENIA

1. Kto zadawał skomplikowane, a kto proste pytania?
2. Kto był spokojny, a kto podekscytowany?
3. Kto był szczęśliwy – rybak czy bogaty przedsiębiorca?

4. Odwołując się do bajki filozoficznej, wyjaśnij, czy szczęście jest bardziej zależne od czynników zewnętrznych czy wewnętrznych przekonań człowieka.
5. Czy Harpagon – bohater *Skąpca* Moliera – jest podobny do przedsiębiorcy z bajki filozoficznej? Uzasadnij swoje stanowisko.

Fakt, informacja, komentarz, opinia...

Współczesny człowiek, mając do czynienia z wieloma mediami i źródłami wiedzy, musi posiadać **umiejętność odróżniania faktów od opinii**, aby być świadomym odbiorcą kultury, dostrzegającym manipulacje.

Fakt – wydarzenie, które miało miejsce w rzeczywistości oraz stan rzeczy, na który nie mamy wpływu, pozostaje niezmienny, niezależnie od tego, kto o nim mówi.

Opinia – czyjeś zdanie o kimś lub o czymś; przedstawienie swojego punktu widzenia, subiektywny sąd; wyrażanie poglądów, opisywanie wrażeń i odczuć; ocena faktów.

Informacja – komunikat, którego celem jest przekazanie odbiorcy relacji o jakimś fakcie, wydarzeniu lub stanie rzeczy lub opisywanie rzeczywistości.

ZAPAMIĘTAJ!

Czym się różni fakt od opinii?

Odróżnienie informacji od opinii czasami bywa trudne, gdyż nie dostrzegamy, że dana wypowiedź zawiera element oceny. **O tym, czy dany komunikat przedstawia fakt czy opinię, decydują zastosowane środki językowe.**

Uwaga! Ludzie często przedstawiają swoje opinie jako fakty. Manipulują nami wówczas, chcąc nas przekonać do własnych racji, mając na celu własne, nie nasze korzyści.

Jak nie dać się oszukać i rozpoznać manipulację?

- Poznaj fakty, korzystając z kilku źródeł informacji. Porównaj je.
- Zwróć uwagę na słownictwo. Sprawdź, jak wiele słów oceniających zawiera informacja, jaki jest ton wypowiedzi – złośliwy, ironiczny czy pochlebny. Wyciągnij wnioski.

PYTANIA I POLECENIA

1. Podane poniżej zdania podziel na dwie kategorie – fakt lub opinia.

Harpagon to główny bohater komedii Moliera pt. *Skąpiec*.

Jego żona zmarła, pozostawiając dwoje ich dzieci.

Nasz bohater jest bardzo nerwowy, momentami wręcz wybuchowy.

Harpagon jest postacią niezwykle komiczną, ale – według mnie – także tragiczną.

Harpagon po utracie szkatułki wpadł na scenę z oczyma nabiegłymi krwią i wył niemal z bólu.

Jego nerwowość przejawia się w niestłuchanym strachu o majątek.

Harpagon pobił swojego sługę Jakuba.

Harpagon jest przerażająco skąpy.

To lichwiarz bez czci i wiary oraz twardy, obojętny i samolubny ojciec.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Sztuki Moliera jednocześnie bawiły i edukowały. Autor chciał poprzez swoją twórczość naprawiać ludzkie wady.
- W czasach, gdy w Polsce trwał barok, we Francji rozwijała się nowa forma – klasycyzm.
- Molier był najwybitniejszym przedstawicielem klasycyzmu francuskiego. Jest też uznawany za twórcę klasycystycznej komedii francuskiej. Molier był najwybitniejszym przedstawicielem klasycyzmu francuskiego. Jest też uznawany za twórcę klasycystycznej komedii francuskiej.
- Wydarzenia przedstawione w utworze w znakomity sposób charakteryzują głównego bohatera.
- Aby skrytykować wady bohatera, autor zastosował trzy rodzaje komizmu: sytuacyjny, postaci i językowy.

Barok

– podsumowanie przed sprawdzianem

SPRAWDŹ, ILE WIESZ

1. Odpowiedz na pytania sprawdzające twoją wiedzę z epoki baroku.

- Co niepokoiło człowieka baroku? W odpowiedzi odwołaj się do twórczości Mikołaja Sępa Szarzyńskiego.
- Wymień bohaterów literatury, filmu i teatru, których można nazwać Sarmatami. Zwróć uwagę na postaci z *Potopu* Henryka Sienkiewicza i *Zemsty* Aleksandra Fredry.
- Oceń Sarmatów przedstawionych w *Pamiętnikach* Jana Chryzostoma Paska. Wskaż ich zalety i wady.
- Przedstaw, jak motyw *vanitas* był pokazywany w różnych epokach.
- Jak człowiek baroku oceniał siebie? W odpowiedzi nawiąż do twórczości Mikołaja Sępa Szarzyńskiego.
- Kim był Bóg dla człowieka baroku? Kim dla człowieka renesansu?

2. W utworze Jana Andrzeja Morsztyna *Niestatek* wskaż cechy wiersza barokowego zgodne ze wskazówkami Giambattisty Marina.

Jan Andrzej Morsztyn

Niestatek

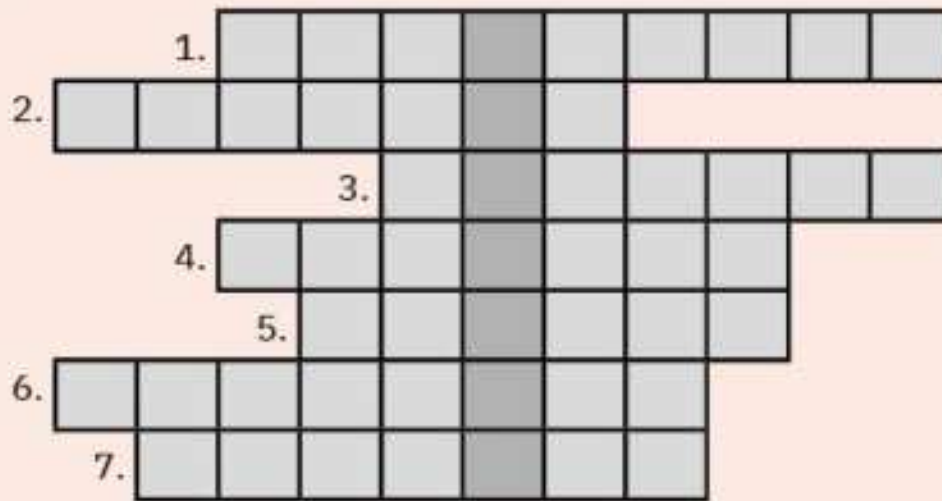
Prędej kto wiatr w wór zamknie, prędej i promieni
Słonecznych drobne kąski wżenie do kieszeni,
Prędej morze burzliwe groźbą uspokoi,
Prędej zamknie w garść świat ten, tak wielki, jak stoi,
Prędej pięścią bez swojej obrazy ogniovi
Dobije, prędej w sieci obłoki połowi,
Prędej płacząc nad Etną łzami ją zaleje,
Prędej niemy zaśpiewa, i ten, co szaleje,
Co mądrego przemówi; prędej stała będzie
Fortuna, i śmierć z śmiechem w jednym domu siedzie,
Prędej prawdę poeta powie i sen płonny,
Prędej i aniołowi płacz nie będzie płonny,
Prędej słońce na nocleg skryje się w jaskini,
W więzieniu będzie pokój, ludzie na pustyni,
Prędej nam zginie rozum i ustana słowa,
Niżli będzie stateczna która białogłowa.

Poeci polscy od średniowiecza do baroku,
oprac. K. Żukowska, Warszawa 1977.

3. Przerysuj do zeszytu krzyżówkę i ją rozwiąż.

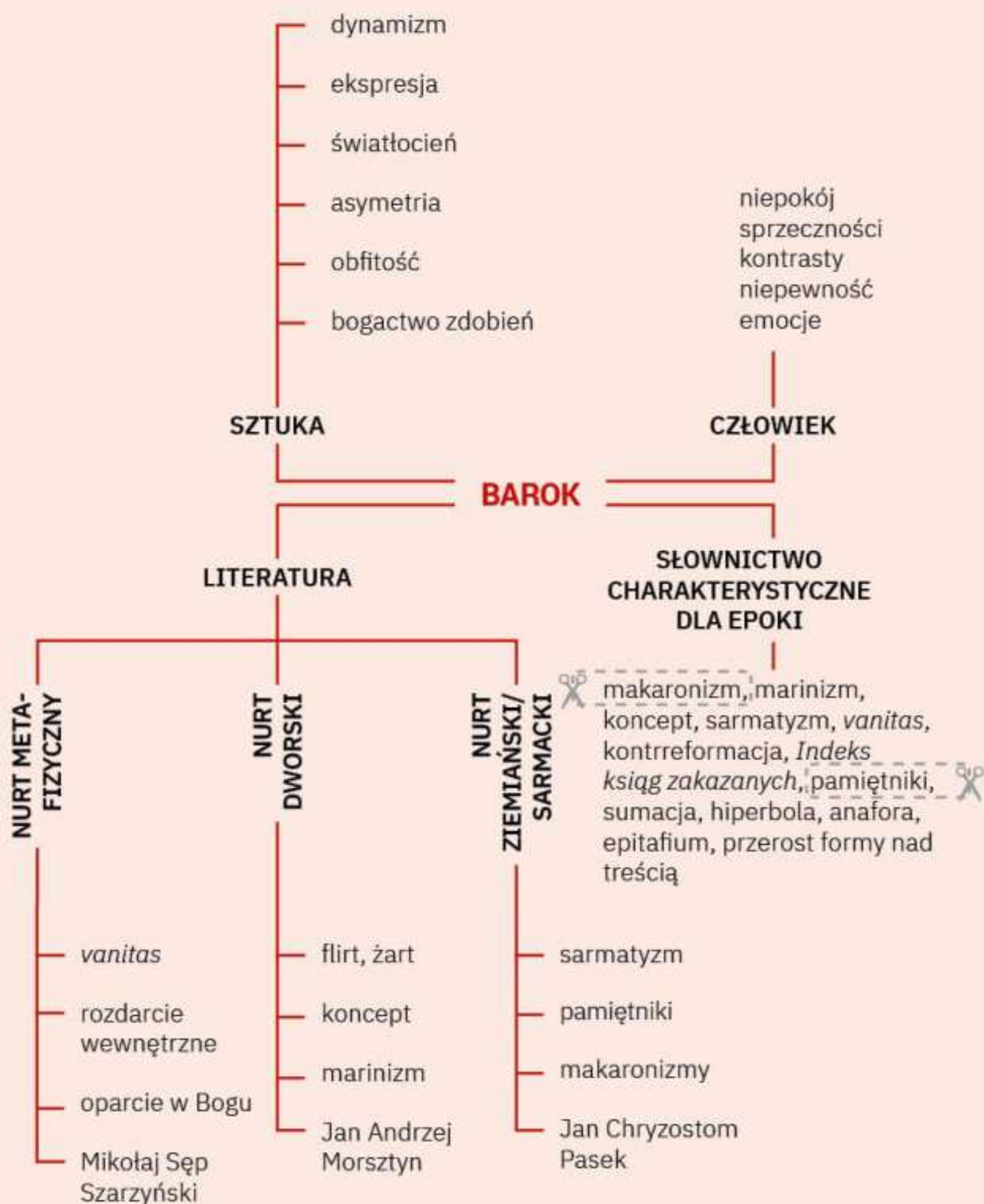
1. Tytuł wiersza Jana Andrzeja Morsztyna, w którym została przedstawiona niestałość w wydaniu barokowym.
2. Motyw obrazujący nietrwałość i przemijanie.
3. W tym mieście odbył się sobór, który zapoczątkował kontrreformację.
4. Nazwisko autora *Dziewczyny z perłą*.
5. Współczesny twórca, malarz liczb, dla którego motyw *vanitas* stał się znakiem rozpoznawczym.
6. Tłumaczył i naśladował wiersze Marina.
7. Niezwykły stan świętej Teresy.

4. Porównaj rzeźby biblijnego Dawida autorstwa renesansowego artysty Michała Anioła i barokowego mistrza Berniniego. Wskaż cechy typowe dla sztuki tych dwóch epok.

REPETYTORIUM

Indeks rzeczowy

A

alegoria 97
anafora 219
antykw 13
antyteza 219
archaizm 104
archetyp 31

B

biblia 73

C

chanson de geste 124

D

decorum 63
deesis 105
dramat antyczny 55
dramat szekspirowski 178

E

elipsa 219
epejsodion 56
epos 43
erystyka 172
exodos 56

F

fakt 255
Fatum 58
fraszka 147
frazologizm, związek frazeologiczny 15

H

hiperbola 219
humanizm 137

I

informacja 255
inwersja 219

K

katharsis 63
komediia molierowska 243

M

makaronizm 237
marinizm 218
mit 16
mit genealogiczny 17

N

nurt dworski 215
nurt metafizyczny 203
nurt ziemiański 215

O

oksymoron 219
opinia 255
orquestra 56

P

pamiętnik 228
paradoks 219
parodos 56
porównanie homeryckie 49
prologos 56
proscenion 56
przerzutnia 219

R

retoryka 171

S

sarmatyzm 227
sceny rodzajowe 45
skene 56
stasimon 56
styl gotycki 99
styl romański 98
stylizacja 235
sumacja 219
symbol 76

T

taniec śmierci 116
teocentryzm 95
theatron 56
topos 32
tragizm 63